

Адмыслова для "Камуніката" падрыхтаваў Сяргей Лескець

Куфэрак Віленшчыны

гісторыка-краязнаучы і літаратурна-мастацкі часопіс Віленскага краю

Набор: Вольга БАГАН, Іна СЕМЯНІХІНА
Карэктурা Тамара КАЗЛОУСКАЯ
Вёрстка Валянцін ГЕРНОВІЧ
Мастак Генадзь СЕЛЯДЗЕЦ

Выданню гэтага нумара паспрыялі:

Цэнтр «Супольнасць» (Мінск), Вітай ЖАГУНЬ-ШАРКОУСКІ.

Адрес для ліставання: 222310 Маладечна-4, а/с 35
Редакцый e-mail: chi@chi.org.by
Дызайн e-mail: geraway@mail.ru

Наклад 299 асобнікаў

Выданне падрыхтавана пры тэхнічнай дапамозе
Рэгіянальнага цэнтра грамадскіх ініцыятываў
г. Маладечна

На вокладцы малюнак Рыгора Міжухева «Краявіды Крэва» (туш, пэр, 2000)

3

ГІСТОРЫКА - КРАЯЗНАУЧНЫ
І ЛІТАРАТУРНА - МАСТАЦКІ
ЧАСОПІС
ВІЛЕНСКАГА КРАЮ

№ 1 (3) 2001

КУФЭРАК
ВІЛЕНШЧЫНЫ

У нумары:

Слова Яні Шутовіча.....	3
ЁНАДКРЫЎ ЗЯМЛЮ СВАЮ	
А. Вабішэвіч. Захавальнікі спадчыны: Янка Шутовіч.....	4
ПОМНІКІ ДАЙНІНЫ	
Л. Дучыц і Э. Зайкоўскі. Святыні Віленшчыны.....	21
ЛАМЯЦЬ	
Ю. Церафун. Кушлянскі рулівец.....	27
ПОСТАЦІ	
М. Казлоўскі. MEMENTO PATRIAM.....	31
АРХІ?	
Я. Шутовіч. На вышынях мастацтва.....	38
МЕМУАРЫ	
К. Харашэвіч. Успаміны.....	58
РЭХА ДАЙНЯГА ЧАСУ	
Т. Кляшчонак. Адзін старадаўні партрат.....	73
ЭПІСТАЛЯРЫЙ	
Так хацелася сказаць прафу....	78
ГАРТАЮЧЫ СТАРЫЯ ВЫДАННІ	
М. Шкялёнак. Уступ да студыяў над гісторыяй Беларусі.....	115
ЛАМЯЦЬ	
А. Іверс. Успаміны.....	125
РАДАВОД	
М. Валькоўскі. Шляхам ратаяў і сейбітаў.....	128
МЕМУАРЫ	
Г. Каханоўскі. Крокі майго жыцця.....	134
ТРДЫЦЫЯ	
К. Чарвонцаў. Духоўная спадчына продкаў.....	140
СПАДЧЫНА	
П. Біталь. Развал.....	144
НА ХУТКАХ КРЫЛАХ ВОЛЬНАГА ЛЕГАСА	
В. Шнуркавіч.....	171
М. Дукса.....	173
Н. Хоціна.....	176
А. Аўчыннікаў.....	179
РОЗДУМ НАД КНІГАЙ	
Я. Рокаш. Дойччанская сустречка.....	187

Галоўны рэдактар
Міхаель Казлоўскі

Рэдакцёры:
Тайса Трайфімава,
Алесь Капуцін,
Эдуард Зайкоўскі,
Янка Саламенавіч

Мастацкія афармленне
і дызайн:
Генадзь Селядзе, Валянцін
Герновіч

Пры перадруку спасылацца
на часопіс «Куфэрак Віленшчыны». Рукапісу разгля-
дзяючы не вартае і не ронізуе.
Аўтары пакідам адказнасць
за падбор і залежнасць
прыведзенай інфармацыі.

Часопіс «Куфэрак Віленшчыны» уважае мову за ўсіх
формах іх бытавания нацыя-
нальнымі саўрбамі і поміжкімі
культурамі беларускага народа. Культурна-гістарычныя
сіраванасць імяннага выдання
абазінаваць нас зберагаш
графічных, правапісных і
лексіка-грамматичных зас-
біўліасці новыя публікацыйны
матэрыялы.

Рэдакцый.

Нумар прысвечаны слаў-
наму беларускаму роду Шу-
товічаў, што з вёскі Шутаві-
чы на Смаргоншчыне.

Редакция

У паэтычную кніжыцу, якая мае такую сімвалічна-любоўную назву “Бэзавы водар, чаромхавы вечар” увайшло дванаццаць вершаў. Нават у параўнанні са сваімі калегамі па зборніку творчасць Маркелава прадстаўлена вельмі сціпла. Не будзем удавацца ў палеміку, чаму так здарылася, а лепш пачакаем новай, толькі ўжо самастойнай, кнігі яго вершаў.

Прауда, калі быць шчырым, ёсьць у вершах Маркелава такія радкі, якія нагадваюць даўно забытыя, але жывыя канцылярскія штампы і ад якіх пажадана пазбаўляцца, бо яны не ўпрыгожваюць вершы. Ёсьць і не вельмі ўдалыя вобразныя парапнанні, якія адным словам, адным радком разбураюць усю стройную кампазіцыйную пабудову твора. Напрыклад, цудоўны верш “Восеніцкі кірмаш”, моцны і цікавы, перастае так падабацца, калі дачытваешся да такіх радкоў:

“... А мне, прашу, прабачце, калі ласка,
Туману кубаметр загарнуць”.

Ну не гучыць, не чытаеца, хоць зарэжце, гэты “туману кубаметр”, як бы ні жадаў гэтага аўтар.

Адносна апошняга паэта са зборніка, а гэта Святлана Посах, то пра яе мляжна сказаць коратка: яна жанчына, і гэтым цікава. На вялікі жаль, нічога новага ў паэзіі Посах я не знайшоў. Вершы яе добра змаўстраваныя префесійнай рукой, нясуць адбітак перажытага і перабачанага аўтарам, дазваляюць зазірнуць у інтymны свет паэткі, але ў іх няма той адметны, смачны разыначкі творчасці, якая так вабіць, спакушае, інтрыгуе. Толькі добра вядомыя, тысячу разоў паўтараемыя вобразы, тэмы і сімвалы. Мне здаецца, што яе вершы добра чытаюцца ў вузкім коле сяброў, сваякоў і знаёмых. Бо там усё знаёма, пазнавальна і зразумела. А творчасць — гэта крышачку іншае і шырэй...

У заключэнні хочацца сказаць, што я далёкі ад думкі, што мае выказванні — гэта “ісціна ў апошняй інстанцыі”. Яны далёка не бяспречныя. Проста я выказаў свае, у нечым суб'ектыўныя думкі і погляды, якія могуць быць цалкам супрацьлеглымі думкам і поглядам іншых людзей.

Продкі гаварыл “У спрэчках нараджаецца ісціна”. І з гэтым я цалкам згодны.

Нарэшце Маладзечна дачакалася сваёй уласнай паэтычнай кніжкі. Спадзяюся, што яна не стане апошній, бо ў горадзе і раёне жывуць і працујуць яшчэ не адзін дзесятак таленавітых і цікавых узіралася і часцей дапамагала тым, хто з цягам часу можа стаць гонарам і славай нашага краю, нашай Беларусі.

Да відавочных дасягненняў Таісы Трафімавай можна аднесці “Паэзіі ўзвышанае слова…”, “Перад дарогай”, “Сніцца аксамітны бэз”, “Элегія”, “Музыка”, “Паспелі вішні” (на жаль, не ўключаны ў зборнік), “Вяртанне”, “Чыстыя крыніцы” і шмат іншых. Два апошніх заслугоўваюць асобнай гаворкі. Верш “Вяртанне”. Тэматычна ён вельмі прости. Прызнанне паэта ў любові да свайго краю і свайго каханага. Каго гэтым можна здзівіць? Аказваецца, можна! Таіса Іванаўна ўмее знайсці дакладнае ёмкае слоўца, намалываць незвычайна прыгожы свет нашага жыцця і чалавечага пачуцця. І хіба не дазваляюць вось такія радкі Т.Трафімавай убачыць у вершы, як “падслухаў недзе сумны бор” і “загаманіў з фарсістым летам”, альбо як “на ўзлесак выбягла бярозка, каб мілага спаткаць”. Ну а верш “Чыстыя крыніцы” — эта ўвогуле творчая ўдача ў творчасці паэткі. Напісаны ў народным духу, у стылізаваным варыянце народнай песеннай творчасці, ён гучыць як глыбінны покліч наших старажытных продкаў. Тут усё сцементавана, злучана ў адзінае цэлае: і народны песенны рytм, і інтанацыя, і спрадвечнае нацыянальнае разуменне светлага і прыгожага, і непаўторная народная метафарычнасць. Ну а на заканчэнне па-сяброўску хочацца сказаць: “Пішыце і ведайце, што рабочыя дом будуюць талакой, сяляне выкопваюць бульбу таксама, а паэт піша адзін, і ніхто за яго гэта не зробіць, бо так наканавана Богам і жыццём”. Паэзія — гэта не хобі і не прафесія. Гэта крык души творцы, памножаны на неабыякавае сэрца чытача.

Ну, а Валера Маркелаў — паэт дэталі і трапнага дасціпнага падтэксту. Доўгія гады ўзапар узначальвае літаратурнае аб'яднанне “Купалінка” пры “Маладзечанскай газеце”. Прафесія журналіста і тонкая паэтычная натура арганічна спалучыліся і далі нядрэнны рэзультат. Дакладнасць, якая мяжуе з педантычнасцю, дae магчымасць тварыць радок упругі, вобразны, насычаны:

“... Надышла чарапінчая восень,
У пазалоту ўбрала лясы.
Вечер зноў серпанцінамі носіць
Павуцінкі ў кроплях расы”.

Яго пяру падуладныя вершы на любую тэму, бо жыццёвы вопыт цудоўнага судакранаеца з эрудіраванасцю і добрым адчувааннем беларускай моўнай стыхіі. Складанае пытанне нацыянальнай самасвядомасці, вяртанне “блудных дзяцей” да вытокаў, да Беларусі, абыгрываеца проста, без лішніх і непатрэбных заклінанняў і заклікаў:

“... Так і ты, Беларусь, не забудзеш зблудзіўшага сына.
Усё даруеш яму. І ў абдымкі раскрытыя прымеш.”

Валеры Маркелаў, мусіцъ, адзін з паэтай зборніка, які добра разбіраеца ў рэаліях сённяшнега такога непростага сялянскага жыцця. Хоць прымых вершай, прысвяченых гэтай тэме, у кнізе няма, але ёсьць радкі, якія ўскосна, але вобразна малююць сам побыт вёскі і аднавяскойцаў:

“Як граблі тымаць,
Як каня запрагаць,
Як бульбу капаць,
Сена трэсці
Умее напэўна, вясковец любы...”

«БЕЛАРУСКАЯ НАЦЫЯНАЛЬНАЯ
ІДЭЯ, ЯСНАЯ РЭЧ, АДЫГРАЛА ТУТ
САМУЮ РАШУЧУЮ РОЛЮ. БЫЛО
ЯСНЫМ, ШТО ЗАВЯРШЭНЬНEM НА-
ЦЫЯНАЛЬНАЙ ІДЭІ ЁСЬЦЬ НАЦЫ-
ЯНАЛЬНАЯ І ПАЛІТЫЧНАЯ САМА-
СТОЙНАСТЬ НАРОДУ – ЗГОДНА
З ФОРМУЛАЙ: САМІ САБЕ, СВАІМІ
РУКАМІ».

Янка ШУТОВІЧ.

ЗАХАВАЛЬNIК СПАДЧЫНЫ: ЯНКА ШУТОВІЧ

Літаратуразнавець, выдавець, грамадска-культурны дзеяч Заходняй Беларусі. Так можна коратка прачытаць пра Івана Іосіфавіча Шутовіча. Прачытаць у цяперашніх энцыклапедычных выданнях. Аднак, каб поўнасцю ахапіць усе зацікаўленні, творчыя справы гэтай асобы, то трэба сур'ёзна падысці да велізарнай рукапіснай спадчыны, што засталася пасля яе. Не прэтэндуючы на ўсеабдымнасць, паспрабуем акрэсліць жыццёвы і творчы шлях гэтага чалавека, каб аддаць даніну павагі яму, як і іншым сынам беларускага народа.

Нарадзіўся Янка 11 (24) студзеня 1904 г. у шматдзетнай сям'і малазямельных сялян у вёсцы Шутавічы Ашмянскага павета Віленскай губерні (цяпер – Смаргонскі раён). Дацца з'явілася на свет у шлюбе Язэпа і Ядвігі Шутовічай. Хрысцілі яго ў Троіцкім касцёле вёскі Данюшава, што месціцца каля Жодзішак. Варта адзначыць, што ў тым краі заўжды разам з католікамі мірна жылі і прадстаўнікі і іншых канфесій. Паводле “Геаграфічнага слоўніка Польскага Каралеўства і іншых славянскіх краін” (Варшава, 1892), сядэр жыхароў вёскі Шутавічы ў 1865 г. былі 101 праваслаўны, 149 католікі.

Школу жыцця сялянскі хлопец пачаў засвойваць з дзяцінства. Менавіта тады пачалі складвацца рысы яго харектару. Праз нялёгкія дзесяцігоддзі выпрабаванням пранёс ён настойлівасць, адданасць і вернасць сваім ідэалам, сумленнасць, любоў да працы. Бацька хацеў, каб сын атрымаў адукацию. Пасля працяглага наведвання тайной пачатковай польскай школы Янка хадзіў у суседнюю вёску Сукневічы ў народнае вучылішча. А з восені 1916 г. ужо вучыўся ў польскай гімназіі ў Мінску.

Аднак найбольшы адбітак у жыццёвым лёсে Янкі Шутовічы пакінула навучанне ў Віленскай беларускай гімназіі. На заходнебеларускіх землях гэта была адна з першых нацыянальных сярэдніх навучальных установ. Яшчэ ў час нямецкай акупациі Беларуськае таварыства дапамогі пацярпелым ад вайны дамаглося яе адкрыцця. Такі дазвол нямецкія ўлады далі перад самымі сваім адыходам з Вільні восенню 1918 г. Дзеля заснавання гімназіі самаахвярна працаваў адзін з дзеячаў беларускага адраджэння пачатку XX ст. Іван Луцкевіч. Заняткі пачаліся 1 лютага 1919 г. у Базыліянскіх мурах пры 342 вучнях “на 44 лаўках і 15 крэслах, на якіх вучні сядзелі гэтак сціснушыся, як селядцы ў бочцы”. Паўразбураны школыны будынак, адсутнасць інвентару, абсталявання, беларускіх падручнікаў, неаднолькавая падрыхтаванасць дзяяцей да вучобы, паўгадоднае існаванне вучняў і настаўнікаў – усё гэта не дазволіла спачатку паставіць навучальна-выхаваўчыя працэсы на належны ўзровень. Па ініцыятыве ксяндза Адама Станкевіча пры гімназіі быў арганізаваны беларускі прытулак. Якраз гэтай справай зімталася старэйшая сястра Янкі Шутовіча – Марыя. У гэты прытулак прыехаў лістападаўскім днём 1919 г. Янка разам з братам Войцехам і сёстрамі.

якасцяў. Прастата, якая мяжуз з наўнасцю, харектэрная хітрынка поруч з незвычайнай дабрынёй і гасціннасцю, усё гэта свет беларуса, свет паэзіі Вячаслава Шнуркевіча. Вершы Шнуркевіча ўзяты не толькі з народа, але ягонымі вуснамі гаворыць сам народ.

Таіса Трафімава — паэт, якога добра ведаюць у сталічным пісьменніцкім асяроддзі. І гэта не выпадкова. Яе вершы друкаваліся на старонках «Маладосці», «Полымя», «Беларусі», «ЛіМа» і іншых перыядычных выданняў. Яна ўдзельніца розных літаратурных злётаў, нарадаў, канферэнцый. На яе вершы пішуць музыку кампазітары, яе песні выконваюцца на эстрадных пляцоўках нашай краіны і па-за яе межамі. Яна даволі папулярны і вядомы паэт нашага рэгіёну. Скончыла некалькі вышэйших навучальных установ. Працуе ў Цэнтры эстэтычнага выхавання дзяяцей і падпеткай нашага горада. «Летуценніца» — так напісала пра яе аўтар уступнага слова да зборніка Надзея Сідарэнка. Летуценнасць Таісы Трафімавай гэта адначасова самы моцны і самы слабы бок ёёней гілі. Моцны, бо дае магчымасць у часы натхнення падняцца на вышыню не абы-якіх філософскіх абагульненняў, а слабы таму, што не дазваляе засяродзіцца, не прымушае больш увагі аддаваць працы над вершамі. Некаторыя яе вершы, вельмі ўдалыя па задуме і форме часта нагадваюць незавершаныя эскізы да будучай карціны. Здаецца, у іх ёсць усё, але няма жыцця, яны выглядаюць як халодная сталь ля пылаючай печкі. У прынцыпе цёпла, але не настолькі, каб выкаваць патрэбную рэч. Да такіх вершаў я адноў бы «Плача дожджа», «Абыякавасць», «Невыносна чакаць, невыносна...». У іх шмат пачуцця, эмаяннальнасці і нават лірyczнасці, але няма той метафорычнасці, якая здолна рабіць з набору вершаваных радкоў сапраўдную пазію. Но пазія — гэта тысячу разоў бачаная ўсімі, але сказанае творцам па-свойму, самабытна і непаўторна. Як раз апошнія і няма ў вышэйпералічаных вершах. Тым не менш, паэтычны і шырэй кожучы творчы патэнцыял у Таісы Трафімавай незвычайна шырокі, ён толькі зараз па-сапраўднаму выкрышталізоўваецца, набывае толькі ёй харектэрную манеру і стыль пісма, блізкую, і таму зразумелую, тэму. Бо менавіта тэма і форма часцей за ўсё рабіць са складальніка рыфмаваных радкоў паэта. Дзякую Богу, што такая тэма ў Таісы ёсць. І гэта, як ні парадаксальна, не тэма хакання, якая дамініруе ў яе творчасці, а тэма нашага штодзённага жыцця, што ўключае ў сябе сум па прайшоўшых гадах, памяць пра дарагія мясціны маленства, павага, любоў і абавязак перад роднымі і блізкімі, і на жаль, душэўная адзінота. Мусіць, таму і чытаеца на адным дыханні спавядальны «Санет лістку паперы»:

“... Жыццё — тэатр. Крылатая прэм’ера
Мне не пакінула святла надзея...
Адэны сябра — чысты ліст паперы,
Сцвярджкае гэта кожны Божы дзень.”

Стрымана і адначасова шчымліва перадае паэтка пачуццё творцы, які вымушаны ў сілу розных жыццёвых абставін заставацца сам-насам са сваімі болямі і пакутамі, і толькі “адзіны сябра”, чысты аркush паперы, з’яўляеца яго суцяшальнікам і дарадцам. Кожнаму радку такога верша хочацца верыць, бо ён напісаны кожнай часцінкай, кожнай жылкай трапягткога нерва і душы.

А любоўная лірыка Таісы Іванаўны не заўсёды да канца абдуманая, яна іншы раз ствараеца пад уздзеяннем нейкага жыццёвага факту, які не стаў, ды і не стане вызначальным у яе жыцці. Гэта своеасаблівия “летуцэнны” экспромты на тэму хакання (як напрыклад “У тэатры” і інш.).

непрадказальны час. Манкруства і памяць. Радзіма і каханне. Жыццё і мова. Сусвет і гісторыя. Неба і зямля. Вось тыя, мусіць, галоўныя тэмы, якія хвалявалі і хвалююць паэтаў усіх народаў і краёў, у tym ліку, і нашых, беларускіх. Хвалююць яны аўтараў зборніка «Я аб табе спываю песні...». Хоць праўда, дзеля справядлівасці трэба зазначыць, што індывидуальнасць паэта заключаецца не толькі ў тым, пра што ён піша, але і ў тым, як ён піша.

Вячаслав Шнуркевіч — самы старэйшы па гадах і па творчаму стажу. За яго плячыма багатая жыццёвая дарога. Нарадзіўся на гістарычнай Случчыне, працаўваў сталяром, быў рабочым на будоўлі, служжыў у войску, завочна скончыў філфак БДУ, нейкі час займаў пасаду навуковага супрацоўніка ў Мінскім абласным краязнайчым музеі. У зборніку «Я аб табе спываю песні...» (назва ўзята з верша Шнуркевіча) увайшло трыццаць пяць ягоных твораў, якія аўтэнтычныя ў раздзеле пад называй «Чырвоныя макі». Што датычыць яго творчага крэда, то тут можна сказаць, што ён прыхільнік пазіціі традыцыйнай, рыфмаванай і вобразнай. Ніякія мастацкія «ізмы» яго не спакушаюць і не могуць збіць з абранага шляху. Свет яго вобразаў незвычайна прости, прыземлены, я бы нават сказаў, хатне-наўны, які грунтуюцца на вясковым паходжанні аўтара і сялянскай псіхалогіі:

Каторы раз бяру я ў руکі томік,
Ледзь першую старонку адгарну,
Здаецца, нібы я ў той ніzkі домік,
У хату леснікову загляну.

І ажыве ўсё тады ў той хаце:
На печы дзеци, не падзеляць штось,
Ля печы, як заўжды, таўчэцца маці,
За стол садзіцца бацька і Антось.

У паэта адметнае, патрыярхальнае бачанне жыцця (у лепшым яго разуменні), яго векавых каштоўнасцяў, ён стварае непаўторны свет сваёй пазіціі, акрецівнае не толькі яго тэматычныя абсягі, але і вызначае яго эстэтычныя прынцыпы і аўтарская замілаванні:

... Дык вось ён, край, так сэрцу мілы,
І песня чуецца здаля.
І нібы прыбаўляла сілы
Паэту родная зямля...

Іншы раз узікае такое ўражанне, што вершы Шнуркевіча сатканы з нейкага незвычайнага сялянскага метафорычнага кужалю і што запасы яго амаль вычарпаны і хутка яму пара знікнуць. І чым больш учытаўшася ў яго вершы, tym больш прыходзіш да высновы, што Шнуркевіч мусіць адзін з апошніх паэтаў-нашаніўцаў, астатніх лірнікаў той незвычайнай пары. І гэта датычыць не толькі і не так самой тэмы ягоных вершаў, як яго паэтычнай манеры, інтанацыі, самога духу і адчування. Можна напісаць горш, а можна значна лепш за Вячаслава Іванавіча, але напісаць так як ён, ужо не здолее ніхто. Бо пазіція Шнуркевіча гэта лебядзіная песня, своеасаблівы рэклім па той даўніні і даўно адышоўшай Беларусі. У яго пазіціі можна знайсці і вычытаць паміж радкамі ўсё тое, што стварае аснову такога неадназначнага менталітэту, ягоных добрых і дрэнных

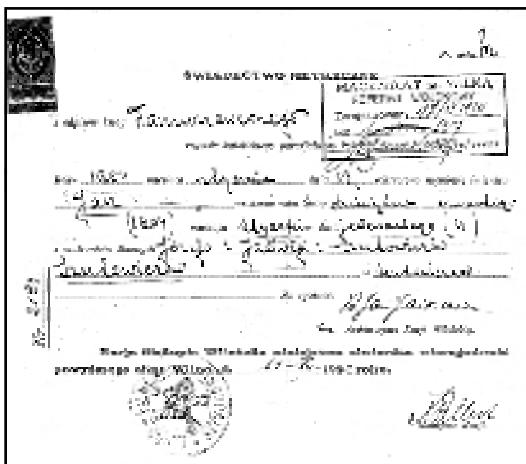
З таго часу яго лёс быў цесна звязаны з Вільнем: гімназічны і студэнцкія гады, грамадская і культурна-асветніцкая дзеянасць, творчыя пошуки, асабістая жыццё і сяброўскія адносіны. Паводле яго слоў, пачалася «біяграфія пакутлівая, трывожная, адначасна агрэтая цеплынёй беларускага патрыятызма».

Янку Шутовіча прынялі адразу ў 4 клас гімназіі. Ён з вялікай ахвотай засвойваў вучэбны матэрыял. У навучальных планах гімназіі перавагу аддавалі гуманітарным дысцыплінам (беларуская, польская, лацінская, нямецкая, французская, руская мовы, гісторыя і іншыя), але звярталі ўвагу і на геаграфію, матэматыку, фізіку. Маральна-этычныя каштоўнасці прывівалі ўрокі рэлігіі. Па-беларуску спачатку выкладаліся ўсе предметы толькі ў падрыхтоўчым, 1 і 2 класах. Старшакласнікі вучыліся на рускай мове (выключэнне складалі беларуская літаратура, гісторыя і геаграфія Беларусі). Аднак паступова гімназія набывала нацыянальную самабытнасць. Павелічэнне колькасці дзяцей-беларусаў паскарала працэс пераводу навучання на іх родную мову. У 1920/21 навучальным годзе з 399 гімназістаў беларусаў было 251, яўрэяў — 120, рускіх — 10, прадстаўнікоў іншых нацыянальнасцей — 18.

Вызначальную ролю ў станаўленні сапраўды беларускай гімназіі выканалі настаўнікі. Нават педагогі небеларускага паходжання ўспрымалі як належнае служэнне беларускай справе. Гэта было добрым прыкладам і для многіх навучэнцаў. Дзякуючы сумесным намаганням настаўнікаў з 1924 г. усе предметы выкладаліся на беларускай мове. Хоць гімназія не мела дзяржаўнага статуса, але якасць навучання ўзрастала: стваралася матэрыяльная база, вучэбна-метадычнае забеспеччэнне.

У пачатку 20-х гадоў у гімназіі працавалі многія відныя дзеячы Заходняй Беларусі: Браніслаў Тарашкевіч (да выбрання паслом у польскі сейм ён настаўнічаў, быў дырэктарам), Адам Станкевіч, Антон Луцкевіч, Сымон Рак-Міхайлоўскі, Максім Гарэцкі і яго жонка Леаніла, Аркадзь Смоліч, Антон Грыневіч і іншыя. Усе яны імкнуліся выхоўваць у вучняў любоў да айчыннай культурна-гістарычнай спадчыны, мовы беларускага народа, павагу да інтарсай іншых этнасаў, фарміраваць у іх агульнадэмакратычныя погляды. Менавіта ў гімназіі на ўмовах, калі заходнебеларускія землі падвяргаліся паланізацыі, праходзілі загартоўку кадры нешматлікай інтэлігенцыі. Гімназія з'яўлялася, як адзначаў Канстанцін Езавітаў на яе 25-годдзе, «кузняй адраджэнцікіх дзеячаў».

Німала шчырых і цёплых слоў, удзячнасць настаўнікам выказаў Янка Шутовіч у сваіх успамінах. Якімі засталіся ў яго памяці гэтыя сейбіты добра і справядлівасці? Лекціі Максіма Гарэцкага па беларускай літаратуре запомніліся яму як «павучальныя, мілагучныя, эмаксыянальныя, патрыятычныя і часам арыгінальныя па метадзе іх выкладання». На ўроках лацінскай мовы Браніслаў Тарашкевіч захапляў вучняў красамоўным выкладаннем. Для гэтага заўсёды падбіраў тэксты антычнай літаратуры з глыбокім філософскім і палітычным сэнсам. Даступнасцю ў кантаकтах і бескарыслівасцю дапамогі дзеяцям вылучаўся інжынер Антон Неканда-Трапіка, які выкладаў фізіку і матэматыку. Вялікі аўтарытэт у вучняў мела настаўніца пачатковых класаў Алена Сакалова-Лекант. Акрамя ведаў, яна давала настаўленні аб добрых паводзінах дзяцей па-за школай. Янка Шутовіч пастараўся ўзгадаць усіх, хто служыў высокароднай справе — далучаў яго да чароўнага свету ведаў. «Павага да вучняў, да сваіх прадметаў выкладання, дбайніцтва пра высокі ўзровень гімназіі, пра ўзгадаванне моладзі», — так акрэслі ён прафесійны і грамадзянскі воблік настаўнікаў. Нягледзячы на нацыянальныя, рэлігійныя адрозненні, несупадзенне палітычных поглядаў, настаўнікі імкнуліся пазбягаць канфліктных ситуаций. Сам характар узаемаадносін у настаўніцкім калектыве садзейнічаў эфектыўнаму навучанню і выхаванню. «Панавала нейкая асаблівая атмасфера ўсеагульной нацыянальной, адначасова патрыятычнай салідарнасці. Беларускія дзеячы розных

Пасведчанне аб нараджэнні Яна Шутовіча.

вах тагачаснай Польшчы. Такое права гімназія атрымала толькі ў 1928 г.

Нягледзячы на цяжкасці, перашкоды, Янка Шутовіч усё-такі здолеў паступіць на факультэт права і грамадскіх навук універсітэта імя Стэфана Баторыя ў Вільні. Наконт месца гэтай ВНУ у духоўным жыцці ўсяго заходнебеларускага краю трапна выказалася мясцовая ліберальнае выданне "Кур'ер віленскі" (10 кастрыйніка 1929 г.): "Зыходзячыя з віленскага ачага навукі і культуры прамяні звужаны толькі да польскай грамадскасці". Сярод студэнтаў універсітэта пераважалі асобы польскай нацыянальнасці. Напрыклад, у 1930/31 навучальным годзе палякаў там было 63,2 %, ўйрэяў – 27,3 %, рускіх – 4,3 %, беларусаў – усяго 1,6 %.

Наяўнасць некаторых універсітэцкіх вольнасцей дазваляла ствараць студэнтам розныя арганізацыі, у тым ліку і нацыянальныя. Самая актыўная студэнты-беларусы гуртаваліся вакол Беларускага Студэнцкага Саюза, заснаванага яшчэ ў 1920 г. "Айчына і навука" – такім быў іх дэвіз. Гэта ім належыла падтрымліваць лепшыя традыцыі беларускай інтэлігенцыі. "Беларускі студэнт", як і беларускі інтэлігент наогул, павінен быць да поўнай меры універсальнym. Гэта вынікае з нашага выняткованага гістарычнага становішча, бо калі іншыя народы дайшлі да поўні свайго грамадскага развіцця, то мы з'яўляемся на паўдэрозе. А дзеля гэтага... мы павінны... непараўнаныя больш працаваць".

Янка Шутовіч не шкадаваў часу для працы ў БСС. У 1929г. ён рэдагаваў адзін з нумароў друкаванага органа – часопіса "Студэнцкая думка". Тады ж пачалося з яго ўдзелам выданне другога часопіса – "Шлях моладзі". Даводзілася таксама прымаць удзел у правядзенні розных культурных мерапрыемстваў, "акадэмій", прымеркаваных звычайна да пэўных угодкаў гістарычных падзеяў ці знакамітых асобаў. Так, 27 лістапада 1932 г. у зале літоўскай гімназіі была праведзена беларуская "акадэмія" да 50-годдзя Янкі Купалы і Якуба Коласа. Не абыходзілася на такіх урачыстасцях без выступлення юхоры БСС, якім кіраваў Рыгор Шырма.

Імкненне паглыбіць свае веды ў галіне беларусазнаўства спрыяла супрацоўніцтву студэнтаў з Беларускім навуковым таварыствам і музеем, заснаваным яшчэ

РОЗДУМ НАД КНІГАЙ ЯЗЭП РОКАШ

ДОЎГАЧАКАНАЯ СУСТРЭЧА

У мяне на стале ляжыць кніга. З прыгожа стылізаванай птушачкай на вонкавыя клянцы і ўзыходзячым у бела-ружовых колерах сонцам. Глядзіцца яна прыстойна. Усё зроблена проста, з густам, адчуваецца рука мастака-прафесіянала і прадумана да дробязей. Хіба толькі не вельмі пасуе зневядому выгляду назва кнігі, набраная не самым удалым камп'ютэрным шрыфтам. Але гэта не вельмі істотная дробязь, якая не змяншае эстэтычнай вартасці малюнка, ягонай агульнай мастацкай танальнасці і не перашкаджае стварэнню завершанага і гарманічнага кампазіцыйнага адзінства.

Чым больш углядаемся ў малюнак, тым больш узімкае адчуванне, што раз здарыцца цуд і птушка на вонкавыя клянцы ажыве і заспывае ту, толькі ёй уласцівую і вядомую, песню. І ў нечым мы маем рацыю. Бо пад вонкадкай сабраныя вершы чатырох вельмі розных па творчых, мастацкіх і прафесійных магчымасцях паэтаў.

Адзінае, што іх па-сапраўднаму аўтандоўвае — гэта любоў да роднай зямлі і яе мовы. Усе яны, аўтары зборніка, жыхары нашага горада добра вядомыя ў асяродку творчай інтэлігенцыі. Вельмі трапную харахтерыстыку дала ім загадчыца аддзела культуры, ініцыятар выдання кнігі Надзея Сідарэнка: «Непрыкметны, паглыблены ў сябе, з няўлучай хітрынкай у вачах, шчыры беларус Вячаслав Шнуркевіч. Узнёслая і летученная, даверлівая Таіса Трафімава. Сціплая, па-жаноцку прывабная Святлана Посах. Знешне легкаважны, усмешливы, усё прыкмячаючы Валерый Маркелаў». І ўжо чаму-чаму, а назіральнасці Надзеі Іванаўны можна пазайздросці, бо кожны, хто ведае гэтых людзей, згадзіца, што лепш сказаць пра іх праста немагчыма.

Калі гаварыць па вялікаму рахунку, то гэты зборнік з'яўляецца першай кнігай для траіх з пералічаных паэтаў. Для Шнуркевіча, Маркелава і Посах. Крыху ў баку стаіць толькі Таіса Трафімава, якая мае выдадзеную ў Мінску пастыльную кніжыцу. Усе яны людзі з багатым жыццёвым вопытам, маюць свой адметны погляд на тяя ці іншыя гістарычныя падзеі і сваю ўпадабаную тэму. А зрешты, пра што яны пішуць, што іх непакоіць, чым яны жывуць у наш такі

*Я аб табе
спяваю песні...*

«Я аб табе спяваю песні...»

*Зборнік вершаў.
Маладэчна, 1998 г.*

Ты любіш джаз – яго я стаўлю,
А тыя людзі – выключаюць.

Табе са мною будзе цяжка,
Таму заўжды мы будзем разам.
Калі не звяжуць нас размовы,
Дык, можа джаз нас звяжа з часам.

* * *

Часцей рабі чысцей –
Гані дамоў гасцей,
Змяні сваю сяброўку
На мыла ці вяроўку.

Радзей лажыся спаць,
Бо раніцай трэба ўставаць.
Знайдзі кашалёк выпадкова,
А гэта не горш, чым падкова.

Вазьмі чыркані мемуары.
Які малады!
Ты даўно ўжо стары!
А хлеба да ежы
Бяры толькі ў меру.
Узой? – Пакажы! –
Падлічу і праверу.

Чытай толькі кнігі,
Не трэба газеты.
Ты любіш пейзажы? –
Глядзі на партрэты.
І ўсё, што не трэба – цягні ў кватэру.
Як я гэта зараз зрабіў на паперу.

* * *

Знайшоў крыло. Знаходка добрая.
З ёй можна лётаць. Можна жыць.
Знаходка вельмі паэтычная,
Але няхай яна ляжыць.
Нашто мне трэццяе крыло?!..

Іванам Луцкевічам. У 1931 г. ва ўніверсітэце быў зарэгістраваны навуковы гурток – таварыства прыяцеляў беларусаведы. У 4 секцыях (мовазнаўчай, этнографічнай, гісторыка-еканамічнай, літаратурнай) студэнты рыхтавалі рефераты, выступалі з імі. Гурткоўцы збралі этнографічны і лінгвістычны матэрыял – пераважна ў час канікулай. Парадамі заўсёды дапамагаў куратар – доктар Эрвін Кошмідэр, немец, які выкладаў славянскую філалогію.

Ва ўмовах заходнебеларускай рэчаіснасці нельга было абмінуць грамадска-палітычныя праблемы. БСС неаднаразова выступаў супраць антыбеларускіх акцый польскай адміністрацыі. Напрыклад, у 1931 г. быў выказаны рашучы пратэст супраць закрыцця Клецкай беларускай гімназіі. Сваю нязгоду з гэтым падмацаваў подпісам і Янка Шутовіч.

Занепакоенасць у беларускіх студэнтаў выклікалі і падзеі на ўсходзе – у БССР. Імі балюча ўспрымалася згортванне там палітыкі беларусізацыі, рэпресіі супраць нацыянальна-дэмакратычнай інтэлігенцыі. У сувязі з трывожнымі весткамі аб масавых арыштах, зняволеннях, спробе самагубства Янкі Купалы, гібелі гісторыка Усевалада Ігнатоўскага БСС нават аб'явіў сакавік 1931 г. месяцаам жалобы. Абурэнне выклікала і рэформа беларускага правапісу 1933 г.

Хвала ганенняў з боку аўтарытарнага польскага рэжыму прывяла ў пачатку 30-х гадоў заходнебеларускі нацыянальна-вызваленчы рух у заняпад. Не лепшыя часы наступілі і для студэнцкага руху. У ходзе рэформы вышэйшай школы, якая пачалася ў Польшчы ў 1932 г., быў нанесены ўдар супраць вальнадумства, рэвалюцыйна-дэмакратычных поглядаў універсітэтах. Рэзкае павелічэнне платы за вучобу паскорыла “вымыванне” студэнтаў з маламаёмысных слаёў насельніцтва. Янка Шутовіч пазбег выключэння, хоць яго матэрыяльнае становішча было цяжкім. Бацька Янкі меў усяго 8 дзесяцін зямлі, на якія ўтрымліваў 7 членай сям'і. На канікулах даводзілася дапамагаць бацьку па гаспадарцы. Некаторую падтрымку аказваў БСС. Пазней быў створаны нават спецыяльны фонд для дапамогі студэнтам-беларусам.

У актыўнай грамадской працы прайшла студэнцкая пара Янкі Шутовіча. У кастрычніку 1934 г. ён атрымаў дыплом магістра права. Тады фактычна гэта быў дыплом беспрацоўнага беларускага інтэлігента. Іншага ад польскіх уладаў чакаць не даводзілася.

Аднак гэта не спыніла бурлівую дзеянісць Янкі Шутовіча, хоць і дадало матэрыяльных нястач. І надалей працягваў працаўца карэктарам Беларускага выдавецтва імя Францішка Скарыны, а ў 1935-1939 гг. быў арганізатаром і адказным рэдактарам беларускамоўнага літаратурна-навуковага часопіса “Калосьсе”, што выдаваўся ў Вільні. Можна без перабольшвання сцвяр-

Янка Шутовіч – студэнт Віленскага ўніверсітэта.

джаць, што часопіс прыцягнуў да сябе найлепшыя інтэлектуальныя сілы Захадняй Беларусі. На старонках “Калосься” змяшчаліся матэрыялы па гісторыі, культуры Беларусі, беларускай мове і літаратуры. Друкаваліся публіцыстычныя, крытычныя і мастацкія творы заходнебеларускіх літаратараў – Максіма Танка, Міхася Машары, Наталлі Арсенневай, Валянціна Таўлай і іншых. З упэўненасцю можна сказаць, што часопіс быў галоўнай літаратурнай tryбуной Захадняй Беларусі ў другой палавіне 30-х гадоў. Эта выдання была вызначана так: гуртаваць сілы інтэлігенцыі “дзеля супольнай пазітыўнай працы на ніве роднай культуры”. У звароце да чытачоў рэдкалегія давала абяцанне, што “будзе старацца, каб … часопіс меў характар агульнабеларускі і рэпрэзентаваў, па магчымасці, усе віды літаратурнай творчасці і тыя галіны навукі, якія звязаны непасрэдна з беларускім Адраджэннем”. І гэты “грамадскі наказ” стваральнікі і выдаўцы часопіса імкнуліся выконваць. Акрамя заходнебеларускіх аўтараў, перадрукоўваліся творы пісьменнікаў з БССР.

Культ палітычнай узаемапавагі панаваў у часопісе. Рознасць палітычных поглядаў, ідэйных перакананняў не перашкаджала творчаму супрацоўніцтву. “Выданне “Калосься” – адзін з удалых прыкладаў кансалідацыі, аўяднання намаганняў канструктыўных сіл заходнебеларускіх зямель перад пагрозай татальнай паланізацыі. Вартая пагадзіца з высновай літаратуразнаўца Уладзіміра Калесніка, што талерантнасць як праграмны прынцып “Калосься” садзейнічала гуртаванню заходнебеларускіх пісьменнікаў на аснове патрыятызма і дэмакратыі.

Сам Янка Шутовіч таксама пасправаў свае літаратуразнаўчыя здольнасці на старонках часопіса. Сярод яго ўласных публікацый – артыкулы пра Адама Гурыновіча, Міхася Машару, Язэпа Драздовіча і іншых. Менавіта з таго часу ён зацікавіўся сур’ёзна спадчынай Адама Гурыновіча. Асабліва прывабліваў высокамаральны пафас яго творчасці. Янка Шутовіч адшукаў і апублікаваў некаторыя вершы паэта, якія заставаліся ў рукапісах – “Вясна”, “Да жніва”, “Перш душылі паны” і іншыя.

Пры аналізе мастацкага жыцця Савецкай Беларусі Янка Шутовіч не абыходзіў увагай праблему ўзаемаадносін творца і ўлады. Аднак да ацэнкі літаратурнага працэсу ў БССР ён падыходзіў памяркоўна. Па-ранейшаму для яго Янка Купала, Змітрок Бядуля з’яўляліся “прапакамі і пяцёкам культурнага, грамадскага рэнесансу”. Нацыянальнымі геніямі. Пры гэтым разумеў, што існуючыя стаўлінскі рэжым прымусіў беларускіх песняроў прыстасавацца да новых парадкаў, зрабіць “ідэалагічнае харакіры”, дапасаваць “сваю ліру да новага жыцця”.

Многія артыкулы “Калосься” паказвалі цесную блізкасць ідэй беларускай і сусветнай культур. На прыкладзе творчасці заснавальніка новай грузінскай мовы Шата Руставелі Шутовіч пераканаўчы даказаў, як вялікія майстры слова прадвызначаюць ментальнасць свайго народа. У гэтым ён бачыў сакрэт неўміручай славы паэмы “Віцязь у тыгровай скуры”. Уклад Шата Руставелі ў фармаванні з жывой гаворкі грузінскай літаратурнай мовы парадайноўваеца са зробленым для італьянскай Данте, персідской – Фірдаусі, рускай – Аляксандрам Пушкіным, беларускай – Францішкам Багушэвічам і “нашаніцамі”.

Янка Шутовіч займаўся не толькі рэдакцыйна-выдавецкай, але і грамадска-палітычнай дзеянасцю. Ён належыў да ўмеранага крыла Беларускай хрысціянскай дэмакратіі, якое станоўчы ўспрыняло ідэю стварэння адзінага антыфашистскага народнага фронта. Велізарная пагроза этнічнай смерці беларусаў ў Польшчы падштурхоўвала БХД да супрацоўніцтва з камуністамі. Гэтыя вядучыя палітычныя партыі Захадняй Беларусі прыйшлі да згоды ў пытаннях нацыянальнай адукацыі. Адпаведна дзве культурна-асветніцкія арганізацыі. Таварыства беларускай школы і Беларускі інстытут

Я іду – значыць трэба спыніцца.
Тварам плюхнуўся ў твань – недзе побач крыніца.

Прада мною магіла, значыць нехта памёр.
Пле песню саліст – зараз уключыцца хор.
Доўга думаў, а значыць ізноў памыліўся –
Хор сваё адспявай, а саліст не ўключыўся.

Кот п’е з лужыны газеты,
Паглынаючы падзеі,
Не губляючы надзеі,
На цікавыя здарэнні
І шчаслівия імгненні.

Кот п’е з лужыны газеты
Можа той, а можа гэты
Можа нейкі іншы кот
П’е газет на поўны рот.

У газетах – анічога.
Ёсьць яшчэ адна дарога –
Піць замест газетаў книгі,
Бачыць слова, а не фігі.
Кнігі піць на поўны рот,
Дзевяноста восьмы год
Вымушае азірнуцца
Азірнуцца і прачнуцца.
Абудзіцца ада сну
І з катом сустрэць вясну.

Табе са мною будзе цяжка,
Таму цябе са мной не будзе.
Ты так шануеш адзіноту,
А да мяне прыходзяць людзі.

І ў гасцях сядзяць бясконца,
Аб нечым шчыра спавядаюць.
Сціскаючы ў пальцах шклянку,
Даводзяць, як яны какаюць.

Ты не прымаеш іх размовы.
Размовы часу вымагаюць.

Я рэдка ўспамінаю пра Парыж.
Відаць таму, што быць не давялося.
Нашто я пах газет сюды прыплёў?
Таму што іншай рыфмы не знайшлося.

Я рэдка ўспамінаю пра Парыж.

* * *

Чым больш пішу выключна
Для сябе,
Тым больш хочацца, каб спадабалася
Іншым.
Хто б навучы ў пісаць для іншых?!
Можа б самому хоць што-небудзь
Спадабалася.

* * *

Я хачу табе падараўцаць
Снегам зацярушаны ўзлесак.
І, каб толькі іх не адрываць,
Сотні прыгажунь маіх пралесак.

Княжы падарунак, не крыйдуй,
Што яго ў кішэні не паложыш.
І калі не так што, ты даруй.
Не бяры яго, калі не хочаш.

Я аддам другому – хто мяне
Зразумее думкамі і сэрцам.
Возьмем падарунак, пранясе
Праз усё жыццё ў добрым сэрцы.

* * *

Мне халодна. Я, значыць, жыву.
Я прыйшоў, значыць хутка пайду.
Я глядзеў, гэта значыць нічога не бачыў.
Мне зрабілі дабро. Я за гэта аддзячыў.

Не хапае паветра – гэта значыць дышу.
Словаў болей няма – значыць вершы пішу.

гаспадаркі і культуры, заключылі ў лютым 1936 г. пагадненне аб адзінстве дзеянняў у школьнай справе. У агульным звароце яны заклікалі жыхароў краю падаць дэкларацыі аб адкрыцці беларускіх школ. “Калі вы хочаце, каб дзеци нашы не адракліся сваіх сярмяжных бацькоў, любілі мазольную працу, сваю мову, Айчыну ёй служылі, калі хочаце вызвалення нашага народа з путаў цемры і нядолі, то неадкладна патрабуйце сваёй роднай беларускай школы”. Быў створаны сумесны Школьны сакратарыят, які заняўся чарнавой, паўсядзённай працай па практычнаму ажыццяўленню прынятых рашэнняў. Ад ТБШ туды ўвайшоў Фелікс Стэцкевіч, БІГІК – Янка Шутовіч.

Спачатку Школьны сакратарыят разаслаў па ўсіх кутках заходнебеларускага краю дэкларацыі, распаўсюдзі інструкцыі з даведкамі і парадамі па школьнаму законоўству. У многіх мясцовасцях аднавілася работа гурткоў ТБШ ці БІГІК.

Разгорнутая школьнай кампанія набыла ў асобных паветах (Гродзенскім, Віленскім, Навагрудскім і іншых) масавы характар. Акрамя 4,5 тыс. дэкларацый, што былі дасланы ў Школьны сакратарыят у Вільні, яшчэ шмат заяў было накіравана ў ваяводскія школьнныя інспекцыі, Міністэрства веравызнання і грамадской асветы. Пракацілася хвала школьніх забастовак. Супрацоўніцтва выйшла за межы школьнай акцыі. Да шэрагу юбілеяў (15-годзя ТБШ, 10-годзя БІГІК і іншых) у рамках Дня беларускай культуры 13 снежня 1936 г. адбылася “акадэмія”, канцэрты. Янка Шутовіч, як сябра святочнага аргамітэта, непасрэдна займаўся падрыхтоўкай і правядзеннем урачыстасцей.

У сумесным мемарандуме ТБШ і БІГІК па школьнаму пытанню ў каstryчніку 1936 г. быў выкладзены цэлы шэраг патрабаванняў да польскіх улад. Была накіравана нават дэлегацыя беларускіх прадстаўнікоў у Варшаву. Аднак польская адміністрацыя абліжоўвала пераважна абязненнімі. Школьная акцыя мела нязначныя вынікі – у асобных польскіх школах была ўведзена ў якасці предмета беларуская мова, адкрыта некалькі польска-беларускіх школ. На месцах польскія ўлады аказвалі шалёнае супрацьдзяенне школьнай кампаніі. На падаўленне гэтага руху быў кінуты ўесь паліцэйска-адміністратyўны апарат. Звычайнай справай былі канфіскацыі дэкларацый, рэвізіі, затрымкі карэспандэнцыі на пошце, арышты і запалохванні ўпайнаўжаных, адмовы зацвярджанія подпісы.

Распрацаваны ў 2-м аддзеле Міністэрства ўнутраных спраў Польшчы план ліквідацыі ўсіх легальных заходнебеларускіх організацый пачаў уводзіцца ў дзеянне. “Назойліві” школьны сакратарыят быў забаронены. Віленскі стараста 2 снежня 1936 г. спыніў існаванне ТБШ, праз 2 дні – БІГІК. У пачатку 1937 г. гэтыя рашэнні былі пачверджаны ваяводскімі ўладамі.

Нягледзячы на такую трагічную развязку, беларускае пытанне ўсё-такі стала часова аўтэкстам увагі польскай прэсы, дыскусіі у сейме. Так як пасля 1935 г. прадстаўнікоў беларусаў у сейме не было, то Янка Шутовіч звяртаўся з хадайніцтвамі аб абароне іх інтарэсаў да польскага ліберальнага дзеяча Ванды Пэлчынскай. Менавіта яна ў парламенцкіх выступленнях папярэджвала, што нельга недаацэньваць беларускі рух, лічыць яго штучным, інспіраваным звонку. Яна падкрэслівала, што практыка забарон была шкоднай, бо выклікала супрацьдзяенне і недаверлівія адносіны з боку беларусаў. Аднак такія нешматлікія абарончыя заходы не спынілі паланізаторскага ціску і ганенняў. Засталося ўсяго некалькі пачатковых беларускіх школ і адна беларуская гімназія (як філіял польскай) у Вільні. Напярэдадні верасня 1939 г. пракацілася чарговая хвала рэпрэсій. 30 жніўня разам з іншымі заходнебеларускімі актыўістамі быў арыштаваны і Янка Шутовіч. Яго кінулі ў Віленскую турму Лукішкі, а потым перавезлі ў Бяроза-Картузскі канцлагер.

Лагерная эпапея Янкі Шутовіча неўзабаве скончылася, бо пачалася другая сус-

ветная вайна. Пасля вызвалення ён накіраваўся зноў у Вільню. Аднак вераснёўскі паход савецкіх войск у Заходнюю Беларусь не апраўдаў спадзянняў многіх барацьбітой нацыянальна-вызваленчага руху на доўгачаканую значную палёгку ў сацыяльным і культурным жыцці. Карнія органы правялі арышты прадстаўнікоў заходнебеларускай інтэлігенцыі, палітычных дзеячаў, у тым ліку і членаў былой КПЗБ. Ахвярамі сталінізму сталі Антон Луцкевіч, Аляксандар Уласаў, Вячаслаў Багдановіч, Янка Пазняк, Уладзімір Самойла і многія іншыя. Перадача Віленшчыны Літве ў каstryчніку 1939 г. дазволіла пазбегчы Янку Шутовічу і яго паплечнікам зняволення.

Няпростым было становішча беларусаў віленскага краю ўжо пры новых уладах – літоўскіх. Спартрэблілася шмат намаганняў, каб зберагчы рэшткі ранейшых пазіцый у галіне адукцыі, культуры. Асветніцкая праца працягвалася. З пачатку 1940 г. рэгулярна наладжаліся беларускія “нядзельнікі” – канцэрты, лекцыі, рэфераты. Янка Шутовіч прымаў актыўны ўдзел у папулярызацыі беларускай спадчыны. Сярод яго выступленняў – рэферат “Жыцьцё, творчасць і значэнне Францішка Багушэвіча ў беларускім адраджэнскім руху”, зачытаны ім на ўрачыстай імпрэзе 26 мая 1940 г. Нярэдкімі былі яго артыкулы на старонках газеты “Крыніца”. Менавіта ён рэдагаваў і выдаваў у Вільні ў 1940 г. книгу “Ксёндз Адам Станкевіч у 25-ыя ўгодкі сувязчэнства і беларускай нацыянальнай дзеянасці (10.1.1915-10.1.1940)”. Варта адзначыць, што пост�ць Адама Станкевіча (тады быў кіраўніком Беларускага цэнтра ў Літве) займае даволі адметнае месца ў жыццяпісе Янкі Шутовіча. Ён з'яўляўся ідэйным настаўнікам, апекуном, таварышам Янкі. Лёсам было наканавана працаўца разам на культурніцкай ніве і пазней – у час нямецкай акупацыі.

У 1940 г. у асабістым жыцці Янкі Шутовіча адбыліся перамены – ён ажаніўся з літоўскай паэтэсай Онай Міцэтэ. Яе лічылі ўзыходзячай зоркай літоўскай пэзіі і драматургіі ў Вільні. Яшчэ ў 1938 г. там выйшаў у свет яе першы зборнік “Агні на плёсах” (па-літоўску). Як і Янка, яна скончыла Віленскі ўніверсітэт імя Стэфана Баторыя – філалагічны факультэт. Жонка Янкі Шутовіча стала яму сапраўды верным, адданым спадарожнікам жыцця. Нават будучыя нялёгкія выпрабаванні, вымушаная доўгая разлука ніколькі не аслабілі сямейных адносін гэтых дзвюх таленавітых і непадынтарных асоб.

На фоне ажыўлення асветніцкага жыцця ў Вільні заставаўся закрытым з каstryчніка 1939 г. беларускі музей, створаны яшчэ ў 1921 г. на аснове прыватнай калекцыі Івана Луцкевіча. Музей узначальваў увесі час яго брат Антон – да свайго арышту 30 верасня 1939 г. Янка Шутовіч добра памятаў, як настаўнік Антон Луцкевіч часта прыносіў на ўрокі музейныя помнікі даўніны. Ды і ў студэнцкія гады сам наведваўся ў музей. Польскія ўлады рабілі неаднаразовыя спробы ліквідаваць гэтую беларускую ўстанову, а напярэдадні вайны адмовілі нават у мізэрнай фінансавай падтрымцы. “Помню, як я асабіста, у цяжкія для музею часы, хадзіў з падпісным лістом збіраць гроши..., – узгадваў пазней Янка Шутовіч. – Траба было ратаваць музей, святое святых нашага народа...” І сапраўды, гэта была скарбніца беларускай спадчыны. Яшчэ ў пачатку 1937 г. там налічвалася 4228 экспанатаў. З археалагічных знаходак былі каменные сякеры, пярсцёнкі з пячаткамі полацкіх князёў Усяслава і Барыса, пячатка Міндоўга і іншыя матэрыялы з 18 беларускіх паветаў. У музеі была значная калекцыя манет, старажытных крыжоў, старадаўнія зброя. Сярод кніг і грамат былі Навагрудскае і Жухавіцкае евангеллі XIV ст., татарскі “Аль-Кітаб”, шэраг грамат вялікіх князёў літоўскіх, каралёў Рэчы Паспалітай, савецкіх і царкоўных феадалаў, рэдкія старадрукі – Трыёдзь каляровая 1491 г. Швайпольта Фіёля, частка пражскага выдання Бібліі Францыска Скарыны, Статут ВКЛ 1588 г. з друкарні Мамонічаў, “Часаслоў” Івана

Схаваўся месяц у ваду.
Глыбока, так, што не дастаць.
Схаваўся месяц у ваду,
Каб яшчэ крышачку паспаць.

Я разам з месяцам у вадзе
Блукну зорнай, ціхай ноччу.
І разам з месяцам сыйду
Глядзець у бліскучых зорак вочы.

Я вершы пішу, калі словаў няма,
Калі быццам вецер гуляе душа.
Па вуліцах поўных свяцла ліхтароў
І чорных, бяздомных, нічыйных катоў.

Я вершы пішу, калі мкнецца душа
Туды, дзе нікога – ніколі няма,
Туды, дзе знікаюць у бездань дамы
І чорныя, нечыя, мабыць, каты.

Безсэнсоўная людзі
ў беспрытомнасці скачуць.
Безгустоуная рэчы
Мне пра Рэмбранта кажуць.
Пра Ван Гога – нічога.
Пра мяне толькі шэптам
Як праклён, дык да Бога,
Як хвальбу, дык у пустэчу.
А пра цемру – да свечак.
Пра ўладу – ніяк.
І я з імі.
Дурак.

Я рэдка ўспамінаю пра Парыж.
Забыў назовы вуліц і кавярняў.
Я рэдка ўспамінаю пра Парыж.
І пах газетаў, толькі што з друкарні.

* * *

А я стану табе нецікавы,
Калі кіну пісаць свае вершы.
Хоць такі, хто іх піша,
У цябе і не першы.

Перастанеш мяне разумець,
Калі буду ў фатэлі сядзець
І піць з табой каву.
Я зусім іншым стану.

Я прыйду да цябе,
Толькі ты не адчыніш.
І спытаеш крыху памаучайшы :
"Чаму ты не пішаш ?".

Так, я стану табе нецікавым,
Калі кіну пісаць свае вершы.
Так, я стану табе нецікавы,
Бо такі буду – першы.

* * *

Антракт памік дзеямі спектакля.
Іду ў бар, сядоу ў неба, п'ю не каву.
Званок. Другі. Трэці.
Б'ю шклянку аб падлогу і басанож
іду па лесвіцы ў залу.
На сцэне ўжо іграюць.
Санта – Барбара, 1002 серыя.
Шкада, пакуль піў не гарбату,
прагледзей з іх 83.
Дзе ж я быў гэтыя 83 гады?
Лезу па–за чаргі паглядзець на экран.
Перад ўсімі махаю пасведчаннем
"Настаўніка II ступені цяжарнасці".
Ніхто не звяртае ўвагі.
Прашу книгу скаргаў – выносяць.
"Біблія" Ф. Скарыны. Арыгінал.
Пішу мік радкамі сваю прапанову :
"Зрабіць прыбіральню на вертыкальным паверсе
Тэатра Дзяржайнай Камедыі Думак".

UNIWERSYTET STEFANA BATOREGO W WILNIE
WYDZIAŁ PRAWA I NAUK SPOŁECZNYCH

DYPLOM MAGISTRA PRAW

H E N T O R
Uniwersytetu Stefana Batorego i
D Z I E K A N

Wydziału Prawa i Nauk Społecznych tegoż Uniwersytetu,
zadowaliliśmy się następująco:

Pan S Z U T O W I C Z J A N

urodzony dnia 11 stycznia 1914 r. w Szczecinie woj. Wildeckiego

po ukończeniu określonej studiów prawniczych na
UNIWERSYTETE STEFANA BATOREGO W WILNIE

w zakresie studiów ustawicznych prawniczych organizowanych w mianowitach:
EGZAMINIE MIERZYCKI, z
Prawa Rzymsko-Ruskiego, Teorii Prawa Polskiego i Historii Prawa na Zachodzie
Europy, za zdobyciem
zdostępnego

EGZAMINU DUBUGIEGO,

z Prawa Kościelnego, Ekonomii Puli i Prawa, Prawa Politycznego, Prawa Karydycznego skorzystając
zdostępnym
EGZAMINU TRZECIEGO,

z Prawa Skarbowego i Prawa Skarbowego, z Nauki Administracyjnej i Prawa Administracyjnego
Stanistkiego, Prawa i Postępowania Karnego oraz Filozofii Prawa, za zdobyciem
zdostępnego

EGZAMINU CZWARTEGO,

z Prawa Cywilnego, Postępowania Sądowego-Cywilnego, Prawa Pieniężnego i Wielokierunkowego
z Prawa Miedzynarodowego-Prawnego, za zdobyciem
zdostępnego

zgodnie z art. 41 Ustawy o Szkołach Akademickich z dnia 15 marca 1933 r. (Dz. U.
Rz. P. Nr. 29, poz. 347), Reg. Min. W. R. i O. P. z dnia 2 kwietnia 1934 r. Nr. IV/3
z dnia 12 kwietnia 1934 (Dz. Uz. Min. W. R. i O. P. Nr. 1/34, poz. 9) i § 5 Reg. Min. W. R. i O. P. z dnia
16 kwietnia 1934 (Dz. Uz. Min. W. R. i O. P. Nr. 22/34), poz. 129), zgodnie
z przepisami: 1030 – Nr. 8416 IV/23 (Dz. Uz. Min. W. R. i O. P. Nr. 22/34), poz. 129), zgodnie

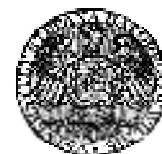
MAGISTRA PRAW

zwanego dnia 06 kwietnia Uniwersyteckich Studiów Prawniczych
uprawniony do nabywania sig u stopni doktorski.

W Wilnie, dnia 25 października 1934 roku.

L. AM.

H E N T O R
(podpis Stanisława)

D Z I E K A N
(-) STANISŁAW WIELGUSKI

Диплом выпускника Віленскага універсітэта Янкі Шутовіча.

Фёдарава, трэбнік Жыровіцкай царквы 1545 г., кнігі XIV–XVIII ст. з друкарняў у Вільні, Гродне, Іўі, Күцейне, Лоску, Магілёве, Нясвіжы, Палацку, Слуцку. Пры музее існаваў багаты беларускі архіў.

У аддзеле беларускага народнага мастацтва была прадстаўлена разьба па дрэве, лубкі, карціны мастакоў XVI–XIX ст., Пётры Сергіевіч, Язэпа Драздовіча, іконы, гравюры, збор слуцкіх паясоў, адзенне, музычныя інструменты. У аддзеле начыння захоўваліся віленскі фаянс, урэцкае шкло, посуд. Толькі на 1 студзеня 1937 г. у бібліятэцы музея было 10555 тамоў кніг і першядычных выданняў.

Працяглае і зацятае змаганне за захаванне музея скончылася 15 чэрвеня 1940 г. яго адкрыццём. Савецкія ўлады пайшлі наустрач нацыянальна-культурным запатрабаваннем беларусаў. Музей падпрарадкоўваўся Інстытуту літуаністыкі, а потым створанай на яго аснове Акадэміі навук Літоўскай ССР. Дырэктарам музея стаў этнограф Мар'ян Пецюковіч. Невыпадкова ён прапанаваў пасаду бібліятэкара Янку Шутовічу. Іх звязвалі яшчэ з гімназічнай пары шчырыя сяброўскія адносіны, адзінадумства. “Праца нашага сіплага калектыву даволі хутка пачала даваць добрыя вынікі, - так ацаніў ва ўспамінах дзеячнасць музея ў першыяд свайго дырэктарства Мар'ян Пецюковіч. – Нягледзячы, аднак, на такі ненармальны стан музею (маецца на ўзвеце цеснае, цёмнае і вільготнае памяшканне ў Базыліянскіх мурас на Вострабрамскай, 9), мы дазволілі, шляхам выключэння, карыстаць з нашых матэрыялаў вучоным, пісьменнікам і журнالістам”.

Напад фашистскай Германіі абczяжарый, але не спыніў існаванне беларускага музея. Замест Мар'яна Пецюковіча стаў Янка Шутовіч. Менавіта на яго ўскладвалася вялікая адказнасць за зберажэнне музеіных рэліквій. Установа па-ранейшаму была адкрыта для наведальнікаў і асобных навукоўцаў. Каб уратаваць музей ад рабавання, дырэктар вырашыў скаваць самыя каштоўныя экспанаты ў падземеллях касцёла Св. Міхаіла, адміністраторам якога быў ксёндз Адам Станкевіч. Для гэтага былі выкарыстаны зробленыя з дошак скрыні, куды запакоўвалі экспанаты.

У ваенныя гады Шутовіч клапаціўся не толькі аб захаванні наяўнага, але і пра збиральніцкую работу. Пра гэта сведчыць перапіска з беларускім дзеячам у Латвіі Канстанцінам Езавітавім. У лісціце ад 16 чэрвеня 1943 г. Янка Шутовіч прасіў прыслучаць на адрес музэя некалькі сотняў “Програм зборання вуснае народнае творчасці”, выдадзеных у Рызе ў 1933 г. “Наш музэй плянуе на летні час шырэйшую акцыю зборання вуснай народнай творчасці. На жаль, ён на мае праграм і інструкцыі”. Канстанцін Езавітав не мог дапамагчы, бо не было столькі літаратуры, але прапанаваў Шутовічу перадрукаваць праграму на старонках газеты “Беларускі голас”, якая выдавалася ў гады нямецкай акупацыі ў Вільні.

Пасля таго, як у Базыліянскіх мурас нямецкія акупацыйныя ўлады арганізавалі вайсковы шпіталь, музей вымушшаны быў пераехаць у новыя памяшканні на вуліцы Св. Ганны, 4. Там былі крыху лепшыя ўмовы. Якраз у гэтым будынку музей размяшчаўся і тады, калі летам 1944 г. да горада наблізілася лінія фронту.

Паспешнае адступленне немцаў з Вільні не дазволіла ім разрабаваць музейныя скарбы. Вось як апісаў гэты напружаны момант і яго шчаслівую развязку сам Янка Шутовіч. “Пасыль таго, як савецкая армія выгнала з Вільні нямецкіх захопнікаў, я ўрэшце дабраўся да музею. Аглядаю яго. Дзіверы, што вялі ў калідор, у пакой залы, занятыя музеем, парасчыненыя, там-сям раскінутыя кніжкі, экспанаты; запасу паперы, які мы захоўвалі дзеля праектаванага выдання білетэнія, няма, не хапае з аддзелу мілітарыяў некалькі пісталетаў і мячоў. Так, здаецца, усё ў парадку. Відавочна, савецкія воіны шукалі ў памяшканні ваенныя трафеі, ну і забралі хіба сабе на памятку пістолеты?

Сюды болей не прыйдзе прарок,
Бо аднойчы яго не прынялі.
Людзі горада сэнса жыцця не знайшлі,
Бо ніколі яго не шукалі.

Смех дзіцяці ніхто не падхопіць,
І без смеха загінулі песні.
Лаўкі парка пустыя і можна ляжаць,
Дзе раней не знайшо ў бы дзе сесці...

Толькі ў снах, толькі ў снах
Некаторыя бачаць шчэ людзі:
Падымаетца ўгору асфальт
І па эмоўніцку шэпча: “Яшчэ нешта будзе”.

Грашу ў жыцця аднаго: сіл і натхнення.
Натхнення, каб напісаць, і сіл, каб зразумець напісаное.

Пралусці мяне ў сад,
Пралусці мяне ў рай,
Пралусці ў табой створаны
Прывідны край.

Там, дзе я адпачну
Ад турбот, мітусні,
Дзе спакойна засну
Пры зіхоткім агні.

Дзе не трэба шукаць
Сэнс і праўду ў жыцці.
І не трэба паказваць
Іншым шляхі.

Ты пусці мяне ў рай,
Дзе мы будзем удаваіх,
Каб агеньчык не згас,
І мой верш не заціх.

* * *

Сёння месяц, а ўчора поўня,
Значыць учора лепш чым сёння.
Пазаўчора – жывыя зоркі,
Сёння бруд – апельсіна коркі.

Заўтра дзень, а пакуль – нічога,
Ты ідзе – над табой дарога.
Перапынак, вакзал зачынены,
Замест колаў рыпяць звіліны.

“Можа некалі будзе лепш” –
зорка зорцы чытае верш.
“А пакуль дык і так нічога” –
этэ моліцца зорка Богу.

* * *

Я прыйшоў – пустыя руки.
Вы ж прыміце вельмі шчыра.
Грошай хоць няма ў кішэні –
Не ў гэтым мая сіла.

Я прыйшоў – не засынайце
Выйдзіце сустрэць на ганак
Падарункаў не чакайце –
Я прывёў з сабою ранак.

Я прыйшоў. Я – не Месія.
Дзвёры толькі адчыніце.
Вам не трэба Я і Ранак?
Што ж... Пайшоў... Вы спіце,
Спіце..

* * *

Не...ніколі не зможа падняцца з дарогі асфальт –
Мышцы горада вельмі слабыя.
Не запаліць у вачах аганькі ліхтароў,
Ад здзіўлення не выцягне шыі...

Гэты горад пабачыў усё,
І не маючи сэнсу, паціху кане,
Ён дзявоцасць вясны і суровасць зімы
Без эмоций і скарг паглынае.

леты і мячы. Таксама забралі і паперу, бо быў голад на гэты матар'ял. Шкадаваць на было чаго. Добра і так. Я ўсыцешыўся, што фонды музею асталіся амаль цэлымі, захаванымі. Іду наведаваць падвалы суседняга касцёла Св. Міхаіла. Там знаходжу таксама амаль усё ў парадку. Скрыні некаторыя парасчынены, але ўсё, што было ў іх, захавалася цалкам. Немцы не паспелі аграбіць музей. Маланкавы наступ савецкай арміі перашкодзіў немцам аграбіць бағацьце беларускага музею” (пададзена на мове арыгіналу).

Радасць вызвалення была нядоўгай. Хоць савецкія літоўскія ўлады і зацвердзілі Янку Шутовіча дырэкторам музея, аднак лёс гэтай беларускай установы быў няпэўным. Падазронасць да тых, хто заставаўся пад нямецкай акупацыяй, таксама перашкаджала працы музеишчыкаў. Яскрава зафіксаваў атмасферу маральнага неспакою ў сваім дзённіку Максім Танк, які ў час знаходжання ў Вільні (1 жніўня 1944 г.) наведаў Адама Станкевіча. «У айца Станкевіча застаў Янку Шутовіча. Вельмі цёпла яны мянеле сустрэлі, хоць і адчуваўся нейкая трывога, разгубленасць: што будзе з імі? І не дзіва, бо за кватэрой ужо сачылі!»

Яшчэ большую занепакоенасць выклікалі праведзеныя 15-16 жніўня НКУС Літоўскай ССР канфіскацыі некаторых архіўных крыніц з фондаў музея. Захаваўся спіс забранага. У ім фігуруюць рукапісы Янкі Купалы, Максіма Багдановіча, Вацлава Ластоўскага, Максіма Гарэцкага, Уладзіміра Жылкі і іншых беларускіх літаратараў. Там таксама пазначаны дакументы БНР, Слуцкага паўстання 1920 г., Беларускай сялянска-работніцкай Грамады, Беларускага пасольскага клуба, культурна-асветніцкіх арганізацый, нацыянальных гімназій Заходняй Беларусі.

Акрамя таго, трэба было адстойваць праўы музея на новае памяшканне. Справа ў тым, што на яго быў атрыманы ордэр, але канчатковая плошчы аддалі іншай арганізаціі. У сувязі з гэтым Шутовіч накіраваў 4 лістапада 1944 г. заяву на імя пракурора Літоўскай ССР, але адказу так і не атрымаў. Улады мелі свае намеры наконт далейшага існавання музея.

Неўзабаве началіся адкрытыя заходы па ліквідацыі гэтай беларускай пляцоўкі. “Прыпамінаю апошні час маёй працы ў музэі, - пісаў ва ўспамінах Янка Шутовіч. – 19 лістапада 1944 г. ў беларускі музэй зьявілася ўрадавая дэлегацыя БССР з прапанавай пераезду музею ў Менск. Гаварылася, што для персаналу будзе забясьпечана жыльль і ўмовы для працы, суплі прывабныя перспектывы працы ў Менску...” Аднак прыняцце рашэння па такому сур'ёзнаму пытанню было адкладзена да панядзелка – 21 лістапада, калі меркавалася сабраць на нараду беларускую грамадскасць Вільні. 20 лістапада Янка Шутовіч яшчэ выступаў на пасяджэнні Беларускага навуковага таварыства з рэфератам “Вацлаў Ластоўскі і яго літаратурная дзейнасць”. І ў той жа дзень супрацоўнікі НКУС зрабілі вобыск на кватэры Шутовіча, а яго самага арыштавалі. Пры арышце забралі частку кніг і рукапісаў. Занатаваны алоўкам спіс утрымліваў 56 назваў канфіскаваных матэрыялаў. Не ведаў тады Шутовіч, што ўжо праз некалькі дзён пачне працу ліквідацыйная камісія, а ў наступным годзе музей перастане існаваць, яго фонды будуць расцягнуты паміж рознымі ўстановамі Літвы і Беларусі. Нялягkія выпрабаванні чакалі наперадзе і самога Янку Шутовіча.

Рашэннем Асобнай нарады пры НКУС ССР яго асудзілі на 10 гадоў зняволення. Да мая 1950г. пакаранне адбываў ва Унжлагу (Горкаўская вобласць), а потым быў пераведзены ў Песчанлаг (г. Караганда). Пакуты не скончыліся і пасля вызвалення з лагераў 28 жніўня 1954 г. Шутовіча пакінулі ў ссылцы і накіравалі ў Сталінскую будынчыя ўпраўлэнне Караганды ў якасці маляра. Няспрыяльны клімат, падарванае здароўе не давалі спакою. Даводзілася неаднаразова дамагацца поўнага вызвалення і

вяртання дамоў. Была напісана скарга нават у Москву на імя тагачаснага ўрада Георгія Малянкова. У лісце выказвалася здзіўленне новым “падарункам” – пазбаўленнем грамадзянскіх правоў і ссылкай. “Адарваны ад сям’і, цяжка перажываючы новы, нечаканы ўдар лёсу, я цяжка захварэў і не магу працаваць. Як па сацыяльнаму паходжанню, так і па ўсім майм працоўным мінульым відаць, што я не мог быць ворагам ці нават нелаяльным да камуністычнага ладу Савецкага Саюза, – падкрэслівалася ў лісце. – Я пакутую дарэмна, а таму звяртаюся да вас і прашу вашага распараджэння спыніць маю ссылку і даць магчымасць вярнуцца на радзіму”.

Малаверагодна, што такія пасланні даходзілі да адрасата. Аднак мясцовая адміністрацыя ўсё-такі зрабіла некаторую палёгку Шутовічу – у студзені 1955 г. яго перавялі на працу апальшчыкам, санітарам у інстытуце-прадпрыемстве. А потым новы пераезд . у г. Сарань Карагадзінскай вобласці. І ніякіх прыкмет аб хуткім сканчэнні ссылкі. Ізноў пайшлі лісты з адпаведнымі хадайніцтвамі – у Карагадзінскі аблвыканкам, Прэзідыуму Вярхоўнага Савета Літоўскай ССР, прокуратуру Беларускай ваенай акругі.

У апошнім са згаданых лістоў выразна акрэслена грамадзянская пазіцыя аўтара. Шутовіч, як і многія іншыя ўцалелыя вязні сталінскіх лагераў, спадзяваўся пасля ХХ з’езда КПСС на хуткае вяртанне на волю. Ён выказваў нязгоду з навешаным на яго ярлыком “ворага Савецкай улады”. Па-ранейшаму апеляваў да большай справядлівасці, хоць гэта было марнай справай, асабліва пры тлумачэнні сваіх адносін з Беларускім Нацыянальным Камітэтам ў час нямецка-фашысцкай акупацыі. Шутовіч абмяжоўваўся

Алесь Салавей і Янка Шутовіч.

ад антysавецкай дзейнасці БНК, але згадваў і пра тое, як яго дзеячы выратоўвалі многіх суйчыннікаў ад расстрэлу ці вывазаў у Германію. “Аб майдзейнасці ў БНК..., патрыятычнай і гуманнай, можуць засведчыць многія дзесяткі сялян Смаргонскага і іншых раёнаў”. З вайной у Янкі звязана была незваротная страта – ад рук гітлераўцаў загінуў яго брат Войцех, настаўнік. У лісце Янка Шутовіч яшчэ раз падкрэсліваў, што са сканчэннем акупацыі ён не падаўся на заход, бо не адчуваў за сабой нікай віны. Аднак такія сцярджэнні выглядалі наўёнімі. Паводле слоў аднаго з прафесійнікоў па-ваенай хвалі эміграцыі Янкі Запрудніка, “калабарантамі” клеймавалі нават тых, хто пад прымусам працаваў у немцаў за кухара альбо прыбіральшчыцу, не кажучы ўжо пра настаўнікаў пачатковых школ, пісараў мясцовых устаноў і членуў беларускіх маладзёжных арганізацый.

Хоць Шутовіч і выказваў сумненні, але ўсё больш прыходзіў да пераканання аб сапраўдных прычынах уласных пакут. “Не верыцца, каб за тое, што я беларус, што маю высакародныя патрыятычныя пачуцці і перакананні,

* * *

Ты прыйшоў, ды не ў час
Не сядуй, бо не звалі.
Ты прыйшоў, ды не ў час,
Бо ў доме ўсе спалі.

Тут няма месц гасцям
Хоць сто ложкаў у хаце.
І не спіцца гасцям,
Бо няма дзе паслаць ім.

Толькі ты не крýудуй,
Бо цябе ж і не звалі.
Ты прыйшоў ды не ў час –
У гэтым доме ўсе спалі.

* * *

Раскрычэліся вокны светам,
Каб падобнымі быць да сонца.
І гарэць і зімой і летам,
Ім так хочацца быць бясконца.
Каб адчуць велізарную сілу
Ну хаця б на адно імгненне...
Не, пагаслі – гадзіна ночы
Гэта былі мае уяўленні.

* * *

Жоўты з чорным твой колер восень.
Лісця золата ўсё прададзена.
За вялікія гроши зіме,
А што не прададзена –
Скрадзена дзецьмі
І знесьена ў хаты,
Каб ціха ляжаць.
Між старонак тых кніжак,
Якія ніколі
Ніхто
Не чытае.
Чорны з жоўтым твой колер восень.

Альберт Аўчыннікаў (1975) - паэт, педагог. Нарадзіўся ў Маладэчне. Скончыў СШ №5 і філфак БДПУ імя М. Танка. Працуе педагогам-арганізатарам у САШМ г. Маладэчна.

Як лёгка затрымаць руку
Ў трапечучай далоні
І усміхнуцца назаўжды
У ледзяным сутонні.
Сутонне ў думках – і няма
Віны тваёй, мой мілы.
Вясна – падман, і яе боль
Люстэркам я разбіла.
Што шкадаваць – жыццё, якое
Гнала я ў роспачы застылай?
Любоў, якой я не спазнала,
Ці пацалункі, што забыла?

Я зноў свабодна... Назаўсёды.
Ад шчасця і ад злога лёсу,
Як птушка, што без крылаў мусіць
Назад вярнуцца ў нябесы.
І не твая віна, што гіне
Ружовы промені у сутонні...
Яна у тым – што вызваляеш
Руку з трапечучай далоні...
Жнівень, 2000 г.

* * *

Павуцінне
На твайм фотаздымку
Шлюбным вэлюмам падае
Мне на твар,
Сплятаючы думкі і пачуці
У адзінае,
Што не мае мяжаў і часоў,
Што не падуладна разуменню,
Тое, чаго няма,
Бо яно не мае аблічча,
Але яно існуе,
Бо я бачу яго...
Павуцінне ў кропельках расы –
Слязах “бабінага лета”
І майго восеньскага смутку –
Адзінае, што ты можаш
Убачыць скрозь пыльнае шкло
Свайго дзіцячага захаплення.
Кастрычнік, 2000 г.

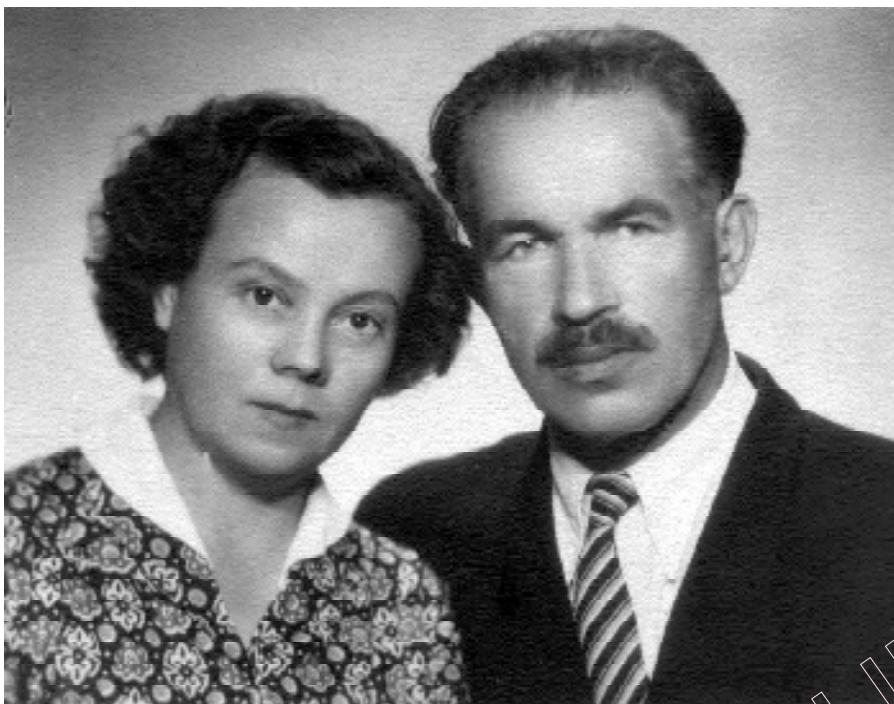

Сябры маладосці. Сядзяць злева направа: Янка Шутовіч, Міхась Машара, Пётра Сергіевіч, Язэп Найдзюк. Вільня 30-я гады.

выхаваныя творчасцю і дзеянасцю самых лепшых сыноў і дочак беларускага народа – Купалы, Коласа, Цішкі Гартнага і іншых. Я ніколі не быў і не буду нацыяналістам. Маю глыбокія пачуцці павагі і любві да іншых народаў, асабліва да тых нашых суседзяў, з якімі беларускі народ звязаны волей лёсу і гісторыі. Мой ідэал – супрацоўніцтва і дружба народаў. Я шчыра цешуся здзейсненымі гістарычнымі фактамі – уз'яднаннем беларускіх зямель у адзіную дзяржаву – БССР, развіццём эканомікі, культуры, науки народаў Савецкага Саюза". Пры гэтым поўнасцю падтрымліваў асуджэнне культу асобы Сталіна, дэмакратычныя павевы ў духоўным жыці.

Нарэшце лагерныя этапы завяршыліся – Шутовіч ізноў прыехаў у Вільнюс, дзе яго чакала жонка Ганна Стасеўна (так яе звалі знаёмыя). Аднак знясіленага і хворага чалавека напаткалі новыя выпрабаванні. Хоць і выдалі пашпарт, але доўга не пратысвалі ў горадзе. У 1957 г. удалося ўладкавацца на працу толькі пажарнікам у мастацкім музеі. Давялося напісаць шмат лістоў у розныя інстанцыі, каб пазбавіцца судзімасці і атрымаць поўную амністыйю. Толькі ў маі 1958 г. была атрымана даведка аб тым, што 25 красавіка 1958 г. Вярхойны суд Літоўскай ССР адміністрація рашэнне Асобай нарады пры НКУС ССР і справа ў адносінах да Шутовіча Івана Осіпавіча была спынена за недаказанасцю адвінавачвання.

Як творчая асoba, Янка Шутовіч ізноў уключыўся ў справу даследавання беларуснай культуры. Рабіць гэта было няпроста, бо пасля лагераў падводзіла здароўе, што і паслужыла падставай для атрымання інваліднасці 2-й групы. Абцяжарвалася праца таксама і з-за адсутнасці організаваных форм культурна-асветніцкага жыцця беларусаў у тагачаснай савецкай Літве. Аднак Шутовіч не шкадаваў часу для выяўлення архіўных крыніц па гісторыі літаратуры, нацыянальнай культуры. Асабліва прываблівала

Она Міцютэ і Янка Шутовіч.

яго бібліятэка Акадэміі навук Літоўскай ССР, дзе апынулася асноўная частка архіваў і рэдкіх кніг ліквідаванага Віленскага беларускага музея. Менавіта там сядро шэрагу матэрыялаў Віленскага беларускага фонда ён знайшоў рукапіс “Віленскіх камунараў” Максіма Гарэцкага.

Раман "Віленскія камунары" быў напісаны Максімам Гарэцкім яшчэ ў час яго ссылкі, але з-за чызунурных абмежаванняў так і не быў апублікованы. Не зацікаўліся ім і ў Дзяржаўным выдавецтве ў Мінску, куды аўтар прывёз адзін з экзэмпляраў рукапісу ў 1936 г. Яшчэ адзін экземпляр быў выяўлены восенню 1936 г. сярод дакументаў польскай палітычнай паліцыі (дэфензіў). Цяжка прасачыць далейшы лёс гэтых рукапісаў, аднак адзін з іх усё-такі ўцалеў. Якраз на яго і натрапіў Янка Шутовіч.

Пасля заходжання рукапісу трэба было прыкладці шмат намаганняў, каб пацвердзіць аўтарства Максіма Гарэцкага. Шутовіч не сумніваўся, што Мацей Мышка – гэта адзін з псеўданімамі пісьменніка, пра які маглі ведаць найперш сваякі Максіма Гарэцкага. Для гэтага была наладжана перапіска з яго жонкай Леанілай і дачкой Галінай, якія жылі ў Ленінградзе. “Мы рады бытлі ўпэўніцца, што рукапіс, лёс якога нас непакоіў, заходзіцца ў надзейным месцы – бібліятэцы”, – пісалі яны ў адказ у адным з лістоў. Атрымаўшы аўтографы пісьменніка, Янка Шутовіч змог супастаўіць іх з каліграфіяй рукапіса “Віленскіх камунараў” і канчатковая пераканацца ў аўтарстве Максіма Гарэцкага.

Чужая вочы...
Чужая рукі...
Чужое жаданне,
А насупраць –
мае вочы,
У руках –
мае руки,
У абдымках –
мая згода.
Усё чужое – і ўсё маё.
Жыву чужым жыщцём,
Плачу аб чужым болі,
Шчасліва чужым каханнем...
Пішу чужыя вершы.
Нават думкі – быццам
не мае...
А раптам... – і я
чужая?...

ВОСЕНЬСКІ ВАЛЬС

Восеньські вальс у застайлым памеры
Мы танцевалі з Вамі міжволі.
Біліся сэрцы ў халодныя дзверы,
Вусны зліваліся ў прагнасці з болем.
Палапі пачуцці у нас пад нагамі,
Дрыжалі павекі ад слёз і пяшчоты –
Мы танцевалі ў вогнішчы з Вамі
Восеньські вальс незабыўнай самоты.
Змрочныя цені ў шалёным імкненні
Полыменем руху у вогнішчы веры
Згарэлі, адчуўшы апошнім збаўленнем
Восеньські вальс у застайлым памеры.

НАДЗЕЯ ХОЦІНА

ПРОБЛІСКІ

Ні слова. Толькі подых навальніц
І чабаровы сон пад дахам саламяным...
Ў тваёй далоні вожыкі з чарніц
Успыхнуць болем так неспадзявана...

Мне пробліск мроі вынес белы конь,
Што трапіў ў полымя пад стомаю крынічнай...
І не ў тваёй руцэ мая далонь...
Ні слова. Толькі подых навальнічны.

Студзень, 2000 г.

Мая песня абарвеца ў вышыні – я знаю.
Мае косы стануць летнія даўжыні – чакаю.
Маё сэрца закацілася ў пясок – шукаю.
Пазбаўляю былой пільнасці свой зрок – гуляю.
Ты за здраду мае очы спапялі – кахаю.
Не вярнуцца Леанідам да Зямлі – я знаю...
Сакавік, 2000 г.

Калі я убачыла Браму, я прайшла паўз яе –
І мой свет разваліўся на дзве палавіны.
Тады я згубіла усё: мінулае і будучае.
Засталося сонца, зямля, блакіт нябес і зорны бляск,
Але мяне там не было...
На сцюдзёнай, халоднай зямлі, пад снежным покрывам
Мяне таксама не было.
Але за туманам, як прывід, стаяла Брама.
І, адчуваючы спіно ўе цагельны холад,
Я імкнулася назад, у Нікуды...
Туды, дзе было блакітнае сонца і зялёнае аксамітнае неба,
Духмяны пальян і горкі пацалунак,
Аскепкі лёсу на скрыжаваннях жыцца
І старажытныя муры цяжарам стагоддзяў на плячах.
І вечная Брама, праз якую я не здолела праісці...
Сакавік 2000 г.

Надзея Хоціна (1982) - паэтка, музыкант. Нарадзілася на Мядзельшчыне. Вучыцца ў Маладэчанскім музычным вучылішчы. Жыве ў Маладечне.
Друкавалася ў ясцовым друку.

Як сведчаць лісты Леанілы і Галіны Гарэцкіх да Янкі Шутовіча, не было спадзявання на тое, што твор будзе надрукаваны. «Мы ўбачылі, які цярністы шлях прайшла кніжка «Выбранае» (выдадзена ў Мінску ў 1960 г. – А.В.) і як асаніў творчасць пісьменніка Семяновіч», – пісалі яны. Іх няյпэўненасць была таксама вынікам беспаспяховай спробы зацікаўлення рукапісам «Віленскіх успамінаў», копію якога прывозіла Галіна Гарэцкая ў 1960 г. у Мінск і паказвала пісьменніку Пятру Глебку. Аднак тады ўжо на зіраўся адыхад ад хрушчоўскай «адлігі» і ўзмацняўся ідэалагічны ўцік у духоўным жыцці рэспублікі.

Янка Шутовіч не задаволіўся толькі перапіскай – у пачатку лета 1962 г. наведаўся ў гості да Гарэцкіх у Ленінград. «Радасці сустрэчы не было канца. Гутаркі, гутаркі, успаміны», – так асаніў ён вынікі сваёй паездкі. Асаблівія ўражанні пакінуў на Шутовіча горад на Ніве са сваімі цудоўнымі цывілізацыйнымі і культурнымі здабыткамі, добрымі, ветлівымі людзьмі, штодзённымі стваральными справамі. Шутовіч яшчэ раз пераканаўся, што неабходна давесці рукапіс «Віленскіх камунараў» Максіма Гарэцкага да друку. Брат пісьменніка Гаўрыла ў лісце да Шутовіча пісаў, што публікацыя твора «будзе бальзамам на незагоеняя болкі гэтых жанчын-пакутніц».

Нягледзячы на розныя перашкоды, раман усё ж дайшоў да чытача. Спачатку быў надрукаваны ўрывак у штотыднёвіку «Літаратура і мастацтва» (19 лютага 1963 г.), потым твор з'явіўся на старонках часопіса «Полымя» (1963, № 3, 4), а ў 1965 г. выйшаў у свет асобнай кнігай. Як бачым, немалое значэнне ў справе вяртання гэтай літаратурнай працы да беларускага чытача мелі менавіта творчыя пошуки Янкі Шутовіча.

Акрамя гарэцказнаўства, праяўляў Шутовіч інтэрэс да жыцця і творчасці беларускага паэта канца XIX ст. Адама Гурыновіча. Яго даваенныя напрацоўкі папоўніліся новымі архіўнымі матэрыяламі, якія быті атрыманы ў ходзе перапіскі з племянніцай паэта – Янінай Гурыновіч, што жыла ў Польшчы і выкладала Торуньскім універсітэту. У сувязі з набліжэннем 100-годдзя з дня нараджэння паэта, якое прыходзілася на 1969 г., Шутовіч нават накіраваў ліст у Мінск на імя дырэктара акадэмічнага Інстытута літаратуры Васіля Барысенкі, у якім выкладаў даволі слушныя прapanовы. Ён хадайнічаў аб спрыянні справе ўшанавання памяці Адама Гурыновіча. У Вільнюсе на вуліцы Мельнікайцес захаваўся дом, у якім жыў будучы паэт у час вучобы ў реальным вучылішчы. Тое ж трэба было зрабіць і ў Ленінградзе, дзе захаваўся будынак Тэхнлагічнага інстытута, у час вучобы ў якім Адам Гурыновіч напісаў свае лепшыя творы. Адначасова Шутовіч прасіў аб падтрымцы яго прapanовы – стварыць для навуковай апрацоўкі архіўных дакументаў па беларусазнаўстве асобную даследчыцкую пляцоўку ў Вільнюсе. На жаль, пажаданні так і засталіся незаўважанымі. Спадзявацца на іншае ў той час нельга было.

Аб'ектам даследавання Шутовіча была і творчасць шэрагу дзеячаў беларускага мастацтва. Некалькі артыкулаў было прысвячана мастаку Пётру Сергіевічу, з якім усталяваліся добрыя адносіны яшчэ ў заходнебеларускі перыяд. Хоць шчырае сяброўства і пастаянны контакт (Сергіевіч жыў па суседству з Шутовічам) прадвызначылі пазітыўную ацэнку работ жывапісца, але ажыццёўлена гэта з высокай ступенню прафесіяналізму. На прыкладзе палотна Сергіевіча паказана высокамастацкая адлюстраванне прыгожасці роднай прыроды, гісторыі Бацькаўшчыны. Асабліва красаў глыбокі гуманізм твораў мастака.

З вялікай любоўю Сергіевіч маліваў чалавека працы. Паводле Шутовіча, на карцінах Сергіевіча даволі трапна передаліся тыповыя этнографічныя, антрапалагічныя і нават психофізічныя рысы беларускага люду – сялян і рабочых. Лічыў, што спадчына мастака арганічна звязана з духоўным жыццём беларускага народа, з яго культурным развіццём.

Выклікала вялікую цікаўнасць і постаць выдатнага спевака Міхася Забэйды-Суміцкага. Янка Шутовіч узгадваў выпадак сярэдзіны 30-х гадоў, калі яму і Максіму Танку збральнік і папулярызатар музычнага фальклору Рыгор Шырма ўпершыню адкрыў высокое майстэрства выканання беларускіх песень Міхася Забэйды-Суміцкага. А потым і асабіста пераканаўся ў гэтым у час наведвання спеваком Вільні ў 1936-1938 г. Калі прыезджаў, то спыняўся ў сястры Янкі Шутовіча – Марыі. Апынуўшыся пасля вайны ў Празе, Забэйда-Суміцкі працягваў з ёй падтрымліваць сувязі праз перапіску. Неўзабаве і сам Янка Шутовіч пачаў перапісвацца. Нельга без хвалівання чытаць гэтых лісты з Чэхаславакіі. У іх таленавіты сын беларускай зямлі паўстае даволі добрым, сумленным чалавекам. Адначасова прагледжваецца туга па Беларусі, выказваецца шкадаванне, што лёсам гісторыі аказаліся разарваныя на часткі сілы беларускай інтэлігенцыі. Усё гэта ніколік не адштурхоўвала спевака ад яго ранейшых сімпатый, а наадварот. Вось як у адным з лістоў да Янкі Шутовіча ў чэрвені 1961 г. ён адзываўся пра Максіма Танка. “Творы Танка сталі маёй настольнай кнігай, у якую заглядваю кожную вольную хвіліну. Танка не толькі шаную, але і вельмі люблю”.

Янка Шутовіч здолеў адшукать старыя запісы песень Міхася Забэйды-Суміцкага на грампласцінках, што выйшли ў свет яшчэ ў даваеннай Польшчы, і адvezci іх у Мінск. Там іх з ахвотай перапісалі і на радыё, і асобныя прадстаўнікі інтэлігенцыі. Вельмі зацікаўлася імі славутая оперная спявачка Ларыса Александроўская. Асаблівы інтарэс у яе выклікала арый Надзеікі з оперы Аляксея Туранкова “Кветка шчасця”, якую выконвала і яна. Спачатку Ларыса Александроўская не верыла, што спявак мог добра выканаць жаночую арью. Аднак пасля праслушоўвання яна засталася ўзрушанай, захопленай дасканальным і высокаартыстычным выкананнем Забэйда-Суміцкім вакальнага твора.

У 1963 г. Міхасю Забэйда-Суміцкаму ўдалося прыехаць у Мінск, але там адбыўся ўсяго адзін канцэрт. Выразна адчуваліся непрыязнія адносіны да яго з боку ўлад. Прычыну такога стаўлення да таленавітага беларускага артыста Янка Шутовіч бачыў у вялікадзяржавным шавінізме, які ўкараніўся ў кіраўніцтве БССР. У гэтым ён пераканаўся і тады, калі адмовіліся друкаваць у рэспубліканскіх выданнях яго матэрыялы да біографіі і мастацкай дзейнасці спевака. Таму давялося іх аформіць разам з даунімі сябрамі Лявонам Луцкевічам і Сяргеем Новікам-Пеюном у выглядзе звычайнага альбома. Не ўдалося “прабіць” свой артыкул ў друк і Рыгору Шырму, хоць Максім Танк і хадзіў у КДБ хадайнічаць пра гэта.

Усё гэта ніколік не змяніла прыхильнасці Шутовіча да таленту і мастацкай творчасці артыста. “Міхася Забэйда-Суміцкі належыць да тых беларускіх спевакоў, якія найбольш поўна адчулуі сэрцам і душой чары і хараство беларускай народнай песні і дастойна яе прэзэнтуюць на вакальнно-музычным Алімпе, заняўшы ў ім трывалае месца”.

Ніводзін са значных юбілеяў беларускай культуры не апынуўся па-за ўвагай да пытлівага Янкі Шутовіча. Пісаў ён пра Францішка Скарыну, Яўхіма Карскага, Аляксандра Уласава, рэдактара газеты “Наша ніва” і беларускага сенатара ў Польшчы, з жонкай якога перапісваўся, і пра многіх іншых дзеячаў. Неадкладна рэагаваў на новыя кнігі сваімі рэцензіямі. Разам са сваёй жонкай Шутовіч займаўся перакладамі з літоўскай мовы на беларускую, у тым ліку і паэтычных твораў. Нярэдка ён падпісваў свае артыкулы псеўданімамі Іван Дубневіч, Я. Сцяблінскі. Толькі асобныя з напісаных Шутовічам матэрыяляў былі надрукаваны пры жыцці аўтара ў беларускай, літоўскай перыёдышы, а таксама на старонках газеты “Ніва”, якая выходзіла ў Беластоку. Значная частка так і засталася ў рукапісах. Хоць штосьці ў апошнія гады і было апублікована, але поўнае

КАЗІМІР СВАЯК

Ты наша слова, што было вясковым,
Што са святліц выкідвалася вон,
Нібы букет шчымлівы васільковы,
Так урачыста вынес на амвон.

Вакол луналі ўцешна херувімы.
І гэта быў сардэчны твой парыў.
Ты так хацеў, каб Езус твой любімы
Па-беларуску ўсё ж загаварыў.

Душу святлом запоўніў трывумфальна,
Лацінска-польскі адгарнуўшы грым.
І каб Яго увесе люд парапіяльны
Прызнаў стакроць і блізкім і сваім.

І хоць было тады крамолай гэта –
Дзень заўтрашні не страшыў аніяк.
Святар – па веры, па душы – паэт ты,
Рамантык чисты, Казімір Сваяк!

І хоць слабелі, адступалі сілы,
Ты быць хацеў рупліваю пchalой.
О наш анёл, о наш лятун двухкрылы,
Ты плаваў паміж небам і зямлём.

Якой – зямной, нябеснаю дарогай
Дайсці найлепш у запаветны рай?
Адно крыло ўзносила да Бога,
Другое неслы ў беларускі край.

І там і тут – любоўю наталенне.
І там і тут – сумленне на скрабе.
Прыемнае такое раздваенне,
Напэўна, вельмі цешыла цябе.

Тваё жыццё так рана адкрыла,
Ды чуем сёння голас твой і спеў.
Хоць і спаліў свае ў палёце крылы –
Да Бога і да нас ты даляцеў.

Гэта звышцярплівасць,
Якая не ўсвядомлена нашым розумам.
Страх падумаць, колькі разоў
Не апраўдалі мы Тваіх спадзяванняў,
Засталіся глухімі
Да Тваіх ушчуванняў і напамінкаў.
З якой неахвотай, лянатай, няшчырасцю
Сына Твайго
Пускаем у хату і ў сэрца.
Колькі ўжо тысячагоддзя
Скачам па Тваіх запаведзях,
Трымаючы меч у руцэ
І камень за пазухай!
Няшчасныя фарысеі – каемся, каемся.
І зноў бяромся за сваё.
Мы заслужылі таго,
Каб вадою, агнём і бурай
Зямля ачысцілася ад неслухаў...
А нам – пакінуты шанц.
Чакалі канца свету ў двухтысячным.
Нічога не адбылося кепскага.
Які ты жалосны!
І верыш, што выплывем
На сонечны бераг Твайго спадзявання.

* * *

Сон розуму пачвараў нараджае,
Пускае ў свет звыродлівых істот,
Падкіне людзям столкі ўжо брыдот –
Хоць ты з'язджай з майго сляпога краю!

Сон памяці – ён боль мінулы гасіць,
Цяплом ён робіць холад ледзяны.
І ў выніку, паколькі ты дурны,
Цябе ў чарговы раз ужо дубасяць.

Сумнення сон – злачынны і нячысты,
Не пакаянне ён прыносіць – страх.
Ён адчыніяе брукаваны шлях
Наступнаму прароку-Антыхрысту –

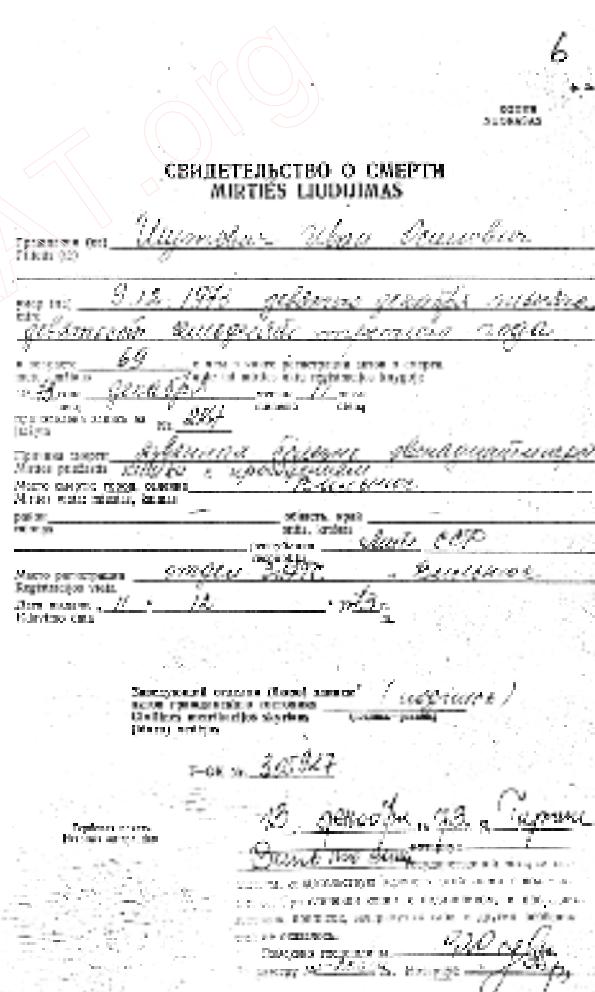
Таму, каго не спыніць крыж ніякі,
Хто ля святыні не ўкленчыць анідзе,
Хто нас спакойна ў пекла павядзе –
Наш карагод, дзе скачуць вурдалакі.

выданне прац, іх удумлівая апрацоўка пакуль яшчэ не ажыццёўлены.

Гэты чалавек вельмі пільна сачыў за культурным жыццём на Беларусі, перажывайшы да сяяненні і няўдачы творчых калектываў ці асобных майстроў. І заўсёды імкнуўся перадаць свае ўражанні ў пісьмовых нататках, вусных гутарках са знаёмымі, прыяцелямі з Вільнюса ці Мінска, у лістах да многіх людзей, якім таксама быў неабыякавы лёс беларускай спадчыны. У аналізе прагледжаных ім кінафільма "Чырвоныя лісты", оперы "Яснае світанне", канцэрта Мінскага абласнога ансамбля песні і танца і многіх іншых твораў не адчуваецца дылетантства. Ва ўсім ён добра разбіраўся. Пры гэтым было жаданне выказаць уласную пазіцыю.

У адносінах з іншымі людзьмі Шутовіч вельмі цаніў шчырасць, адданасць сяброўству. Разам з іншымі беларусамі-віленчукамі ён прымаў удзел у справе ўшанавання свайго духоўнага настаўніка – ксяндза Адама Станкевіча, які загінуў у сталінскіх лагерах. Адаму Станкевічу і яго маці Антаніне на могільніку калі Крэва быў пастаўлены помнік. Сярод старых сяброў, з якімі цягнулася дружба яшчэ з даваенай пары, быў і Максім Танк. "Жэнька", "Аўген", "Дарагія Максім, Любка, вашыя дзеткі" – такім і іншымі цёплымі словамі пачыналіся лісты Янкі Шутовіча да Максіма Танка. І заўсёды радаваўся, калі атрымоўваў і маральную, і рэальную падтрымку сваіх пачынанняў. Вось урывак з ліста Шутовіча ад 12 студзеня 1963 г. "Дарагі Максіме! Уchora атрымаў чаканы ліст. Мне прыемна сцвердзіць, што "Віленская камуністычнае пісьменнікі" знайшлі ў нашых пісьменнікай пазітыўную ацэнку і ты маеш намер друкаць іх у красавіцкім нумары".

Тады Шутовіч з'яўляўся няштатным карэспандэнтам часо-

піса "Полымя, рэдактарам якога быў якраз Максім Танк. Не адмаўляў яму пісьменнік і ў пытаннях прыватнага характару.

У апошнія гады свайго жыцця Янка Шутовіч моцна хварэў. Аднак нават хвароба не забяўляла яго актыўнай творчай працы.

У лютым-сакавіку 1971 г. быў напісаны велізарны артыкул пра Віленскі беларускі музей (урыўкі з яго прыводзіліся вышэй). Як апошні дырэктар музея, Шутовіч не меў маральнага права не пакінуць для будучых пакаленняў свае ўспаміны. Уласныя перажыванні і досвед даследчыка – усё гэта цесна пераплялося ў тэксле рукапісу. Шутовіч здолеў пераканаўча паказаць, што азначаў для беларусаў гэты музей – сімвал нацыянальна-культурнага адраджэння. Ён не ўпадаў у роспач у сувязі з ліквідацыяй музея, хоць і прызнаваў гэта за трагічную памылку савецкай нацыянальнай палітыкі. Супаківала, што частка скарбаў музея, якая дасталася Літве, надзеіна захоўвалася і была даступная для вучоных. Адначасова і сумаваў, што гэта знаходзіца не пад сваёй "нацыянальнай фірмай".

Толькі словамі падзякі ўзгадваў Шутовіч заснавальнікаў і ўсіх супрацоўнікаў музея. "Мне рабіцца прыкра і горка на душы, – пісаў ён, – калі чытаеш у нашым савецкім друку хлуслівія агіткі, накіраваныя супраць некаторых з іх і чэрнячыя іх светлыя чалавечы і грамадзянскі воблік". Безумоўна, тады нельга было спадзявацца, што эты артыкул, прымеркаваны да 50-годдзя заснавання музея, будзе апублікованы. Адбылося гэта праз 24 гады, калі часопіс "Спадчына" змясціў рукапіс на сваіх старонках.

Былі і іншыя творчыя планы ў Янкі Шутовіча. Летам 1972 г. у час сустрэчы са сваім былым сябрам Мар'янам Пецюковічам, які жыў у польскім горадзе Торунь, ён аблікоўваў ідзю наконт напісання мартырапалогу міжваеннай Заходняй Беларусі. Аднак гэтым задумкам не суджана было збыцца. 9 снежня 1973 г. Янка Шутовіч памёр. Пахавалі яго на могілках у Павільнісе.

Жыццёвы шлях гэтага чалавека быў цярністы. Як і ўся беларуская інтэлігенцыя, спазнаў ён на сабе ўсе цяжкія і складаныя гістарычныя калізіі. Аднак гэта не зламала яго, бо было шчырае жаданне – служыць Бацькаўшчыне і свайму народу. Менавіта гэтым і прасякнуты ўсе справы Янкі Шутовіча.

А мо ўбераглі б мы Смаленск ад захопу,
Мо значна б раней надышоў сорак пяты.

Мы марна спрахнелі, тэрору ахвяры.
Дык хай жа навекі той будзе пракляты,
Хто знішчыў і нашыя жыцці, і мары,
Хто вызначыў лёс наш такі – Курапаты.

Дзесь кат у пашане свой век дажывае.
Ды не, мы не просім ніякай адплаты,
Адно б толькі ведаць, што праўда жывая,
І ўжо не паўторацца больш Курапаты.

Сынкі, вы гісторыю кепска вучылі.
Што знаеце вы пра ахвяры і страты?
Ды вы ж і Хатыні не ўсе палічылі,
Калі ж вы палічыце ўсе Курапаты?

МАР'ЯН ДУКСА

КАСЦЕЛЬНЫЯ ВЕЖЫ

На ўзоруні палёту птушак
І першых праменяў сонца.
Яны б паплылі і вышэй,
Каб не помнілі пра нас,
Пра нашыя ніцыя думкі і мары.
Разбураныя не раз
Недавяркami і снарадамі,
Зноў вырастоаць, хараашэоаць, свецица
Прыемнымі колерамі.
Абавязковы элемент ландшафту,
Яго ажыўленне, падлітка і завяршэнне,
Яго канчатковы сэнс і разгадка.
На іх, спагадлівых,
Адпачываюць маркотныя вочы
І стамлёнае сэрца.

ТВАЯ ЦЯРПЛІВАСТЬ

Цярплівасць Твая
Не падлягае ніякаму вымярэнню.

Мар'ян Дукса (1943) – паэт, публіцыст. Нарадзіўся на хутары каля в. Каракулічы Мядзельскага р-на. Скончыў філфак БДУ (1969). Працаўай настаўнікам на Смаргоншчыне. Жыве ў Солах. Член СП Беларусі з 1969 г. Аўтар кніг паэзіі «Слатканне» (1967), «Крокі» (1972), «Забытыя словаў» (1979), «Заснёжаныя ягады» (1989) ды інш. Лаўрэат Літаратурнай прэміі СП Беларусі імя А. Кулішава (1990).

А ў камеры змрочна, а ў камеры мокра,
І лаецца злосна наглядчык цыбаты.
І я для яго ўжо – замежная контра.
Ды ў чым жа, людцы мае, я вінаваты?

А следчы крычыць, як не лопне ад злосці,
І шчэрыцца воўкам халуй звераваты.
Нявечылі цела і трушчылі косці,
Бы ў дошкі цвікі заганялі мне ў пяты.

Здаецца, падпісваў якісь паперы,
Бо быў як не свой, дзікім болем працяты.
І толькі, калі валаклі ўжо за дзвёры,
Пачуў я прысуд свой: – Расход! Курапаты.

Вязуць. Прыпынілася ў лесе машина.
Выходзім, паскручваны руکі шпагатам.
– Ну, контра, свае атрымай два аршыны,
І пекла, і рай тут для вас – Курапаты.

І вось пачалося. Не бачылі б вочы.
О, Божа, якія ж тут гінуць рабяты –
Студэнт і ваенны, паэт і рабочы...
Ды што ж вытвараеце вы, супастаты.

Ды, пэўна, падушнія маюць заробкі,
Ну вось і шчыруюць, спяшаюцца каты.
Стаўляюць па жыццях свінцовыя крапкі.
Бязлітасны кат і для роднага таты.

Якім жа душа чалавечая коштам?
Ды стрэл калі вуха, нібыта з гарматы,
І толькі адзіная думка: – Завошта?
І цела маё прынялі Курапаты.

– Завошта? – Нямая крычым мы з магілаў,
Няўжо ўжо край наш настолькі багаты,
Няма дзе прыкладсі нам веды і сілы.
Работы ж, работы тут – край непачаты.

– Завошта, навошта? – адказ дайце, людзі,
Няўжо не патрэбны Айчыне салдаты?
Згушчаюцца хмары, вайна хутка будзе,
А колькі ж палкоў узялі Курапаты.
Ды нас не ў магілы, а нас бы ў акопы,
А ў дужыя рукі віントоўкі, гранаты,

ПОМНІКІ ДАУНІНЫ

ЛЮДМІЛА ДУЧЫЦ ЭДВАРД ЗАЙКОЎСКІ

ПРА НЕКАТОРЫЯ ВЯСКОВЫЯ СВЯТЫНІ ВІЛЕНШЧЫНЫ

На працягу ўсёй нашай гісторыі ў духоўным жыцці сялянства пэўную ролю адыгрывалі мясцовые святыні – паклонныя крыніцы, камяні, дрэвы, узгоркі ды іншыя прыродныя аб'екты. Да катэгорыі мясцовых святыні адносяцца таксама і цудадзейныя абразы, некаторыя старажытныя могільнікі, асобныя каменные і драўляныя крыжы, капліцы. Яшчэ ў пачатку XX ст. амаль усе вясковыя святыні мелі “свае” прыходы і святы, а па пэўных днях калі іх адбываўся фесты і кірмашы. У пакланенні вясковым святыням назіраюцца элементы хрысціянскай абрааднасці і разам з тым відавочныя часткі дахрысціянскіх культав. У часы савецкай улады многія прошчы замянялі хрысціянскія храмы.

У краязнаўчай, гістарычнай і археалагічнай літаратуры сустракаецца шмат звестак пра такога кшталту помнікі ў межах былой Віленскай губерні. Многія з таких мясцінай былі агледжаны Э.Зайкоўскім у 80-90 гады XX ст. У дадзеным артыкуле прыводзяцца звесткі ў асноўным пра трыя вясковыя святыні, дзе зафіксаваны сляды пакланення ім.

Сярод ландшафтных аб'ектаў, якія атрымалі значэнне прошчай, найбольш частыя святыя крыніцы, многія з якіх функцыянуюць у наш час. Так, крыніца калі в.Лешня блізу Маладечна заключана ў бетонную цамбравіну. Над ёй узведзены навес, а побач пастаўлены крыж, на які павязываюць стужкі. Калі падноўжа крыжа кладуць кветкі. Паломніцтва сюды адбываюцца на Дзесятыху (у 10-ую пятніцу пасля Вялікадня). Па павер'ях вада дапамагае ад хвароб вачэй (Мінько, 1965, С.12; Зайкоўскі, 1990).

“Святаянская крыніца” размешчана побач в.Быstryца Астравецкага раёна. Вада з крыніцы лічыцца лекавай пры хваробах вачэй. Вакол крыніцы ў дзень святога Яна (г. зн. 24 чэрвеня) хадзілі працэсіі вернікаў і духавенства. Калі яе стаіць высокі драўляны крыж (Зайкоўскі, 1990).

Калі вёскі Кемяны Ашмянскага раёна знаходзіцца крыніца пад назвай Шальціна. З гэтай крыніцы выцякае р.Вільня, адзін з левых прытокаў Віліі. Па народных паданнях, вада дапамагае ад хвароб вачэй і ад коклюшу. Археолаг Э.Зайкоўскі пры раскопках побач з крыніцай знайшоў кераміку другой паловы I тысячагоддзя, што сведчыць пра існаванне тут язычніцкага свяцілішча. Рассказваюць, што раней калі крыніцы стаяў Чортай Камень (Зайкоўскі, 1992, 1994).

Цікавыя звесткі пра святую крыніцу ў мястэчку Рогаве на тэрыторыі былога Вілей-

скага павету былі надрукаваны ў часопісе «Литовские епархиальные ведомости» за 1869 год. Паведамлялася, што калі старой царквы была крыніца, вада з якой дапамагала ад хвароб вачэй. Над крыніцай быў зроблены навес, а побач стаяла статуя святога Іаана Хрысціцеля. Паломнікі бралі ваду і складалі побач ахвярапрынашэнні. У 1869 г. па загаду ўладаў статую знялі, а навес сам абваліўся (Освящэнне, 1869. С.1305-1306).

У Лоску на Валожыншчыне адзін з узгоркаў зваўся Царкавішча. Існавала паданне, што там праваліўся храм. З-пад гары выцякала крыніца, якой ў канцы XIX ст. яшчэ пакланяліся каталікі (Покровский, 1893. С.40). Падобная сітуацыя назіраецца і калі в.Панара Смаргонскага раёна. За 1 км на поўдзень ад вёскі, калі падноўжа гары Царкоўе, таксама святая крыніца (Зайкоўскі, 1993. С.3).

За 0,3 км на паўночны захад ад вёскі Дубок Астравецкага раёна, на левым беразе Віліі, стаіць мураваная капліца, якая была збудавана ў пачатку XX стагоддзя. За 0,5 км уніз па плыні Віліі на мяжы поплава і першай тэррасы берага размешчана мураваная з камянёў адкрытая капліца вышынёй 6 м з жалезным крыжам наверсе і статуяй Маткі Боскай у нішы ў верхнія частцы. Унізе, у другой нішы, з-пад камянёў у цамбравіну сцякае вада. Вада з крыніцы, як лічыць мясцовае насельніцтва, дапамагае ад усіх хваробаў. У першую нядзелью ліпеня адбываюцца фэсты – ад Жодзішкайскага касцёла і капліцы-будынка (Курганскай капліцы) сюды ходзяць працэсі. Згодна брашуры Рамуальда Дроніча «Pamiątka z Żodziszek województwa Wileńskiego», было шмат курганоў калі крыніцы (Зайкоўскі, 1993).

Святая крыніца функцыянуе і сёння калі в.Губы Вілейскага раёна. Крыніцы ахвяруюць манеты.

Крыніца «Святая вада» знаходзіцца паблізу в.Гентава Мёрскага раёна. Лічыцца, што вада дапамагае ад многіх хваробаў, асабліва ад хваробаў вачэй. У крыніцу прынята кідаць манеты, побач раней стаяла капліца. Калі крыніцы на дзень Святога Яна праводзіліся фэсты (Зайкоўскі, 1990).

У тым жа раёне яшчэ адна святая крыніца ёсьць калі в.Сквірэц. Крыніца пачынаецца ў яры, дзе з некалькіх крынічак утвараецца ручаёк, што працякае па трубе пад «Янавай капліцай», адбудаванай у канцы 1980-ых гадоў. Вада чыстая і халодная, яна лічыцца лекавай. Па яе многія прыязджаюць здалёк. За 1 км ад крыніцы знаходзіцца гарадзішча днепра-дзвінскай культуры Паддубнікі, якое датуецца VI-І стст. да н.э. (Зайкоўскі, 1990).

Святая крыніца, калі якой раней стаяла капліца, вядомая і ў в.Вялейка Докшыцкага раёна, недалёка ад р.Віліі (Зайкоўскі, 1993. С.12).

На Віленшчыне шмат культавых узгоркаў, куды нашыя продкі хадзілі пакланяцца сілам прыроды. Пра некаторыя ўзгоркі дайшлі да нашага часу паданні і павер'і. Часцей за ўсё расказваецца, што на гары праваліўся храм і з-пад зямлі па пэўных святах (звычайна на Вялікдзень) чуюцца гукі званоў. Так, пра Святу гару калі в.Плябань Маладэчанскага раёна гаварылі, што там правалілася царква. Падобныя паданні зафіксаваны таксама пра пагоркі Царкоўе, Царкавішча ў в.Лоск Валожынскага раёна, в.Лебедзева Маладзечанскага раёна. Такое ж паданне вядома і пра гару Піліканку калі в.Жупраны Ашмянскага раёна (Зайкоўскі, 1994).

Яшчэ і сёння на многіх з такіх узгоркаў святкуюць Купалле, як, напрыклад, на гары Гарадзішча калі в.Вялікія Споры Пастаўскага раёна. У дахрысціянскія часы на гары Весялуха калі в.Леонардава Мядзельскага раёна, магчыма, было капішча. Пазней там стаяў уніяцкі храм, а пасля – рымска-каталіцкі. Пры касцёле на дзень Святога Юр'я было вялікае народнае свята (фэст).

Пра горку Царкоўе калі вёсак Панара і Мялова Смаргонскага раёна распавя-

НА ХУТКІХ КРЫЛАХ ВОЛЬНАГА ПЕГАСА

ВЯЧАСЛАЎ ШНУРКЕВІЧ

ГОЛАС ВЕЧНАСЦІ

Mihasio Чарняўскаму

Пасуцца ў Панямонні туманы,
Свой вэлюм рассцілаюць над ракітамі,
Над паплавамі сцелюць дываны,
І спіць зямля, у цішыні спавітая.

На працу зноўку выйшаў маладзік
Чароды зорак гнаць нябеснай пашаю,
Ды да вярбы прырэчнае прынік
І там застыў, зямной красой уражаны.

Прыціхнуў Нёман, слухае нібы,
Аб чым там асака яшчэ шапочацца.
У гэтym царстве велічнай журбы
Падслухаць голас вечнасці захочацца.

Смакуй і пі настоі цішыні
З прыправаю гармоніі і шчырасці.
Адчуеш – струны сэрца ледзь крані,
І для палёту крыллі могуць вырасці.

Вочы ласкавыя, мілья вочы,
Ў снах я любуюся вамі штоночы.
Днём жа куды мне паехаць-пайсці,
Каб вас убачыць, у яве знайсці.

КУРАПАТЫ (маналог ахвяры)

Уварваліся ноччу, нібыта зладзеі,
Забралі мяне ад сям'і і ад хаты,
Сказалі, згасіўшы мне ў сэрцы надзеі,
Нібыта я – вораг народа закляты.

Я вораг? Ды не, я – часцінка народа,
Сялянскага роду я. Сейбіт, араты,
Зямлю я араў, засяваў год ад года,
За гэта ж, здаецца, не садзяць за краты.

Вячаслаў Шнуркевіч (1936) - паэт, краязнаўца. Нарадзіўся на Уздуценшчыне. Скончыў філфак БДУ. працаваў рабочым, навуковым супрацоўнікам Мінскага абласнога краязнаўчага музея. Жыве ў Маладэчне. Аўтар кнігі паэзіі «Чырвоныя макі» (Маладэчна, 1998)

са сваім атрадам у бок замка.

– Вы маецце тут дзе спыніцца? – запытаў Іяўлевіч Пятроўскага. – Ёсць у вас сваякі?

– Можна сказаць, што няма, адказаў Пятроўскі. – Mae бацькі памярлі даўно, а ў мінулым годзе памёр і брат. Наколькі мне вядома, нашым дваром валодае цяпер браціха, узяўшы да сябе ў прымы купца. Я для іх не вельмі жаданы госьць.

– Ну тады скіруемся да мяне. Мая сяліба тут побач.

І праз некалькі хвілін яны ўжо стукаліся ў манастырскую браму.

Архімандрит Філафей Утчыцкі з вялікім задавальненнем сустрэў Пятроўскага і адразу запрапанаваў яму настаўніцкую працу ў брацкай школе.

Праспаўшыся ў пакой гасцінага Іяўлевіча і адпачыўшы з дарогі, на другі дзень пасля прыезду пайшоў малады вучоны знаёміца са школай і ўмовамі новай працы. А вечарам у келлі архімандрыта ў прысутнасці Іяўлевіча сказаў:

– Мне спадабалася ваша школа і бібліятэка, дык я з задавальненнем прымаю вашу пропанову.

– Хвалю за хуткую дэцызію і шчыра жадаю вам поспехаў, – сказаў Утчыцкі.

– Вельмі рад, што наша школа будзе мець такога вучонага педагога.

І ў той жа дзень атрымаў Пятроўскі ў манастырскім будынку асобны пакой, неабходную мэбллю і пасцель. А вечарам прыйшоў наведаць яго ў новай кватэры сябры падарожжа Ігнат і ўслед за ім малады паслушнік прынёс збан манастырскага піва, сыр і пірог.

Напоўнілі гліняныя кубкі.

– За дружбу! – сказаў Іяўлевіч, падымаючы свой кухаль. – За поспехі ў педагогічнай працы і літаратурнай творчасці!

– Вельмі добры тост! – адказаў Самуіл Пятроўскі. – Падтрымліваю яго з задавальненнем. За асвету і літаратуру! За росквіт нашага славнага горада Полацка!

І яны стукнуліся кубкамі і выпілі да дна.

(Працяг будзе).

¹ Хочаш міру, рыхтуйся да вайны /лац./

даюць, што там стаяла царква, якая разам з людзьмі правалілася пад зямлю (ци је скінулі татары або немцы). Каля падножжа ўзгорка выцякае крыніца, якая лічыцца святой (Зайкоўскі, 1993).

На ўсходнім мястэчка Жупраны Ашмянскага раёна знаходзіцца заросшая лесам высокая гары Піліканка (ад летувіскага слова pilirkalnis – гарадзішча). Пра гару існуе паданне, што на ёй калісьці стаяў касцёл, які потым праваліўся пад зямлю. Археалагічнае абледаванне паказала, што сапраўды ў старажытнасці на гары бало ўмацаване паселішча (Зайкоўскі, 1994).

Узгорак, на якім па паданню стаяла царква, што потым правалілася пад зямлю, вядомы каля в. Войкаўшчына Мёрскага раёна. Верх узгорка выкладзены досыць буйнымі камяніямі, якія ляжаць шчыльна (Зайкоўскі, 1991).

Згодна паданню, замак ці царква праваліліся пад зямлю і на Замкавай гары паміж вёскай Індрупка і хутарам Блікіны ў Астрэвецкім раёне (Зайкоўскі, 1998. С. 5).

На паўночна-заходнім беразе ляснога возера Баравое, у ваколіцах в. Навікі Пастаўскага раёна, знаходзіцца ўзгорак Баб'я гары. Па аналогіі з аднайменнымі ўзгоркамі (Рыбаков Б. А. Язычество древней Руси, М., 1987), якія даследаваліся археалагічна, можна меркаваць, што ў язычніцкія часы на Баб'я гары магло быць свяцілішча нейкай багіні. Аднак культурны пласт на ўзгорку выявіць не удалося (Зайкоўскі, 1994 А).

Паклоннымі да сёнянняшняга дня з'яўляюцца некаторыя валуны. Культ каменя шырока распаўсюджаны ў большасці народаў свету. У значнай ступені кульставыя валуны звязаны з першыбытнымі вераваннямі, шанаваннем аб'ектаў прыроды, верай у тое, што асобныя камяні былі раней жывымі істотамі, а таксама з больш познімі рэлігійнымі вераваннямі – культам продкаў, язычніцтвам з яго антрапаморфнымі бóstвамі і хрысціянствам.

Самым знакамітым трэба лічыць вялікі камень у в. Камена Вілейскага раёна, на беразе ракі Віліі. На ім надпіс XII ст. "Воротишин хрест". Гэты помнік даследчыкі адносяць да шырокавядомых помнікаў эпіграфікі – "Барысавых камянёў".

Каля в. Мэйры Лідскага раёна знаходзіцца валун, апісаны яшчэ ў XIX ст. На валуне ёсць паглыбленне, вельмі падобнае на след чалавечай нагі (прытым не з пляскатай, а з "пад'ёмістай" ступнёй). Паглыбленне называюць "След Маткі Боскай". Побач з ім – падабенства меншага следу. Яшчэ адзін камень са "Следам Маткі Боскай" раней ляжаў і каля в. Дылева (Зайкоўскі, 1996).

Расказваюць, што паміж вёскамі Малькавічы і Дзядзенкі Горныя (ва ўсходніяй частцы Пастаўскага раёна) маецца камень-следавік са следам Маці Божай, авечкі і г. д. (Зайкоўскі, 1998. С. 5).

Паблізу в. Войкаўшчына Мёрскага раёна ляжыць камень з паглыбленнімі ў выглядзе слядоў чалавечых ног. Згодна паданню, адзін след належыць Богу, які босы ўцякнуў з Егіпта ў Ізраіль, а другі камусыці з абутих слугаў цара Ірада, што гналіся за ім (Зайкоўскі, 1990).

Камень-следавік раней меўся і в. Шыленцы Докшицкага раёна, недалёка ад вытоку Віліі. На камені мелася паглыбленне, падобнае на адбітак дзіцячай нагі, якое называлася "След Бога" (Зайкоўскі, 1993 А).

Паміж вёскамі Палаши і Каргайды Воранаўскага раёна ляжыць камень, на пляскатай верхняй паверхні якога маюцца тры шліставаныя талеркападобныя паглыбленні. Старыя людзі памятаюць яшчэ літоўскую назну гэтых паглыбленняў – "Дзева блюдас", што азначала "Блюда Бога" (Зайкоўскі, 1986).

Цікавы валун маецца на правым беразе ракі Віліі каля в. Ашмянец Смаргонскага раёна. Згодна паданню, калісьці тут шведы, як ваявалі, закапалі брычку золата.

Іншыя кажуць, што закапаны залаты човен ці човен з золатам. Адзін мясцовы жыхар распавеў, што яго прадзед недалёка ад таго валуна сустрэў прыгожа апранутую дзяўчыну з доўгім русымі валасамі. Яна сказала яму прыйсці на тое самае месца заўтра а дванаццатай гадзіне (час імшы ў касцёле). Назаўтра гэты чалавек прыйшоў і ўбачыў вужа. Ён плюнуў і сказаў: "Згінь ты, прапбдні!" Змей (а гэта была ўчараашняя дзяўчына) на гэта адказаў: "Пракляў ты мяне навекі!" І знік. Ходзіць таксама аповяд, што некалькі мужчынаў, якія былі ноччу на лове рыбы, бачылі каля каменя зязнене. Калі падышлі бліжэй – зязнне знікла. Граф Канстанцын Тышкевіч, які пабыў там у сярэдзіне XIX стагоддзя, бачыў вакол валуна два колы з меншых камянёў. Даследчык меркаваў, што ў язычніцкія часы валун быў ахвярнікам (Зайкоўскі, 1993 А).

Каля вёскі Агароднікі Ашмянскага раёна, побач з шашой Мінск-Вільня на беразе рэчкі Ашмянкі, ляжыць "Вялікі камень", або "Камень нявест" даўжынёй амаль 5 м і вышынёй больш за 2 м. Раней, як распавядаюць мясцовыя жыхары, да гэтага валуна было прынята "вадзіць дзяўчут", таму яго і правалі "каменем нявест", "каменем кахання" (Зайкоўскі, 1989).

Распавядаюць, што каля вёскі Валэйкішкі Астравецкага раёна, каля павароту са старой дарогі Вільня-Полацк раней ляжаў вялікі валун. Згодна паданню, капісыці каля яго жыў цмок Вяль, які перакідваў гэты камень, а таксама забіраў у сялян жывёлы. Сяляне былі гэтым вельмі абурэнныя. Тады адзін чалавек задумаў загубіць Вяля. Ён узяў шкуру авечкі, набіў яе знутры смалой і серай і падсунуў Вялю. Той палічыў гэта за сапраўдную авечку, узяў і праглынуў. Потым дзіка зароў і здох. Той роў Вяля пачуў ажно ў Кракаве цмок Крак і таксама зароў і здох. Камень у пасляваенні час быў пабіты на друг пры будаўніцтве шашы (Зайкоўскі, 1990).

На Віленшчыне вядомы і шэраг каменных крыжоў, як, напрыклад, каля вёсак Палачаны і Раёўшчына Маладэчанскага раёна, вёсак Даўгінава Вілейскага і Крывічы Мядзельскага раёна. Найбольш звестак пра крыжы ў Палачанах і Даўгінаве. Палачанскі крыж знаходзіцца ў 1,5 км ад вёскі, справа каля дарогі ў в.Зоранька, ва ўрочышчы Калінавы Роў. Яшчэ ў канцы XIX ст. пра крыж запісана паданне, дзе гаварылася, што ён ляжаў на полі і на ім былі тры вялікія яблыкі. Адзін злы чалавек з'еў яблык і адразу ж аслепніў. Збегліся людзі, давялі яго да вёскі. Раніцай чалавек папрасіў адвесці яго да каменя, паклаў на яго ахвяры і адразу ж яму вярнуўся зрок. З тых часоў камень стаў лічыцца цудадзейным і яго перанеслі пад дубкі, што раслі пры шляху ў в.Кабыльнікі, а потым перанеслі на перакрыжаванне (Janowski, 1896. S.112-114; Jarocki, 1933. S.241-242).

У 1982 годзе Л.Дучыц быў запісаны паданне, паводле якога крыж – гэта знак, дзе французы закапалі крамлёўскую багацці (Дучыц, 1982).

У Вілейскім раёне каля дарогі паміж вёскамі Даўгінава і Жары стаяў незвычайні каменны крыж. Цяпер ён знаходзіцца ў музее валуноў пры Інстытуце геалагічных навук Нацыянальнай акадэміі навук у Мінску. Вышыня крыжа 173 см, размах 107 см, а таўшчыня 20-25 см. Крыж нагадвае стылізаваную фігуру жанчыны. Верхняя частка крыжа сваёй кругляватасцю сімвалізуе галаву. Папяроўкі падобныя на рукі. На іх узороні, у сярэдзіне каменя, два выступы – грудзі. Ніжэй, дзе павінен быць живот, знаходзіцца падобная на сам крыж фігура – яна сімвалізуе дзіця. На тыльным баку (на спіне) чатыры крыжападобныя знакі. Падобныя знакі на тэрыторыі Латвіі звязваюцца з крыжамі багіні Мары, якая ўваходзіла ў лік самых старажытных бóstстваў індаеўрапейцаў (Ляўкоў, 1992. С.95-99).

Да ландшафтных святынь адносяцца і культавыя пячоры. Адна з такіх пячорай яшчэ ў канцы XIX ст. была каля маёнтка Гедэйкі Граўжышскай воласці Ашмянскага

Атрад прыпыніўся, і нехта з аховы заўважыў старога, які, відаць, імкнуўся схавацца ад няпрошаных вачэй у глыбіні саду. Па загаду камандзіра два юнакі спешыліся, дагналі ўцекача і прывялі на дарогу.

Гэта быў сівы, гадоў сямідзесяці ці больш, селянін у белых палатняных сподніках і такой самай заношанай сарочцы, падперазанай вузен'кім тканым паяском. Ступіўшы босымі ногамі на пясок гасцінца, ён зняў з галавы саламяны брыль і нізка моўчкі пакланіўся.

– Чаму ты ўцякаў? – звярнуўся да яго Мадэкша.
 Стары быў глухаваты ці мо толькі такім прыкідваўся.
 – Га? – адазваваўся ён.
 – Чаму ўцякаў, кажу! – паўтарыў рыцар.
 – Уцякаў? Я не ўцякаў. Усе пайшлі, і я пайшоў, – адказаў дзед.
 – А што ты тут рабіў?
 – На пажары быў. Ага. На пажары.
 – А ад чаго згарэў двор? – дапытваўся Мадэкша.
 – Ад чаго згарэў? – перапытала стары, шморгнуўшы носам. – А хто яго ведае?
 Узяў ды згарэў. Ага.
 – А паны дзе?
 – Не ведаю, не бачыў. Можа ўцяклі...
 – І ўсё ж, хто падпалиў палац?
 – Падпалиў? А, можа, і падпалиў. Ага. Хто яго ведае...
 – А чаму людзі, убачыўшы нас, пахаваліся? – дапытваўся Мадэкша.
 – Пахаваліся? Мусіць, баяцца. Ага, баяцца, – тлумачыў, заікаючыся, дзед.
 – А чаму ж яны баяцца?
 – Можа, помсіць будзеце... Хто яго ведае. Ага.
 – Завошта помсіць?
 – Ну за двор, вядома... За пажар...
 Мадэкша павярнуўся да сваіх вучоных падарожнікаў і сказаў па-латыні:
 – Ясна, што тут не адбылося без насілля. Двор падпалены. Гэта работа збунтаваных халопаў.
 – Помста пакрыўджаных, – пацвердзіў Пятроўскі.
 – А як завецца гэта мясцовасць? – запытаў Іяўлевіч.
 – Мясцовасць? – перапытала селянін. – Вёска Валэйкішкі і двор таксама – Валэйкішкі.
 – А як прозвішча вашага пана?

– Пана? Пан завецца Валэйка. Ага. Пан Станіслаў Валэйка, – адказаў дзед,

пазіраючы знізу ўверх на конніка.

Задаўшы старому селяніну яшчэ некалькі пытанняў і нічога толкам не даведаўшыся пра лёс гаспадара маёнтка і яго сям'і, Мадэкша загадаў ехаць далей.

– Я сустракаўся з падобнымі карцінамі і на той бок Вільні, – сказаў ён, ад'ехаўшыся. – Прыгонныя бунтуюцца паўсюдна. Прыклад казакаў заразлівы... Бедная наша Рэчпаспалітая. Столыкі розных бедстваў абрушваецца на яе! Хто можа ўгадаць, чым усё гэта скончыцца?

Далей доўгі час ехалі моўчкі, і кожны па-свойму думаў сваю думку. Пакуль дабрабіціся да Полацка, сустрэлі недалёка ад дарогі яшчэ два папялішчы на месцы былых пансікі сялібаў, а ўночы бачылі водсвет некалькіх пажараў.

Моцна здарожаныя ад непрыйвычнай коннай язды, маладыя вучоныя, апнуўшыся на галоўнай вуліцы Полацка, шчыра падзякавалі каралеўскаму пасланніку за вялікую аказаную ім паслуго. А Мадэкша, развітаўшыся з імі, накіраваўся

– Няўжо пагражае Рэчпаспалітай небяспека з поўначы? – пацікавіўся Пятроўскі.

– Як вам сказаць? Пакуль што, як быццам, не. Але, як казалі калісці стара-жытныя рымляне, “Si vis pacem, para bellum”¹. – адказаў Мадэкша. – З таго часу, як наш трон занялі каралі шведскага паходжання, я маю на ўвазе святой памяці Жыгімonta Трэцяя Вазу, яго сына Ўладыслава і цяперашняга Яна Казіміра, адносіны Рэчпаспалітай са Швецыяй сталі напружанымі, і гэта недружкулюбнасць працягваецца дагэтуль. Справа ў тым, што найяснейшы пан Ян Казімір, як і ягоныя папярэднікі, не адмаўляеца ад прэтэнзій да шведскай кароны, а шведскі ўладар Карл Густаў лічыць гэтыя жаданні неабгрунтаванымі і сам не супрочь стаць польскім каралём.

– Гэта справа мае ўжо сваю гісторыю, – сказаў Пятроўскі, – але ж дагэтуль абыходзіліся без значных канфліктаў. Хіба ў апошні час сітуацыя ў чым-небудзь змянілася?

– Змена сітуацыі ў тым, што шведы, як відаць, рашылі перайсці ад слоў да справы. Яны падрыхтавалі магутную армію і мадэрнізувалі свой флот. Гэтыя заходы робяцца нездарма і лёгка здагадацца супрочь каго. Цяпер, калі наш край уцягнуты ў вайну з казакамі і Турцыяй, якая ім памагае, шведы могуць высадзіцца ў Інфлянтах і рушыць на поўдзень.

– Цалкам магчыма, – пацвердзі Іяўлевіч.

– Ды гэта яшчэ не ўсё, – працягваў Мадэкша, - наш усходні сусед таксама, як кажуць, не спіць у шапку. Цар Аляксей Міхайлавіч у адплату за насыланых у Москву нашых Дзмітрыяў збіраеца сесці на польскі трон. Ён таксама нарыхтаваў магутную армію і памагае казакам, якіх стараеца перацягнуць на свой бок.

– А мне здаецца, – запярэчыў Пятроўскі, – што цару Аляксею хапае цяпер унутраных клопатай і пра вайну ён не замышляе.

– Якія клопаты вы маеце на ўвазе? – запытаў выслannік.

– Чуваць, што ў сувязі з царкоўнымі рэформамі патрыярха Ніканам, вельмі бунтуеца народ. Уцекачы з Маскоўшчыны, прыхільнікі старой веры, з якімі мne прыйшлося сустракацца і ў Вільні, і на правінцыі, расказываюць жудасці...

– Унутраныя непаладкі, – сказаў на гэта Мадэкша, - не зробяць вялікага ўплыву на зневажную палітыку Москвы, ды яны ўжо там, як нам вядома, амаль цалкам зліквідаваныя. Трэба быць падрыхтаваным, што як толькі цару ўдасца дагаварыцца з Хмільніцкім, дык ён абавязкова выступіць супрочь Рэчпаспалітай. Гэтак думае і найяснейшы пан, і ўся каралеўская рада. А кірунак экспансіі вядомы: яна пойдзе не толькі з усходу, але і з поўначы.

– У 1647 годзе, як нам вядома, – нагадваў мінулае Пятроўскі, – быў заключаны з Москвой мірны дагавор. Падпісаў яго з нашага боку ваявода Адам Кісель, а ў студзені 1650 года прыезджали ў Вільню для пацвярдження гэтай умовы маскоўскія паслы Пушкін і Лявонцеў. Няўжо гэтыя пагадненні ўжо страйцілі сілу?

– Умовамі, – тлумачыў каралеўскі выслannік, - а палітыка палітыкай. Ці ж цяжка знайсці, захацеўшы, прычыну для зрыву дагавору? Гісторыя ведае не адзін і не два выпадкі, калі ўмовы заставаліся на паперы, а войны разгараліся.

Мінүшы сяло Лаварышкі, падарожныя ўбачылі недалёка ад шляху папялішча вялікага панскага двара. Ад жылога памяшкання засталіся толькі дзве мураваныя калоны, замест былога ганка і балкона, ды паўразваленыя печы. Дзе-нідзе дыміліся яшчэ недатлеўшыя бярвенні, чарнелі на фоне чыстага неба абсмаленныя сукі прысады, непрыемна казытая ноздры смурод гару. Паблізу нікога не было відаць.

павету. Па паданню, у ёй калісці знаходзілася царква (Покровскі, 1893. С.85).

Да вісковых святынь трэба адносіць і некаторыя цудадзейныя абразы, якія лічыліся абрэгамі для пэўнага наваколля. Такія абразы паводле гістарычнай і краязнаўчай літаратуры згадваюцца ў вёсках Войстам, Мясата, Залессе, Суцькава, Юрацішкі, Будслаў, а таксама ў Астраўцы. Лічылася, што абраз Божай Маці ў Насілаве на Маладэчаншчыне калісці аб'явіўся на бярозе. Затым на гэтым месцы пабудавалі храм. Па паданню, у 1812 годзе французы разрабавалі царкву і кідалі ў абраз камяні. За гэта яны аслеплі. Адзін з камянёў захоўваецца ў храме (Покровскі, 1893. С.39-40).

Да такіх цудадзейных абразоў па пэўных у кожным выпадку святах адбываліся паломніцтвы. Напрыклад, у в. Рацавічы на Смаргоншчыне ў праваслаўным храме шмат люзей на пакланенне абразу прыходзіла ў Троіцкі аўторак (Покровскі, 1893. С.37-84).

Свяшчэннымі, недатыкальнымі месцамі ў многіх вёсках лічыліся стара-даўнія могілкі. Такая інфармацыя маецца пра некалькі мясцінаў на Вілейшчыне. У вёсцы Вязынь святым лічыўся могілкін з камянімі. Pra яго вядома два паданні. Па аднаму з іх, на могілках калісці стаяла царква. Нейкі селянін узяў з царквы бервяно, і кожную нач яго сталі турбаваць нябожчыкі. Чалавек вымушаны быў адвезці бервяно назад. Паводле другога падання, упраўляючы пана распараціўся разараць могілкі, і за гэта ў яго адняліся ногі (Покровскі, 1893. С.22; Сапунов, 1896. С.188).

Святым месцам лічыліся стара-даўнія могілкі ў в. Латыголь. Па паданню, адзін селянін на валах некалі паспрабаваў заарапаць частку могілкініка. Ад гэтага пачаўся падзёж валоў (Покровскі, 1893. С.26-27). У в. Баранцы пра “Галодныя Могілкі” расказвалі, што там пахаваны памерлы ад голаду. Калі людзі праходзілі каля могілак, то здымалі шапкі і хрысціліся (Покровскі, 1893. С.31).

Такім чынам, для тэрыторіі Віленшчыны характэрны розныя віды вісковых святынь – крыніцы, узгоркі, камяні, дээзы, пячоры, мясцовапаклонныя абразы, аброчныя крыжы ды іншае. Найбольш распаўсюджанымі тыпамі паданняў пра святыні з'яўляюцца паданні пра з'яўленне Божай Маці ці цудадзейнага абраза. Несумненна, у артыкуле згадваецца толькі частка такога тыпу помнікаў. Ix выяўленне, апісанне і вывучэнне яшчэ наперадзе, і тут шырокое поле дзейнасці для краязнаўцаў.

ВЫКАРЫСТАНАЯ ЛІТАРАТУРА.

Дучыц Л.У. Справа здача аб палявых даследаваннях у 1982 годзе. //Архіў Інстытута гісторыі НАН. Справа № 811.

Дучыц Л.У. Археалагічныя помнікі ў назвах, вераваннях і паданнях беларусаў. Mn.1993.

Зайкоўскі Э.М. Справа здача аб палявых археалагічных даследаваннях у 1986 годзе. //Архіў Інстытута гісторыі НАН. Справа № 955.

Зайкоўскі Э.М. Справа здача пра палявые даследаванні ў 1989 годзе. //Архіў Інстытута гісторыі НАН. Справа № 1198.

Зайкоўскі Э.М. Справа здача пра палявые археалагічныя даследаванні на паўночным заходзе Беларусі ў 1990 годзе //Архіў Інстытута гісторыі НАН. Справа № 1236.

Зайкоўскі Э.М. Справа здача пра палявые археалагічныя даследаванні ў 1991 г. //Архіў Інстытута гісторыі НАН. Справа № 1355.

Зайкоўскі Э.М. Справа здача пра палявые археалагічныя даследаванні ў 1992 г. //Архіў Інстытута гісторыі НАН. Справа № 1445.

Зайкоўскі Э.М. Справа здача пра палявые археалагічныя даследаванні ў 1993 г. //Архіў Інстытута

- гісторыі НАН. Справа № 1493
 Зайкоўскі Э.М. Крыніцы культавыя. //Археалогія і нумізматыка. Мн., 1993. с.346.
 Зайкоўскі Э.М. Узгоркі культавыя. //Археалогія і нумізматыка. Мн., 1993. с. 624.
 Зайкоўскі Э.М. Даследаванне язычніцкіх культавых помнікаў. //Весці АН Беларусі. Серыя гуманітарных навук, 1994. № 1. С.119.
 Зайкоўскі Э.М. Справа здача аб палявых археалагічных даследаваннях у 1996 г.//Архіў Інстытута гісторыі НАН. Справа № 955.
 Зайкоўскі Э.М. Даследаванне культавых помнікаў беларускага паганства ў 1993-1994 гг. //Крыўя, № 1. Менск. С.113-114.
 Зайкоўскі Э.М. Справа здача пра палявыя археалагічныя даследаванні ў 1998 г.//Архіў Інстытута гісторыі НАН. Справа № 1779.
 Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі. Мінская вобласць. Мн., 1987.
 Киркор А.Г. Этнографический взгляд на Виленскую губернию. //Этнографический сборник, издаваемый Императорским русским географическим обществом. Вып.111. Спб.,1858. С. 79-181.
 Легенды і паданні. Мн.,1983.
 Ляўкоў Э.А. Маўклівія сведкі мінуўшчыны. Мн.,1992.
 Мінько Л. "Святая вада". Мн.,1965.
 Мялешка М. Камень у вераваннях і паданнях беларусаў.//Запіскі аддзелу гуманітарных навук. Кн.7. Працы катэдры этнографіі. Т.1. Менск,1928. С.155-182.
 Освяшчение церквей по Литовской Епархии и пожертвования на них. //Литовские Епархиальные ведомости. 1869. № 22. С.1300-1308.
 Покровский Ф.В. Археологическая карта Виленской губерни... //Труды Виленского отдела предварительного комитета по устройству в Вильне IX Археологического съезда. 1893.
 Романов Е.Р. К археологии Северо-западного края России. Вильна,1911.
 Таранович В.П. К вопросу о древних лапидарных памятниках с историческими надписями на территории Белорусской ССР. //Советская археология. № 8. С.249-260.
 Чарняўскі М.М., Звяруга Я.Г. Каменная выява з-пад Даўгінава. //Помнікі мастацкай культуры Беларусі. Новыя даследаванні. Мн.,1989. С.168-169.
 Dronicz Romuald. Pamiątka z Żodiszek województwa Wileńskiego. Wilno, (пасля 1937

чыль бок трывае. Стараючыся перакрычаць рознагалоссе, пачаў, надрываючы голас, гаварыць Рыгор:

– Паслухайце мяне! Дык жа крадзёж і разбой, гэта не барацьба, а злачынства! Я заклікаю вас на чэсную барацьбу супроты паноў-прыгнятальнікаў і чужынцаў-лаціністаў, якія ўвялі ў нас унію, паадбіралі ў нас цэрквы і пазачынлялі нашы школы. Няўко гэта для вас нічога не значыць? Няўко можна з такім становішчам мірыцца?!

– Жыццё даражэй за ёсё! – выкрыкнуў нехта. – Навошта самахоць на ражон лезці?!

– Пашто ты замахваешся лапатай на сонца? – кричаў іншы. – Ты клічаш на вайну супроты караля і ваявод? Супроты дзяржайной армі? З голымі рукамі? Галава ў цябе ёсць?! Сам загінеш ды іншых загубіш!...

– Дык нас жа шмат... Каб нам толькі аб'яднацца!.. – ўсё яшчэ не здаваўся Рыгор.

– Нічога ты тут не з'арганізуеш. Дарэмныя твае натугі. Лепш прылучайся да маёй вольніцы ды хадзем гуляць па шырокіх дарогах... – закончыў Брадніч.

– Не. Рабаваць я не пайду! – цвёрда адказаў Рыгор.

– Ну, як знаеш. Меншы грэх рабаваць, чым забіваць. Гэй, мае хлопцы, пайшли! Няма чаго нам тут рабіць!

На заклік Брадніча паднялося чалавек калі дваццаці. Здаровыя, рослыя, добра апранутыя і ўзброеныя дзеючі моўкі падаліся следам за сваім правадыром і праз нейкую хвіліну зніклі за паваротам лясной сцежкі.

А неўзабаве, сказаўши Рыгору "да пабачэння", той самай сцежкай павёў больш дзесятка сваіх абарванцаў Чумчара. Рэшта мужчын разблісаліся на некалькіх дробных груповак, якія таксама пачалі знікаць у розных напрамках. Побач з Рыгорам засталося на паляне не больш двух дзесяткаў па-рознаму апранутых і абы як узброенных, пераважна пажылых людзей.

– Вось і засталіся мы, – прамовіў Рыгор, – як тая цыганка казала, пры сваіх інтарэсах. І ўсё ж я веру, што яшчэ знайдуцца людзі, якім дарагая не толькі свяя скура, якія дбаюць не толькі пра свой капшук... Не ўдалося ўцягнуць у добрую справу злачынцаў, дык будзем цяпер шукаць аднадумцаў сярод чэсных людзей...

Я разлічваў, што гэтыя, адчайны народ, пойдуць з намі, ажно не выйшла. Ну што ж, на памылках вучымся.

Частка дзесятая

Збройны атрад Мадэкшы пасоўваўся без лішнія паспешнасці. Хоць каралеўскі пасланнік да мініума скарочваў прывалы і адпачынкі, аднак і дбаў аб tym, каб лішне не загнаць коней.

– Калі вы разлічваецце прыбыць у Полацк? – запытаў на пачатку падарожжа Пятроўскі.

– Раней мы зробім два прыпынкі, – адказаў Мадэкш, – адзін у Нарачы, другі ў Глыбокім. Мяркую даставіць вас на месца паслязаўтра.

– А з Полацка, калі не сакрэт, куды вам трэба кіравацца? – запытаў Яўлевіч.

– Мне трэба наведаць некалькі нашых паўночных замкаў і гарадоў, праінструктаваць кашталяніаў і бургамістраў, а пасля, вярнуўшыся, далажыць яго міласці каралю, у якім стане знаходзяцца нашы ўмацаванні на паўночным паграніччы.

– Ну давай адгэтуль, – згадзіліся слухачы.

– Дык вось... Я так думаю, – пачаў сваё выступленне Чумчара, – што перабіць усіх паноў мы не дамо рады, бо іх вельмі шмат і ў іхніх руках багацці і ўсякая там сіла. Ну, скажам, заб'ём там іх хоць сотню, а іншыя абавязкова будуць помсціць, акружачь нас войскам, дзе б мы ні былі, і будуць нам капцы. Гэта, як піць даць... нечага нават і замахвацца. Дарэмная... Дарэмная такая гаворка... І ты, Рыгор, – зварнуўся ён да чорнабародага, – дарма нас збіраў і дарма падбухторваеш. Нічога з тваёй задумы не выйдзе!

– Дык што па-твойму рабіць? – запытаў Рыгор, які ўсё яшчэ стаяў пасярод паўколля. – Ісці да паноў і ў ножкі ім пакланіцца, каб адлічылі сто бізуноў і дараўвалі жыццё?

– Не, – адказаў Чумчара, – навошта прасіць? Навошта біць, калі можна пакарыстца цёмнай nochkai і спакойненька ўзяць, што табе трэба, і спажываць на здароўе ды Бога хваліць. Калі я, напрыклад, вазьму з панскага добра авечачку там ці іншую жывёліну, харчоў якіх ці, скажам, рэч якую або вонратку, дык пан пакрычыць на сваіх паслугачоў, што дрэнна пільнавалі, можа, розгаў загадае ім усыпаць, і на гэтым уся справа скончыцца. А як я заб'ю пана ды спалю ягоны двор, дык падымецца на ногі ўесь павет, выклічуць войска і, каб я нават пад зямлю схаваўся, знайдуць і зробяць мне каюк. Ці ж не праўду я кажу, хлопцы?

– Праўду кажаш! – адзвалася некалькі галасоў.

– Я так лічу, што рабіць шкоду панам трэба, – працягваў Чумчара, – тое-сёе ўзяўши, можна часам і пейніка пусціць дзеля ўчехі, а біць навошта. Будзеш біць, дык і цябе заб'юць, а мне яшчэ пажыць хочацца... Вось так я думаю...

– Кепска думаеш, – перабіў яго Рыгор. – Пойдзеш красці, дык цябе зловяць і павесяць, а паны, як пузацилі, так і будуць пузациць і здэкаўцаца з народа.

– Ну ты, як хочаш, – не здаваўся Чумчара, – а вайна з панамі не для мяне. Я буду жыць па-своему.

Тут падняўся з гурту мажны мужчына са светлай лапацістай барадой, з доўгім валасамі, якія аж на плечы клаліся з-пад ягонага саламянага брыля. У руках тримаў ён булаву-насеку, а з-за ягоных плячэй вытыркаўся татарскі лук і калчан са стрэламі.

– Брадніч будзе гаварыць! – выкрыкнулі з натоўпу.

– Гавары, Брадніч! Ціха! Слухайце!

Калі агульны гоман памалу заціх, чалавек, якога назвалі Браднічом, пагладзіўши бараду, сказаў:

– І мы не з паноў, а супроць іх, толькі таксама па-своему. Хадзіць у двары, дражніць сабак і гайдукоў, а пасля ўцякаць стрымгалоў, навошта? Мы лічым, што найлепш выбраць адпаведнае месца ў лесе ці на якім пустыры пры дарозе і пачакаць, пакуль да нас самі паны ці багатыя купцы не над'едуць. Тут можна іх хораша абмацаць, што спадабаецца – прысвоіць, а калі здарыцца неабходнасць, дык каторага і прыстукнунца. Што ж, няхай лішне не супраціўляеца! А пасля можна спакойненька падацца ў свой бок... Бо хадзіць на паноў з вайной і клопатна, і небяспечна, а так ім шкода вялікая, а нам карысць немалая...

І зноў узнёўся гоман, у якім нельга было разабраць, хто што гаворыць, хто

ПАМЯЦЬ

ЮРЫ ЦЕРАБУН

КУШЛЯНСКІ РУПЛВЕЦ.

Кушляны – адзін з прыгажэйшых куткоў Смаргоншчыны. Тут мне даводзілася бываць бясконца мноства разоў, прычым у розныя поры года.

Прыгожы лес, узгоркі, бяскрайнія палі, незвычайна чистае паветра заўсёды надавалі нейкую ўзнёсласць і своеасаблівы пастычны настрой.

Але, бадай, галоўным у жыцці была неабходнасць наведаць хату-музей паста-дэмараката Францішка Казіміравіча Багушэвіча.

Больш дваццаці пляці гадоў мне давялося быць знаёмым з захавальнікам хаты-музея Міхалам Сымонавічам Ляпехам. Хударлявы працавіты чалавек з сівізной на галаве і прыгожым тварам беларуса адзін жыў у гэтай хаце і, як дазваляў яго ўзрост, даглядаў яе. Невялічкая бакоўка з печкай і асобным уваходам давалі магчымасце яму жыць тут нават узімку, але асаблівага цяпла ў такой вялізной драўлянай хаце не было. Прамярзлі нават сцены, а падлога пакрывалася шэршнню і хадзіць па ей было немагчыма.

Зімой наведальнікаў не было, таму Міхал Сымонавіч вельмі баяўся сцюжы. Часта надзімала такія вялізныя гурбы снегу, што раніцой дзвёры бакоўкі адчыніць было немагчыма, а выйсці праз пакой музея і веранду было нельга, бо на дзвярах з вуліцы віселі замкі.

У пакоях на сценах амаль што нічога не было, ды і мэблі ад Багушэвіча не засталося. У хаце стаяў стол, засцелены абрусам, калі якога было адзінае крэсла, адпавядаючае тагачаснаму стылю.

Рэдкія экспкурсіі, часцей за ўсё школьнікі з Солаў альбо Смаргоні, наведвалі гэтую хату. Міхал Сымонавіч з радасцю сустракаў кожнага наведальніка, расказваў пра жыццёў і творчы шлях паста, чытаў яго вершы. У хаце-музеі размяшчалася кушлянская сельская бібліятэка, у якой таксама было няшмат чытачоў.

Прыязджаючы сюды разам з маладзечанскімі мастакамі на дзвях легкавушках, мы наладжвалі надзвычай цікавыя сустрэчы з гэтымі мясцінамі і гаспадаром хаты. На шымі кіроўцамі на сваіх сціплых, але дагледжаных машынах, былі рабочыя заводаў Валерый Асіповіч і Уладзімір Парфяненкаў, бацькі майх вучаніц па цымбалах. Яны з єўрапейскай дакладнасцю падавалі свае машыны, а за мастакай Я.І.Раздзялоўскай пад'язджаў хтосьці з іх пад хату і дапамагаў ёй вынесці яе мастакоўскі парасон і эцюнднік. Дзе мы толькі не былі з гэтымі цікавымі інтэлігентнымі людзьмі! І ніхто не ўзяў з нас ні капеекі, нават за паліва да машын. Яны, як і мы, шанавалі нашу гісторыю і Беларусь, разам любаваліся харастром свайго Радзімы.

Міхал Сымонавіч любіў гэты кут, сядзібу. Кожную вясну сеяў кветкі, якія по-тym стаялі на сталах ва ўсіх пакоях. Высадзіў шэсцьдзесят дубкоў у гонар колькасці праждытых гадоў Ф.К.Багушэвічам. У свой час на вытворчым аўяднанні “Смаргоньскі лікабетон” заказаў металічную агароджу і абраадзіў мемарыяльны камень Мацею Бурачку. Дарэчы, гэты заказ яму выканалі без аплаты як дапамогу для афармлення маёнтка свайго славутага земляка.

Марыў Міхал Сымонавіч выліць з чыгуна сонечны гадзіннік на смаргонскім прамкамбінаце, але для гэтага трэба было выканаць чарцёж і прадуманаць канструкцыю.

Сядзіба Ф. Багушэвіча.

прайсіся з людзьмі, адмовіўся ад сваёй задумы са словамі:

— А там неяк жа зрабілі?

Аднойчы ў нейкай роспацы прыязджала ён да мяне ў Маладзечна і кажа:

— Чаму мяне не хочуць зразумець мясцовых кіраўнікі? Крануў нэрв, і боль разышоўся па ўсяму целу. Відаць, у мяне запаленне лёгkіх.

Доўга не думаючы, я вырашыў заняцца здароўем свайго госця.

Павольнай хадой мы дайшлі да нашай раённай бальніцы. Знайшоў знаёмага ўрача-рэнтгенолага, бацьку маёй вучаніцы, Мікалая Мікалаевіча Уладыку, які праз некалькі хвілін запрасіў нас да сябе ў кабінет.

Шмат часу спатрэбілася, пакуль у цэмеры пры чырвонай лямпачцы я дапамог Міхалу Сымонавічу зняць яго вірапатку і скураныя камізэлькі.

Божухна, які ж ён тоненькі вэдлуг мяне! Але тут не да гумару, бо чалавек прыехаў прасіць дапамогі, і я быў яго адзінай надзеяй. Ні ў Сольскую, ні ў Смаргонскую паліклінікі ён не звяртаўся, бо верыў у тое, што ў Маладзечне дактары лепшыя. Тут жылі яго дзве дачкі, але са мной Міхал Сымонавіч адчываў сябе значна спакайней.

Пасля агляду на апараце рэнтгенолаг кажа:

— Нічога не бачу. Усё добра. Калі не верыце, я зраблю здымак.

Здымак атрымаўся якасны, і я, як фатограф, стаў яго разглядаць. Выразна былі відаць жабэркі і чыстыя, як неба, лёгкія. Чалавек ніколі не курыў і ўсё жыццё дыхаў чыстым кушлянскім паветрам, якое было для яго гаючай крыніцай і самым лепшым доктарам. На свае сэмдзесят, потым восемдзесят, восемдзесят пяць ён выглядаў стройным і рухавым чалавекам.

— Калі так, то, відаць, я застудзіў мышцы, а мо пабыў дзе на скразняку, — сказаў крху супакоўшыся Міхал Сымонавіч.

У прысутнасці ўрача я, цымбаліст, назначаю свайму хворому сябру лекі:

павінны самі навесці дома парадак, а ўкраінскія казакі, якія ўвесь час пацясняюць паноў, прыйдуць нам на дапамогу. Мы злучымся з імі і агульнымі сіламі вызвалімся ад ненавінлага панскага ярма.

Гэта я хацеў сказаць вам і параіцца з вамі — хачу ведаць, што вы аб гэтым думаеце.

Некаторы час усе маўчалі, нарэшце адзін з прысутных адазваўся:

— Гэта ты сказаў добра і гладка, толькі трэба ўлічыць, што нас і мала, і няма ў нас адпаведнай зброя. Што мы можам зрабіць супроць каралеўскай арміі, якая пойдзе на нас з гарматамі? Пакуль мы ходзім невялікімі групкамі, дык нам і прахарчавацца лягчэй, і лягчэй апрануцца, а панам цяжэй нас знайсці, а як збяромся ў вялікі гурт, дык ураз акружанаць нас і ўшчэнт выб'юць.

— Як нас будзе шмат, дык не нас, а мы будзем біць, — працягваў чорнабароды.

— Такой сілы, каб устаяла супроць ваеных, ты ніяк не зблэрэш, дарэмная тваря гутарка, — падтрымаў першага іншы са слухачоў.

— Ды ў казакаў ёсьць Хмяльніцкі, ён хоць, кажуць, і з паноў, але стаіць за мужыкоў, сапраўдны атаман, вучоны і разумны, а дзе такога ў нас знойдзеш? — загаманіў натоўп. — Пустая гэта гамана!!

— Біць трэба гадаў! — пачуўся зноў з натоўпу п'яны голас. — Вешаць, як яны нашага брата вешаюць!

— Нельга забіваць! — адазваўся іншы. — У Божых запаведзях сказана: “Не забівай!”

— У запаведзях сказана: “Не крадзі!”, а вось ты ж не чысты на руку... З чаго ж ты жывеш? — не здаваўся першы.

— Шмат ты разумееш! Я не краду, а бяру на свой ужытак толькі тое, што кепска ляжыць, каб дабро дарма не марнавалася...

Некаторыя з сядзейшых паблізу зарагаталі, а адзін з іх сказаў:

— Во, во! Правільна! Каб не марнавалася!

Узняўся шум і гоман, пачаліся спрэчкі. Але чорнабароды, бачачы, што размова сходзіць на іншыя тэмы, суцішыў грамаду і працягваў:

— Гэта вы правільна гаворыце, што так напісаны ў запаведзях. Толькі трэба памятаць, што запаведзі адносяцца таксама і да паноў, а мо нават найперш для іх. А што яны робяць? Ці ж мне вам расказваць? Вось хай цяпер любога з нас скопяць, і літасці нам не будзе. Дык ці ж нам шкадаваць катай, якія абыходзяцца з намі горш, чым з жывёлай?

Ізноў запанавала хвіліна маўчання. Прамоўца яшчэ раз аблёў вачыма сабраных і зразумеў, што ягонае выступленне чаканага ўражання на прысутных не зрабіла. Большасць сядзела моўкі, некаторыя перашэпталіся ці абменьваліся прыцішанымі словамі. Нарэшце падняўся хударлявы невысокага росту з казлінай бародкай чалавек у сялянскай палатанай вірапатцы.

— Давольце мне сказаць, — адкашляўшыся, сказаў ён.

— Гавары, Чумчара! — выкрыкнула некалькі галасоў. — Выходзь на сярэдзіну!

— Не, я лепш скажу адгэтуль, — апраўдваўся казлінай бародка.

але незнаймы, прыўзняўшы на развітанне свой брыль, павярнуўся і знік між дрэў гаю.

— Дзіўны нейкі чалавек, — сказаў Алеś.

— Дзіўны, — пацвердзіў Віктар, — і дзіўную загадку ён нам загадаў.

Частка дзеятая

Далёка ад рухлівых шляхоў, у глыбіні векавога лесу, побач са старой смалакурні, распасціралася даволі шырокая паляна. Звычайна пустая, паросшая крапівой, лопухамі, малачаем ці верасам, ад нейкага часу начала яна ажыўляцца.

На яе ўскраіне, пад навісцю хвой, елак і алешишніку з'явілася некалькі буданоушалашоў, складзеных з жэрдак, галля і лістоты, пацягнуліся ўгару ад невялікіх кастроў сінія дымкі, пачуліся людскія галасы, а нават плач і прыглушаныя выкрыкі дзяцей. Сфармаваўся тут лагер абыядленых, якія мелі прычыны трывацца здалёк ад людскіх селішчаў.

Аднойчы чэрвеньскім спякотным днём паляна гэта вельмі ажывілася. З розных бакоў пачалі прыбываць сюды збройныя і бязбройныя, босьня і пакалмачаныя, у розных па крою і колеру вопратках людзі. У некаторых з іх былі за плячыма невялікія клумкі або торбы, перавешаныя праз плячо, а большасць з'явілася з пустымі рукамі.

Паводле ўказкі рослага чорнабародага мужчыны, прыбылыя размяшчаліся пад ценем на траве, утвараючы шыроке паўколле. Калі ўсе паселі і больш нікто ўжо не з'яўляўся, чорнабароды стаў у цэнтры і падняў руку на знак, каб суцішліся. Праз хвіліну гоман зацих, спыніўся рух, і ўсе звярнулі вочы на выступаючага, які пачаў гаварыць густым басавітым голосам:

— Сабраліся мы сягоння тут бедныя і пакрыўджаныя, катаваныя і абыядленыя, каб гуртам аблеркаваць, як нам жыць далей.

Ён спыніўся, аўбёў вачыма прысутных, якіх сабралася не менш сотні, і, пераканаўшыся, што ўсе слухаюць уважліва, працягваў:

— Што паны дабравольна не падзеляцца з намі сваімі багаццямі, што не пажадаюць змяніць сваіх адносін да сваіх слуг і прыгонных, гэта ўсім нам ясна і зразумела...

— Біць трэба гадаў! — выкryкнуў хтосьці з прысутных.

— Гэта бяспрэчна, бо ў нас іншага выхаду няма, — пацвердзіў выступаючы. — Толькі барацьбой здабудзем мы сабе магчымасць жыць так, як належыць вольнаму чалавеку. Аднак барацьба супроты панства — спарва не простая, яна патрабуе не толькі адвагі, але і развагі, гэта значыць умельства. Не штука пайсці і загінуць, або, што яшчэ горш, зноў трапіць у панскія кіпцюры... Я прапаную вам сягоння аўяднацца ў адну вялікую грамаду, выбраць камандаванне і пачаць вялікі наступ на паноў ды іхніх падбрэхічаў. Усе вы, напэўна, чулі пра тое, што робіцца на землях брацкай Украіны. Там паўстаў просты народ і пад камандай атамана Хмяльніцкага б'е паноў, знішчае іхнія арміі і наводзіць свае справядлівія парадкі. А цяпер і сам маскоўскі цар памагае ім ачысціць край ад усякіх пузачоў, якія глумяцца з беднага народа. Кожны сумленны чалавек, пакрыўджаны панамі, разумее, што нам нельга сядзець склаўшы руکі і чакаць ад некага збайлення. Мы

— Даражэнкі! Прыйедзеце ў Кушляны, папарцесь ў лазні і абавязкова знайдзіце маладую кабету гадоў пад шэсцьдзесят, каб зрабіла масаж.

Міхал Сымонавіч засмяяўся і, здаецца, адразу вызыдаравеў, бо з бальніцы мы ішлі весела і даволі шпарка.

У адной з паездак у Кушляны М.С.Ляпеха сказаў мне, што хоча пазнаёміць мяне са старшынёй мясцовага калгаса Анатолем Анатолевічам Янцам. Неўзабаве пад'ехаў аўтамабіль ГАЗ-69, за рулём якога быў сам старшыня, а побач з ім прывабная жанчына, яго жонка Таццяна Анатольеўна.

Да гэтага я ведаў, што Анатоль Анатолевіч родам з Друскенінкай, інтэлігент, добры спецыяліст, заўсёды ў пошуку новых тэхналогій і абсталівання, вядомы ў раёне кіраўнік гаспадаркі. Прыгожы, высокі, стройны, малады на выгляд чалавек цалкам адпавядаў майму ўяўленню.

Пасля даволі працяглай размовы на цікавячыя нас тэмы, Анатоль Анатолевіч дапамог пакласці ў машыну мае прылады, сумку і элюнік, і адвёз да поезда на чыгучную станцыю ў Солы.

Потым ён займаў высокія раённыя пасады, быў дэпутатам Вярховага Савета Рэспублікі Беларусь, але заўсёды знаходзіў час для сустрэч з прыгожым і вырашэння пытанняў па захаванню помнікаў гісторыі і культуры.

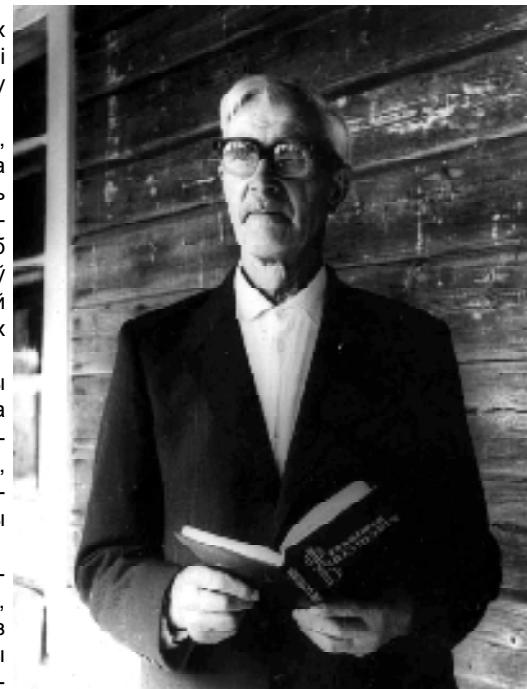
Яго хваляваў стан крэўскага замка і маёнтка М.Агінскага ў Залессі. Анатоль Анатолевіч часта без папрокаў прыводзіў мне ў прыклад сваю Літву, адносіны ўлад і людзей да святыні сваёй Радзімы.

Любілі бываць у Кушлянах маладзечанская мастакі, якія вельмі паважалі Міхала Сымонавіча, таму заўсёды былі жаданымі гасцямі.

Я.І.Радзіла, Ю.П.Герасіменка-Жызненскі, Мікола Аўчыннікаў, Генадзь Селядзец, Васіль Лазоўскі, Рыгор Мяжуеў з задавальненнем працавалі ў тых мясцінах. Аб чым мы толькі не гутарылі, седзячы ў альтанках каля хаты альбо на Лысай гары ці ходзячы па каштанавых алеях прыгожага парку.

Стаміўшыся пасля доўгай хады і працы на элюдах, мы збіраліся на абед. У вызначаны час у другой палове дня нас чакаў Міхал Сымонавіч, прыбраўшы сваю бакоўку і рассцяліўшы на стол ільняны саматканы абрус.

У хаце нясцерпна пахла смажанай цыбуляй і пажоўклым салам, на стале ляжалі яблыкі і слівы з Багушэвічавага саду. Распакаваўшы свае сумкі, мы дабайлялі да агульнага стала гарадскія катлеты, рыбу і курыцу. Нішто не магло парадунаца

Міхал Сымонавіч Ляпеха.

з патэльній яечні з буйных вясковых яек, якую мы ставілі ў цэнтр стала.

Як заўсёды, былі цёпляя слова гаспадару, шчырыя размовы і новыя ідэі.

Нарадзілася думка правесці свята паэзіі ў Кушлянах.

Абмеркаваўшы ў Смаргонскім райвыканкаме ўсе пытанні па арганізацыі свята і яго рэжысуру, мы атрымалі згоду.

Вялікая дэлегацыя з Маладзечна на некалькіх аўтобусах рушыла ў дарогу. У Смаргоні нас сустрэлі хлебам-сольлю кіраўнікі горада і раёна, а каля вёскі Асіпаны віталі старшыня кушлянскага калгаса А.А.Янец, прадстайнік сельскага савета і сам М.С.Ляпеха, якому ў той дзень спаўнялася восемдзесят гадоў.

Ля помніка Францішку Багушэвічу работы вядомага скульптара З.І.Азгура, што ў Жупранах, адбыўся вялікі мітынг. Ад нас з прамовамі выступілі гісторыкі Мікола Ермаловіч, кандыдат гістарычных навук Генадзь Каханоўскі і заслужаны работнік культуры Рэспублікі Беларусь Вячаслаў Антонавіч Ляшковіч. Наведаўшы магілу Ф.К.Багушэвіча і Жупранскі касцёл, удзедзянікі мітынгу паехалі ў Кушляны.

Непалёку ад хаты-музея пасадзілі малады дубок, прывезены з Вязынкі, прайшліся па восенінскіх алеях да мемарыяльнага каменя, і праз некаторы час у клубе пачалася навуковая канферэнцыя. У фае смаргонская кнігарня нападзіла выставу-продаж кніг, усюды прадаваліся сувеніры.

Доўга зацягнулася размова ў зале, а людзі чакалі канцэрта. Народны аркестр выкладчыкаў Маладзечанскай музычнай вучэльні імя М.Агінскага пад кіраўніцтвам заслужанага работніка культуры Рэспублікі Беларусь Рыгора Сымонавіча Сарокі пачешыў слухачоў сваім майстэрствам.

Маладзечанская мастакі падаравалі музею свае творы. Кожны з нас, навукоўцаў, мастакоў ці музыкантаў, пакідаючы Кушляны, адчуваў радасць ад той добрай справы, у якую ўкладаў сваё сэрца і пэўную працу.

Неяк у прыватнай размове А.А.Янец сказаў мене:

– Добра ўсё тое, што мы робім. Дзякую і Вам, маладзечанцам, за добрыя справы, але мяне хвалюе гэтая старая будыніна. У такім стане яна доўга не прастаіць. Буду звяртатца ў Міністэрства культуры.

Нарэшце справа зрушылася з месца. Пачаліся рэстаўрацыйныя работы. З'явіўся новы захавальнік музея Але́сь Жамойцін, з якім Міхал Сымонавіч не змог пасябраваць, хаця той рабіў ўсё, каб не пакрыўдзіць чалавека, які ўсё жыццё аддаў Кушлянскай хате Ф.К.Багушэвічу.

Прыехаўшы да мяне, Міхал Сымонавіч сказаў:

– Я пакінуў Кушляны, больш там нікому не патрэбен.

Усе мae доказы не мелі нікага сэнсу. Ён стаў жыць у дачкі Марыі ў Маладзечне. Прыватны дом, чысціня і ўтульнасць, асобны пакой і добры догляд не цешылі Міхала Сымонавіча.

Лежачы на бляюткім ложку, у сваіх думках ён быў у Кушлянах. Адарваны ад цішыні пустой сядзібы Ф.Багушэвіча і шэпту магутных драў кушлянскага парку, ён губляў свае сілы. І хутка яго не стала. Гэта быў 1993 год, Міхал Сымонавіч памёр на 91 годзе жыцця.

Аб гэтым нікому з нас не паведамілі, і толькі потым мы адчуулі, каго страцілі, нават не правёўшы ў апошнюю дарогу.

2002 год будзе багаты на стогадовыя юбілеі. І сярод шматлікіх вечарын адна абавязкова будзе прысвечана яму, шчыраму прыхільніку паэзіі, былому захавальніку хаты-музея Ф.Багушэвіча, цудоўнаму чалавеку, беларусу Міхалу Сымонавічу Ляпеху.

Ой, маці, маці, жаўнер у хаці,

Цалуе мяне ён, не дае спаці.

Ой, доўнка, доўнка, не будзь дурною,

Гані жаўнера прэч качаргою!

Не буду, маці, жаўнера гнаці,

Яго я буду шчыра кахаці...

Усе прысутныя сардэчна развіталіся з маладымі жаўнерамі і запрашалі не забываць пра іх і часцей наведавацца.

Маці абняла Алеся і ablіла ягоны твар гарачымі слязамі...

Вяртаючыся, сустрэлі на ўзлеску незнамага, па-сялянску апранутага чалавека. Саламяны брыль ацяняў ягоны зарослы чорнай барадой твар, а з-пад густых броваў свяціліся цёмныя дапытлівяя очы. З выгляду можна было дашы му гадоў каля сарака.

– Выбачайце, калі ласка, – звярнуўся ён, крыху прыўзняўшы свой капялюх, – ці можна ў вас, маладыя людзі, нешта запытаць?

Юнакі спыніліся, а Віктар адказаў за ўсіх:

– Чаму ж не. Пытайце, калі ласка.

– Бачу па вонратцы і здагадваюся, што вы жаўнеры з Гядэйкаў. Ці ж не так?

– Вы не памыліся, – пацвердзілі хлопцы.

– Тады скажыце мне, каму вы служыце? – пытаў далей, заглядаючы кожнаму ў очы.

– Мы на службе ў яснавяльможнага пана Абуховіча, смаленскага ваяводы, – адказаў за ўсіх Віктар.

– Адказ ваш не зусім дакладны. Як мне вядома, цяпер вы падначаленыя шляхціцам Давідоўскаму і Сянькоўскаму, а самога Абуховіча вы яшчэ ў очы не бачылі. Але мяне цікаўць не гэта. За каго вы, так сказаць, стаіце душой? За каго, як спатрэбіцца, будзе змагацца і супроць каго?

Юнакі зірнупі адзін на аднаго, і Міхась сказаў:

– Мы жыхары Вялікага Княства літоскага і стаім за свой край. А як здарыцца неабходнасць, дык будзем ваяваць з кожным зневінім ворагам.

– А з унутраным? – дапытваўся незнамы.

– Калі з'явіцца эдрайцы ці бандыты, дык, вядома, мы шкадаваць іх не будзем, – дабавіў Алеś.

– А ці вядома вам, што многія людзі ў нашым краі мусяць жыць у лясах і што іх называюць унутранымі ворагамі? – працягваў пытак чорнабароды.

– Чаму ж? Чуваць, што ёсьць банды... – сказаў Алеś.

– А ў тых «бандах» хто па-вашаму, здрайцы ці бандыты?

– Мне здаецца, – сказаў Віктар, – што там розныя людзі. Некаторыя ад пошасці хаваюцца, некаторыя ад благіх паноў...

– Гэта ты, малады чалавек, сказаў прауду. У тых, як вы кажаце, бандах большасць людзей чэсных і добрых, толькі вельмі пакрыўджаных і няшчасных. Не забудзьцесь пра гэта тады, як паны выпраўяць супроць іх.

Гутарка прымала дзіўны абарот, юнакі хацелі яшчэ пра нешта запытаць,

абняліся з Алесем, сарамліва косячыся на незнаёмых юнакоў, а маці прытуліла сына да грудзей і ціха запытала:

– Ну як там табе паводзіцца, сынок?

– Добра, мама, – адказаў ён.

– Ну то і добра, – сказала яна і, сцёршы канцом наміткі набеглую слязу, хутка падалася ў хату. Не мінула і гадзіны, як на вынесеным на двор стале з'явіліся побач з хлебам розныя вясковыя прысмакі – сырьи, масла, мёд, вяндліна, смажаная кураціна, пірагі з мясам, аладкі з мёдам, аладкі ў масле і нават нейкая падхмеленая медавуха ці настойка ў гліняным бутліку побач з двумя збанамі халоднага квасу. Жанчыны за стол не сядалі, а сілкаваліся стоячы і ўслугоўваючы гасцям. Яны падсоўвалі ім то туло, то іншую міску, запрашалі есці не саромеючыся і падлівалі ў кубкі.

Віктар еў з вялікім апетытам, бо і пара была ўжо не ранняя, і пасля іхніх жаўнерскіх харчоў нельга было не захапіцца гэтым багаццем стала. Ён расчуліўся сардэчным прыёмам, аказаў яму з боку чужых людзей, і прызнаваў у душы, што ані такой сістравы, ані гэтакай гасціннасці ніколі ў жыцці сустракаць яму не даводзілася.

Пасля абеду, калі жанчыны прыбраўлі ўсё са стала, пакінуўшы толькі квас і кубкі, Алесь сказаў:

– Ну а цяпер, сястрычкі, заспявайце нам якую-небудзь песню.

– А якую? – запытала з прывабнай усмешкай старэйшая, чарнявая сінявокая Ядзя.

– Відаць, хочаш пачуць сваю любімую «А ў полі вярба?» – у сваю чаргу звярнулася да яго светлаволосая цёмнавокая малодшая сястра Марыся.

– Заспявайце на пачатак гэту, а там і іншыя ў вас знайдуцца, – сказаў Алесь.

– Калі ласка, паспявайце, – папрасілі кожны ад сябе Віктар і Міхась.

Дзяўчата доўга не спрачаліся, магчыма, яны рады былі пахваліцца сваімі галасамі і ўмельствам, дык сталі на парозе хаты, як на падвышэнні, і ўраз запоўнілі ўсю акругу сваімі чыстымі звонкімі галасамі. Спявалі яны так адушаўлёна і шчыра, такія былі ў той час прыгожыя, што юнакі не маглі адараўцаць ад іх вачэй.

А іхнія песні ляцелі ў далячынь і заклікалі далучыцца да іх іншых маладых і вясёлых. І неўзабаве двор запоўніўся суседскай моладдзю, пазбягаліся дзеце і падлеткі і, хто мог, усе прылучыліся да хору. А калі з'явіліся цымбаліст і хлопец з бубнам, абвешаным бразоткамі, пачаліся тут жа на траве танцы з прыпейкамі і вясёлыя карагоды.

І зноў мусіў Віктар прызнаць у душы, што ані такіх песняў, ні танцаў ён, жывучы ў сваёй Слабодцы, не чуў і не бачыў. А дзяўчата не дазволілі яму адсежвацца, уцягнулі ў карагод і змусілі кружыцца з імі, весяліцца і спявача.

Тым часам сонца пачало хіліцца да заходу, і трэба было вяртацца ў свой «гарнізон», хоць пакідаць гэтых сардэчных простых людзей вельмі не хацела ся.

На развітанне стары Смольскі наліў хлопцам па кубку бражкі, пажадаў ім шчаслівай службы, а дзяўчата праспявалі жартуюную песню:

ПОСТАЦІ

MIXASЬ КАЗЛОЎСКІ

МЕМЕНТО ПАТРИАМ*

Прысвячаецца светлай памяці Юрася Баслыка

*Хай срэбра, дукаты мне сыпяць пад ногі
І скажуць: багаты будзь, кінь род убогі,
Я плюну з пагардай, народу ж і волі –
Не здраджу ніколі.*

*Да самага скону, усякім прымусам
І сіле прыгону скажу: беларусам
Навек астануся, сваёй уласнай волі –
Не здраджу ніколі.*

Андрэй Зязюля.

«Божа, чаму ж нам, беларусам, трэба цярпець столыкі за сваё роднае слова, нават у пазнаванні Тваёй Боскай Праўды, ды ў малітве да Цябе?.. То ж Ты абдарыў народы мовамі адпаведнымі, каб кожны мог з іх на сваёй мове не толькі разумеца паміжсобку, але і лепш разумеў Тваю навуку, ды мог у лепшым і глыбейшым разуменні выказваць Табе жалі, скаргі і просьбы свае. Усе ж народы роўныя перад Табою, як і мовы іхнія. Чаму ж тады мы мусім цярпець пераслед мовы нашай не толькі ў штодзённым жыцці, але і ў Святынях Тваіх, збудаваных

нашымі ж рукамі, на Славу Тваю? – ды цярпець гэты пераслед не толькі ад недаверкаў, але і ад такіх жа хрысціян як мы...», – так пісаў у газеце «Бацькаўшчына», якая выдавалася ў Мюнхене, знаны лідэр беларускай эміграцыі, доктар філософіі Вінцэнт Жук-Грышкевіч у 1964 годзе ў «Рэфлексіях на смерць ксяндза Віктара Шутовіча».

Шмат гадоў прайшло з тae пары, але сітуацыя амаль не змянілася. Да сённяшняга дня ў большасці святыняў гучыць чужое небеларуское слова, як і раней знаходзяцца аргументы супраць яго. Як і дзесяткі гадоў таму, духоўныя пастыры адракаюцца ад свайго народа ў імя нейкіх найвышэйших толькі ім вядомых ідэй і планаў. Як і раней, хрысціянская вера, Боскае Слова, служаць разменнай манетай у гульнях амаральных і палітычных. І іншы раз пачынае здавацца, што Бог абдзяліў нашу зямлю сапраўднымі, высокаахвярнымі і самаадданымі святарамі, тымі, хто б стараўся данесці Божую Праўду, Божае Слова да жыхароў нашай Бацькаўшчыны на

*C. Крук. Партрэт а. Віктора
Шутовіча*

*Ксёндз Віктар Шутовіч з пляменніцай
Ядзвігай Гарлуковіч. 1958 г.*

тэт, быў рэдактарам вельмі папулярнага ў Заходній Беларусь грамадскім і палітычным дзеячам, скончыў Віленскі ўніверситет, быў рэдактаром вельмі папулярнага часопіса "Калосьсе". Войцех, самы малодшы ў сям'і, у канцы 20-х гадоў належаў да Беларускага інстытута гаспадаркі і культуры, праводзіў вялікую культурна-асветніцкую дзейнасць у родных мясцінах, арганізаваў тэатральную трупу, з якой ад'ездзіў ўсю Ашмяншчыну, Вілейшчыну, Маладечненшчыну, выступаючы з беларускім спектаклемі. Не засталіся ў баку ад нацыянальнай справы і сёстры. Марыя Шутовіч нейкі час была загадчыцай Беларускага прытулку пры Віленскай Беларускай гімназіі, а затым апякункай у ксяндза Адама Станкевіча. Эмца Шутовіч – настаўніца беларускіх школ ў міжваеннай Польшчы. Яшчэ адна сястра – Ганна Шутовіч – актыўістка беларускага нацыянальна-вызваленчага руху, па адукацыі была бухгалтарам. Быў яшчэ адзін брат – Вінцук. Але звесткі пра яго, на вялікі жаль, вельмі скрубыя. Вядома толькі, што працаваў на гаспадарцы, затым у Вільні пры Беларускім прытулку. Не засталіся ў баку ад беларускай дзейнасці і іхня стрыечныя браты. Альфонс Шутовіч быў адным з актыўістаў Беларускай хрысціянскай дэмакратыі (БХД), а з другой паловы 20-х гадоў працаваў у Беларускай друкарні імя Ф. Скарыны ў Вільні**.

Але найбольшыя надзеі ў сям'і ўскладаліся на Віктара. Добры і ласкавы, набож-

іхнай роднай мове. Але, на вялікай шчасце, яны былі, тыя сапраўдныя пакутнікі за Бога і Беларусь, жыццё якіх часта напамінала крыжовую дарогу, па якой ішлі першыя хрысціянскія місіянеры. Адам Станкевіч і Але́сь Ко́уш, Вінцэнт Гадлеўскі і Мікалай Лапіцкі, Антон Неманцэвіч і Дзекуць-Малей, Кастусь Стэпавіч і Ян Пятроўскі, Аляксандар Астрэмовіч і Леў Гарошка. Спіс гэты можна доўжыць. І ў ім не апошняе месца займае прозвішча айца Віктара Шутовіча, які паходзіў з той славутай вёскі Шутавічы, што на Смаргоншчыне.

Будучы святар нарадзіўся 27 кастрычніка 1890 года ў вялікай і працавітай сялянскай сям'і каталіцкага веравызнання. Хрысціянская маральнасць каштоўнасці былі тым найвялікшым скарбам, які шанаўся і цаніўся ў сям'і. Бацькі былі пісьменныя, што імкнуліся перадаць і нашчадкам. Амаль усе іхні дзееці атрымалі сярэднюю і нават вышэйшую адукацыю, некаторыя з іх навечна прыпісалі свае імёны на скрыялках беларускай гісторыі.

Так, Янка Шутовіч стаўся даволі вядомым грамадскім і палітычным дзеячам, скончыў Віленскі ўніверситет,

– У нашай сям'і, – казаў ён, – восем чалавек, тры сыны і тры дачкі, ну і мы са старой. Праўда, цяпер, як Але́сь мусіў падацца на службу, стала сем. Але мы неяк спраўляемся і без яго. Вось Антосік падрастае, ён у нас таксама ўжо памочнік.

Малы, які туліўся ў бацькавы калені, глянуў яму з удзячнасцю ў очы.

Пасля гаспадар павёў гасцей паказаць свае забудовы.

– Вось нядаўна дабудаваў я да старой хаты новыя сені і варыўню, а гэта наш хлеў. З гэтага канца прыбудоўка для свіні і для птаства, а з таго боку кароўнік і стайні. Гэта вось свіран на збожжа, пад ім пограб, а там далей гумно.

– А якія маюцца ў вас прылады працы? – выпытваў цікавы Віктар.

– Якія ж прылады? – адказаў пытаннем на пытанне гаспадар. – Усе яны тут пад паветкай, зробленыя сваімі рукамі. Вось саха, нават дзве, калёсы, сані, бароны. Ну маем, вядома, косы, сярпы, граблі, вілы. Малоцім цапамі...

– А колькі ў вас жывёлы? – пацікаўся Mixась, які дагэтуль маўчаў.

– Буйной рагатай дзевяць галоў, чатыры дойныя каровы, пара валоў, а рэшта моладзь. Коней двое, дзесятак авечак, а рэшта там свінні, куры, гусі, качкі... А зямлі, як вам, напэўна, вядома, валока. Зямля не наша, панская, мы плацім за яе немалы чынш. Мы валочнікі, дык нас называюць баярамі, а ў суседстве жывуць паўвалочнікі, або, як іх завуць, асаднікі. Усе мы марым выкупіць для сябе гэтую зямлю.

– Тыя жывуць бядней за вас? – цікавіўся Віктар.

– Ну вядома, сіслей, – адказаў Смольскі. – Ды і то сказаць, як каторы. У каго рабочых рук мала, таму, вядома, цяжкі. А ў каго працоўнага народу больш, дык тыя і са сваёй работай упраўляюцца і збоку парой уборкі ці малацьбы заробяць. А зімовым часам некаторыя ў лесе, бывае падзаробяць. Народ у нас працавіты...

– А вы ці заўсёды спраўляецеся са сваімі работамі?

– Бывае, на самы гарачы час жніва ці на малацьбу, паклічам суседа на падмогу, а так у асноўным спраўляемся.

– Скажыце, а як жывуць тут у вёсках прыгонныя? – хацеў ведаць Віктар.

– Так сказаць, вельмі зблізу я не бачыў, – адказаў гаспадар, – але усе ведаюць, што іхнія жыццё вельмі незайдзроснае. Зямлі ў іх мала ды і той абраўці не маюць калі, бо амаль увесе тыдзень мусяць працаваць на паншчыне.

– Дык што? Галадаюць? – дапытваўся юнак.

– Бывае, што пухнуць з голаду і паміраюць. Вось як, – сумна закончыў гутарку стары.

– А што на гэта – паны? – не здаваўся юнак.

– Як якія. Но, праўду кажучы, і паны не ўсе аднолькавыя... Але што няволя...

Тут малы Антосік звярнуў увагу мужчын, што людзі вяртаюцца ўжо з касцёла. Усе сталі глядзець на дарогу і ўбачылі рознакаляровую квяцістую грамаду, якая набліжалася да пасёлка.

У хуткім часе на двор узышла пажылая, але яшчэ даволі жывая гаспадыня з дзвюма дочкимі-красунямі. Апранутая былі яны ў саматканыя белыя вышываныя блузкі і каляровыя гарсеты, у паласатыя спадніцы. Святочныя вопраткі падкрэслівалі іх натуральную зграбнасць і свежасць румянных загарэлых твараў. Сёстры

Пасля гэтага сябры рушылі далей і хутка апнуліся сярод шырокага роўнага поля, на якім буйнымі хвалямі калыхалася красуюча жытва. Далей былі палеткі, засеняныя аўсом, ячменем, лёнам і грэчкай.

Баярскае селішча, да якога падышлі, налічвала не больш дзесяці хат, згуртаваных пры адным баку дарогі, за якой насупроць слایся балоцісты выган. На яго шырокім прасторы, адгароджаным рэчкай і цёмнай сцяной лесу, пасвілася на прывязі некалькі цялят, хадзіла вялікая свіння з парасятамі, белымі плямамі выступалі на зеляніне статкі гусей.

Драўляныя хаты пасёлка, хоць і даволі вялікія, былі без каміноў, крытыя саломай і глядзелі на свет божы маленкімі падслепаватымі акенцамі. З-за хат вызіралі гаспадарчыя будынкі: воддарль гумно, а бліжэй – хлявы з выгараджанымі ці то дворыкамі, ці то агародчыкамі. Дзе-нідзе калі хат стаялі адзінокія ліпы або клёны.

Наогул, выгляд пасёлка быў даволі непрыметлівы і выклікаў у Віктара ўспамін яго роднай Слабодкі, якая, хоць вельмі бедная, зонку рабіла больш прыемнае ўражанне.

– Вось тут наша жыллё, – сказаў Алеся, калі падышлі да першай хаты.

На двары калі калёс корпаўся стары Смольскі з наймалодшым шасцігадовым сынам. Убачыўшы гасцей, ён падаўся настурач з ветлівой усмешкай на заросшым сіаватай барадой твары.

– Ну вось і добра, што прыйшлі, – сказаў ён. – А гэта, відаць, твае сябры, з якімі разам служыш? – звярнуўся да Алеся.

– Ага. Сябры, – адказаў Алеся. – Гэта Віктар, а гэта Міхась.

– Ну дык заходзьце ў хату, будзьце, як дома, – запрасіў гаспадар.

Увайшоўшы ў цёмныя сені і адчыніўшы дзвёры налева, гості апнуліся ў паўзмрочным памяшканні без падлогі, свято ў якое прарабівалася праз два невялікія акенцы. Ноздры Віктара казытнай непрыемны, непрывычны пах заставялага дыму, а ў очы кінулася чарната закуранных сцен і бліскучай увэнджанай столі. Калі дзвярэй насупроць печы без коміна, адгароджаны ад сцяны шырокай доўгай лавай, высіўся стол, на якім пад вышываным ручніком ляжаў бохан хлеба. Направа за печчу былі палкі, прыкрытыя саматканымі радзюжкамі, і значную часць хаты займалі, відаць, часова з прычыны свята бяздзейныя, з незакончанай тканінай кросны.

– А дзе ж мама, сёстры? – запытаў Алеся.

– А яны пайшли ў Гроўжышкі да касцёла, хутка павінны вярнуцца, – адказаў бацька. – Малая Стэфа пасе кароў, а Сымон пры конях. Рыжая ажарабілася, дык глядзіць, каб малога вайкі не задзёрлі.

Гаспадар запрашаў сесці, але на прапанову Алеся згадзіліся ўсе, што ў такую пагоду лепш пасядзець на дварэ пад ліпай, дык выйшлі і ўладкаваліся на прызбе. Праз нейкую хвіліну, па загаду бацькі, Алеся прынёс з пограба збан з халодным бярозавікам, а малы Антосік вынес з хаты гліняны кубак, і ўсе з вялікай прыемнасцю наталілі смагу.

Дапытлівы Віктар завёў гутарку з гаспадаром наконт іхняга жыцця. Стары ахвотна адказаў яму на ўсе ягоныя пытанні.

ны, ён яшчэ з дзяцінства вырашыў для сябе стаць святым. У сям'і яго падтрымлівалі. Вучыўся спачатку ў Ашмянах, а затым паступіў у Віленскую духоўную семінарыю. Тут пазнаёміўся, а пазней і пасябраваў з многімі будучымі вядомымі беларускімі святарамі і грамадскімі дзеячамі: Язэпам Рэшацем, Язэпам Германовічам, Адамам Станкевічам, Уладыславам Талочкам ды іншымі. У хуткім часе пры семінарыі быў створаны беларускі гурток, адчынена бібліятэка, завязаны контакт з рэдакцыяй газеты «Наша Ніва». Менавіта ў гэты час Віктар Шутовіч зразумеў, што яго жыццёвая місія заключаецца ў верным служэнні Богу і свайму занядбаному народу. І гэтаму прызванню застаўся верным назаўжды.

У 1913 г. Шутовіч скончыў вучобу, а 29 чэрвеня таго ж года быў высвяченны на святара. Нейкі час працаваў вікарьевым у Віленскай катэдры, а ў 1914 годзе паступіў у Петраградскую духоўную акадэмію, дзе скончыў два курсы. Па якой прычыне спыніў далейшую вучобу – невядома. Па адных крыніцах – гэта звязана з матэрыяльным становішчам, што цалкам зразумела, а па другіх – пасля рэвалюцыі 1917 года акадэмія была зачынена, і таму навучэнцы былі вымушаны вярнуцца на радзіму. Вярнуўшыся на Беларусь, айцец Шутовіч быў накіраваны Віленскім біскупам Эдвардам Ропам на пасаду пробашча ў Барадзенічы Браслаўскага павету. Непадалёку адсюль праходзіла прыфронтавая паласа. Pra гэты перыяд жыцця айца Віктара вельмі добра ўспамінаў ксёндз Пётр Татарыновіч: «Тут ён разгарнуў адразу вельмі актыўную працу, уводзячы беларусізацыю ў касцёле, не толькі беларускія казані, але пацеры, песні і касцельныя запісы вяліся па-беларуску. Ён арганізаваў беларускія школы, пашыраў беларускія газеты і кніжкі, вучыў народ у святыні і па-за ёй пры ўсякіх нагодах любіць свою мову і свою культуру, змагацца за свабоду свайго народа».

Мясцовы люд адразу палюбіў свайго маладога святара. Яго любілі як роднага бацьку, як сапраўднага пастара для «блудных авечак». Ён раздзяляў са сваім народам боль і радасць, шчасце і смутак, надзею і расчараванне. Быў вельмі простым і непасрэдным у дачыненні з людзьмі, дбаў пра сваіх вернікаў, і тыя ішлі да яго з усімі сваімі клопатамі і спадзяваннямі.

З вялікімі цяжкасцямі ўдалося перажыць айцу Віктару халодныя і галодныя 1918-19 гады. Улады ў той час мяняліся настолькі часта, што, кладучыся спаць пры адной, назаўтра раніцай можна было прачнуща пры другой. І ўсе ставіліся да працы беларускага святара даволі негатыўна, а то і варожа. Адны бачылі ў яго дзеянасці «камуністычную пропаганду», а другія – «ксяндзоўска-папоўскую атруту». Але ён не наракаў і не плакаўся, ён праста сумленна выконваў ускладзеную на яго Богам вялікую і пачасную місію. Калі ў 1919 годзе на Беларусь прыйшла Чырвоная армія, то амаль усе каталіцкія святары суседніх да Барадзенічаў парафій пайцякі. Давялося айцу Віктару акрамя сваёй парафіі абслугоўваць і суседнія. У той час яго голас можна было пачуць у Новым Лагосце і Шаркаўшчыне, Германовічах і Друі, Ёдах і Далёкіх, Іказні ды іншых мясцінах.

У 1921 годзе па Рыжскай дамове Беларусь была падзеленая на дзве часткі. Адносіны да гэтай падзеі вельмі трапна выказаў малады паэт з Усходняй Беларусі Алеся Дудар у сваім вершы «Пасекі наш край папалам...»:

Распайся б камень ад жальбы,
Калі б ён знаў, як торг над намі
Вядуць маскоўскія рабы
З вялікапольскімі панамі.

Польская ўлады адразу ж узяліся за айца Віктара Шутовіча. У чым толькі яго не абвінавачвалі: і ў беларускім шавінізме, і што «польскіх дзеяцей не прымае да споведзі»,

і ў камуністычнай агітацыі. Пад націскам уладаў Віленскі біскуп Юры Матулеўіч вымушаны быў стварыць камісію, якая пачала займацца дзеянасцю а. Шутовіча. 29 мая 1921 года ў Барадзенічы прыехала група людзей, якая пачала разбірацца ў сутнасці справы. Безумоўна, чакаць ад гэтых людзей станоўчага вырашэння пытання не даводзілася, бо ў большасці сваёй гэта быў заўзятыя беларусафобы і шавіністы. З імі прыехаў і ксёндз Асціловіч з Мёраў. Ён выказаў жаданне гаварыць казані ў касцёле па-польску, але парапіяне не хацелі. За гэта ксёндз Асціловіч “пачаў казаць, што Бог не разумее беларускай мовы, а Папа Рымскі будзе абурсацца, калі ў касцёле будзе гучаць беларуская, а не польская мова”. Гэта не дапамагло. Сяляне як адзін, за выняткам некалькіх шляхцюкоў і іх халуёў, стаялі за родную мову і свайго святара. І на гэты раз перамаглі.

Калі дзесяці гадоў працягвалася плённая святарская праца айца Віктара Шутовіча сярод беларускага насельніцтва Барадзеніцкай парофіі. Не звяртаючи ўвагі на пераслед, яўны шантаж, запалохванні, нёс а. Віктар свято прауды і веры пад саламянія стрэхі сваіх пакрыўджаных і прыгнечаных землякоў. І толькі дзякуючы заступніцству і прыхільнасці Віленскага біскупа, летувіса па нацыянальнасці, айца Юрыя Матулеўіча (Юргіса Матулаіціса), яму ўдавалася ўтрымлівацца на гэты пасадзе. Але ў 1927 годзе а. Матулеўіча замяніў яры вораг усяго беларускага Рамуальд Ялбжыкоўскі. Сваім загадам ад 12 студзеня таго ж года Ялбжыкоўскі высылае а. Віктара ў Трысціны, на самае польска-беларускае памежжа, дзе моўная і палітычная сітуацыя была іншай. Жыхары гэтай парофіі, хоць і размаўлялі на мясцовай беларускай гаворцы, tym не менш, мелі ніzkую нацыянальную самасвядомасць і “дзякуючы” польским ксяндзам атаясамлівалі сваё веравызнанне з нацыянальнасцю. І tym не менш, а. Шутовіч у хайрусе з даўнім сябрам, добрым беларускім патрыётам а. Язэмам Рэшцаем (парафія якога знаходзілася паблізу) з самага пачатку разгарнуў шырокую беларускую дзеянасць. Павольна, але няўхільна ўводзіў у святыню набажэнства на беларускай мове, гаварыў хрысціянска-патрыйчычныя казані. Спрабаваў адчыніць беларускую школу, закладаў моцныя грунт беларускай нацыянальнай самасвядомасці. Але і ворагі не драмалі...

Недзе ў канцы 1928 года а. Віктар зразумеў, што жыць і працаўцаць яму спакойна не дадуць, і таму рашыўся на адчайны крок, а менавіта, - выезд за мяжу. Напісаў ліст ксяндзу Яну Тарасевічу, вядомому беларускаму грамадскому дзеячу, які ў сілу такіх самых палітычных варункаў вымушаны быў жыць у горадзе Гардфордз (ЗША), з просьбай знайсці сталы прытулак і, па-магчымасці, адпаведную працу. Адказ прыйшоў праз некалькі месяцаў. Атрымаўшы патрэбныя дакументы і сякія-такія гроши на дарогу, а. Віктар у красавіку 1929 г. выехаў у Злучаныя Штаты. Вось як вобразна і дасцінна паведамляў пра гэта здарэнне беларускі часопіс “Шлях моладзі”, які выдаваўся ў Вільні: “Ведамы беларускі дзеяч кс. В.Шутовіч выехаў у Амэрыку, дзе ўжо працуе на грунце рэлігійным. Адтуль ужо хіба арцыбіскуп Яблжыкоўскі не выгане яго?”

Жыццё ў Амерыцы не было лёгкім для ксяндза Шутовіча. У сэнсе нацыянальным. Хоць і меў непасрэдны контакт і добрыя стасункі з беларускай эміграцыяй, але душэўнага камфорту не адчуваў. Грамадскія, палітычныя і канфесійныя супярэчнасці раздзіralі па-жывому адзінае беларускае нацыянальнае цела. Спрэчкі, якія існавалі сярод грамадскіх дзеячаў на Бацькаўшчыне, пераносіліся сюды, а тут яшчэ больш абвастраліся і рабіліся хранічнымі. Адсутнасць багатых і ўплывовых людзей сярод самой эміграцыі, нізкая нацыянальная самасвядомасць, брак уласна беларускіх цэркваў і касцёлаў (на той час) выклікалі ў сэрцы трывогу і непрыхаваны боль. Але з усіх сіл трymаўся. Жыць прыйшлося ў амерыканскім каталіцкім кляштары айцоў Салатына. Ратаваўся працай. Пісаў артыкулы на розныя тэмы, якія потым дасылаў у адзінную

Віктар расказываў ім пра сваё жыццё ў Слабодцы, пра жыццё наогул у сталіцы, пра сваю працу і вучобу ў мудрага настаўніка Пятроўскага, які пасля заканчэння навук у Кіеве дапаўняў адукацыю ў Вільні, а цяпер падаўся ў свой родны горад Полацк. Юнакі слухалі ўважліва і ў сваю чаргу адказвалі на пытанні Віктара.

І раптам у іхню ціхую гутарку ўварваўся шалёны конскі тупат, які імгненна набліжаўся. Усе яны раптам ускочылі на ногі і ўбачылі, што ў іхнім напрамку імчаўся, як страла, беланогі, з развеянай грывой конь. Магчыма, што ён нечага служаўся і ляцеў, не чуючы пад сабой ног.

З моцнымі крыкамі і з узнятымі ўгару рукамі выскачылі юнакі на дарогу. Конь сцішыў свой разгон і павярнуў з дарогі ў лес, але ў гушчары мусіў прыпыніцца, і тут Віктар дагнаў яго і ўхапіўся за абрывак повада. Скакун спярша спрабаваў вырывацца, узнімаўся на дыбы, але, трыманы моцнай рукой, памалу супаківаўся, хоць усё яшчэ чмыхаў і вытанцоўваў, косячы на свайго ўтаймавальніка адзічэлля вочы.

Хлопцы пазналі яго. Гэта быў жарабец Давідоўскага па клічцы Пярун, якім стары рыцар надзвычай ганаўся, даражыў і не мог удосталь нацешыцца. На пашу яго не выпускалі, і толькі гаспадар амаль штодня браў яго пад сядло і птушкай імчаўся на ім у шырокія палі. Зрэдку і не вельмі ахвотна дазваляў прагуляць яго Сянъкоўскуму. Гэта быў самы дарагі і самы лепшы конь з усёй гядэйкаўскай канюшні.

– Як ён мог вырвацца? – дзівіліся юнакі.

– Некаму здорава ўляціца за гэта ад Давідоўскага, – сказаў Міхась.

– Каб мы яго не запынілі, дык ён чорт ведае, дзе апынуўся б, – дабавіў Алесь.

І ў той момант пачаўся на дарозе новы конскі тупат, і з хмары пылу выскачыў на кані без сядла перапалоханы, збялелы Цыбульскі. Убачыўшы Перуна ў руках Віктара, ён саскочыў з каня і збянтэжана запытаў:

– Ты... вы яго злавілі?

– Як бачыш, – адказаў Віктар.

– Яго вялі да студні, – пачаў тлумачыць Цыбульскі, – а ён спалохаўся вароны, вырваўся і паляцеў...

– А ты тут пры чым? – запытаў Алесь.

– Я сягоння дзяжурыў ў канюшні... – ціха адказаў Цыбульскі.

– З тваіх рук вырваўся? – запытаў Віктар.

Цыбульскі маўчай, апусціўшы вочы.

– А як я табе аддам, дык ён мо зноў вырвецца, – сказаў Віктар.

– Не, цяпер ужо не вырвецца, – цвёрда сказаў Цыбульскі, прымяочы повад з рук Віктара.

– Ну глядзі.

Даўгавязы юнак зацугляў Перуна, спрытна ўскочыў на яго гладкі хрыбет і, трymаўчы другога каня побач, накіраваўся ў бок двара. Але, зрабіўшы некалькі кроку, спыніўся, павярнуў коней і сказаў:

– Няхай гэта застанецца між намі. Добра?

– Хай будзе так, як ты хочаш, – адказаў яму.

на, пратіхаліся наперад, Віктар падышоў да нахабніка, які, як даведаўся, зваўся Цыбульскі, узяў яго моцнай рукой за каўнер і, адцягнуўшы ўбок, сказаў:

— Сягоння тваё месца на канцы чаргі!

Спачатку ўсе анямелі, здзіўленыя смеласцю новенькага, але праз хвіліну прыхільнікі Цыбульскага кінуліся з узнятымі кулакамі яму на дапамогу, ды тут жа ўсхапіліся і “сяляне” і адціснулі шляхцюку ад Віктара.

Усё гэта трывала толькі кароткі момант, але не абышлося без грукату і гоману, на які, як з-пад зямлі, з’явіўся вахмістр Сянькоўскі.

— Што здарылася?! — выкрыкнуў ён.

Усе спыніліся, замаўчалі і пачалі нанова гуртавацца каля катла, побач з якім стаяла з апалонікам у руцэ ружоватварая паўнагрудая кухарка Аўдоля.

— Што тут было? — дапытваўся вахмайстар.

— Усё ў парадку. Дробнае непаразуменне...

— Глядзіце ў мяне! — сказаў пагрозліва Сянькоўскі, — а то...

І, не закончыўши фразу, падміргнуў паварысе і падаўся ў бок дома, дзе займаў асобны невялікі пакой.

Віктар адчуваў сябе няёмка і вінаваціў сябе за тое, што ўнёс у грамаду разлад. Аднак, прыхінушыя да яго хлопцы растлумачылі яму, што варожыя групоўкі стварыліся тут з самага пачатку і што віна ў гэтым Цыбульскага, які падбухторваў шляхцюку супроць усіх іншых. Большаясьць юнаку прызнавала, што атмасфера ў атрадзе ненармальная і што неабходна яе змяніць. За парадай Віктара было прынята рашэнне ўстанавіць дзяжурства ў становай і вызначыць парадак атрымання ежы. Пасля гэтага інцыдэнты пры катле спыніліся, аднак групоўкі заставаліся. Новы парадак шляхцюкам не падабаўся, яны пачалі адносіцца да Віктара варожа, зауважыўшы, што каля яго пачалі гуртавацца ўсе дзецыкі не-шляхоцкага паходжання. А калі аказалася, што новы сябра добра разумеецца на конях, а нават ведае некаторыя таямніцы ветырынары, якія пераняў ад сваіх бацькі і дзеда, яго аўтарытэт яшчэ больш павысіўся, і шляхцюкі не асмельваліся ўжо адкрыта на яго нападаць. Спрыт і здолънасць юнака зауважыў і Сянькоўскі і пачаў прыхільна адносіцца да яго самага і з увагай прыслухоўвацца да яго меркаванняў. Зусім нечакана для сябе Віктар стаў маўкліва прызнаным важаком, супраціўнікам Цыбульскага.

У святочныя дні, калі ўсе, апрач дзяжурных, былі вольныя ад заняткаў, юнакі з атрада Давідоўскага маглі пакінуць на некалькі гадзін гядэйкаўскі “гарнізон”. Аднойчы Алесь Смольскі, баярчук з суседняга селішча, запрасіў Віктара наведаць з ім разам дом ягоных бацькоў.

— Гэта зусім недалёка, — казаў ён, — вярсты тры, не больш. — Пазнаёмлю цябе з нашай сям'ёй.

Віктар цікавіўся незнаймым яму сельскім жыццём і ахвотна прыняў запрашэнне. Разам з імі накіраваўся ў Смаляны яшчэ адзін сябра, баярчук з больш адлеглага пасёлка, Міхась Драчынскі.

Мінүшы дворны сад і шырокі выган, сябры ўвайшли ў прыгожы бярозавы гай, поўны галасістых птушак. Спяшацца не было патрэбы, дык на прапанову Віктара селі на траву ў цянёк і павялі мірную гутарку на розныя тэммы. Хлопцы распытаўлі,

беларускую газету “Беларуская трывубна”, якая выходзіла ў Чыкага. Перакладаў на родную мову рэлігійную літаратуру. Быў у гушчы грамадскага жыцця. Але бывалі такія моманты, калі апускаліся руکі і ў душу прыходзіў адчай і неадступная настальгія. Тады хацелася ўсё кінуць і, не звяртаючы ўвагі на акіян і тысячы кіламетраў, якія раздзялялі яго з Бацькаўшчынай, пехатой, як настомнаму пілігриму, выправіца ў дарогу да родных і святых мясцін. І ўбачыць край, дзе цячэ срэбраводны Нёман, дзе на ўзвышах паўсталі, як зачараваныя, волаты-замкі, дзе гучаць званы старых цэрквеў і касцёлаў, дзе адбіваецца месяц у водах спакойнай і задумлівай Вяллі. Дзе шумяць векавечныя пушчы і лясы, прыветна ўсміхаюцца гасцінныя гаі і бары, дзе як марскія хвалі пералываюцца жытнія палі, журчыць толькі табе знаёмая крынічка і бачыцца толькі твая сцяжынка. Дзе край найдараўжэйшы ў свеце, бо гэта твая зямля і твая Радзіма.

Такі незайдросны лёс у эмігрантаў. Асабліва ў тых, хто мае душу і вышэй за ўсё цэнціц сваю Бацькаўшчыну. Якраз да апошніх і належала ён Віктар Шутовіч. Толькі XX век быў вельмі неміласэрны да таких беларусаў, змагароў і пакутнікаў.

Пражыўшы тры гады ў ЗША, а. Віктар вяртаецца на Радзіму. Вярнуўся крыху іншым. У адным з лістоў да сябра ён пісаў: “Другім чалавекам я вярнуўся з Амерыкі. Там убачыў я вялікія гурты народаў. У грамадзянстве там вярхі з нізамі роўныя. Толькі ў Амерыцы я ўбачыў прайдзівую дэмакрацыю”. Ад сябе дававім толькі тое, што нічога падобнага ў міжваенны час нельга было ўбачыць ні на адзін і ні на другі бок падзеленай Беларусі. Усюды панаваў гвалт. У тым жа лісце да сябра а. Віктар пісаў: “Але добра птушы ў залатай клетцы, ды лепей ён на зялёной ветцы. Так мне было і ў Амерыцы... Амерыкане вымагалі ад мяне адрачыцца свайго і аддацца зусім для іх, так прынамісі мне здавалася... Гэта мне паказалася неразумным і ледзь не здрадай Бацькаўшчыне”.

У 1932 годзе а. Шутовіч прыехаў у Вільню і адразу быў прызначаны вікарнем у Харошчы. Час быў вельмі неспрыяльны. Польскія ўлады з усіх сіл стараліся задушыць усялякія прайавыя беларусчыны. Забараняліся беларускія газеты і часопісы любога палітычнага накірунку, грамадскія арганізацыі, культурна-асветныя таварысты. Вымушаны быў падладживца пад патрабаванні часу і айцец Віктар. Хоць мовай штодзённага ўжытку ў яго заставалася беларуская, але ў касцельнай, школьнай і катэхізацийнай працы ён павінен быў карыстацца польскай мовай. Такія жорсткія і адназначныя вымогі былі да а. Шутовіча з боку вышэйшага каталіцкага духавенства.

За ім сачылі ўвесь час. Нават ксяндзоўская гаспадыня выконвала ролю паліцэйскага агента. Сачылі ў школе і на вуліцы, у пастарунку і краме, касцёле і нават у плябані. Рабілі і іншыя дробныя паскрудствы. Насыпалі шікло ў рэчку, дзе ксёндз збіраўся купацца, брудзілі ваду, псовалі сутану, прывязвалі сабак ля плоту, каб не давалі спаць і г. д. І гэта ў XX стагоддзі! І за што? Толькі за тое, што а. Шутовіч не выракся свайго, трymаўся роднай, Богам дадзенай мовы, заставаўся беларусам. Але ён не скарыўся! У адным з лістоў ён пісаў: “Праследуоць мяне, але з дарогі маёй не ўступлю і ў жыцці не зламаюся. Перажыў я бальшавікоў і расейскую рэвалюцыю, перайшоў я амерыканскія школы жыцця, дык перанясус я і гэты здзек і паніжэнне чалавечай годнасці. А мене цярпець гэта не цяжка, бо я люблю свой народ і сваю Бацькаўшчыну”.

Балела душа ў а. Віктара, бачачы ўсю гэту несправядлівасць. І таму заставалася толькі адно — працаўаць на будучыню. Верылася, што надыдуць лепшыя часы. Акрамя святарскай службы, шмат пісаў у розныя перыядычныя выданні, перапісваўся з сябрамі. У другой палове 30-х гадоў пачаў актыўна займацца беларускім фальклорам. Запісваў абрауды, казкі, прыказкі, прымаўкі. І “нама такой беларускай песні, якой бы я не запісаў”, — прызнаваўся ён. Шмат чытаў. Ведаючы каля дзесяці моваў, стараўся

выпісваць патрэбныя выданні з-за мяжы. Усё гэта давала стымул для жыцця і веры ў свой народ. Неяк непрыкметна нават для сябе самога пачаў ўсё больш сур'ёзна займацца літаратурнай дзейнасцю. Асабліва цягнула да драматургіі. Напісаў 5-актовую драму, прысвечаную 950-годдзю хрысціянства на Беларусі, якая складалася з 15 тысяч слоў і займала 70 лістоў машынапісу. Збіраўся напісаць гісторычную п'есу пра Вітаута Вялікага, вясёлую, жыццярадасную народную камедью, працягваў пісаць артыкулы аб святаванні Калядай, Купалля ды іншых народных святаў. Безумоўна, часта прыходзілі сумненні, узікалі думкі аб вартасці напісанага, аб патрэбе ўсяго гэтага і т. д. Тады звяртаўся за парадай да ксяндза Адама Станкевіча, аўтарытэтнайшага чалавека ў Заходній Беларусі, якога а. Віктар вельмі любіў і паважаў і з думкай якога лічыўся. Айцец Адам стараўся падтрымак, падбадзёрыць, знайсці добрае слоўца для далейшай працы.

У чэрвені 1938 года беларускае грамадства адзначыла 25-я ўгодкі святарскай дзейнасці айца Віктара Шутовіча, што супалі з такім ж угодкамі ксяндза Язэпа Германовіча. Святаванні праходзілі найперш у Вільні і былі вельмі ўрачыстыя. Прайшла вялікая беларуская пілігрымка ў Віленскую Кальварыю, у якой прынялі ўдзел абодва юбіляры, пасля чаго адбылася вялікая, добра падрыхтаваная імпрэза. Было сказана шмат добрых чалавечых слоў пра ахвярную дзейнасць гэтых двух рупліўцаў на ніве служэння Богу і свайму народу. Асабіста а. Віктару найбольш спадабалася, "что беларусы добра гаварылі пацеры і надта добра пяялі". Но менавіта ў гэтым ён бачыў плён свайго працы, свайго сэрца. На ўрачыстасці прысутнічала і Максім Танк, тады ўзыходзячая зорка Заходній Беларусі. Падобнае мерапрыемства адбылося і ў Харошчыцкай парафіі. Прыехала каля дзесяцці беларускіх ксяндзоў. Касцёл быў прыбрани вельмі ўрачыста і святочна. Прыйшло шмат беларускіх сялян з навакольных вёсак, якія ад душы віншавалі свайго святара і настаўніка.

Падыходзілі да канца праклятая трывалыя гады. Палякі забаранялі апошнія беларускія арганізацыі. Беларускія ксяндзы Рэштаць і Германовіч былі вымушаныя пакінуць Бацькаўшчыну. Былі высланыя беларускія манахі з Другі. Многія беларускія дзеячы былі арыштаваны і знаходзіліся ў зняволенні. У гэты час прыйшло а. Віктару Шутовічу чарговае запрашэнне з Амерыкі. Айцец Ян Тарасевіч запрашаў пераследаваных на Бацькаўшчыне святароў у ЗША, каб там стварыць свой беларускі кляштар бенедыктынцаў, а затым на яго базе рыхтаваць новыя беларускія святарскія кадры, якія ў патрэбны час здолеюць вярнуцца на Беларусь. Як не вабіла такая ідэя а. Шутовіча, але ён вырашыў застацца на Радзіме. А праз нейкі час ў лісце ў Амерыку да ксяндзоў

*Магіла айца Віктара Шутовіча
у Барысаве.*

Хлопец адварнуўся, яшчэ раз глянуў на дом, які быў ужо ледзь бачны паміж буйнай зелені, і схаваў хусцінку за пазуху.

Частка восьмая

З'арганізаваны Давідоўскім атрадом, калі да яго далучыўся былы вязень пані Асецкай, налічваў ужо больш пайсотні чалавек. Усё гэта былі маладыя хлопцы ад васеннаццаці да дваццаці трох гадоў, пераважна сялянскага паходжання. Некалькі юнакоў было з акаличных баяр і асаднікаў, каля дзесятка з дробнай шляхты і некалькі з віленскіх і ашмянскіх мяшчан.

І вось тут, у Гядэйках, пачалося ў Віктара новае, зусім не ведамае яму раней жыццё. Давідоўскі шчыра клапаціўся пра вайсковую падрыхтоўку сваіх падапечных і ўвёў цвёрдую

дысцыпліну. Кожны дзень быў запоўнены коннай яздой з пераадольваннем перашкод, аб'язджаннем маладых скакуной і далёкімі паходамі, а па начах вартамі, трывогамі і патрулюваннем навакольных дарог. Правай рукой Давідоўскага і галоўным інструктарам атрада быў строгі вахмістр Сянькоўскі.

Амаль з першых дзён зауважыў Віктар, што яго новыя калегі падзеленія на асобныя групоўкі, што яны адны на другіх касавурацца, адны з адных пакепліваюць і нават выступаюць з варожымі выхадкамі. Сялянскія сыны, хоць былі ў большасці, адчувалі сябе нейкімі сцесненымі і прыгнечанымі. Ім даставаліся горшыя коні і зброя, на іх было горш дапасавана адзенне, яны апошнімі падходзілі са сваімі міскамі да катла, іх часцей ставілі на варту і выкарыстоўвалі для гаспадарчых паслуг.

Найсвабадней, а часта і нахабна, вялі сябе шляхцічы, і яны з'яўляліся ініцыятарамі задзірак і клін з сялян, выкручваліся ад сваіх абавязкаў, свае не-прывостонія ўчынкі звалъвалі на іншых. Падпявалі шляхцюкам і некаторымі з баярчукой. Сянькоўскі, хоць і бачыў гэта, аднак належнага парадку не наводзіў, відаць, прызнаючы такое становішча цалкам нармальным.

Ганарыстыя шляхоцкія сынкі зусім не выдзяляліся з агулу сваім культурным узроўнем. Гэта былі такія ж, як і ўсе іншыя, цёмныя, у большасці зусім непісьменныя дзеючі рымска-каталіцкага веравызнання, якія ў гутарку ахвотна прымешвалі польскія слова, у адрозненні ад праваслаўных і ўніятаў мяшчан і сялян, што гаварылі між сабой выключна на мясцовай, беларускай мове.

У той вечар, калі Віктар, прыбыўшы ў Гядэйкі, першы раз падышоў да агульнага катла, каб атрымаць вячэр, адзін са шляхціцаў груба выштурхнуў яго з чаргі, крыкнуўшы са з'едлівай ухмылкай:

— Знай, смерд, сваё месца!

Хлопец той быў даволі высокага росту, але хударлявы і бледнатвары, дык Віктар адчуў, што без вялікай цяжкасці паказаў бы яму ягонае месца, аднак, пазбягаючы распачынаць тут свой першы дзень з авантury, моўкі паглядзеў на задзіру і стаў у чаргу апошнім.

Усе прысутныя правялі яго вачыма, хто спачувальна, а хто і са з'едлівай усмешкай: маўляў, збаяўся.

Назаўтра, калі ізноў выстрайвалася чарга да катла, і шляхцюкі, як звычай-

– Ці можна?
 – Чаму ж нельга? – адказаў за некалькі збянтэжаную гаспадыню ксёндз.
 – Пасля вячэры можна клікнуць яго сюды, або, калі пажадаеце, можаце знайсці яго каля вартоўні ў садзе.

Гаворачы гэта, не бачыў ксёндз, якім злым вокам бліснула ў ягоны бок пані.

Тым часам Анечка, прыбегшы ў сад, кінулася да Віктара, які, як звычайна, сядзеў з дзедам Тамашам на прызбе хілай хаціны і вёў з ім ціхую гутарку.

– Што здарылася? – здзівіўся юнак.

Малая абхапіла яго за шыю і са слязамі прамовіла:

– Цябе хочуць ад мяне забраць...
 – Хто? Як? – запыталі абодва.

І яна, усхліпваючы, расказала ім пра Давідоўскага, пра коней і пра гутарку за столом.

Расказ дзяўчыны ўсіхваліваў Віктара. Ён зразумеў, што здарaeцца тая ча-каная часіна, на якую ён разлічваў, і што нельга яе не выкарыстаць.

“Другой такай не будзе!” – бліснула думка.

Аднак перш трэба было супакоіць малую. І ён пачаў, гладзячы яе па гало-ўцы, расказваць пра абавязкі мужчыны-рыцара, пра тое, што сямейнае шчасце трэба здабыць герайчнымі ўчынкамі на вайне і прадмовіў свае доказы рознымі, даступнымі яе наўнаму ўяўленню аб рэчаіснасці прыкладамі.

– І ўрэшце, – закончыў ён, – на службе ў ваяводы я могу адзначыцца і атрымаць шляхоцтва. За гэты час ты падрасцеш, і ты самым не акажаецца ніякіх перашкод для нашай жаніцьбы.

Яна паглядзела на яго заплаканымі вачымі і запытала:

– А за гэты час ты мяне не кінеш? Не забудзешся пра мяне?
 – Ну вядома, не! – адказаў ён.
 – Тады пацалуй мяне, – сказала яна, – і я пайду. Я разумею, што інакш нельга...

І яна зноў абхапіла яго за шыю, прытулілася да ягонага барадатага твару сваёй мокрай ад слёз шчакой і моцна пацалавала яго ў губы. Пасля, адскочыўши, паставіла нейкую хвіліну воддарль, мераючы яго доўгім позіркам, як быццам старалася замацаваць у памяці гэты вобраз, і ўрэшце, закрыўшы твар рукамі, пабегла хутка, не азіраючыся, сцежкай у напрамку дома.

У Асецкай, як яна не хітрыла, не было прычыны затрымаць Віктара. Давідоўскі, пагутарыўшы з ім, расплатіўся з паняў за яго віратку і харчы, і назаўтра раніцай разам з новымі сябрамі і з табуном прыгожых коней падаўся юнак на новую службу, на новае жыццё.

Калі міналі браму, да яго падбегла паніна пакаёўка і падала яму дробны скрутачак.

– Гэта вам ад паненкі, – сказала яна.

Трохі ад'ехаўшыся, ён разарваў нітку і разгарнуў маленьку белую шаўковую хусцінку, на якой у ражку былі крывавата вышытыя літары: В+А.

Рэшацца і Тарасэвіча робіць ім свае прапановы: “З майго боку для Вас прыгатаванье гатова. Прыйжджайце, ёсьць 50 га якраз для бенедыктынцаў запушчанага поля і лесу на беларускі кляштар”. Бяда толькі, што час быў не вельмі спрыяльны.

У свеце пахла другой сусветнай вайной. І яна пачалася. У верасні 1939 года на землі Заходняй Беларусі прыйшлі першыя Саветы, а праз два гады – немцы. Айцец Шутовіч усю нямецкую акупацыю пражыў ў Харошчыцкай парафіі, дзе займаўся выключна рэлігійнай дзейнасцю. У палітыку не лез, разумеючы, што добра ад немцаў не дачакацца. Перад самым нямецкім прыходам у Вільні выдаў “Маёву чытанку” – кніжачку для касцельнага набажэнства. Яна выйшла ў 1940 годзе ў Беларускім каталіцкім выдавецтве. Лёс усяго астатніга, напісанага Шутовічам, невядомы. Хутчэй за ўсё, яно было знішчана ці згарэла на крывавай дарозе беларускай Галгофы. У чэрвені 1944 года ён прыехаў у Мінск, дзе нейкі час служыў святаром у Катэдральным саборы. Пра гэты перыяд захаваліся цікавыя ўспаміны Кузьмы Чорнага, змешчаныя ў ягоным “Дзённіку”: “За гэтыя дні бачыўся з Р. Шырмам. Ад яго пачуў тое, што чуў ад П. Пестрака і М. Танка. Каталіцкае духавенства, дзе якое было раней і якое дзе цяпер з’явілася, стала агентурай пана Сасноўскага, паланізуюць сваіх парафіян і тлумачаць, што няма ніякай Беларусі, а ёсьць Польшча. Усё ідзе ад віленскага біскупа Ялбжыкоўскага. Аб гэтым дакладна ведае і тужыць беларускі патрыёт, мінскі ксёндз Шутовіч”.

Але плённая праца яго працягвалася нядоўга. Перад Калядамі 1945 года ён быў арыштаваны, і вярнуўся на Беларусь толькі пасля смерці Сталіна. Па словах айца Уладыслава Чарняўскага, ксёндз Шутовіч каля месяца па вызваленні пражыў у мястэчку Вішнева Валожынскага раёна. Ён быў настолькі спараплізаваны страхам, што нават баяўся служыць Святую Імшчу ў касцёле. Затым жыў у Мінску, а з 1956 года – у Барысаве, дзе быў святаром мясцовага цвінтарнага касцёла. Душэўную самоту раздзяляў са сваім арганістам, знаным заходнебеларускім дзеячам Адольфам Клімовічам, які, вярнуўшыся з ГУЛАГу і не могучы знайсці работу, працаўшы у tym жа каталіцкім храме. Апошнія гады правёў у адзіноце, забыты сябрамі і знаёмымі. Памёр а. Віктар Шутовіч ноччу 1 сакавіка 1960 года і пахаваны на старых Барысаўскіх могілках.

Так склалася, што на Беларусі такія ксяндзы, як Шутовіч, выконвалі такую ж ролю, як першыя Хрыстовыя Апосталы на пачатку хрысціянскай веры. З цяжкасцю, у вельмі неспрыяльных умовах, часта рызыкуючы жыццём, яны закладвалі падмуркі новага каталіцкага касцёла, дзе годна і ўтульна пачувала б сябе беларуская мова і беларускі народ. Дык памолімся ж за іх, за іхнюю Працу і за іхнюю Веру.

*Memento Patriam (пац.) – Памятай пра Бацькаўшчыну.

** Літаральна ў апошні момант перад аддачай гэтага матэрэяла ў друк аўтару стала вядома, што вышэйпералічныя асобы (Янка, Войцех, Альфонс, Марыя, Ганна, Эмія Шутовічы) з'яўляліся не роднымі братамі і сёстрамі а. Віктара Шутовіча, а ягонымі пляменнікамі. За дапушчаную памылку шчыра перапрашаю шаноўнага чытчика.

ЯНКА ШУТОВІЧ

НА ВЫШЫНЯХ МАСТАЦТВА

(НАТАТКІ ПРА САЦЫЯЛЬНУЮ І МАСТАЦКУЮ
БІЯГРАФІЮ СПЕВАКА-ТЭНАРА МІХАСЯ ІВАНАВІЧА
ЗАБЭЙДЫ-СУМІЦКАГА.)

У плеядзе выдатных мастакоў пеесні, сярод зорак вакалістаў свету заслужанае і пачэснае месца займае і наш зямляк, беларус, Міхась Іванавіч Забэйда-Суміцкі. З пачуццём вялікай радасці і гордасці мы гэта сцвярджаем, апіраючыся на перажываныя эстэтычныя ўражанні з ягоных канцэртаў у Вільні, на якіх мелі шчаслівую нагоду быць прысутнымі, а таксама апіраючыся на кваліфікованую прафесійную ацэнку шматлікіх канцэртаў спевака, якія ён меў у іншым часе і месцы, і якую мы знаходзім у друку. М. Забэйда – спявак вялікага дыяпазону і фармату як у адносінах рэпертуару, так і ў адносінах выяўленчых мастацкіх магчымасцяў. Рэпертуар яго – незлічоныя ары, араторыі, п'есы, рамансы і іншыя творы прызнаных класікаў музычнага мастацтва єўрапейскай і сусветнай славы. Талент спевака, аднак жа, паводле сведчання кваліфікованай крытыкі, найбольш поўна і ярка праяўляўся ў народна-песенным рэпертуары, у асонасці, у выкананні песень славянскіх народаў.

Цікавасць прадстаўляе для нас і геаграфічны радыус дзеінасці спевака. Харбін-Мілан-Познань-Варшава-Вільня-Прага – вось тыя пункты нашай планеты, дзе даўжэй ці карацеj жыў і праяўляў сябе на опернай сцэне ці на эстрадзе наш знакаміты спявак.

Забэйда-Суміцкі ў беларускім культурным жыцці – незвычайная з'ява. Па-першае, дзяяла того, што ён не згубіў свайго беларускага нацыянальнага аблічча, пражываючы доўгія гады на чужыні, захаваў шчырую любоў да Бацькаўшчыны, да свайго працавітага народа, яго культурных набыткаў. Адначасова, як чалавек высокай культуры і дэмакрат, ён моцна стаяў і стаіць на пазіцыях інтэрнацыональных, шчыра любіць і паважае іншыя народы свету, шчодра карыстае ў сваёй мастацкай дзеінасці з іх культурных набыткаў, прапагандуе іх. Па-другое, здзіўляюча павучальным у жыцці Забэйды тое, што ён – сын беззямельнага, убогага селяніна-беларуса, з маленства асірочаны, вечны выгнаннік-бежанец – у неспрыяльных жыццёвых і грамадска-палітычных умовах дзяякоўшы прыродным здольнасцям, упартасці і незраўнанай працавітасці дасяг вышыні мастацства, высокага інтэлектуальнага і культурнага роўня, высокага і маральнае чалавече годнасці. Асоба Забэйды – адно з шматлікіх сведчанняў таго, якім багатым талентам з'яўляецца наш працоўны беларускі народ, якія творчыя магчымасці хавае ён у сабе.

Прыезд на гасторольныя выступленні ў другой палавіне 30-х гадоў у дарагую і мілу сэрцу кожнага беларуса Вільню, акупаваную тады польскай буржуазнай уладай, даў мне магчымасць асабіста пазнаёміца са спеваком. Спрыяла гэтаму і тая акаліч-

дапамозе Сянкоўскага выбраў з табуна дзесяць выдатных бахматаў – скакуноў татарскай пароды і пасля працяглага торгу заплаціў за іх значную суму.

Удзячная за добрыя торг, гаспадыня запрасіла Давідоўскага да сябе на вячэр у прыняла яго ў багата аbstайлённым і абвешаным партрэтамі роду Асецкіх гасцінным пакоі ў прысутнасці ксяндза і Анечкі. Для Сянкоўскага і іншых удзельнікаў куплі быў накрыты багаты стол у чаляднай.

У час застолля Давідоўскі, між іншым, запытаў:

– А ці не адпусцила б мне пані на службу да смаленскага ваяводы некалькі сваіх падданых? Зразумела, за адпаведную дагаворную ўзнагароду?..

– О не, не магу, – адказала Асецкая, – у мяне і так недахоп працоўных рук. Некалькі чалавек прыйшлося аддаць у армію князя Радзівіла... Некалькі ў бягах... Такі цяпер цяжкі час... Халопы бунтуюцца і разбягаюцца. Ну, вядома, мы іх ловім, трymаем моцнай рукой, але ўсё роўна ў мяне рабочых рук увесь час недахоп...

– А можа пані ведае, дзе можна было б завербаваць хоць некалькі чалавек? – працягваў Давідоўскі.

– На жаль, не ведаю, мой пане, – адказала гаспадыня, падкладваючы яму на талерку чарговы кавалак смажаніны.

Тут ксёндз, які дагэтуль моўчукі сілкаваўся і не ўмешваўся ў дзелавую гутарку партнёраў па куплі-продажу, нечакана сказаў:

– Аднаго ты, пані дабрадзейка, аддаць можаш, а нават, я сказаў бы, павінна.

– Якога ж гэта? – зацікавілася Асецкая.

– А таго, што ўжо каторы час бяздзейнічае ў тваім садзе, – адказаў духаўнік.

– Ён бяздомны і бессямейны, дык такая служба для яго найлепшы выхад з тых абставін, у якіх ён апынуўся.

Ксёндз даўно заўважыў нераўнадушнасць пані да Віктара і разгадаў яе тайнія намеры адносна гэтага юнака, дык не толькі з пункту гледжання прыстойнасці і хрысціянскай маралі, колькі, відаць, з простай мужыцкай рэўнасці жадаў выдварыць яго з маўнтка.

– Гэта Віктара?! – выкрыкнулі адначасова пані і дачка.

– Яго, – адказаў ксёндз.

Маўчанне, якое запанавала за столом, перарваў Давідоўскі:

– Скажыце мне, калі ласка, што гэта за чалавек?

У гэтых момант Анечка, бразнушы відэльцам па талерцы, выскачыла з-за стала і пабегла з пакоя.

– Што здарылася? – не дачакаўшыся адказу на сваё першае пытанне, здзіўляўся госць.

– Ах, не звяртайце на яе ўвагі, – старалася замяць выхадку дачкі Асецкай, – яна ў нас трохі распушчаная, вядома, гадуецца без бацькавай цвёрдай руکі... Нешта, відаць, прыпомніла. Зараз вернецца ...

I, хоць не вельмі ахвотна, у кароткіх словах мусіла расказаць гісторыю Віктара.

– Я хадеў бы ўбачыць яго і пагутарыць з ім, – сказаў, выслушавшы алавяданне, Давідоўскі.

натурай бочку жыта, бочку аўса, 2 гусі, 4 курыцы і 20 яек. Асаднікі сядзелі на пашвалоцы зямлі і павінны былі ўносіць пану натурай тое самае, але грошай толькі 24. Палова даходу ад пчол таксама ішла ў панскі двор.

Як баяры, так і асаднікі асабіста былі вольнымі людзьмі і, выплаціўши чынш, маглі падавацца, куды ім уздумаецца, у адрозненні ад прыгонных, якія жылі ў вёсках і былі нявольнікамі – уласнасцю пана.

З выбухам паўторнай пошасці ў Вільні, па загаду Абуховіча, які знаходзіўся ў tym часе пры каралеўскім двары ў Варшаве, значную частку рэчаў з яго дома перавёз у Гядэйкі ўпайнаважаны Стэфан Давідоўскі і заняў пасаду адміністратора. На сходзе зімы 1653 года ён атрымаў пісьмо з Варшавы, у якім Абуховіч загадваў яму арганізаць конны атрад не менш чым у сотню чалавек, добра яго ўзбройць і адпаведна абучыць. Даваў яму на гэта тэрміну два-тры месяцы.

“З ласкі Яго Каралеўскай Міласці, – пісаў ён, – я назначаны смаленскім ваяводам і павінен буду ў бліжэйшы час заняць гэты пост, дык рыхтуй мне, васпан, вайсковую асысту, на чале якой пойдзеш у якасці майго намесніка”...

Атрымаўшы гэты ліст, Давідоўскі пачаў дзейнічаць, аднак заданне яму было не з лёгкіх. Мабілізаваць людзей, апроч сваіх прыгонных, ён не меў права, дык прыходзілася наймаць ахвотнікаў ці купляць у суседніх паноў прыгонных. Не лепшая справа была і з падборам здатных пад сядло коней. Краіна была збяднелай як на людзей, так і на жывёлу. Шляхоцкая моладзь або ваявала ў арміі Радзівіла, або падалася пад Ковель на зборны пункт нядаўна аб'яўленага паспалітага рушэння.

У сваіх пошуках пачаў Давідоўскі аб'язджаць суседнія маёнткі, дзе купляў скакуной і, калі ўдавалася вытаргаваць, прыгонных юнакоў. Апроч таго заманьваў рознымі абяцаннямі баярскіх і асадніцкіх сыноў. Аднак пры ўсім яго старанні справы пасоўваліся марудна.

Аднойчы хтосьці напомніў яму, што ў Падвіллі, маёнтку Асецкіх, здаўна існуе неблагі конны завод і што там можна набыць некалькі добрых верхавікоў. Давідоўскі быў некалі знаёмы з Асецкімі, сустракаўся з імі на сейміках і на карнавальных прыёмах у розных сталічных дамах. Аднак ад часу смерці дзедзіча, пана Флярыяна, ягоная жонка адасобілася, зачынілася ў сваім двары, перастала наведваць балі і рапты і вельмі рэдка, прытым толькі на некаторы кароткі час, стала паказвацца ў сталіцы.

Хадзілі чуткі, што яна сама сама цяпер кіруе сваёй вялікай маёмасцю, што стала нелюдзімай, скупой, хцівай і вельмі строгай у адносінах са сваімі прыгонными. Некаторыя са знаёмых не раілі Давідоўскаму з ёй звязвацица.

Аднак ён рашыў аднавіць даўнейшае знаёмства і паспрабаваць знайсці яму неабходнае. І вось, захапіўшы з сабой даволі значную суму грошай, у суправаджэнні пяцярых нядаўна завярбаваных юнакоў і сваіго сябра, бывалага жаўнера вахмістра Сянкоўскага, ён падаўся ў падвілле.

Пані Асецкая прыняла старога знаёмага вельмі ветліва, а калі даведалася пра галоўную мэту ягонага візіту, яе гасціннасць падвоілася. Яна з задавальненнем згадзілася прадаць коней, бо баялася, што ў суязі з ваенай сітуацыяй могуць змабілізаваць іх у армію без ніякай платы. У той жа дзень пад вечар Давідоўскі пры

насць, што Забэйда падчас неаднаразовых візітаў у Вільню затрымліваўся на кватэры ў маёй роднай сястры Марыі Язэпаўны Шутовіч (Полацкая вул., дом № 9 кв. 4 /цяпер кватэра № 6/). Кватараўвалі ў яе мая і яе родная сястра Ганна, добрая самадзейная спявачка (памерла ў 1950 годзе). Пражыванне ў сястры такіх выдатных кватарантай, як Забэйда-Суміцкі, захвочвала мяне даволі часта наведваць іх, з імі сустракацца, гутарыць. З таго часу паміж мaimi сёстрамі, мною і Забэйдам утрымліваюцца не толькі звычайнія адносіны асабістага знаёмства, але і адносіны дружбы і прыязні.

Асабісты контакт са спеваком падчас ягоных візітаў у Вільню, карэспандэнцыйны контакт з ім мой і маіх сясцёр – аж да апошняга часу – вось асноўнае жарало інфармацыі пра жыццё і творча-мастаку дзейнасць Забэйды-Суміцкага. Інфармацыю гэту і складаю ў аснову майго гэтага нарыса пра выдатнага беларускага спевака. Вельмі важным, таксама асноўным жаралом інфармацыі для харектарыстыкі спявачкай дзейнасці і творчай біографіі Забэйды ёсць шматлікія надрукаваныя ў розных газетах і часопісах і на розных мовах водгукі кваліфікованай і некваліфікованай крытыкі, на яго выступленні на опернай сцэне ці на камернай эстрадзе. На жаль, многія з гэтых водгукуў дзеля тэртыярыяльных і іншых фактараў для мяне недасягальныя, і не могу з іх скарыстаць у гэтым нарысе. Некаторыя з водгукуў як іншы інфармацыйны матэрыял, які адносіцца да біографічна-творчай харектарыстыкі спевака, я атрымаў ад яго як на пасрэдніцтвам пошты – ён мне даслаў яго з сваіго асабістага архіву, за што паважанаму спеваку на гэтым месцы выказываю шчырую падзяку.

Адухўленая сама па сабе з натуры, прыгожая і таленавітая постаць Забэйды-Суміцкага, яго набытая веды і літаратура, маральны і грамадзянскі воблік, ягоныя заслугі ў справе развіцця і пропаганды культурных і мастацкіх здабыткаў свайго роднага беларускага і працоўнага народа, а таксама ягоная пропаганда мастацкіх здабыткаў многіх іншых народаў свету – усё гэта павінна стацца прадметам зацікаўлення нашага грамадзянства, перш за ўсё беларускай творчай інтэлігенцыі.

САЦЫЯЛЬНАЯ БІЯГРАФІЯ. СЦЕЖКІ-ДАРОЖКІ ЖЫЦЦЯ.

Пройдземся сцежкамі-дарожкамі жыцця спевака, пазнаёмімся з яго сацыяльнай біяграфіяй. Паводле выпіскі з метрычнай кнігі, Міхась Забэйда нарадзіўся 14 чэрвеня (на новым стылі) 1900 г. Бацька – Іван Андрэевіч Забэйда – беззямельны селянін з вёскі Несцяровічы, што каля Ружан Брэсцкай вобласці. Матка – Аляксандра Феліксавна з Суміцкіх – селянка з суседніяй вёскі Шэйпічы, таксама каля Ружан. Дзеля ўшанавання памяці бацькоў Міхась Іванавіч ужывае складанае прозвішча Забэйда-Суміцкі, бывае

Маці і сын Міхась. 1914 г.

часта ў ужытку толькі "Забэйда" і толькі "Суміцкі". Жылося бедна. Бацькі кідаліся як маглі, каб зарабіць на ўтрыманне вялікай сям'і, якая складалася з 9 асоб. Хіба ж не што іншае, як бедната, давяла да таго, што з 7-х дзяцей пяцёра памерла маленъкімі, асталіся пры жыцці два сыны – Міхась і старэйшы ад яго брат Валодзя, які, пражыйшы 22 гады, таксама памёр (ад сухотаў). Бацька памёр, калі Міхасю споўнілася адзін з палаўнай год. Ён яго не памятае. Ад маткі даведаўся, што бацька быў здольны чалавек, любіў і ўмеў співаць, займаўся і ўмеў рабіць усякія работы то батраком у маёнтку, то рабочым на будаўніцтве, быў нават млынаром. Астаўшыся сироткай і падросшы, Міхась пачаў памагаць заўдavezшай маці: выконваў усякія хатнія работы і паслугі, а ў узросце 8-9 гадоў пачаў наймацца на падзеннную работу, зарабляючы спачатку 10 капеек, потым 15, а ўжо перад першай сусветнай вайной – 20 капеек. Маці батрачыла ў паноў у маёнтку Шэйпічы. Маці хоць сама непісьменная, але прагна хацела, каб сыны вучыліся. У роднай вёсцы маці, у Шэйпічах, дзе пражывала сям'я Суміцкіх, не было сапраўднай школы, вучылі дзяцей па хатах, паводле слоў Міхася вучылі "чemu-нибудь и как-нибудь". Пасля такой двухгадовай вучобы, Міхась паступіў разам са стрыечным братам Ванем Урбановічам у 3-е аддзяленне Зэльвенскай аднакласнай школы, якая знаходзілася ў адлегласці 6 кіламетраў ад Шэйпічай. Скончыўшы гэтую школу, Міхась паступіў у двухкласную царкоўна-прыходскую школу ў Галоўчыцах (7 км. ад Шэйпічай), а паспяхова скончыўшы яе вясною 1914 года і падрыхтаваўшыся за лета, восенню таго ж году паступіў у настаўніцкую семінарыю у г. Маладзечна. У семінарыі вучыўся добра і дабіўся нават таго, што Міхасю прызначылі прыватную стыпендыю ў суме 45 руб. у год. Малі гэтай стыпендыі, на пражыццё Міхасю не хапала, і ён змушаны быў "падзарабляць" – за маленъкую аплату вучыў слабейшых вучняў. Сам стараўся добра вучыцца і перш за ўсё для таго, каб атрымаць казённую стыпендыю – у 180 руб. у год. і ён дабіўся яе. У канцы навучальнага году, пасля памысна вытрыманых экзаменаў, яму прызначылі поўнаю казённую стыпендыю. Стыпендыя значна палегшыла матэрыяльна становішча Міхася, хоць і яна была недастатковай для забеспечэння нармальных умоў жыцця. У сувязі з першай сусветнай імперыялістичнай вайной і набліжэннем восенню 1915 г. фронту да Маладзечна і да родных мясцін Міхася стала актуальнай праўлема эвакуацыі і семінарыі, і насељніцтва прыфронтавой паласы. Міхась стаеца бежанцам. Ён разам з братам Валодзем і маці пасля доўгага блукання ля фронту, у голадзе і холадзе (а была ўжо зіма) апынуўся ў Мінску.

Тут іх пасадзілі ў "цяплушкі" (таварныя вагоны) і павязлі на ўсход. Падарож трывала доўга. Завялі ў Тамбоўскую губерню, высадзілі каля сяла Ілавайскае. Жадаючы працягваць вучобу і даведаўшыся, што ў Пензе працуе настаўніцкая семінарыя, Міхась пакідае маці і брата ў сяле Ілавайскае, а сам з хатулём на плячах дабіраеца да Пензы і паступае, як казённы стыпендыст, у жадную семінарыю. Тут Міхась коратка пабываў, бо дырэкцыя пензенскай семінарыі, даведаўшыся, што маладзечанская семінарыя эвакуіравалася ў Смаленск, накіравала яго туды для працягвання ў ёй вучобы. Міхась выехаў у Смаленск, у сваю семінарыю, якую і скончыў у 1918 годзе. Жыць у Смаленску Міхасю было цяжка. Гроши абясцніліся. Стыпендыі не хапала. Дастань нават хлеба з мякінай было цяжка.

Асабліва пагоршылася матэрыяльнае становішча як усяго насељніцтва горада, так і ў студэнтаў семінарыі, пасля Лютаўскай рэвалюцыі 1917 г. Лютаўская рэвалюцыя пераходзіла не без удзелу студэнтаў семінарыі, у tym ліку і Міхася – ён удзельнічаў у дэманстрацыях, насіў плакаты з рэвалюцыйнымі лозунгамі і разам з іншымі кричаў "далой цара!.."

У міжчасе брат Валодзя памёр, а адзінокая маці разам з аднавяскоўцамі пера-

трасным дзедам Тамашом і гарэзлівай Анечкай, якая ўсё часцей наведвала іхні будан і праседжвала разам з імі цэлья гадзіны.

Аднойчы, калі Віктар у гутарцы зазначыў, што каб не яе ўмяшанне, дык яму прыйшлося б развітаца з жыццём, і калі выказаў ёй сваю ўдзячнасць, малая, падсунуўшыся да яго бліжэй, сказала:

– А ты вазьмі мяне замуж, вось мы і будзем з табой квіты.

– Цябе? Замуж? – здзівіўся ён.

– Мяне. А што ж тут дзіўнага? – сур'ёзна сказала Анечка. – Усе людзі жэніца і выходзяць замуж.

– Па-першае, ты ж яшчэ малая, – сказаў Віктар, – такія замуж не выходзяць.

– Дык я ж не кажу, каб цяпер, а як вырасту. Ты ж можаш мяне пачакаць, – сказала заглядаючы яму ў очы.

– Калі нават і пачакаю, – сумным голасам працягваў Віктар, – дык нічога з гэтага не атрымаецца.

– А чаму? – дапытвалася яна.

– Ты ж знаеш гісторыю дзеда Тамаша. Яна магла б на нас з табой пайтрыцца. Мы з табой паходзім з розных саслоўеў, вось што.

Яна задумалася на нейкую хвіліну, а пасля сказала:

– Ты толькі мяне любі, а за гэты час, пакуль нам жаніца, мы нешта прыдумаем. Ты мяне любіш? Скажы!

– Ну вядома. Ці ж можна цябе не любіць? – усміхнуўся юнак, гладзячы яе па галоўцы.

– Вось і добра. Цяпер ты будзеш майм нарачоным, а як я вырасту, будзеш майм мужкам. Толькі няхай гэта будзе пакуль ў сакрэце. Ні маме, ні ксяндзу пра гэта гаварыць не трэба. Добра?

– Што ж, я згодны, – сказаў ён з добрай усмешкай.

На гэта яна падскочыла да яго, ухапілася за шыю і моцна пацалавала. А пасля таго хвілінку пастаяла, паглядзела на яго моўчкі і стралой паймчалася з саду.

Дзед Тамаш, які быў нямым сведкам гэтай сцэны, усміхнуўся і сказаў:

– Бядна, хлопец. Не аббярэшся ты клопатай: улюбліўся ў цябе абедзьве, і старая і малая.

Частка сёмая

Піліп Абуховіч, пісар Вялікага Княства Літоўскага, купіў у Наваградскага ваяводзіча Адама Літавора Храптовіча за 12 000 злотых у Ашмянскім павеце, недалёка ад мястэчка Гроўжышкі, маёнтак Гядэйкі. Гэта была даволі значная маёмасць, аднак вельмі запущчаная арандатарамі, апошнім з якіх гаспадарыў тут нейкі іншаземец Вульф Гранк-Крыгер.

Побач з маёнткам, апроч прыгонных вёсак, былі паселішчы, дзе жылі так званыя баяры і асаднікі. Баярын звычайна валодаў валокай панская зямлі і апроц некалькіх дзён працы ў год на пана, плаціў яму чатыры капы грошай і здаваў

ў іржавыя крапіны кабыла, запрэжаная ў старыя расхлябаныя калёсы, на якіх замест драбін былі пастаўлены дзве дошкі-гнаёўкі. Апушчаная долу галава і адвіслая ніжняя губа, якой кабыла час ад часу пацялепвала, адганяючы надакучлівых мух, сведчылі, што гэта жывёліна пражыла ўжо на свеце не адзін дзесятак гадоў і што за тыя харчы, якімі век свой жывілася, адпрацавала гаспадару спаўна.

Віктар агледзеў гэтае беднае стварэнне і з пачуццём крыўды, жалю і болю ў сэрцы моўчкі адышоў ў бок. Той п'яны пузач, які яго так пакрыўдзіў, не абмінуў нагоды яшчэ і пасмязыца над ім, кроўна абраziць.

“Ну, гад! – прашаптаў юнак, – хіба жыць не буду, калі я табе гэтага не прыпомню”. І, заціскаючы кулакі, прысягнуў у думках адпомсіць Готскаму, хоць зусім не ўяўляў, калі і якім чынам зможа гэта здзеісніць.

Пані Асецкая, калі даведалася, якую падводу прыслалу на яе запатрабаванне Готскі, захацела зірнуць на яе сама.

Агледзеўшы каня і калёсы, яна сказала:

– Ну вядома, толькі Готскі мог такое прыдумаць!

І загадала вярнуць падводу туды, адкуль яе прыгналі.

А ксёндз, убачыўшы Віктара, сказаў:

– А што, ці я не меў рацыі, калі сцвярджаў, што ён табе тваёй каніны не аддасць?

– Нічога, – адказаў юнак, – некалі з лішкам аддасць.

Мінай другі тыдзень пражывання Віктара ў маёнтку пані Асецкай. Няўпэўненасць становішча, у якім ён апынуўся, пачала яго прыгнятаць. З аднаго боку яму трэба было быць удзячным гаспадыні маёнтка, што яна паверыла ў яго не-віноўнасць, што дала яму дабротную вонратку і нават зрабіла заходы вярнуць яму зрабаваную Готскім запрэжку. З другога боку адчуваў сябе зняволеным, які не мае права выбраца ў Вільну паглядзець, што засталося ад спаленай Слабодкі, якому наогул забаронена пакідаць гэты панскі двор. Уцякаць не выпадала, хоць бы дзеля таго, што адчуваў сябе ў даўгу за адзежу і такі-сякі дах над галавой, і за той, хоць сціплы, харч, якім тут ужо столькі часу карыстаўся.

Кожная сустрэча з паній пакідала ў яго душынейкі непрыемны асадак. За кожным разам яна мерыла яго вачыма, як гандляр жывёліну, якую збіраўся купіць, неяк таямніча ўсміхалася і шматзначна абяцала яму адпаведную работу, калі ён будзе сябе добра паводзіць... Аднак, чамусыці за кожным разам пасля кароткай гутаркі адпраўляла яго зноў да дзеда ў сад з наказам, каб ні з кім з дваровых не заводзіў знаёмстваў і не задумаў пакідаць маёнтак без яе ведама і дазволу.

“Ці не збіраецца яна зрабіць мяне сваім прыгонным халопам?” – часамі думаў ён. Аднак адганяў гэту думку, таму што быў ён членам цэха фурманоў, чалавекам вольным, мешчанінам, запісаным у магістрацкіх книгах. І ўсё ж, нягледзячы на яе выразную прыхільнасць, не верыў у яе бескарыслівасць і нават трохі пабойваўся гэтай самаўладнай прыгонніцы.

“Трэба мне адгэтуль даваць цягу”, – казаў сам сабе пасля кожнай сустрэчы з паній, – толькі як гэта зрабіць, не ведаю”. І, не знаходзячы выйсця са сваёй складанай сітуацыі, заставаўся на месцы, здаўшыся на волю лёсу з надзеяй на які-небудзь асаблівы выпадак. А тым часам што раз цясней зжываўся з бясхі-

ехала з Тамбоўшчыны ў Алтайскі край і пасялілася ў сяле Бароўскім, Барнаульскага раёна. Міхась, скончыўшы семінарыю, пакідае Смаленск і едзе ў Сібір да маці. Там, у сяле Усць-Калманскае, непадалёк Барнаула, уладкоўваецца на пасадзе настаўніка. Малады настаўнік з вялікім запалам не толькі працуе ў школе, але шырока разгортвае культурна-асветную работу ў зарганізаваным ім жа “Калманскім культурна-асветным таварыстvе”, якога і з'яўляўся старшынёй. Працаўаў тут цэлы год, а пасля, выкінуты бурнімі хвалімі грамадзянскай рэвалюцыі, апынуўся ў далёкай Манджурыі. У гэтым краі спачатку Міхась Забэйда настаўнічай у школе на станцыі Пагранічнай Кітайской усходній чыгункі і то кароткі час. У сувязі з канфліктам, які пайштада паміж рэвалюцыйнай і рэакцыйнай часткамі настаўніцкага персаналу ў школе, а да рэвалюцыйнай належалі і Забэйда, ён, як іншыя працтваўшы рэвалюцыйнай стараны, пасля паражэння вымушаны пакінуць школу. Міхась шукае працы і знаходзіць у школе на маленькай чыгуначнай станцыі Вэйшахэ, той жа Кітайской усходній чыгункі. Школа ўтрымліваецца на сродкі бацькоў вучняў. У ёй працуе Забэйда два гады і вельмі выдатна. Але прагнае жаданне вучыцца далей і настаўніцаць, змушае яго пакінуць школу і пераехаць у значны культурны цэнтр, у г. Харбін, дзе існуе і ўніверсітэт, і оперны тэатр, і іншыя асяродкі культуры і науки. У гэтым горадзе многа творчай інтэлігенцыі – настаўніцтва, спевакоў, артыстак, музыкантаў, людзей науки. Тут Забэйда ўладкоўваецца настаўнікам у сярэдній гандлёвой школе і атрымлівае зарплату, якая забяспечвае яму матэрыяльнае ўтрыманнне і далей – каб стацца прафесійным спеваком, а да песні ён з малых год меў пацяг, – вучыцца на працягу двух год у выдатных майстроў спеваў і музыкі: у былой партнёркі Шаляпіна, праф. Юліі Канстанцінаўны Плотніцкай – пастаноўкі голасу, у Тамашынскай – музыцы на роялі, у дырыжора Мэттара – тэорыі і гісторыі музыкі. Вучыўся добра, і з Міхася педагагікі былі задаволены. Спявачка і педагог Плотніцкая вельмі ўпадабала Забэйду за яго здольнасці, за ўважлівасць, стараннія адносіны да спеву, за працавітасць і ветлівасць. Ён стаўся ўлюблёным ейным вучнем. А аднойчы на лекцыі сказала спяваку вучню: “Толькі Вам, мілы, я хачу пераліць усё тое, што ведаю і на што здольная, бо не хачу, каб гэта ўсё сایшло са мною ў магілу” (знакамітая спявачка была ўжо тады старушкай і мела каля 80 год). Трэба тут адзначыць, што Забэйда меў да таго часу значны самадзейны стаж спевака і музыканта. Ён у дзяцінстве спяваў і плакаў разам з маці, у пачатковай школе спяваў салістам у дзіцячым хоры, спяваў у царкве, на вяселлях. Яшчэ будучы малым, навучыўся граць на балалайцы, мандаліне, гітары і нават на скрыпцы, а на губным гармоніку мог зайграць, паводле слоў Міхася, – усё тое, што пачуе. Шмат скарыстаў Забэйда тэорэтычна і практична ў галіне спеваў і музыкі, калі вучыўся ў Маладзечанскай настаўніцкай семінарыі. У Харбіне, аднак, натужнай праца ў школе, сумяшчальна – праца над дасканаленнем свайго голасу, аслаблівім моцна здароўе Міхася і ён, зняверыўшыся ў свае сілы, зракаеца кар'еры спевака і замест таго, каб далей інтэнсіўна працаўаць над сваім голасам, паступае вучыцца ва ўніверсітэт, на эканамічнае аддзяленне юрыдычнага факультэтu. Міма кепскага стану здароўя, ва ўніверсітэце вучыўся добра. Заняткі там адбываўся ў другой змене, а ў гандлёвой школе – у першай. Такім чынам, Забэйда мог спалучаць настаўніцкую працу з вучобай ва ўніверсітэце, які і скончыў у 1929 годзе, і ў якім, як здольнаму аблісьценту, запрапанавалі працаўаць асістэнтам. Забэйда адмовіўся, бо яго цягнула іншае, сэрца клікала яго да спеваў.

ЗАБЭЙДА – САЛІСТ ХАРБІНСКАЙ ОПЕРЫ

Так шчасліва сталася, што ў сувязі з канфліктам паміж савецкай і кітайскай часткай праўлення Кітайской усходній чыгункі, за ўзбелів Забэйдавай гандлёвой школы ў

неафіцыйнай забастоўцы для выражэння салідарнасці з Савецкім Саюзам, кітайскія ўлады пазбавілі Забэйду настаўніцкай зарплаты, і ён змушаны быў шукаць новага месца працы. Міхась пакідае школу і, вярнуўшыся на шлях музично-вакальнага мастацтва, уладкоўваеца ца салістам у харбінскай оперы. Якраз у tym часе ў оперы быў ваканс на тэнаровую партію. Дэбют Забэйды ў оперным тэатры пачаўся ад ролі Ленскага ў оперы "Аўгэні Анегін" Чайкоўскага. Прайшоў з вялікім поспехам. Потым выконваў і іншыя ролі. Да 1932 года Забэйда ў гэтым тэатры праспіваў 15 роляў, самых значных і асноўных. І так: Сінадала ў оперы "Дэмэн" Рубінштэйна, Фауста – у "Фаусце" Гуно, Альфрэда – у "Травіаце" Вэрдзі, Герцага – у "Рыгальце" Вэрдзі, Альмавіва – у "Севільскім цырульніку" Расіні, Князя – у "Русалцы" Даргамыжскага, цара Бэрэндзея – у "Снятурачы" Рымскага-Корсакава, Лыкава – у "Царскай нявесце" Рымскага-Корсакава, Уладзіміра – у "Князі Ігары" Барадзіна, Уладзіміра – у "Чарадзейцы" Чайкоўскага, Пінкертону – у "Мадам Батэрфляй" Пучыні, Рудольфа – у "Багеме" Пучыні і ў іншых ролях.

У сувязі з выступленнямі Забэйды на опернай сцэне ў Харбіне, руская і кітайская прэса загаварыла пра нашага спевака, прарочачы яму слáйную будучыню артыста. І так, пасля спектакля "Аўгэні Анегін", у якім у ролі Ленскага выступаў Забэйда, Харбінская "Зоря" (300, 1929 г.) пісала: "Ему /М. Забэйдзе/ отлично удалася сцэна на балу у Лариных, но в сцене дуэли он превозшёл ожидания". А кітайская газета "Гунбао" пісала, што "чуткій музыкальны певец, Забэйда, старается осмысліць роль в мельчайших деталях и по возможности перевоплотиться при исполнении роли. Артист со временем наверное будет пожинать лавры на этом завидном поприще".

Апроч плённай працы ў оперным тэатры, Забэйда працаваў настаўнікам у гандлёвой школе, у якую вярнуўся пасля забастоўкі, аб якой была гутарка вышэй. Жыў скіпла, гроши ашчаджаў, бо ж думаў і марыў, як і кожны добры спявак, пра падарак у Італію на далейшае дасканаленне майстэрства ў спяванні. Наступае 1932 г. Забэйда атрымлівае візу, звалніеца са школы, пакідае оперны тэатр і едзе ў сонечную Італію. Едзе акіянскім параплавам дзівосным, казачным шляхам-маршрутам: Харбін-Дайрэн, Шанхай, Ганконг, Сінгапур, Бамбей, Каломбо, Порт-Саід і нарэшце Вэнэцыя. Падарож цікавая, прыемная, карысная ў духоўных і матэрыяльных адносінах. Плыў болей месяца. Калі затрымліваўся параплаў на важнейшых стаянках, ладзіліся пасажырамі экспурсіі, каб агледзець і пазнаёміцца з экзатычнамі каштоўнасцямі і асаблівасцямі

Гады маладосці.

таго часу вельмі доўга чах і думаў што дамся. І ўсё ж выжыў. А як трохі акрэп, накіравалі мяне сюды ў сад. Вось тут між яблыніак і чполак і жыву гадоў ужо мо больш за паўсотні...

– А што ж сталася з Веранікай? – пацікавіўся Віктар.

– А яна, нябога, нядоўга пасля таго пацягнула. Бачыць мне яе ўжо не давялося. Казалі, што накладала на сябе рукі, але адратавалі... на пакуты. Прычапіліся да яе беднай сухоты і, мусіць, і гадочка не пражыла...

І раней ад часу да часу прыбягала да дзеда ў сад Анечка. Цяпер яна пачала наведвацца сюды часцей і не прасіла ўжо дзеда расказаць казку, а пачала звязтрацца да Віктара з рознымі пытаннямі. Яе цікавіла жыццё ў горадзе і наогул усё тое, што адбывалася на шырокім свеце, за межамі іхняга маёнтка. І слухала Віктаравы гутаркі з вялікай увагай.

– Я тут з вамі была б і была б, – шчабятала яна, – але мне мама і ксёндз не дазваляюць сюды хадзіць. Загадваюць сядзець увесь час дома.

– Дык чаму ж ты не слухаеш? – запытаў Віктар.

– Но ў вас тут цікава, і вы добрыя. Ды я сюды забягаю, як яны не бачаць.

– А як убачаць ці даведаюцца? – цікавіўся юнак.

– Ну дык што? – адказвала малая. – Пакрычаць і перастануць. А куды мне дзеца? Туды нельга, сюды няможна. Хоць прападзі з нуды...

Аднойчы пад вечар пакаёўка клікнула Віктара да пані.

– Вось пакуль ты тут у нас асвойваўся і прыжываўся, – сказала яна, – я звяззалася з панам Готскім і запатрабавала, каб ён вярнуў тваю каніну з брычкай. Мне далажылі, што яе сёння прыгналі і што стаіць яна там недзе каля канюшняў. Можаш ісці паглядзець і падумаць, куды яе дзенеш.

– Вельмі ўдзячны вам, пані. Век не забуду гэтага вашага добра гучынку!

– адказаў шчыра ўзрушаны Віктар.

– Ну вось. А то кажуць, што Асецкая – ведзьма, – сказала яна з ухмылкай.

– Я гэтага не сказаў і, думаю, што ніколі не скажу, – запярэчы юнак.

– Тады вельмі добра. Дык ідзі, прымай сваё багацце, – закончыла гутарку Асецкая і падалася ў свае пакоі.

Калі стайні круцілася некалькі хлапчукоў, якія збіralіся весці коней да ракі на вадапой і купанне. Сярод іх мітусіўся, загадваў і выкрыкваў штосьці пажылы мужчына з сівеючай лапацістай барадой.

– Скажыце, дзе тая каніна з брычкай, якую прыгналі сёння з маёнтка пана Готскага? – звярнуўся да яго Віктар.

Конюх змераў яго вачыма вадзянога колеру і са з'едлівай усмешкай адказаў:

– Вунь яна стаіць каля плоту.

– Гэта? – здзівіўся юнак.

– Ну дык якая ж яшчэ? – адмахнуўся няветліва той і вярнуўся да сваіх клопатаў.

Віктар падышоў да паказанай яму жывёліні.

Пры плоце стаяла старэчая худобіна, з вытырклымі клубамі і скабамі белая

пішуць у кнігах? – даходзіў дзед.

– У тых кнігах, якія мне трапляліся, можна вычытаць тое смае, што і ксёндз кожнай нядзелі з амбоны гаворыць: так Бог даў, на гэта яго святая воля, сумнявацца ў Божай міласэрнасці і справядлівасці грэх, – адказаў юнак.

– Я, можа, і паверыў бы ксяндзоўскім казкам, – працягваў задумённа дзед Тамаш, – каб ён не казаў, што Бог міласэрны, што ён любіць людзей, што ўсе мы дзеци Божыя і ўсе для яго роўныя. Тут, братка, нешта не сходзяцца канцы з канцамі...

– А ці ведаеш ты, дзед, што за такія разважанні, выказаныя ўголас, шмат хто загінуў закатаваны ў падземеллях ці спалены на кастрах?

– Дык вось я і кажу: які ж ён нам бацька, калі ў ягоныя сям'і такія парадкі? Нашто далей, раскажу табе пра сябе. Родам я з вярсты са дзве адгэтуль. І дзесяці гадоў мне не было, калі мяне забралі паны ў двор пасвіць авечак. Ну, як узялі, так я тут і застаўся. Вырас з падпaska, стаў парабкам. Быў я тады дужы і спрытны, да кожнай работы здатны і ахвочы. Нябожчыкі пан з паняй, бацькі нябожчыкі пана Асецкага, мужа цяперашняй пані выручаліся мною ў кожнай патрэбе. Тамаш – туды, Тамаш – сюды, а мне што? Сіла была, здароўе служыла, дык і рабіў шчыра тое, што загадвалі.

А была ў паноў на выхаванні сірата, панавай сястры, якая з родаў памёрла, дачушка. Звалі яе Вераніка. Здатная яна была дзяўчына, кроў з малаком, і разумная вельмі, і дабрыні небывалай, хай ёй на tym свеце лёганька ікненца, а тут жылося ёй цяжка. Пані за нешта не ўзлюбіла яе і няспынна праследвала. Я бачыў гэту несправядлівасць і спачуваў нябозе. Неяк мы перакінуліся раз-другі словам, пасля пагаварылі шчырэй, а пазней пачалі тайна сустракацца, бо шчыра адно аднаго пакахалі. Маладосць – дурасць. Яна шляхцянка са знатнага роду, а я мужык-парабак. Не задумваліся мы тады, што можа выйсці з нашага кахання. Ажно і выйшла... Падсачылі нашу супреччу паніны навушніцы і данеслі ёй, вядома, з прыбаўкамі, адпаведным чынам падмалываўшы. А тая ўзняла гвалт, пабегла да ксяндза (стары ксёндз, што тут быў у нас перад гэтym, нялюдскі быў духаўнік, не раўня цяперашняму) і разам з ім вынесла нам прысуд. “За садомскі грэх (ведаеш, што значыць садомскі грэх?) Гэта ж я ў інхіх вачах быў жывёлінай) пані дасць сваёй выхаванцы 40 розгаў, а мяне пратрымаюць пяцёра сутак без вады і ежы ў калодках і пасля таго трох пятніц падрад – па сто ўдараў бізуна... I не паверыш, сам ксёндз стаяў і лічыў, каб кат адмераў мне дакладна... А пасля таго служжыў імшу за збаўленне нашых душаў...

– Няўжо магло такое быць? – жахаўся Віктар.

– Магло, браток, бо ні з кім іншым, а са мной адбылося, – сказаў стары. – А калі не верыш, дык глянь.

I, павярнуўшыся бокам, ён закасаў сваю сарочку.

Віктар паглядзеў на плечы дзеда і ўбачыў такі жудасны малюнак з дайнейшых пісагаў, рубцоў і гузоў, што яму зрабілася млюсна, і ён міжвольна закрыў далонямі очы.

– I як ты, дзеду, гэта перанёс?! – выкрыкнуў ён.

– Не ведаю. Малады быў, дужы... Перанёс і катаў сваіх перажыў.

гарадоў і мясцін казачнага ўсходу. На параплаве ладзіліся канцэрты, у якіх чынны ўдзел браў і Забэйда, за што яму нават добра плацілі. Грошай ад канцэртаў сабраў столькі, што яму нават іх хапала на пакрыццё коштам падарожы параплавам і нават у запас на пражыццё ў Італіі.

ЗАБЭЙДА НА ИТАЛЬЯНСКАЙ ЗЯМЛІ.

Mіхась Іванавіч Забэйда, прыехаўшы ў Італію, апынуўся ў сладкім г.Мілане, у цэнтры опернага мастацтва. Першапачаткова, як у кожнага спевака, знамёствы з вокалістамі і музычнымі дзеячамі. Добрыя сяброўскія адносіны наладзіў з спявачкай А. Краўчанкай, якая тады спявала салісткай у знамянітым оперным міланскім тэатры “Ля Скаля”. Яе ведаў з Харбіна. Яна пазнаёміла Забэйду з выдатным майстрам спеву Фернандо Карпі, які колісці выступаў са сладкімі спевакамі Карузам і іншымі. У Мілане наш спявак сустрэўся і са сладкім Собінавым і адразу запрыязніўся з ім. Собінаў прыезджаў у Італію, каб знайсці добра графесара спеву для Масквы. Сустракаліся, гутарылі, спявалі. Калі Собінаў праслухала арью Ленскага ў выкананні Забэйдавым, сказаў нашаму тэнару: “Как Вы припомните мои лучшие молодые годы, – і ўрэшце падаў свой адрес і сказаў – Совершенствуйтесь и приезжайте к нам в Москву”.

І Забэйда дасканаліў сваё майстэрства спеву. Вучыўся у графесара ўспомненага намі Фернандо Карпі пастаноўкі голасу, вывучэнню і адшліфоўцы опернага рэпертуару. Прафесар быў задаволены, як калісь Плотніцкая, са свайго здольнага вучня. Насколкы паспяхова працаваў Забэйда, можна судзіць з таго, што ён, працуячы ў Італьянскай мове над операй “Манон” Маснэ ў працягу двух тыдняў, здаў яе свайму графесару. Прафесар здзвіўся і сказаў: “Вы ў мяне за два тыдні зрабілі тое, што іншыя не зробяць і за паўгода... Каб мы, італьянцы, мелі вашу працаздольнасць, дык заваявалі б увесь свет...” Падабалася графесару і тое ў Забэйды, што голас ягоны і ахвота працаваць нагдвалі яму свае ж маладыя гады.

Як Анджэліка Краўчанка, так і графесар Карпі, дапамаглі Забэйду расшырыць круг знаёмых сярод оперных артыстаў, дырэктароў, антэрпрэнёраў і імпрэсарыяў італьянскіх канцэртных і оперных устаноў. Спявак мае доступ на оперныя спектаклі. Ён вучыцца ад другіх спевакоў, слухаючы іх спеву на сцэне. Тут, у Мілане, Забэйда ўпершыню пачуў Шаляпіна, які спявалі Дона Базылія ў тэатры “Ля Скала”.

Але зноў жа, натужаная праца над голасам адбілася кепска на здароўі. У спевака пачаўся практэз у лёгкіх, і хвароба змусіла яго пакінуць Мілан і пaeхаць на лячэнне ў Сан-Рэмо. Вярнуўшыся ў Мілан, трапляе ў оперны тэатр. Спявак мае доступ на оперныя спектаклі. Ён вучыцца ад другіх спевакоў, слухаючы іх спеву на сцэне. Тут, у Мілане, Забэйда ўпершыню пачуў Травята”, “Рыгальета”, “Фауст”, “Севільскі цырульнік” і іншых.

Выкарыстоўваў час наш спявак і на гастрольных паездках па гарадах Італіі. Ён любіў камерную эстраду. Чуўся на ёй больш свободна і болей беспасрэдна ў адносінах да слухачоў. На эстрадзе мог прайвіцца больш поўна і ярка, чым на опернай сцэне. Канцэртныя выступленні, як і операх, адзначаліся вялікім поспехам. Крытыка станоўчая ацэньвала іх. Вось яны – галасы крытыкі, надрукаваныя ў Італьянскай прэсе. “Cyrriere di Savona” 31.X.1934 г. пісала: “Тэнэр Mіхайл Забэйда пацьвердзіў поспехі, якія меў на дэйна на сваім артыстычным турнэ і якія паўторацца вечарам 31-га г.м. у Мілане. У Забэйды адразу адчуваецца пышнотная душа славянскага мроючага паста. Яго голас – гэта дасканалы інструмент, які здолыны перадаць усе пачуцці, змешчаныя ў вершы, нават і тады, калі спявает сваімі апладысментамі, дамагаючыся паўтарэння”.

“L'ordine” 26.X.1934 г. пісала: “Mіхайл Забэйда – тэнэр надзвычайнай якасці,

артыст высокай культуры, голос мягкий, гнутки, подобны голосу свайго суайчынника Собінава, інтэрпрэтаваў з выключнай чуллівасцю тонкія кампазіцыі, выклікаўшы захапленне ва ўсіх слухачоў.

“Giornale dell “Arte” (афіцыёз акадэміі мастацтваў, Мілан) 15.VI.1935 г. у допісе “Поспехі тэнара М. Забэйды” пісала: “У галіне канцэртнага і опернага жыцця трэба адзначыць тэнара Міхала Забэйду, які нядайна выступіў з канцэртам у Міланскай канцэрваторыі Вэрдзі. Забэйда і на гэты раз прадэманстраваў свае выдатныя якасці галасавыя і інтэрпрэтацыйныя. Трудная праграма была выканана належным чынам, пахвальна, а ў серанадзе з оперы “Jus Primaе Noctis” кампазітара Р. di Cagno (Каньё), якую Забэйда прасплюваў страсна, з экспрэсіяй багатай гарманійнымі тонамі і афуматурамі, што паказвае дасканалае майстэрства, публіка бурна аплодіравала мастаку, дамагаючыся паўтору.

Гэты малады артыст прыехаў у Італію ў 1932 г., да гэтага сплюваў за граніцай у розных рускіх і італьянскіх операх (“Севільскі цырульнік”, “Рыгалета”, “Фауст” і інш.).

На музычным фестывалі ў Варэзе Забэйда выступаў з вялікай праграмай, сплюваючы ў арэгінальной мове творы рускіх, французскіх, іспанскіх і іншых кампазітараў, выклікаючы агульнае захапленне.

Італьянскія газеты параўноўваюць Забэйду з Ціта Скіпай за асалоду і хараство ў спеву. Іншыя зноў параўноўваюць яго з вялікім спеваком рускім Собінавым, што дазваляе прарочыць Забэйдзе вялікую артыстычную будучыню”.

НА БАЦЬКАЎШЧЫНУ

У 1935 г. Забэйда пакідае сонечную Італію і вяртаецца на Бацькаўшчыну, па якой страшненна тужыў. Ён прагна жадаў пабачыцца з маці, якая ў пачатку 20-х гадоў вярнулася з бежанства і пражывала ў роднай вёсцы Шэйпічах, у Заходній Беларусі, акупіраванай польскай буржуазнай уладай. Ня так і лёгка было дастаць дазвол у тагачасных польскіх уладаў на прыезд у Польшу спеваку. Яму яго не давалі, і толькі ў выніку настойлівых дамаганняў і просьбай маткі далі. Забэйда па прыездзе ў Польшу адразу накіроўваецца ў родную вёску да маці, з якой не бачыўся болей як 16 год. Можна сабе ўяўіць, колькі было радасці і слёз пры сустрэчы сына з любімай маці. З нагоды прыезду спевака ў родныя мясціны ў суседніх Ружанах адбываўся канцэрт, першыя выступленні Забэйды на роднай зямлі і ў Польшчы. У праграме канцэрту і беларуская калыханка, якую сплювалі калясі маці для сына-дзіцяці, а якую цяпер за сплювалі сын для яе...

Зацикавіліся нашым спеваком музычныя колы Польшчы. Яго ангежуюць у оперны тэатр у Познані. Спявак, згодна даговору, працуе ў ім адзін сезон (1935–36 г.). На далейшы час працаваць у ім адмовіўся, бо не падабалася спеваку шовіністичная атмасфера, якая панавала ў тэатры. Забэйда ў Пазнанскім оперным тэатры раскрыў свой рэпертуар. Сплювалі галоўныя ролі ў новых для яго операх: “Галька” Манюшкі, “Унос з сэраю” Моцарты, “Юлій Цэзар” Гэндэля, “Барыс Гадуну” Мусаргскага і ў інш. Сплювалі па-польску.

Як сказана вышэй, у познанскім оперным тэатры Забэйда працаваў толькі адзін сезон, скончыўшы яго пераязджае ў Варшаву. Тут выступае на публічных канцэртах і ў польскім радыё. Таксама і на правінцыі. Польская прэса, незалежна ад палітычных напрамкаў, у адзін голос высока ацаніла здольнасці спевака. Віленскае “Слова” пасля выступлення Забэйды ў Варшаве і ў Пінску пісала: “Незвычайная музычнасць, пекны голос, вельмі добра апанаваны тэхнічна ва ўсіх дынамічных ступнях, надзвы-

віна, – закончыла з ухмылкай.

– Дзякую вам, пані, – адказаў здзіўлены яе дабратой юнак. – Па стараюся, што будзе да мяне належыць, рабіць добрасумленна.

– Ну вось і добра. А харчавацца будзе там разам з дзедам Тамашом. Вам будуць прыносіць з кухні. Гэта тым часам, а пасля, можа, дам табе іншыя занятак... Гледзечы па тваіх паводзінах... – І яшчэ раз змерыўшы свайго новага слугу крытычным вокам, павярнулася, каб адысці, але раптам спынілася і дабавіла:

– А без майго дазволу ў Вільню сунуцца не смей, бо яшчэ навалачэш мне сюды пошасці. Застаўся ў мяне, дык слухай маіх загадаў!..

І вось Віктар застаўся ў дварэ пані Асецкай. У садзе ў той час работы амаль не было. Дрэвы перацвіталі і белыя, як снег, і ружовыя пляёсткі засыпалі зямлю. Цэлымі днімі гулі каля старожкі нястомныя чполы і іншыя насякомыя, чырыкалі і шчабятаўлі птушкі, а вечарамі і роснымі раніцамі выводзілі свае трэлі салаўі.

Звычайна пасля вячэры, якая не вызначалася ні лішнім колькасцю, ні якасцю, два пустэльнікі – стары і малады – сядалі на прызбе хаткі і вялі доўгія ціхія бяседы.

Дзед Тамаш, якому было ўжо пад восемдзесят, дзяліўся ўспамінамі са сваім памочнікам, якому быў надзвычай рады. Пражывўшы шмат гадоў у адзіноце, цешыўся, што ў яго з'явіўся разумны ўдзячны слухач.

– Раней я вёў гутарку толькі з Кудлачом, – казаў дзед, – Ён, не скажу благога, разумная жывёліна, але ж мы з ім гаворым на розных мовах. Праўда, мы адзін аднаго разумеем ды, на жаль, не ва ўсіх падрабязнасцях... Праўду я кажу, Кудлач?

– Гаў, гаў! – адзываўся сабака, седзячы насупроць старога і гледзячы яму ў очы.

– Вось бачыш, і ён згодны, што пра тое, што нас акружает, працягваў стары, – мы з ім умеем дагаварыцца, а вось сваёй душы ні яму, ні ён мне да канца раскрыць не можам. Вось ён лёг, палажыў пысу на пярэднія лапы, прыжмурыў очы і штосьці думае, а пра што думае, не скажа, і мы ніколі пра гэта не даведаемся. І ты яму сваіх думак не выкажаш. Настрой ён адчуе, а скуль гэты настрой, ад чаго, што было яго прычынай, не зможа ён зразумець, не расскажаш яму... А чалавек – іншая справа. Чалавек выслушаете, паспагадае табе, і лягчэй зробіцца на душы... Ды яно, праўду кажучы, і чалавек не кожны, як чалавек... Вельмі ж многа і благіх людзей развялося... А чаму? Часта думаю сабе. Мусіць, што жыццё стала вельмі цяжкае... а пасля зноў падумаю, што самі ж людзі гэта жыццё ствараюць. Так вось і замыкаецца круг, і выхаду я не бачу. Мусіць, Бог людзей карае, адняўшы ў іх за іхня грахі розум... А як ты глядзіш на ўсё гэта? – звяртаўся ён у канцы да субъесцідніка. – Чаму людзі адных мучаюць і забіваюць? Чаму адзін багаты, а другі бядак? Чаму той пан, а гэты нявольнік? Чаму на свеце бываюць войны? Адкуль прыходзяць пошасці?..

– Што я могу табе, дзед, на гэта сказаць? – адзываўся Віктар. – Над гэтымі пытаннямі задумываюцца ўжо сотні год найразумнейшыя людзі свету і нічога талковага прыдумаць не могуць.

– А ўсё ж ты вучыўся, як кажаш, у школцы, чытаць можаш... Што пра гэта

— Прышлі пазней за мяне, — расказваў Віктар, — яшчэ два чалавекі і ўладкаваліся з канца.

— А як яны выглядалі?

— Было цёмна, разглядзець іх я не мог. І ўсталі яны раней за мяне.

— Та-ак, — задумліва сказала Асецкая. — А як жа выглядалі тыя шляхціцы, што, як кажаш, забралі ў цябе каня?

— Найлепш запомніў я галоўнага з іх, які сядзеў на рыжым жарабцы і даваў іншым каманды. Заўважыў таксама, што пад адным з іх быў пярэсты конь, — расказваў Віктар.

— Гэта пан Готскі са сваёй кампаніяй! — выкрынула са свайго кутка дзяючо.

— Наплісія ў нас і па п'янцы абрабавалі на дарозе гэтага чалавека!

— Маўчы, Аня! Не сунься не ў свае справы! — грозна спыніла яе маці.

— Аднаго, які нечакана збіў мяне з ног, — працягваў юнак, — той іхні правадыр называў Зубковічам ці Зубовічам. Гэта быў такі высачэзны здаравяк...

— А што, пані дабрадзеяка, пераканалася? — запытала ксёндз.

— Выглядае, што не хлусіць, — згадзілася Асецкая. — Готскі мог так зрабіць, гэта ў яго стылі...

Яна на хвіліну задумалася, пасля запытала:

— А што ты будзеш рабіць, як я выпушчу цябе на волю?

— Найперш трэба мне дабрацца дадому, каб пераапрануцца, бо цяпер жа амаль голы, — адказаў хлопец. — А пасля буду старацца вярнуць сваю кабылу з брычкай. Я ж толькі з рамініцтва жыву. Падамся да пана Готскага...

— А як ён не аддасць? — запытала ксёндз. — У цябе ж няма сведкаў.

— А як не аддасць, — задумліва сказаў Віктар, — дык прыйдзеца наняцца куды-небудзь на працу, а хату ў Слабодцы калком падперці.

— Наўрад ці ёсць ужо ў цябе хата, — працягваў ксёндз, — Слабодка ўчора выгарала датла...

Віктар стаяў, як аслупянеты. Ён зблізіўся, як палатно, і ціхім голасам сказаў:

— Дык, значыць, уся мая маёmasць — тое, што на мне? Няўко?..

— Так выглядае, — пацвердзіў ксёндз.

Частка шостая

Пасля доўгага роздуму і нарады з ксяндзом Асецкая загадала выдаць Віктару гайдукосўскую вopратку, хоць яшчэ і не вырашила, як пакіраваць яго далейшы лёсм. Агледзеўшы юнака ў новай форме з ног да галавы, признала ў душы, што хлопец ён вельмі прыгожы, стройны, прытым сцілны і далікатны ў абыходжанні.

“Ні даць ні ўзяць, — сказала сама сабе, — як сапраўдны пані”.

— Што ты ўмееш рабіць? — запытала.

— Усё патроху і нічога добра. Мая ж прафесія фурман, — адказаў Віктар.

— Фурманаў ў мяне хапае, — сказала пані і, падумаўшы, дабавіла, — пакуль што да старога садоўніка ў памагатыя. Там у ягонай хатцы хопіць вам месца на дваіх. Ды цяпер лета, можна спыніцца абы дзе; табе ж начаваць на дварэ не на-

чай павабная вонкавая індывідуальнасць артыста і выразная інтэрпрэтацыя твораў з рознайкімі настроемі падымаюць артыста да прайдзівых нештодзённых з’яваў”. А варшаўскі часопіс “Наш пшэглёнд” (№ 341 ад 1 ліпеня 1937 г.) пісаў: “Сапраўднай радасцю ў аматараў “бэль канта” былі песні італьянскіх майстроў XVII і XVIII стагоддзяў ў інтэрпрэтацыі п. Забэйды-Суміцкага. Нарэшце можна, робячы справа звычайны, выступлення мясцовых спевакоў, гаварыць нешта пра ўмельства валодання голасам, дасканальна ўпозаванага на месцы, гібкага ў фальсатах, філяванні і колоратуры. Суміцкі яўляеца вокалістам найлепшай пробы: разумее і любіць свой інструмент. Кожны экспрэсійны акцэнт у ягоным выкананні знаходзіць дасканальнае тэхнічнае і музычнае рашэнне. “Мэцца воцэ”, легата, скрэсцэндаванне даюць слухачу сапраўднае эстэтычнае задавальненне, не спараджаючы ніякіх сумніваў адносна пераходу ў труднейшых мясцоў ці ў фермаце. У спеве п. Суміцкага экспрэсія адпавядае абыму голасу, абымі адпавядае дынамічнай скалі, дынаміка — экспрэсіі. Так як гэта ёсць у кожнага італьянскага спевака, які незалежна ад роду голасу ўмее выдабыць з яго ўсе мачымыя адценкі краскі і экспрэсіі. Праўда, голас п. Суміцкага не ёсць сільны. Але ж якай ў ім элястычнасць, спейнасць і фінэзія пададзеная правілам добра га смаку і незвычайнай музычнасці”.

Народны артыст Саюза ССР, былы мастацкі кіраўнік Беларускай дзяржаўнай акадэмічнай капэлы, ціперашні старшыня Саюза кампазітараў БССР, Рыгор Раманавіч Шырма ў той час пражывала ў Вільні і працавала мастацкім кіраўніком створанага ім мішанага хору. Не прапускаў ён аніводнай нагоды, каб не праслуhaць канцэртаў М. Забэйды, перадаваных Польскім радыё. Прыйдзінаю, калі я з Максімам Танкам наведалі Рыгора Раманавіча і наш слайны дзядзька Рыгор (мы тады звалі яго дзядзькам Рыгорам) пахваліўся радаснай находкай: ён першы, праслуhaўшы палескія песні ў выкананні Забэйды і перадаваныя польскім радыё пазнаў, што іх выкананец можа толькі беларускі спявак. З таго часу і пачаўся контакт Рыгора Раманавіча са спеваком. Ён пісаў яму і запрашала ў Вільню на беларускія канцэрты. Вось што кажа Рыгор Раманавіч Шырма пра канцэрты М. Забэйды, перадаваныя Польскім радыё:

“Яны з’яўляюцца скарбам для Польскага радыё. Такога спевака, такога выявіцеля народнай душы, асабліва ў народных песнях, — усё роўна польскіх ці беларускіх, — у Польшчы нам не даводзілася чуць. Нават праслаўлены Кепура не перадасць і не здолеет так далікатна выяўці ўсёй глыбіні польскага народнага музычнага духу, як гэта ўмее зрабіць М. Забэйда-Суміцкі з польскім народнымі песнямі. Калі ў Кепуры стыхія голасу забівае душу, зводзіце ўсё да нямецкай халоднасці, то ў Забэйды-Суміцкага наадварот — голас разам са словамі службыць для выяўлення ўсіх тых адценняў, нават самых далікатных і тонкіх у перажываннях і настроях, якія захаваны ў песнях.

Толькі такі мастак артыст, — цвердзіць далей Рыгор Раманавіч, — як Забэйда-Суміцкі патрапіў вывесці беларускую народную песню ў шырокі культурны свет. Яму першыму належыць чесць у перадачы гэтых песен прац грамафоннай пілты для шырокага карыстання ў краі і заграницай”. (“Калосьце”, кніжка 2, 1937 г., стар. 119).

Той жа Раман Рыгоравіч Шырма многа год пазней у сваім артыкуле пра Забэйду-Суміцкага (“Звязда” № 215 ад 12 верасня 1962 г.) пісаў: “Па сіле мастацкага таленту, адчuvання вобраза песні, глыбіні інтэрпрэтацыі, пранікнёнасці, Забэйда, без сумніву, можа быць паставлена ў адзін рад з такімі карыфеямі спеву, як Шаляпін, Собінаў, італьянец Ціта Скіпа”.

МІХАСЬ ЗАБЭЙДА Ў ВІЛЬНІ.

Было вялікай радасцю для беларускага і небеларускага грамадзянства ў Вільні, калі вялікі артыст даў два канцэрты: 1-шы — на вечары беларускай паэзіі і песні — 15 сакавіка 1936 г., другі — на свяце “Дня беларускай культуры” — 13 снежня 1936г. Гэта былі

першыя адведзіны ім малюнічага горада Гедыміна, старожытнай літоўскай сталіцы, гістарычнага асяродка і беларускага грамадска-культурнага жыцця. І завязалася тады дліжэшша знаёмства і лучнасць беларускага грамадзянства ў Вільні з таленавітымі артыстамі. Даслоўна ачараваў ён слухачоў, прысутных на гэтых канцэртах ня толькі сваім голасам, але таксама і сваім вонкавафізычным і духоўным прывабным абліччам. Мяццовая прэса – беларуская, руская, польская, літоўская і інш. – у адзін голас з вялікай увагай аднеслася да канцэртнага выступлення нашага слаўнага спевака і высока ацаніла ягоныя здольнасці спевака.

У наступным 1937г., у май месяцы, Забэйда зноў адведаў Вільню, гэтым разам на дажджэшы час. Даў ён тады два вялікія канцэрты, на якіх прысутнічала уйма слухачоў рознай нацыянальнай прыналежнасці. Найпаважнейшыя музычныя знаўцы і крытыкі ў Вільні, гэтага наогул музычнага горада, адзначалі высокую школу артыста.

Адзін з віленскіх карэспандэнтаў, падкрэсліваючы беларускае паходжанне артыста, якое ён не хавае, а, наадварот, сам яго выяўляе і гэтым самым служыць прыкладам для іншых “Італьянскіх салаўёў”, пісаў пра канцэрты Забэйды-Суміцкага так: “Канцэрты М. Забэйды-Суміцкага паказалі нам яго голас ва ўсёй поўнані, а мастацтва спевака – ва ўсёй яго дасканаласці. Артыст чараваў, захопліваў, перамагаў з тэй сапраўднай уладай мастацтва, якая завалодвае душой без найменшага гвалту над ёю, даючы, наадварот, ёй пераможнай красой, светлую радасць свабоды... Такое заўсёды дзеянне сапраўднага мастацтва... Выкананне праграмы было, мала сказаць, беззагонным: яно было творчым дасканальным, яно дапаўняла, дараўляла твор кампазітара можа толькі артыст, які з’яўляецца сам творцам-мастаком, узброеным ў баўхе сродкі высокай музыкальной культуры. Ды й якраз гэтае здзіўляючае валоданне сваім прыродным інструментам, якому італьянская школа дала “кремонскую” чысціню і мілагучнасць, складае галоўную сілу нашага мастака”... “Артыст здзіўляе вялікай шырынёй сваіх песьенных выяўленняў. Мілагучна-далікатны ў стрыманай лірыцы, яго тэнэр вытрымлівае аднолькава лёгка найвышэйшае напружанне драматызму. Гэтую драматычную сілу яго голасу паказала ў баўхе бліску выкананая ім артыстка Фрэдэрыко з оперы “Арлезіана” італьянская кампазітара Чылеа. Гэта адна для прысуджэння спеваку найвышэйшага рангу майстра-мастака”.

Артыст дасканальная выконвае творы кампазітараў розных нацыянальнасцяў: італьянскія, як італьянец, польскія – мо’ лепш за польскіх артысташ, рускія – наройні з лепшымі рускімі спевакамі. Але найбольшай дасканаласці выканання дасягае ён, выконваючы творы беларускіх кампазітараў, у асобнасці калектывнага творцы – творы самога беларускага народа – беларускія народныя песні. У выкананні гэтых народных песьень з ім мала хто можа раўняцца. Неацанімай заслугай нашага мастака-спевака з’яўляецца тое, што ён паднёў гэтую народную песьню на вышыні мастацтва і ўвёў яе на шырокія прасторы музыкальной культуры свету.

Не магу ўстрымамца, каб не падаць голасу нашага таленавітага паэта Максіма Танка аб нашым спеваку. Пазэт прахъяваў тады ў Вільні, прасутнічаў на канцэртах Забэйды, сваёй чулай душой асабліва тонка ўспрымаў выкананыя спеваком беларускія народныя песні.

“... Шмат я чую, як пяялі народныя песні, – кажа паэт. – Але ж заўсёды яны неяк іначай гучэлі як там, каля сваіх крышталічных вытокі. У выкананні адных яны гублялі сваю прастату, другія пяялі іх чужкім вуснамі і здавалася, што за голасам недзе яшчэ б’еца незразумелае, дзіўнае сэрца гэтых песьень, якое ці патрапіць хто зразумець.

Зусім іначай пяяў м. Забэйда-Суміцкі. З першых слоў ён нябачанымі пальцамі адчуваўні ўзяў гэта сэрца песьні, палажыў яго на асцярожныя далоні дзіўнага голасу

– Ты памылілася наконт гэтага чалавека, ён зусім не вінаваты!

– А скуль ты гэта ўзяла? – здзівілася Асецкая.

– Я з ім гаварыла. Ён не злачынец, ён не падпальваў нашай саломы. Ён там спаў і ледзь не згарэў! – цвярдзіла Анечка.

– Як гэта ты з ім гаварыла? – абурылася пані. – Хто табе гэта дазволіў?

– Ніхто мне не дазваляў. Я сама лягла на зямлю, падышоўшы да акенца, прытуліла твар да кратай і пра ўсё распытала, – растлумачыла малая.

І яна пераказала сваю гутарку з вязнем.

– Хто ведае, – сказаў, выслушавшы расказ, ксёндз, – можа і сапраўды не ён падпалиў ту ю салому. Калі ён, як кажа, не тутэйшы, з горада, дык навошта было яму рабіць табе, пані дабрадзейка, шкоду? Можа, варты было б з ім пагутарыць, распытаць больш дакладна...

– Але ж сведкі! – выкрынула пані.

– А што сведкі? Яны бачылі, што чалавек выскачыў з палаючай сцірты, а што ён яе падпальваў, дык ніхто ж не бачыў, – разважаў духаўнік. – Глядзі, пані дабрадзейка, каб не загубіла няўяннага чалавека, бо вялікі грэх прымеш на душу.

– Што ж, апытаю яшчэ раз гайдукоў, калі вам здаецца, што ён не вінаваты, – змірылася Асецкая.

– О, мамачка! Ты ў мяне цудоўная! Загадай развязаць яму руکі? Няхай пададуць яму вады! – выкрынула дзяячо.

– Я й не ведала, што ты ў мяне такая міласэрная! Добра, няхай будзе патвайму, – згадзілася пані.

Пасля абеду, апытаўшы яшчэ раз у прысутнасці ксяндза і дачкі тых, хто быў на пажары, пані Асецкая таксама засумнявалася ў віноўнасці зняволенага і, можа, не столькі з літасці ці пачуцця справядлівасці, колькі з жадання дагадзіць улюблёной пястушы, дала згоду апытаць самога “падпальшчыка”.

– Пабачым зблізу, што гэта за птушка, – сказала яна і загадала прывесці вязня ў пярэдні пакой.

І вось з’явіўся ён перад абліччамі грознай пані ў парванай акрываўленай сарочцы, босы, са скалмачаным чубам, з апухлым пасінчаным тварам.

– Кажы, хто ты? Чый? Адкуль? І навошта палез ты ў маю салому? – пачала допыт пані Асецкая.

Малая, седзячы ў куце пакоя, зварухнулася і паглядзела на хлопца раскрытымі вачыма. Ён зірнуў у той бок, пазнай яе, і ўдзячна ўсмешка рассвяціла яго твар. Цяпер ён зразумеў, каму быў абавязаны пераменай свайго турэмнага лёсу. І шчыра і проста расказаў сваю гісторыю апошніх сутак.

– А чаму ты босы? – раптам запытала пані.

– Хадзіць я не прывычны, – адказаў Віктар, – дык пакуль дацягнуўся да той сцірты, нацёр ногі і, збіраючыся начаваць, разуўся. А выхапіць абутку з агню не паспеў, ды мне не далі і апомніцца, схапілі і павалаклі з боем і крыкамі.

– І ўсё ж, хто падпалиў маю салому? – дапытвалася Асецкая.

– Я не ведаю. Можа, тыя начлежнікі, што апрач мяне начавалі ў сцірце, – адказаў юнак.

– Дык ты быў там не адзін? – здзівілася пані.

У той дзень пасля імшы ў касцёле сядзела пані Асецкая за абедзенным сталом, як звычайна, насупленая і нездаволеная і виладоўвала свой благі настрой на ксяндзу, які, сутуліўшыся насупроць яе, спакойна абрзызаў курыны кумпячок.

— Гэта ты, ойча, так яе распусці! Я аддала яе табе пад апеку, а яна, як бачу, зусім цябе не слухае! — пачала папракаць свайго субяседніка пані.

— Не слухае? — адказаў ксёндз. — Не я яе распусці. Яна ж і цябе, пані дабрадзейка, не слухае, бо ёй здаўна ўсё дазволена. Чым загадаеш мне на яе ўздзейніцаў? Страшыць? Чым? Папракаць?

— Ці ж я павінна цябе вучыць? — працягвала гаспадыня. — А хоць бы добрым набожным словам, прыкладамі са святога пісання, споведдзю нарэшце, сваім аўтарытэтам духоўнай асобы...

— Яна ўжо, пані дабрадзейка, выйшла з того ўзросту, калі можна было вадзіць яе за ручку, куды ўздумаецца. Яна ўжо глядзіць на свет сваім ўласнымі вачыма і, трэба адзначыць, глядзіць не па-дзіцячаму ўдумліва і больш заўважае і ведае, чым нам з табой, пані дабрадзейка, здаецца. Яна ўжо праяўляе свой самастойны характар...

— Вось і цяпер, дзе яна дзелася? — нервавалася пані. — Дзеўкі не знайшлі яе ні ў садзе, ні на птушніку, куды яна апошнім часам стала забягаць. Час палудня, яна ведае, што яе чакаю, ежа стыне, а яна недзе прападае. Абавязкова пакарою, як толькі вернецца!

— Так ужо, пані дабрадзейка, і пакараеш, — запярэчыў ксёндз. — Вельмі бацца яна тваіх пакаранняў!

І калі ксёндз збіраўся далей развіць сваю думку, раптам дзвёры адчыніліся і на парозе стала расчырванелая, усхваляваная Анечка.

— Гэта несправядліва! — выкрынула яна яшчэ ў дзвярах. — Ён зусім не вінаваты!

— Хто? — здзівілася маці. — Пра каго ты гаворыш?

— А пра таго чалавека, які сядзіць у цямніцы, якога ты загадала павесіць!

— Хто табе дазволіў мяшацца не ў свае справы? Вучыць мяне ўздумала! Гэта яшчэ толькі не хапала! Вось зараз загадаю і цябе пасадзяць у той падвал, і тады ўбачыш, што справядліва, а што не! Бачылі яе, смаркатую? Во якая разумная зрабілася! Ідзі, сядай за стол, еш і маўчи!

Анечка, убачыўши, што выклікала гнеў маці і што трэба мяніць тактыку, падбегла да яе, абняла за шыю і, лашчачыся, як котка, пачала гаварыць:

Ты ў мяне харошая і справядлівая, ты самая лепшая ў свеце, але ж ты можаш памыліцца. — Ну скажы, можаш памыліцца ці не?

Ад ласкі ўлюблёнай дачушкі гнеў пані Асецкай пачаў астываць. А тым часам у гутарку ўмяшаўся ксёндз:

— Кожнаму чалавеку ўласціва памыляцца, — сказаў ён, — толькі важна свае памылкі прызнаваць і мець сілу іх выпраўляць.

— Во, чуеш, што кажа ойчанька духоўны? — падхапіла дзяўчынка. — Ты ж памыляешся часамі? Ну прызнайся!

— Ну прызнаюся, — сказала маці, адхіляючы з плячэй рукі надакучлівой гарэзніцы — дык што з таго?

Mixasь Забэйда-Суміцкі на тэатральных падмостках у Харбіне.

і, абвеяўши чарам, задумай, панёс яго здаецца на разнастайныя дарогі, між каласоў затопленых у сонцы, раскалыханых ветрам.

І ці ж можна было не адчуць і не пайсці за песняром?! Зала доўга кацілася да эстрады хвалія воглескаў, адступала, каб зноў вярнуцца, гатовая змыць сваім кіпучым вірам і эстраду і спевака.

Змоўклі. Пасля ўсяго, мне здалося, у кожнага чагося не хапала, без чаго перш людзі стараліся жыць спакойна, быццам не заўважаючы, і нехта ім прыпомніў, што так ня можна жыць далей, як жылі. Часам песні так патрапяць сказаць..."

Так істотна, так рачова і як жа паэтычна ахарактаразаваў наш вялікі паэт бліскуче выкананне спеваком беларускіх народных песен на віленскай эстрадзе. Так красоўна і асцярожна выказаўся паэт аб палітычным рэжыме буржуазнай Польшчы, у якім жыў і пакутаваў наш народ, аб рэжыме, які душы ўсё нацыянальна-культурнае жыццё беларусаў б. Заходнія Беларусі. Толькі песня, наша чароўная беларуская песня вуснамі лепшых сыноў народа гаварыла, што так ня можна жыць далей, як жылі".

КРЫХУ ПРА ПАЛІТЫЧНЫ РЭЖЫМ У ПЕРАДВАЕННай ПОЛЬШЧЫ.

Пра палітычны рэжым перадваеннай Польшчы прыкра пісаць, бо разумею – гэтай пісанінай яшчэ і цяпер раніца дабрадорныя пачуці польскіх добрых людзей і патрыётаў, добрае імя польскага народу ў цэлым. Аднак жа хочацца пра яго ўспомніць, з надзеяй, што ў будучыні нешта падобнае не пайтарицыца, што ў будучыні нашыя братэрскія народы будуць жыць заўсёды ў згодзе, у прыязні, у ўзаемнай пашане і ў плённым супрацоўніцтве.

Мяне і сяння агартae нейкі жах і душэўны боль, калі ўспомню пакуты, нацыянальнае і сацыяльнае гора дасведчанае нашым народам б(ылой) Заходняй Беларусі ягоным сялянствам, рабочымі і інтэлігэнцыям. Можа таму, што я асабіста шмат пацярпей ад б. Польская фашистыкага рэжыму, быў ім паставлена рэпрэсіраваны і ўрэшце ў 1930г. кінуты ў благой памяці канцлагер Бяроза-Картуская, праслаўлены нечалавечымі адносінамі да вязаў. Найбольш востра праявіўся польскі фашистыкі рэжым у 1936-1939гадах, на перыяд дзеянасці Забэйды-Суміцкага. Беларускія масавыя арганізацыі і ўстановы, там-сям існуючы да гэтага беларускія пачатковыя школы, беларускія газэты і часопісы амаль зусім злікідываны. Вастрогі, канцлагер Бяроза-Картуская масава пападаўся беларусамі, іх актывам. Многіх беларусаў, калі яны не пападалі ў вастрогі ці ў канцлагер, высыпалі з беларускай этнографічнай тэрыторыі за яе рубяжы, а то ў глыб Польшчы. Найболыш пацярпелі ад гэтага рэжыму камуністы і камсамольцы. Што і казаць. Нават многія беларусы некамуністычных перакананняў пацярпелі ад яго.

І ёсё ж такі і ў гэтым цяжкім для беларускага і грамадскага жыцця польскім перыядзе беларусам удавалася сёе-тое зрабіць на культурным фронце. У Вільні дзякуючы самаахвярным і дружным выслікам беларусаў удалося зарганізаваць чарод канцэртаў з удзелам хору Р. Шырмы, беларускіх спевакоў, у tym ліку і слáунага Забэйды. Забэйдавы канцэртныя выступленні ў Вільні і ў іншых гарадох былі ня толькі нацыянальнай радасцю дзеля іх рэпертуару і высокага артызму, але і ѹдзейным падмацаваннем, атак сама стымуламі да творчай нацыянальна-культурнай дзеянасці беларусаў. Бліжэйшы контакт спевака з беларускім грамадзянствам рабіў тое, што і сам спевак атрымліваў ѹдзейную зарадку і стымулы да сваёй мастацкай дзеянасці ў гэтым цяжкім часе. Прыгадаем тут славуты верш Максіма Танка. Паэт перадаваў яго спеваку на развітанне з Вільнія пасля аднаго з ягоных канцэртаў. Памятаю, як маланкава хутка на маіх вачах быў напісаны верш таленавітъм паэтам. Гэта было ў адной з залаў ведамай у Вільні бібліятэкі Врублеўскіх, цяпер цэнтральнай бібліятэкі Акадэміі навук Літоўскай ССР. Спактаўшыся з паэтам, пачаў я гаварыць з ім пра Забэйду, пра ягоныя канцэрты, пра ягоны выезд з Вільні, і аб патрэбе выразіць у прэсе пажаданні спеваку на гастрольныя ягоныя падарожжы. І вось паэт даслоўна праз якіх пятнаццаць мінут і даслоўна на каленях напісаў такія радкі, прысвечаныя Забэйдзе:

Пойдзеш мо няраз па свеце з песней,
Воплескі і россыпяць табе градам, -
Але не забудзеш ты Палесся,
Не забудзеш Край свой на эстрадах;
А калі спаткаеш людзей смелых,
І людзей такіх, як мы, ў нядолі, -
Не забудзь, запей аб Русі Белай,
І аб Нашых песнях і аб волі...
І спевак плённа рэалізаваў пажаданні паэта ў сваёй дзеянасці.

зе, а ў сваім логаве з'яўляецца вельмі чулай, спагадлівай і клапатлівой маці, так і гэта лютая пані аказвалася бездапаможнай перад абліччам сваёй дачкі-пястушкі. Ёй дароўваліся ўсе свавольствы і капрызы, усе яе просьбы і пажаданні выпаўняліся звычайна безадмоўна. Дзяўчынка карысталася поўнай свабодай і дзеля гэтага больш ведала і бачыла, чым маці магла падумаць. Калі яна ўсё яшчэ лічыла дачушку наўным дзіцём, якому ў галаве толькі гулі, тая ўжо ўмела думаць і разважаць не горш за некаторых дарослых. Хоць гайдукам было строга загадана, каб пра экзекуцы і пакаранні прыгонных малая нікім чынам не ведала, шмат што не схавалася ад яе дапытлівых вачэй.

Традыцыйная коснасць і неразумная скупасць, перайшоўшая ў хцівасць, не дазвалялі пані Асецкай наніць для дачкі адпаведную выхавацельніцу, хоць яна і не вельмі была супроць адукациі. І вось яна знайшла выйсце: аваязала мясцовага ксяндза, якога, як і калісьці нябожчыка мужа трymала ў строгай паслухмянасці, адукаваць і выхаваць сваю наследніцу. Паміж дваровымі людзьмі, ды і не толькі, хадзіла чутка, што яшчэ пры жыцці пана Асецкага пані мела інтымныя зносіны з гэтым ксяндзом, і хто ведае, ці не даводзілася малая Анечка яму роднай дачкой.

Ксёндз Адам Цішкоўскі паходзіў з беднай працоўнай сям'і віленскага мешчаніна, сталяра па спецыяльнасці. Адукацыю атрымаў у езуіцкай манастырскай школе. Нягледзячы на праяўленыя здольнасці, у вышэйшую навучальную ўстанову, як чалавек не шляхоцкага паходжання, не трапіў. Яго высвенцілі і накіравалі ў сельскую парафію. Такім чынам ён апынуўся ў касцёле, які знаходзіўся на тэрыторыі і пад уладай і апекай паноў Асецкіх. І вось, пасяліўшыся тут, звыхся ксёндз Адам з мясцовымі людзьмі і абставінамі і кіраваў сваёй духоўнай аўтарнай яўхарніяй ужо больш дзесятка год.

Малая Асецкая аказалася вельмі рухавай і непаседлівой, але і надзвычай здольнай вучаніцай з добрым чулым сэрцам. І ксёндз любіў яе і, як і маці, патураў ёй, цярпліва зносячы ўсе яе выбрыкі і свавольствы. У сваіх няпоўных дванаццаць год яна добра чытала і нядрэнна пісала на трох мовах: па-польску, па-беларуску і па-латыні, знала шмат біблейскіх сказанняў і свецкіх твораў, ведала на памяць рознага зместу вершы і ўрыўкі прозы. Любіла надзвычай музыку, асабліва захапляла яе гучанне касцельнага органа, з вялікай асалодай слухала пералівы пастуховай дудачкі, спевы прыгонных дзяўчат і галасы пастушак у садзе. І часта, складаючы букет для маці або гуляючы ў сваім пакоі з самаробнай лялькай, ціхенька спявала дзесьці пачутыя ці самой складзеныя немудрагелістыя песенькі. Некалькі разоў за сваё невялічкае жыццё ездзіла з маці ў Вільню, якая аказала на яе вялікае ўражанне. Пасля таго часта марыла пабыт у Кракаве, Варшаве, а нават у Рыме і Парыжы – гарадах, пра якія чула ад ксяндза і ад розных дарослых, якія часамі наведвалі іхні малалюдны дом.

З цікавасцю наглядаючы за ўсім, што яе акужае, яна старалася зразумець тыя супяречнасці, якія заўважала на кожным кроку. Інтынктыўна ўсведамляючы, што ні ксёндз, ні маці не дадуць ёй задавальняючых адказаў на шэраг пытанняў, яна, як цуду, чакала магчымасці шчыра пагаварыць пра ўсё, што набалела і цікавіла, з якім-небудзь чужым бесстароннім разумным чалавекам.

ПЯТРО БІТЭЛЬ

РАЗВАЛ

Гістарычны раман

(Працяг. Пачатак у №2.)

Частка пятая

Пані Асецкая праславілася ва ўсёй акрузе як грозная, хцівая прыгонніца. Яе сяляне былі прымушаны працеваць на паншчыне кожны дзень. Свайм падняволеным не дароўвала яна ні малейшай правіннасці, карала жорстка і бязлітасна. Для захавання дысцыпліны отрымлівала адмысловых гайдукоў, ававязкам якіх было выміэрэнне вызначанай ёю кары – ад біцца віноўных розгамі ці кіямі да пакарання смерцю.

У той час наогул усім прыгонным жылося надзвычай цяжка, і многія з сялян, не могуцы знесці здзекаў, пакідалі свае бедныя хаты і ўцякалі на Украіну, у Маскоўшчыну ці ў Прусію або хаваліся па лясах, арганізуючыся ў банды. Не з'яўляліся выключэннем і працоўныя людзі Асецкай, дык іх гайдукі вышуквалі, высочвалі, даганялі, вярталі ў путах назад, апрацоўвалі адпаведнай (паводле панінага прыгавору) колькасцю бізуной, разгай ці палак і запрагалі да пакінутай працы. За паўторныя ўцёкі быў адзіны безапеляцыйны прысуд: павесіць.

Пані Асецкая была непахісная ў сваіх пастановах, заведзены здаўна парадак лічыла ідэальным і амаль ніколі не адступала ад сваіх прынцыпаў і звычак. Яна лічыла сябе спрavedлівай і добрасумленай хрысціянкай-каталічкай, выконваючы ававязкі, даручаныя ёй самім богам, які даў уладу людзям шляхоцкага роду панаваць над неразумнымі цёмнымі мужыкамі.

І ўсё ж была на свеце істота, якая ўмела расчуліць яе адранцвелае сэрца, якой ні ў чым не магла адмовіць. Як самка драпежнага звера, якая сея страх ва ўсёй акру-

Пятро Бітэль (1912 – 1991) – беларускі паэт і перакладчык. Нарадзіўся ў мястэчку Радунь на Гродзеншчыне. Скончыў настаўніцкую семінарыю і Вышэйшыя настаўніцкія курсы ў Вільні (1939). Працаўваў настаўнікам. Быў рэпрэсаваны. Аўтар кніг «Замкі і людзі», «Паэмы», «Дзве вайны». Пераклаў на беларускую мову ўсе творы Адама Міцкевіча. Памёр у Маладэчне. Пахаваны ў мястэчку Вішнева на Валожыншчыне.

ДАЛЕЙШАЯ ДЗЕЙНАСЦЬ СПЕВАКА Ў ПОЛЬСКІМ ДАВАЕНИМ РЭЖЫМЕ.

Як ужо вядома, спявак прыехаў у Польшчу з Італіі ў 1935 г. Спачатку ўладкаваўся салістам у пазнанскай оперы, пазней – у варшаўскім радыё.

Пражываючы і працуючы ў Варшаве, часта выязджаў на гастролі ў гарады этнографічнай Польшчы, Заходняй Беларусі, нават заграніцу (Латвія, Эстонія). Апроч класічнага рэпертуару, у праграму канцэртаў з прынцыпу заўсёды ўводзіў і беларускі рэпертуар – песні і рамансы беларускіх кампазітараў і беларускія народныя песні. Беларускія песні польськія радыё праводзіла пад выглядам песень “палескіх”, “рэгіональных”, “людowych”, не падаючы іх сапраўднага нацыянальнага назову – беларускіх. Часамі польскія адміністрацыйныя ўлады выкрэслівалі з праграмы канцэртаў беларускую “Ляўоніху” і іншыя беларускія песні, любоўна і артыстычна выконываныя Забэйдам. Вось чаму беларускі рэпертуар быў у спевака вельмі агронічаны ў жанравых адносінах, пераважна складаўся з песен этнографічнага, бытавога характару. Пра якія патрыятычныя беларускія песні не было што і думаць нашаму спеваку.

Беларускі рэпертуар даставаў спявак з Вільні, пераважна ад гр. Шырмы, ад кампазітара Галкоўскага. Сам спявак у Варшаве наладзіў сувязь з выдатнымі музычнымі дзеячамі (Ходына і інш.), а таксама з паходжанням беларусамі – праф. Браніславам Руткоўскім, праф. кампазітарам Станіславам Казурам (абодва нарадзіліся на Віленшчыне каля мястэчка Камай). Абодва выдатныя музыканты і музычныя дзеячы. Вось і ад іх спявак сёе-то даставаў з беларускага матэрыялу. Рупіўся спявак дастаць і літоўскі рэпертуар. У 1939г. дастаў ў Вільні дзве вельмі прыгожыя літоўскія народныя песні ў апрацоўцы ведамага літоўскага кампазітара Шымкуса Статіса – “Дзе хатка мохам парасла” (“Кур бакужэ саманота”) і “Так было ранній вясной”…

На жаль, не распарађаючыся дастатковым статыстычным матэрыялам, не могу дакладна сказаць, колькі ўсяго адбылося ў “польскім перыядзе” дзейнасці спевака ягоных канцэртных выступлений. Але тое, што ведаю з рэалізаваных праграм канцэртаў, якія маю ў сваім распарађэнні, а таксама з пісьмаў Забэйды да маёй роднай сястры Марыі Язэпаўны Шутовіч, якая была ласкавай даць мне іх дзеля скарыстання пры пісанні гэтага артыкулу, усё ж іх было шмат. Толькі ў самой Вільні адбылося іх некалькі: два ў 1936г. (аб якіх гутарка была вышэй), тры вялікія канцэрты ў 1937г. У гэтым 1937г. спявак выконваў такія творы: 16-га мая – Зандонаі, Рассіні, Карловіча, Свянціцкага, Чайкоўскага, Блейхмана, Казуры, Туранкова, Грэчанінава, Галкоўскага: 27 мая – Скарлацці, Донаўды, Чылеа, Маліноўскага, Свянціцкага, Марчэўскага, Карловіча, Рымскага-Корсакава, Чайкоўскага, Грэчанінава, Галкоўскага: 12 снежня – Каччыні, Карысімі, Массенет, Рымскага-Корсакава, Манюшкі, Чуркіна, Аладава, Галкоўскага.

Найбольш канцэртных выступлений Забэйды адбылося ў 1938г., як у радыё, так і ў гарадох тагачаснай польскай дзяржавы, якія найбольш цягнулі спевака: Баранавічы, Бяласток, Брэсце, Гродна, Вільня (8 мая), Ліда, Крамянец, Сасноўцы. У праграму ўваходзілі творы кампазітараў: Гіордані, Канчыні, Донаўды, Цімары, Рахманінава, Чайкоўскага, Грэчанінава, Галкоўскага, Блейхмана, Карловіча, Зеленінскага, Манюшкі, Казуры, Туранкова, Чылеа, Моцтарта, Шуберта, Падэрэўскага. Беларускі рэпертуар прадстаўлялі рамансы і песні кампазітараў: Грэчанінава, Галкоўскага, Казуры, Аладава, Туранкова, Чуркіна і інш. Канцэрты, як правіла, атрымлівалі высокую ацэнку ў слухачоў і ў рэцензентаў. Аб віленскіх канцэртах ужо была гутарка.

Вельмі вялікі поспех меў Забэйда ў Крамянцы. Яго літаральна слухачы засыпалі кветкамі. Такога посьпеху там з спевакоў ніхто ня меў, сцвярджалі слухачы-крамянчукі.

У канцы 1938г. і ў 1939г. польскія адміністрацыйныя ўлады пачалі агранічваць канцэртную дзейнасць нашага спевака. У Вільні ў снежні месяцы 1938г. ня мог адбыцца канцэрт Забэйды, бо дзяржаўныя ўлады на яго не далі дазволу. Спявак меўся выступаць з такай праграмай – з творамі Моцарта, Бетховіна, Манюшкі, Навроцкага, Шымкуса, Чайкоўскага, Гліера, Казуры, Галкоўскага, Чуркіна, Аладава. Канцэрт, праўда, адбыўся, але пазней і з дазволу ўладаў віленскага ўніверсітэту. Бачыце, арганізатары канцэрту – беларускія студэнты – пайшлі на «хітрыкі»: калі не даюць дазволу на канцэрт дзяржаўныя адміністрацыйныя ўлады, дык папросім дазволу на яго ва ўніверсітэцкіх уладаў і зарганізуем канцэрт у будынку ўніверсітэту, які паводле польскіх законаў карыстаўся з правоў свайго роду «экстэриторыяльнасці». У адносінах да дзяржаўных уладаў ўніверсітэт у некаторай ступені быў аўтаномны. Арганізатары канцэртаў скарысталі з такіх правоў ўніверсітэту. Універсітэцкія ўлады дазволілі беларускім студэнтам арганізаўваць канцэрт у будынку ўніверсітэту, у славутай зямлі Снядэцкіх. Канцэрт адбыўся.

Было і такое, што ашалелы польскі фашызм не дазваляў у праграму канцэртаў уводзіць беларускія песні. Так, напрыклад, у Баранавічах мясцовыя польскія ўлады выкрэслі з праграмы канцэрту беларускія народныя песні «Малады дубочак» і «Ля-воніху».

У 1939г. была ўжо поўная пагроза спынення канцэртной дзейнасці Забэйды. Спявак, зразумела, моцна перажываяў злосны наступ польскага нацыяналізму на беларускую песню. Пацяшаў сябе тым, што «чым цямней ночка, тым ярчэй зоркі свецияць».

У сувязі з адмовай дазволіць на арганізацію канцэрта ў Вільні ў маі месяцы 1939г. спявак пісаў гр. Марыі Шутовіч 21 чэрвеня 1939г. так:

«Як прыкра і цяжка мне было, калі даведаўся аб тым, што не далі дазволу на канцэрт. Як я да яго гатовіўся! Сколькі ўлажкы працы ў гэтую падгатоўку! Адказаўся нават ад вельмі карыснай для мяне пратагоністкай паехаць на канцэрт у Ломжу з праф. Турчынскім (якраз на 3.VI.), даў праф. Лефельду апрацаваць на сольны спеў “Я глінай мяккай”... I раптам нічога! Не, лепш аб гэтым не пісаць, бо і лягчэй ад гэтага не будзе ды ўсяго і не напішаш... Баюся, што і ўвесень лепш ня будзе”... “Разумею, што ня ўёс можам, што хочам”. А дні 23.XI.39г. пісаў, што яму “і прыкра, і злосць і смутна”, што сам хаць і робіць шум (значыць пратэстуе супроты такога становішча – дап. Я.Ш.), то аднак “адзін у попі не ваяка”...

У пісьме ад 17 красавіка 1939г. спявак адзначае, што ён сам “нічога зрабіць не можа. Нават для радыё ні разу ня мог запяяць таго, што хацеў бы, не гаворачы ўжо аб канцэртах. Адно добра, што калі ездзіў у гэтым годзе ў мясцовасці, дзе бываў у мінулым годзе, дык усэды моладзь, а нават і старэйшыя крычалі: “Маладога дубочака”, “Ля-воніху” і т.п. На жаль, “ня мог іх задаволіць, па незалежных ад мяне прычынах, прыемна аднак было, што памятаюць”...

Плённая, вельмі плённая была мастацкая дзейнасць Забэйды ў польскім радыё. Ён тут быў, так сказаць, “прысяжным”, высокага класа рэпрэзэнтанткіным і аўтарытэтным спеваком. Яго польскіе радыё дзеля гэтага і трymала. Спявак часта выступаў у радыё ў перадачах краёвых і перадаваных заграніцу, пераважна для англійскага і амерыканскага слухача. Каб прадставіць усе выступленні беларускага спевака ў польскім радыё ў перадавенным часе, трэба было б мець у распараджэнні ўсе праграмы таго ж радыё і таго ж часу. На жаль іх не маю.

Як інфармацыйны матэрыял пра радыёвыя выступленні спевака карыстаю з пісьмаў ягоных да той жа гр. Марыі Шутовіч. Аднак жа і гэтая інфармацыйня няпоўная.

лівы, дае здароўе і магчымасць бачыць схаваныя скарбы.

(К): 1 лістапада – Сэмхэйн. Памінавенне ўмёршых і мінуўшага году. Час знікнення межаў паміж рэальным і надістотным. Аспект эзатэрычнага пасвячэння. “Цёмнаяnoch Душы” і вызваленне.

(Б): 2 лістапада – Дзяды. Запрашэнне да святочнага стала Дзядоў (продкаў), якія ў гэты час з'яўляюцца з таго свету, каб паглядзець на справы сваіх нашчадкаў.

(К): 22 снежня – зімовы сонцаворот. Распад->трансфармацыя->адраджэнне. Сонца зыходзіць у падземны свет Аннуна. Прайшоўшы шэраг іспытаў, зноў з'яўляеца на гэты свет з рэінкарнаванымі людзмі.

(Б): з 24 снежня – Каляды. Нараджэнне новага Божыча (Сонца). Гаданні аб далейшым лёссе (Святы вечар – “Конадзень”. Кон – бог лёсу). Агульная індаарыйская традыцыя ахвярапрынашэння свінні на Каляды. Крыўыя вечары (Час, калі забараня-еца працаўваць – як бы чароўнае міжчасе).

Згодна з паганскім светапоглядам, чалавек рухаецца ў коле жыцця (адсюль – “каляндэр”). Нішто не памірае назаўсёды, а пераходзіць у нейкі іншы стан ці іншы свет. А потым, праз некаторы час, вяртаецца зноў. Таму гуканне вясны ці спаленне (патаўленне) чучала Мары ды іншае – гэта спроба дапамагчы прыродным сілам перайсці ў іншую якасць, іншы свет. Людзі таксама рухаюць кола жыцця. Для нашых продкаў абрац не быў простай гульнёю ці завучаным дзеяннем. Чалавек меў у сваім сэрцы пачуццё, што ён знітаваны з усім Сусветам, што ад ягоных паводзін залежыць жыццё і дабрабыт усёй грамады, а таксама і ўсяго акаляючага асяроддзя.

У гэтым і ёсць адрозненне тагачасных святкаванняў і сучасных “масавых гулян-няў”. Таму і трэба ўлічваць старожытны падыход, калі мы сапраўды жадаем захаваць нашыя традыцыйныя абрацы. Бо гэта – нашыя карані, той падмурак, дзякуючы якому мы змаглі захавацца як нацыя, не згубілі свайго твару.

Багіні" ў юную Брыгантію. Сэнс – выклікаць дух святла ў час зімовай цемры. Першыя пробліскі духоўнага святла, пачатак аднаўлення прыроды.

(Б): 2 лютага – Грамніцы. Свята Грамнічнай Божай Маці. Паганская багіня Цёця (Жыва) – жонка грамавіка Перуна. Свята свечкі і жывога агню.

(К): 21 сакавіка. Вясновае раўнадзенства. Час ці стан раўнавагі на Зямлі і Нябесах. Сімвалічны стан крыйзісу, усталявання новага грамадскага ладу ці падніцце ведаў на новую вышыню. Рух па гадзіннікам стрэлцы.

Наогул раўнадзенствы – сімвалічныя межы паміж чалавецтвам і светам жывёлаў і элементаў. Пад час раўнадзенства сілы святла і цемры заключаюць кароткае перамір'е. Час духоўных пасвячэнняў. На змярканні сонца робіць віхорны рух. Раўнадзенствы ўяўляюць сабою спіральную праекцыю схаваных жаданняў і памненняў, унутране разуменне дуальнасці душы.

(Б): 22 сакавіка – Саракі. Прылітаюць птушкі з выраю ("раю"). Малені і ахвярапрынашэнні Сонцу, Зямлі і Вадзе актыўна дапаўняюцца магічнымі дзеяннямі, на-кіраванымі на рытуальнае выгнанне і непрызнанне духаў цемры і холаду.

(К): 1 траўня – Бэлтэйн. Трансфармацыя пачуццяў у душы. Ачышчэнне і аднаўленне духоўнай моцы праз попытама рытуальнага вогнішча.

(Б): на пачатку траўня – Ляльнік і Юр'я. Першы выган жывёлы на пашу. Гулянні на лузэ, побач з хлебным полем, на расістай Юраўскай траве; сакральная ежа і Юраўская песні.

Далей па календару – Зялёныя святкі. Сонечны бог прыносіца ў ахвяру і, уваскрасаючы, надзяляе сваёю моцю ўсё навокал ("Пахаванне стралы").

(К): 22 чэрвеня – летні сонцазварот. Паваротны момант году. Адзінства з духоўным Сонцам ці "Вышэйшым "Я" (адзінства з Богам). Вышэйшая кропка ўплыву Месяца. Час духоўных пошукаў.

(Б): 23-24 чэрвеня – Купалле. Адзінства чалавека і Сусвету, адзінства ўсіх стыхіяў – Агню, Вады, Зямлі. Пашукі "Папараць-кветкі", якая дае магчымасць пазнання Зямных таямніцаў, робіць празорлівым і шчаслівым. Раніцою ў дзень Івана Купалы "сонца грае, раздзяляеца на шматлікія рознакаляровыя колы, якія то сыходзяцца, то разыходзяцца, ствараючы пры гэтым цудоўную гульню колераў".

(К): 1 жніўня – Ламмас. Збор ураджаю. Свята пераўтварэння Зямной Багіні з Дзевы ў Маці. У час Ламмасу яна ішла пад Зямлю, карысталася пладамі сваёй працы, пасля чаго пераўтваралася ў старую, якая "выходзіла" на паверхню падчас Сэмхэйна.

(Б): 2 жніўня – Ілля. Сонца ўжо павярнула на восень. Ілля ўступае ў барацьбу з "нячыстай сілай" і злымі духамі, якія пачалі адраджацца.

Зажынкі, якія робіць "галоўная жніва". У розных мясцовасцях гэту ролю выконвала ці ўдава, ці толькі што выйшаўшая замуж, ці самая старэйшая. У язычніцкія часы ўшаноўвалі багіню Цёцию (Жыву) – Багінню лета, ураджаю і дабрабыту.

(К): 23 верасня – восеньскае раўнадзенства. "Мост мяча" паміж маральным і амаральным. Час вялікіх азарэнняў і навучання. Перыяд змяркання Сонечнага бóstва. Рух супраць гадзіннікам стрэлкі.

(Б): 22-23 верасня. Багач. Праводзіліся рытуалы пакланення і ахвярапрынашэння Сонцу або Даждзьбогу. Падзяка за ўраджай. Уздзвіжанне. "Закрываенне" зямлі на зіму. "Сонца зранку рухаецца, коціца катком і пераліваецца рознымі колерамі".

Птушкі адлітаюць, а змеі збіраюцца разам і ідуць у свой "вырай" у норы.

Чалавек мае магчымасць дабыць "Рожкі" ці "Карону" цара гадзюк (змяя – сімвал мудрасці). Але трэба ведаць, што адзін "рог" – нешчаслівы, мярцвяцкі, а другі – шчас-

Спявак пісаў Марыі Шутовіч аб сваіх выступленнях у польскім радыё час ад часу, а значыць не пастаянна. Але і тое, што мы знаходзім у гэтых пісьмах, пераконвае нас у тым, што сплавы Забэйда шырокая разгарніцца мастацтвом лінейнасць у польскім радыё. Так з пісьма ад 27.03.38г. даведваемся, што 03.IV.38г. радыё перадае ягоны канцэрт з варшаўскай філармоніі, што ў гэты ж дзень спявак выступае ў радыё, 12.IV. пяе ў оперы "Старая басня", перадаванарадыё, 14.IV.радыё будзе перадаваць нейкую араторыю ў выкананні Забэйды на канцэрце ў варшаўскай кансерваторыі.

Пісьмом ад 13.IV.38г. паведамляе, што 03.V. пяе аж два разы ў радыё, а 30.V.38г. таксама два разы: для Амерыкі і Англіі. Піша спявак, дарэчы будзе сказана, што ён з Англіі атрымаў аж некалькі пахвальных пісьмаў на ягоныя радыёвыя выступленні. Пісьмом ад 20-га чэрвеня 1938г. паведамляе, што пяе 20 чэрвеня ў радыё для краёвага слухача, 23-га чэрвеня – для Амерыкі, а 21-га чэрвеня піша, што ён у радыё выступае і 16 і 20 чэрвеня, а 2, 7, 15 ліпеня выступае ў радыё і для краёвага слухача і для заграніцы, што ўночы з 15 на 16 ліпеня пяе для Амерыкі. Пісьмом ад 13 верасня паведамляе, што ў радыё пяе для Амерыкі 14 і 17 верасня, для краёвага слухача – 21 верасня і 7 кастрычніка. У 1939 г. спявак выступае з песнямі ў радыё 9, 20, 21 і 25 чэрвеня (21 чэрвеня спяваваў амерыканскому слухачу). У адным з пісьмаў спявак адзначае (я ўжо гаварыў аж гэтым), што ён "нават для радыё ніразу ня мог запяць таго, што хацеў бы". Аднак, міма цяжкіх цэнзурных умоў, спеваку ўдавалася побач клічнага рэпертуару – эўрапейскага і сусветнага – спяваць і беларускія песні, пераважна народныя – "Малады дубочак", "Ляўоніху", "Чаму ж мне ня пець, чаму не гудзець", "Купаленку", "Цераз сад вінаград", "Кукавала зязюля" ды інш.

Спявак-патрыёт не аграñчваўся да канцэртнай дзеянасці на эстрадзе і ў радыё. Ён дбай аж захаванні і ўвекавечанні беларускай песні. З ягонай ініцыятывы быў наладжаны запіс шматлікіх беларускіх песняў на грампласцінкі – песні ў ягоным выкананні. Атрымалі славу і папулярнасць запісы беларускіх песняў фірмы "Одэон", праведзеныя не без фінансавага ўдзелу самога Забэйды. Запісаныя такія песні: 1) "Малады дубочак", 2) "Чаму мне ня пець", 3) "Ляціць сарока", 4) "Конь бяжыць, зямля дрыжыць", 5) "Шчука – рыба ў моры", 6) "Ой, рана-рана куры запелі", 7) "Рабіна-рабінчак", 8) "Як памерла матулька", 9) "Ляўоніха" ў апрацоўцы Туронкова, Красева, Грэчанінава і Казуры.

Спявак стараўся, каб беларуская песня заўсёды жыла і працавала. Ён заахвочваў беларускія выдавецтвы і прыватных грамадзян выдаваць друкам апрацаваныя кампазітарамі беларускія песні. Паводле ягонай правільнай думкі, "друкаваная песня сама жыве і бароніцца".

Яшчэ ў Вільні, пры сустрэчах з беларускімі грамадзянствам, у патрыятычнай атмасферы, зарадзіўся ў Забэйды, а правільней сказаць, узмоцніўся на кірунак да роднай песні. Праўда, яшчэ ў дзяцінстве з вуснаў маткі адчуў смак яе. І вось, хоць цяжка было ва ўмовах польскага палітычнага перадваеннага рэжыму жыць і працаваць беларусам, Забэйда не сходзіць з выбранага шляху-дарогі распаўсюджваць родную песню, песню роднай маці, і як спявак кажа, "несці яе ў свет, паказваць яе красу, даваць людзям радасць і ўзбагачаць гэтай песняй сусветную культуру" ("Белавежа", № 1, стар. 304. Беласток, 1965г.) і ён гэта рабіў, выступаючы і на эстрадзе і ў радыё.

Ставіліся палякі да беларускай песні і да самога Забэйды неаднолькава. Адны не любілі "мужычкага" рэпертуару Забэйды і яго самога, іншыя пагаджаліся і нават смакавалі ў гэтым рэпертуары. Дабрым словам Забэйда ўспамінае многіх музычных дзеячаў палякаў, выказвае ўдзячнасць дырэктору варшаўскага радыё гр. Рудніцкаму, перадваеннаму, а паваеннаму – Раману Ясінскаму за іх падтрымку і дапамогу. (Гл. у "Белавежы", стар. 305).

Адзначым тут і дабрародную, гуманную грамадзянскую дзеянасць нашага спевака ў даваенную пару. Ён стараўся вышукваць здольных беларускіх юнакоў і іх усямерна падтрымліваць. Сам не маючы ў дастатковай меры матэрыяльных сродкаў, стараўся іх здабыць шляхам складак і ахвярай для стварэння стыпендыяў для беларускай моладзі. Мне вядома, што сянняшні намеснік галоўнага рэдактара "Літаратуры і мастацтва", пісьменнік А. Бажко, які ў перадавенную пару пражывав у Варшаве, вельмі ўдзячны спеваку за дапамогу ад яго і апякунства.

ВАЙНА, ДРУГАЯ СУСВЕТНАЯ ВАЙНА...

Страшная; крывавая яна. Пачалася 1-га верасня 1939г. нападам гітлерайскіх полчышчаў на Польшчу. Забэйда ў Варшаве. Перажывае пекла бамбёжак і артылерыйскага абстрэлу польскай сталіцы. Ён кантужаны, засыпаны грузам руйнаваных будынкаў. Мяне, як і дзесяткі тысячай вязняў, уnoch з 17 на 18 верасня 1939г. вызваляе з концлагеру "Бяроза-Картуская" герайчная Чырвоная Армія. Я еду з таварышамі па нядолі маршрутам Брэст-Чаромка-Беласток дрызінай, з Беластоку ў Вільню цягніком. У Брэсце мяне падтрымалі прыяцелі беларусы: накармілі, далі на змену бялізну, выгляд меў мядзвеўкі, дык пагаліўся там, у Беластоку, зноў жа сардечныя беларусы, і накармілі і далі гроши на дарогу. Прыйехаў шчасліва ў Вільню. Забэйда ў Варшаве расхварэўся і ад голаду і ад холаду. Стрыечны брат Забэйды Язэп Урбановіч з сваім таварышам – якія ж яны адважныя і самаахвярныя! – праніклі ў Варшаву (тады яна была абкруженая нямецкімі войскамі), каб выратаваць спевака і вывесці яго за горад. Забэйда, будучы хворым, адмовіўся пакінуць горад. Урбановіч, вярнуўшыся ў Беларусь, у Брэсцкую вобласць, падчас нямецкай акупацыі ўзначальваў партызанская атрад і загінуў смерцю героя ў барацьбе з нямецкімі захопнікамі. У музеі Айчыннай вайны ў Мінску, у экспазіцыі, сярод многіх герояў Айчыннай вайны, фігуруе і Язэп Урбановіч...

Нявыносныя ўмовы жыцця ў Варшаве пад крывавай уладай нямецкіх фашистыстаў змусілі Забэйду пакінуць польскую сталіцу і выехаць у сталіцу братнай Чэхаславакіі. Гэта сталася ў другой палове мая 1940г.

Пра першыя ўражанні з побыту ў чэхаславацкай сталіцы Забэйда піша так: "Трудна забыць тое ўражанне, якое зрабіла на мяне Прага-майская, квітнеючая, залатая Прага. Гэта быў рай! Калі сонечным днём я падняўся на зялёную горку Пэтршын і ўбачыў усю прыгажосць горада, мне здолося, што ў мяне выраслі крылы і што я вось-вось палячу" ("Белавежа", стар. 307.).

Хутка Забэйду запрашаюць на работу ў народны тэатр. Выступленні Забэйдавы ў тэатры адзначаліся поспехам, асабліва падабалася слухачам і крытыцы выконывавая ім артыя Ленскага. Роля Ленскага дасоль у тэатры займала другараднае месца, а Забэйда – паводле крытыкі – паставіў яе на першое месца. 12 кастрычніка 1940г. адбыўся і першы канцэрт у Празе. Сметанаўская зала была перапоўнена. Першы раз у Празе ў выкананні Забэйды прагучала і беларуская песня. На канцэрце спявак праспявяваў і шырокая вядомую патрыятычную песню выдатнага чэскага кампозітара Б. Сметаны "Кдо в златэ струны заграт зна". Песня канчаецца такімі словамі: "Той народ яшчэ не загінуў, якому вяшчун спявае, бо песня ў небе народжана і ў прах жыццё ўдыхае". Трэба ведаць, што Чэхаславаччына ўжо тады была пад нямецкай акупацыяй і такую песню спяваць было небяспечна. Дасканальная выкананая Забэйдам гэтая песня выклікала буру воплескаў. Слухачы дамагаліся яе паўтарэння, але акампаніятар Забэйда насцярожана папярэдзіў спевака: "Не паўтарай, бо пасадзяць на месца і вас, і мяне з вами!".

numізматыка Беларусі"). Аб гэтом сведчаць і археалагічныя знаходкі на нашай зямлі і элементы паганскіх абрарадаў.

Зараз давайце параваляем два календары:

Беларускі абрарадава-святочны каляндар: (Б)

Параўноўваючы з сучасным беларускім абрарадава-святочным календаром, трэба лічіваць, што паступова (з увядзеннем хрысціянства на Беларусі) хрысціянскія святы ці накладаліся на паганскія, ці замянялі іх, адсоўваючы на іншыя даты, ці наогул скасоўвалі ўвядзеннем у час іх святкавання хрысціянскіх пастоў.

(К): 1 лютага – Брыганція. Пераўтварэнне "Старой, Ляжачай Пад Покривам

КАЦЯРЫНА ЧЭРВОНЦАВА

ДУХОЎНАЯ СПАДЧЫНА
ПРОДКАЎ

Цяпер такі час, калі людзі зноў сталі звяртацца да духоўных крыніц. Шмат друкуеца літаратуры розных рэлігійных і філософскіх плыняў. Кожны можа выбіраць, што яму больш па густу.

А якія ж сістэмы духоўнага ўдасканалення былі ў нашых продкаў? Што з'яўляецца складаючымі нашай нацыянальнай духоўнасці?

Апошнім часам у друку гаворыцца выключна аб "славянскім адзінстве" і праваслаўі. Але, мне здаецца, гэта зусім ужо вузкі погляд на вялікі духоўны скарб, які збіраўся нашымі продкамі шмат стагоддзяў з розных крыніц. Сёння мы ведаем і пра наш "балцкі субстрат", і пра тое, што ў манастырах і школах розных канфесій у даўнія часы наша моладзь атрымлівала адукцыю на ёўрапейскім узроўні, і што былі адметныя вольнадумныя асобы, якія ад пераследу за свае погляды ў Заходній Еўропе шукалі выратавання на нашай зямлі.

Гэтыя прыклады можна прыводзіць бясконца. Давайце звернемся да самага пачатку, да паганскіх часоў. Мы ведаем, што стагоддзямі на нашай зямлі паганства суйсавала з хрысціянскай рэлігіяй, і асобныя яго рысы захаваліся аж да XX стагоддзя ў выглядзе камянёў-прошчаў, у беларускім фальклоры і абрадах, у забабонах і г. д. Нават даследчыкі сучаснага беларускага менталітэту гавораць аб "міфалагічным светаўспрыманні" нашых людзей. Даследаванне нашай старажытнасці мае шмат цяжкасцяў. Сённяшняя каляндарныя святы і фальклор – гэта толькі адгалоскі некалі складаных абрадаў і ўяўленняў аб сусвеце, якія складана зразумець сучаснаму чалавеку. У даследчыку шмат якія выгады грунтуюцца на здагадках.

А ўсё ж хочацца даведацца і адчуць саме галоўнае – першапачатковы сакральны (духоўны) замест дзеянняў нашых продкаў. Дзеянняў, якія некалі былі язычніцкімі містэрыймі. Давайце паспрабуем гэта зрабіць, параўноўваючы кельцкі каляндар друідаў і беларускі абрадава-святочны каляндар.

Чаму менавіта кельцкі?

Аб гэтай традыцыі захавалася шмат гістарычнай інфармацыі, і яна ўжо шмат гадоў вывучаецца даследчыкамі на Заходзе. У кнізе Х. Патэрсан "Кельцкая астралогія" ёсьць нават такія выказванні: "Можна з упэўненасцю гаварыць аб тым, што заходняя цывілізацыя абавязана кельтам не ў меншай, а можа нават і ў большай ступені, чым грэкам і рымлянам...". Ёсьць падстава меркаваць, што гэтая цывілізацыя (кельцкая) з'явілася ў раёне сучаснай Грэцыі і Эгейскага мора у III-VI стст. да Р.Х., паступова пашырылася ў Еўропе і да 1472 г. ахапіла велізарную тэрыторыю ад сучаснай Расіі да сучаснай Іспаніі, Шатландыі ды Ірландыі".

Нашыя даследчыкі пішуць наступнае: "Арэал ранніх славян не быў замкнёны тэрыторыяй. У 3-2 стст. да н.э. ў яго пранікалі кельты, якія перайшлі праз Карпаты і рассяяліліся ў Сілезіі і Малапольшчы. Да гэтага часу датычыцца цеснае славяно-кельцкае ўзаемадзеянне, якое пакінула спадчыну ў культуры славян" ("Археалогія і

Водгукі на канцэрт у чэскай прэсе. Вось што пісаў "Народні стршэд" (Прага, 17.X.1940г.): "Сапраўдны мастацкай падзеяй было канцэртнае выступленне беларускага спевака Міхала Забэйды-Суміцкага, які зноў, як у ролі Ленскага ў оперы "Яўгені Анегін" Чайкоўскага, паказаў сябе спеваком сусветнага маштабу. Ён валодае сваім сакавітым і гнуткім голасам з віртуозным майстэрствам. Захапляе буйнай сілай і незвычайнімі ціхімі тонамі. І заўсёды добра разумееш кожнае яго слова, ці калі спявае на сваёй роднай мове, ці з прыкладнай увагай па-чэску. Стылёвая інтэрпрэтацыя італьянскіх майстроў (Качыні, Карысцімі), таксама як і Моцарта і Шуберта, знаходзіць у Забэйды заўсёды арыгінальнае тлумачэнне. Чайкоўскага спявае проста непераўзыдана, гэтак жа, як і Рымскага-Корсакава. З чэскіх песняў разам з Дворжакам і Новакам, асабліва удалася Сметанава "Хто ў залатыя струны..." Найбольшага поспеху натуральная дасягнуў у беспадобным дасканальным выкананні ўкраінскіх і беларускіх песняў, цудоўным харством якіх здолеў захапіць прыдзірлівага слухача. Забэйда становіцца, такім чынам, сапраўдным энтузіястам, які прапагандуе скарбы народнай творчасці з вялікім поспехам".

У іншых чэскіх фаховых справаўздачах аб канцэртах М. Забэйды згодна падкрэсліваеца культура ягонага голасу і паэтычна чуткасць душы, якая дазваляе яму пранікнуць аж у найдалейшыя глыбіні кожнай песні. Дзякуючы гэтаму спявак аднолькава ўдала спраўляецца як з класікам Скарлацці, так і з любым прадстаўніком сучаснай музыкі. А найлепш аднак удаюцца яму народныя песні, якія спявае "з дзіву годным смакам і з чуцьцёвым ценяваннем" (Карл Недбал).

ПРАЖСКІ ПЕРЫЯД ЖЫЦЦЯ...

Пражскі перыяд жыцця і мастацкай дзеянасці спевака найбольш доўгатрываў. Сёлета (1971г.) ужо мінула 31 год, як спявак пражывае і плённа працуе ў Залатой Празе.

Найбольш цяжкім, трывожным і небяспечным для яго жыцця быў перыяд нямецкай акупацыі. Яму, як непажаданому ў палітычных адносінах, пагражала высыленне з Прагі ў глыб Нямеччыны. Нямецкія ўлады лічылі яго пропагандыстам славянаўства, а па даносе з Варшавы – нават бальшавіцкім агітатарам; дамагаліся, каб ён "прайаві сябе палітычна" у ўгоду нямецкім фашистам. Давялося Забэйду пабываць на допытах у гестапа дзеля высвятлення палітычнага ablічча. Быў час, калі яму забаранялі без спецыяльнага дазволу выезджак з Прагі і ён павінен быў кожны месяц на працаўці цэлага году мэльдаваца ў пражскай паліцыі. Аднойчы, хворага і зняможнага, налажыўшы ланцугі-наручнікі, проста з бальніцы, у якой ляжаў, гестапаўцы ўзялі Забэйду і павялі ў "слайны" Печкавы палац (гняздо гестапа), а адтуль – у Панкрацкую турму, у турму, у якой фашисты замучалі чэскага героя Юліуса Фучыка. Фашисты падаразвалі За-

Міхась Забэйда-Суміцкі з маці
ў роднай вёсцы. 1943 г.

бэйду, што ён у кантакце з чэхаславацкім партызанамі. Можна сабе ўяўіць, колькі мёё Забэйда душэўнага болю, перажыванняў ад гэтага. Забэйда ўмела, гібка, пераканаўча апраўдваўся ў стаўленых яму гестапам неабаснаваных закідах і авбінавачаннях, не пайшоў на супрацоўніцтва з фашыстамі ў жаданым імі напрамку.

Аб сваіх перажываннях таго часу спявак падрабязней апавядзе ў сваіх успамінах, надрукаваных у "Белавежы", № 1 (Беласток, 1965г., стар. 308-313).

Новы, творчы, нармальны, перспектывыўны і эфектыўны перыяд у дзейнасці спевака настаў пасля вызвалення Прагі Савецкай Арміяй ад гітлераўскіх акупантаў. Забэйду запрасілі выступаць па радыё і ў канцэртах. Эпертуар ягоны ўзбагаціўся новымі песнямі, у тым ліку партызанскімі і песнямі савецкіх кампазітараў.

Але вернемся яшчэ да перыяду нямецкай акупацыі. Забэйда і ў гэтым перыядзе быў дзейным спеваком. З Прагі даязджаў – цераз гранічныя бар'еры – на запрашэнне беларусаў беларускі салавей, як яго тады называлі, у Беласток, Ваўкавыск, Слонім, Вільню, Рыгу, Дзівінск, Краслаўку, Інду (Бальбінова) і ў іншыя асяродкі, дзе пражывалі беларусы, таксама ў беларускія калоніі ў Нямеччыне. І ўсё з канцэртамі, з песняй.

У 1944г. з выпадку 15-цігадовай мастацкай дзейнасці Забэйды, 21 мая ў будынку гарадскога тэатра ў Вільні адбыўся вялікі юбілейны канцэрт. З багатай праграмай выступіў спявак. У першай частцы праграмы – песні розных кампазітараў у мовах арыгіналу: Перголеса (італьянская) – "Ужо тры дні, як Ніна", Моцарта (нямецкая) – "Калыханка", Шуберта (нямецкая) – "Фарэль", Шымкуса (літоўская) – "Дзе хатка мохам пакрыта" і таго ж Шымкуса (літоўская) – "Калыханка". Далей, у першай частцы праграмы, – песні славянскіх кампазітараў: Туранкова (беларуская) ардыя Надзеікі з оперы "Кветка шчасця", Рахманінава (расейская) – "Бэз", Чайкоўскага (расейская) ардыя Ленскага з оперы "Аўгент Анерін", Шопена – (польская) – "Сум", Манюшкі (польская) – "Дзівэ зоркі", Арэскага (расейская) – песня з "Рафаэля".

У другой частцы праграмы канцэрта беларускія рамансы: Чуркіна "Ты прыйдзі", Шчаглова "Учора шчасце толькі глянула нясмела", Туранкова "Вечар" і "Летам за парканы", Аладава "Лета". У трэцій і апошній частцы праграмы – беларускія народныя песні ў апрацоўцы кампазітараў: Галкоўскага "Ой дажджык ідзе", Туранкова "Рабіна", Грэчанінава "Конь бяжыць", Туранкова – "Ой мама", "Калыханка" і "Сваток", Самохіна "Антон маладзенъкі" і Галкоўскага "Ці грэх цябе любіць". Некаторыя песні спявак змушаны быў паўтарыць. Канцэрт прайшоў з вялікім поспехам. Воплескам ня было канца.

Адна з ведамых беларускіх жанчын прысвяціла юбіляру верш пад загалоўкам "Салавей", выказваючы ў ім такія пажаданні:

З выраем звонкім, што з ветрам плыве,
Зноў ты да нас прыляцеў, салавей,
Роднаю песню нас песьціць.
Зноўкі твой голас хвалюе да дна
Нашия сэрцы, як сонца й вясна, –
Госці ў закураным месце.
Дык заспявай нам, залійся вазьмі,
Як у вільготным хмыззі салаўі
Вечарам сінім у трауні.
Пей нам аб сонцы, што ў лозах густых
Жоўта-зялёны разгойдвае дым
Рухам павольным і плаўным.
Пей аб вясне, што ружовы туман
Сцеле ў ваччу і па свеце на зман,

было свежае, нечаканае. Студэнты пачалі пісаць дыпломнія работы на новую тэматыку. Тады я пачаў пра новае імя ў беларускай літаратуры – Васіль Быкаў. Студэнты збираліся часта группамі, пачалі абліркоўваць свае творы. Жывой стала газета інтытуцкая "Ленінец", нават насценгазета. Там я прачытаў вершы сваіх калег-студэнтаў Т.Кузялевай, В.Агеева, В.Сапожнікава, Б.Вахнюка ды іншыя.

З'явіліся "капусынкі", правобразы КВН. У нас быў свой добры тэатр, у якім удзельнічалі і мае аднакурснікі Лёня Закс (цяпер ён стаў дыктарам і палітычным аглядальнікам тэлебачання пад прозвішчам Леанід Элін), Валодзя Македонскі, Барыс Вахнюк (на саюзным радыё вёў маладзёжную праграму), Якушава (таксама на саюзным радыё вяла маладзёжную праграму). Словам, было цікава жыццё.

Я выпісваў на свае сціплюя гроши "Беларусь", "Звяздзу" і "ЛіМ". Усё мне акуратна прыходзіла на Усачоўку. Я ўжо быў у курсе таго, як живе мая Беларусь. Да таго ж у бібліятэцы я браў тоўстыя беларускія часопісы "Полымя", "Маладосць". Мяне ўвесь час свідравала думка аб стварэнні ў Маскве беларускага зямляцтва. У мяне ўжо стаяла этажэрка беларускіх кніг. Быў жа беларускі аддзел у магазіне "Кнігі саюзных рэспублік" на Кірава,6. Вось я там і рабіў свае папаўненні. Гутарыў я з многімі землякамі, але яны былі часта нейкімі тугадумамі, аморфнымі, вялымі, а часам і зусім абыякавымі і нават варожымі (П.Максіменка), якія думалі, як ім тут застасца ў Маскве. Але хутка знайшлася Клава Магільницкая. Яна таксама купляла беларускую літаратуру і была гатова да гуртавання. Яна вяла работу па жаночай лініі, а я па мужчынскай. Далучылася Валя Грудзэева. Яна прывяла сваёг земляка Івана Лецку, тады студэнта тэатрыльнага інстытута, пазней артыста, потым кавала на заводзе Ліхачова, аўтара некалькіх зборнікаў пээзіі, што выходзілі ў Менску і ў Маскве. Нарэшце ён спіўся і страціўся, хоць тады быў даволі патрыятычны, падаваў вялікія надзеі, быў акуратным, інтэлігентным. Далучылася беларуска-мастачка (прозвішча забылася), Аркадзь Воранаў (цяпер ён у Менску працуе педагогам, сын акцёра ў ТЮГу). Так мы сабраліся на першое паседжанне зямляцтва ў канцы 1961 года. Сябры прывялі сваіх сябров-беларусаў. Няхай не ўсе яны ўпісаліся, але ж быў ужо настрой, што мы беларусы. Зрэшты, мы былі першым зямляцтвам, бо нават украінцы не мелі гурту. Да нас ставіліся станоўча, толькі адна выкладчыца Я.Аляксеева спыталася: "А вы не збіраецся адарвацца ад Расіі, ад СССР? Глядзіце..."

(Працяг будзе)

археалагічнага гуртка. Усё ж у сваіх індывідуальных навуковых працах я заставаўся самім сабой.

Былі тут яшчэ беларусы. Спрабаваў іх павярнуць тварам да Беларусі, яле яны былі нейкімі глухімі. Можа толькі пару чалавек прыхільна ставіліся – адабралі. А Саша Савасценка ўвогуле быў нейкім чужаком сярод сваіх. Ён фатаграфаваў лісточки на дрэвах, філасофстваўваў, захапляўся ідэямі марксізму-ленінізму. Ні на якія беларускія вечары ці канцэрты не хадзіў. Я яму напамінаў, што ў яго ж ёсць Маргілёўшчына. Глуха... Пазней гэты ж Саша Савасценка, што са мной жыў на Усаочоўцы і разам вучыўся ў tym жа МДПІ імя Леніна на геафаку, стаў кандыдатам філасофскіх навук, парторгам інстытута замежных моў у Менску, дацэнтам. Потым працаўваў загадчыкам аддзела ЦК КПБ. Герой "Сказа пра Яфрэма Сакалова і тайную вячэр" (Мн.1993, с. 33):

Як папрэ на сценку сценка
І ад страху закрычым,
Той бязвольны Савасценка
Не паможа нам нічым...

Вось такім аморфным быў Савасценка і тады. Жыў для сябе. Перад усімі кланяўся.

Вельмі спрыяльна да мяне адносіліся аспірант Саша Баразняк, сёння ён доктар гістарычных навук, прафесар Екацёрынбургскага ўніверсітата, а таксама Валодзяя Цэхмістрэнка (1924-1970), пазней дацэнт МДПІ імя Леніна. Яны мяне ўладзілі ў залу навуковых супрацоўнікаў гістарычнай бібліятэкі. Гэта дало мне магчымасць хутчэй атрымліваць кнігі, не стаяць у доўгай чарзе, што была ў агульнай зале. Там жа былі і перакладчыкі, якія дапамагалі пераклаці тэксты з кніг замежных аўтараў. Мне дапамагалі А.М.Бяссонава, В.Барашкова, М.Мелік-Пашаева. Там жа я пазнаёміўся з праўнукам Пушкіна, які складаў бібліографію, за што быў членам СП СССР. Быў на адкрыцці музея А.С.Пушкіна на Крапоткінскай.

Новыя павевы адчуваўся ўсюды. Самае галоўнае, на тварах людзей адчуваўлася гэтае абуджэнне. Да таго ж поспехі ў космасе таксама прыдавалі ўпэўненасці ў прагрэсе. Ніколі не забуду, калі пад час лекцыі па гісторыі СССР (чытаў праф. П.Г.Софінаў) раптам пачулу пазыўная радыёстанцыі (такога ў аўдыторыях ніколі не ўключалі, і мы нават здзівіліся, што ёсць такія), і тады голас Левітана прамовіў, што ў космасе грамадзянін СССР лётчык-касманаўт маёр Юрый Гагарын. Выслухалі паведамленне. Узняліся ўсе з месцаў і ўсе высунуліся на вуліцу. Нехта крикніў: "Хадзем на Красную плошчу!" і вось мы ў паходзе. Мы былі першымі на плошчы. Нас фатаграфавалі, здымалі на кінаплёнкі. Тут жа да нас далачыліся студэнты суседняга з намі медыцынскага інстытута. Яны паспелі на сваіх белых халатах зрабіць эфектныя надпісы "Масква. Космас. Гагарын. Ура!" Гэтым яны сталі самымі прыцягальными аб'ектамі. Нас яшчэ больш фатаграфавалі. Асабліва старалася нейкая жанчына-рэпарцёр, шмат было замежных журналістаў. Настрой ва ўсіх быў нейкі незвычайны. Чалавек у космасе. Доўга мітынгавалі. Жадалі шчаслівага прызямлення. А фактывна паведамленне ішло ўжо тады, калі Гагарын здзейсніў гэты шчаслівы палёт. Ён аддяляў сваю гадзіну і прызямліўся, тады фактывна і пайшло паведамленне ТАСС. Я быў здзіўлены, калі міліцыянер нам сказаў, што Гагарын ужо прызямліўся ў зададзеным раёне.

Назаўтра выйшлі газеты з матэрыяламі аб космасе. Знаходзілі і сябе на фотаздымках на Краснай плошчы. Потым было ў часопісах, нават у кнізе "Утро космической эры" ды інш.

Разам з гэтым ішлі да нас новыя невядомыя аўтары, накшталт А.Салжаніцына "Один день Ивана Демидовича", часопіс "Новый мир" А.Твардоўскага. Словам, нешта

Пей аб тузе і ўцехах.
Песняў тваіх раззалочаны сум
Ветры па руňах сівых панясуць,
Збудзяць вясновае рэха.
І заліецца ўвесь край, загудзе,
Ажно кругі паплынуць па вадзе,
Яблыні ўздымуць завею.
Пей, салавей, хай па свеце гучыць:
"Слаўна ўмеюць спявакі крывічы,
З песняй іх лёс ня ссіве!"

Ня трэба гаварыць, якое аграмаднае значэнне мелі канцэртныя выступленні Забэйды ў пару падняволля, у пару прыгнёту пад гітлераўскім ярмом. Іх цяжка пераацаніць. Яны падымалі дух, радзілі надзею на лепшую будучыню, мацавалі нацыянальныя сілы і свядомасць, сведчылі, што жыве Беларусь. А беларускім партызанам беларуская песня ў выкананні Забэйды ўзмакніла сілу волі да барацьбы з фашистамі, аб чым аднойчы гаварыў спеваку актыўны ўдзельнік партызанскаага руху (гл. "Белавежа", стар. 310).

Неацанімай заслугай нашага спевака ў цяжкую ваеннную пару ёсць тое, што ён дабіўся запісу на грампласцінкі беларускіх песняў у яго выкананні берлінскай фірмай "Полідор". Фірма запісала такія песні:

1. "А-а-люпі, а-а-люпі" – апрац. Б. Ледкоўскага, у суправаджэнні хору Шэўчэн-кі.
 2. "Як памёрла матулька" – у суправ. хору Шэўчэнкі.
 3. "Чырвоная калінічка" – у апрац. Ледкоўскага.
 4. "Рабіна, рабінічка" – у апрац. К. Галкоўскага, суправ. аркестры Страпецка-га.
 5. "Кукавала зязюля" – апрац. К. Галкоўскага, супр. аркестры Страпецкага.
 6. "Кветка шчасці" – кампаўтара Туранкова, суправ. аркестры Страпецкага.
- Гэтая ж фірма правяла запис і дзівух украінскіх народных песняў у выкананні Забэйды ("Две коткі", "Віе вітэр").
- Іншая нямецкая фірма запісала 10 беларускіх песняў у tym жа выкананні:
1. "Цераз сад вінаград" – апрац. К. Галкоўскага,
 2. "Люпі, люпі... прыляцелі гулі" – апрац. Красава,
 3. "Ой ды ў нашым сяле" – апрац. М. Шчаглова,
 4. "Ці ня дудка мая" – апрац. К. Галкоўскага,
 5. "Маладая Беларусь" – слова Я. Купалы – К. Галкоўскага,
 6. "Ты прыйдзі" – А. Туранкова,
 7. "Прыйшоў на вяселле" – апрац. А. Туранкова,
 8. "Ой, мама, мама, чаго я плачу" – апрац. А. Туранкова,
 9. "Зорка Венера" – слова М. Багдановіча – М. Шчаглова,
 10. "Учора шчасце глянула нясмела" – М. Шчаглова.

У цяжкую ваеннную пару мне ўдалося ўладкавацца на пасадзе загадчыка Беларускага музею ў Вільні. Дапамагло мне ў гэтым тое, што я быў рэпрэсаваны польскай перадваеннай уладай, пабываў у вастрогах і ў канцлагеры Бяроза-Картуская.

У канцы 1944 г. я пакінуў Вільню на доўгія гады. Быў у глыбі Рәсей і ў Казахстане. З Забэйдам абарвалася сувязь. Вярнуўшыся ў 1956 г. у дарагун майму сэрцу Вільню, даведаўся, што спявак далей пражывае і плённа працуе ў Залатой Празе. Праз некаторы час я звязаўся з ім.

Неаднаразова будучы ў Мінску, я даведаўся ад мінскіх дзеячаў літаратуры і мастацтва пра вялікую цікаўасць да асобы і спявакай дзейнасці Забэйды з боку беларускага грамадзянства і ўстановаў культуры беларускай сталіцы. Рэспубліканскі радыёкамітэт і паасонбны дзеячы культурнага фронту просяць мяне прывесці з Вільні грампласцінкі з запісамі беларускіх песняў у выкананні нашага спевака. Я радасна, з вялікай ахвотай пастараўся выканаць іх гэткія просьбы. Даставшы ў Вільні шчасліва захаваныя грампласцінкі ў беларускіх паклоннікаў Забэйды, я павёз іх у Мінск. Радыёкамітэт БССР перапісаў іх на магнітафон. Аблужыў я імі і некаторых беларускіх пісьменнікаў, кампазітараў і іншых аматараў беларускай песні і музыкі. Яны таксама перапісалі іх на магнітафон для сябе. Музычная рэдакцыя беларускага радыё прасіла мяне падрыхтаваць інфармацыйны даклад пра Забэйду і выступіць з ім перад мікрофонам. Я і гэтую просьбу выканаў. Даклад напісаў, але выступіць перад мікрофонам не выпала мене. Музычная рэдакцыя палічыла, што лепш будзе, калі выступіць з дакладам перад мікрофонам Рыгор Раманавіч Шырма, чалавек, які аж у перадваенным часе "адшукаў" Забэйду і больш за мяне яго ведае. Тагачасны мастацкі кіраунік Беларускай дзяржаўнай акадэмічнай капэлы Рыгор Раманавіч Шырма выступіў перад мікрофонам рэспубліканскага радыё, знаёмыя радыёслухача з жыццём і дзейнасцю беларускага салаўя. Я з гэтага мог толькі радавацца. Міnsкае радыё з таго часу неаднаразова ў сваіх перадачах перадавала беларускія песні ў выкананні Забэйды.

З того часу Забэйда стаўся вядомым спеваком і ў Савецкай Беларусі.

Вялікае значэнне ў справе папулярызацыі Забэйды ў Савецкай Беларусі мелі публікацыі ў рэспубліканскай прэсе артыкулаў пра Забэйду Р. Шырму і інш. аўтараў.

Mihail Zabeyda-Sumitski.

Прага. 30-я гады. Забэйду пяра С. Грахоўскага.

Так у газетах "Чырвоная змена" (№ 244, ад 16 снежня 1961г.), "Звязда" (№ 215 ад 12 верасня 1962 г.) змешчаны цікавыя інфармацыйныя артыкулы пра спевака пяра Р. Шырму.

Дадамо, што ў пазнейшым часе, пры кожнай нагодзе, пра Забэйду гаварылася ў беларускім савецкім друку, у беларускім рэспубліканскім радыё. Так, напрыклад, тыднёвік "Літаратура і мастацтва" ў нумары з дня 24.XI. 1967 г. пісаў: "...Нядаўна Міхась Забэйда-Суміцкі наспявай (у Празе – дап. Я. Ш.) новую доўгаграючу пласцінку. У выкананні славутага спевака можна пачуць песні (далей падаецца пералік песен, прозвішчы кампазітараў, стваральнікаў музыкі песень, аўтары тэкстаў іх – Я. Ш.)".

У праграме "Беларускага радыё і тэлебачання" ад 02.XII.1967 г. чытаем: "05.XII. – аўторак, радыё будзе перадаваць расказ пісьменніка С. Грахоўскага п. з. "Для песень народжаны". Пры гэтай інфармацыі змешчана рэпрадукцыя фота спевака. Далей змешчана паведамленне аб tym, што 10.XII. а гадз. 12 радыё будзе перадаваць расказ пра Забэйду-Суміцкага таго ж пісьменніка С. Грахоўскага. Пісьменнік нядаўна будучы ў Чэхаславакіі наведаў спевака. Прыйгадаем, што ў тыднёвіку "Літаратура і мастацтва" надрукаваны вельмі прыгожы нарыс пра

У роздуме аб мінулым.

Любіў бываць на сустэрэках з кампазітарамі, артыстамі, мастакамі. Наведваў вечары ў Палітэхнічным музеі. Там была лекцыйная зала, дзе выступалі ўнікальныя вучоныя, як савецкія, так і замежныя. Усё гэта цікава. Але мы тады яшчэ не ведалі пра расстрэл рабочых у Навачаркаску. Толькі адчувалі, што гэта яшчэ не свабода

Зразумела, сродкай было мала, каб хоць напалавіну задавальняць свае патрэбнасці. Хадзіў на таварныя станцыі, разгружалі вагоны, зараблялі гроши. Потым мне пашанцавала. Праз дзень вечарам працаваў грузчыкам у столовай. Плацілі мне ў 1961 годзе 18 руб., але, галоўнае, бясплатна харчавалі. Вось так і выкручваўся. Часта мяне выручаў Браніслаў Іванавіч Бяляеў, студэнт фізтэха нашага інстытута. Ён быў галоўным грузчыкам, а я яму дапамагаў. Добрым быў шэф-повар Міхail Іванавіч Гарбачоў, які часам з сабой даваў што-небудзь павячэрцаў. Праўда, на пятym курсе я ўжо адмовіўся ад сваёй работы. Працаваў крыху ў рабочай брыгадзе па рамонту нашага інстытута, але там падманулі, і я там часу патраціў больш, чым зарабіў.

На лекцыі хадзіў толькі вядомых вучоных, ад якіх спадзяваўся пачуць больш, чым было напісаны ў іх кнігах. Тут такімі былі М.Д.Кузняцоў, А.Ф.Лосеў, М.Пурышаў, В.С.Віргінскі ды іншыя, хоць прымушалі, каб мы тырчэлі на ўсіх лекцыях. Чыталі нам у трох вялікіх аўдыторыях: 9-ы, 10-ы, 11-ы. 10-я была "зарэктавана" за прафесарам Елізаравай, якая любіла зарубежную літаратуру, але лічыла сябе ледзь не сваячкай Леніна і пастаянна чытала там, дзе ў 1918 г. выступаў Ленін, а гэта 10-я аўдыторыя. Калі я паступіў, то абапал гэтай аўдыторыі стаялі статуі Леніна і Сталіна, але ў 1962 г. ноччу Сталіна сцягнулі, а Ленін застаўся. Зрэшты, я першы раз быў у маўзалеі, калі яшчэ свята глядзеўся Сталін, а ў 1962 г. выцягнулі яго з маўзалея і пакінулі адзінага Леніна і адзін надпіс "Ленін". Усё ж падыходзілі хоць да маленъкай прауды.

Стараўся ўнікаць у глыбіні наўку на практычных занятках. Удзельнічаў у работе

адпачынку, і зноў у Москву.

Пасяліўся я на вуліцы Усачова, 64, пакой 210. У інтэрнаце са мной жылі ка-рэец Пётр Рыгоравіч Кім і кітаец Інь Чунь-Янць. Жылі ўтрох на першым курсе. Так я аказаўся на гістарычна-філалагічным факультэтэ. Для мяне адчыніліся шырокія далягляды маскоўскай культуры: тэатры, музеі, помнікі. Я сябе эксплуатаваў жахліва, бо хацелася шмат ведаць, шмат убачыць. Адразу запісаўся ў гістарычную бібліятэку РСФСР, у бібліятэку Леніна ды іншыя. Пасыпалі на бульбу, на барацьбу з жукамі ў лес, на будаўніцтва метро, палаца з'ездаў у Крамлі, плавальнага басейна пад адкрытым небам, што на месцы загубленага храма Хрыста Спасіцеля ды іншыя.

Лёс звёў мяне з цікавымі вучонымі, як Д.М.Введзэнскі, М.Д.Кузняцоў (былы пасол у Фінляндый і Англіі), В.Ф.Сямёнаў, Дзялякаў, А.А.Зерчанінаў, В.С.Віргінскі, У.А.Сурганай, А.І.Малак, П.Г.Софінаў, А.Г.Гукасава, М.М.Себянцова, А.Ф.Лосеў, М.Пурышаў, Пракапо-віч, І.Р.Галанаў, Ф.М.Галавенчанка, Ю.Прокушаў ды іншыя. Так што прыемна было іх слухаць і супрацоўнічаць. Мне асабіста шмат дапамог В.С.Віргінскі, які цудоўна ведаў старжытнасці, а я яму дапамог сваім веданнем беларускай мовы для тлумачэння некаторых летапісаў.

Ездзіў на археалагічныя раскопкі пасля першага і другога курсаў у Еўпаторыю, Сімферопаль, Данузлаў, Папоўку, Керч, Сем Каладзезей, Феадосію, Алупку, Анапу, Навасібрск, Тамань. З намі працавалі В.Д.Дашэўская, І.Ц.Круглікова, Блавацкі, Гайдукевіч ды іншыя. Эта была вельмі багатыя раскопкі. Культура антычная, скіфская. Я тады засікаўся клеймамі Сінопскімі, Гераклейскімі.

Вельмі шмат хадзіў у музеі, тэатры, канцэрты, літаратурныя і музычныя вечары, маствацкія выставы. Сёння цяжка пералічыць, з кім толькі тады не сустракаўся.

Мaim любімым заняткам былі вандроўкі ў выхадныя дні па ваколіцах Падмаскоўя. Скупіў шмат даведнікаў і ездзіў адзін ці з кім-небудзь. Асабліва мне ўдалося ўгаварыць Івана Міхайлавіча Казакова, чуваша па нацыянальнасці, чалавека даволі амбежаванага, з вузкім кругаглядам, але добрага і кампанейскага. Часам угаворвалі іншых студэнтаў, асабліва ў вандроўкі па Маскве-рацэ. Грошай было мала, і таму абыходзіліся самымі эканамічнымі сродкамі. Эканоміў на ўсім. Удавалася купляць танныя касцюмы. Купіў за 270 рублёў (27 руб – 1961 г.) у 1958 г. касцюм нямецкі і насыцоўдуга і акуратна. Шмат хадзіў нагамі. Пабываў у Абрамцеве, Кліне, Васкрасенску, Каломне, Каломенскім, Уладзіміры, Суздалі, Архангельскім, Звенігародзе, Бараадзіне, Малаархангельску, Туле, Яснай Паляні, Муранаве, Новым Іерусаліме, Мажайску, Меліхаве, Наваспакім. Ездзіў па месцах А.Чэхава, Л.Талстога, А.Пушкіна, М.Лермантава.

Наша кіраўніца групы дацэнт Эвенчык неяк запрасіла нас да сябе дамоў і нам, пачынаючым студэнтам, падарыла сваю бібліятэку. Я ўпершыню ўбачыў столькі літаратуры мінулых часоў выдання (пераважна 19 стагоддзя). Эта зрабіла выключнае ўражанне. Мне дасталося калі дзесятка кніг. Мяне пацягнула ў бібліятэкі, дзе таксама ёсьць глыбокая даўніна. Я браў кнігі дрыжачымі рукамі. Потым даведаўся пра кнігі буйністычныя ў кнігарнях. Цмокаў, гартаў, вось толькі грошай не хапала. Я, праўда, пару кніг купіў, у тым ліку М.В.Доўнар-Запольскага. Ужо тады я стаў думаць пра Беларусь. Што для яе зрабіць, чым ёй дапамагчы? Марыў пра сваё Маладэчна, пра якое ніхто ніколі не пісаў. І я па крошачках збіраў весткі пра Маладэчна, ды і пра Беларусь, хоць гэтага ніхто ні з сяброў, ні з прафесуры не падтрымліваў. Я замыкаўся ў сабе і працаваў. Часта ў бібліятэцы праседжваў па 15-17 гадзін. Ленінская бібліятэка працавала з 8-00 да 24-00. Гэта была вялікая радасць. Гістарычна працавала да 23-00. Так што толькі не ляніся. Вось толькі не было ў мяне сістэмы. Я часта адкрывала даўно адкрытае. Не было і настаўнікаў-беларусаў. З Міколам Улашчыкам я пазнаёміўся значна пазней.

Але вернемся яшчэ да грампласцінак з запісамі беларускіх песень у выкананні Забэйды. Да іх мінчане праявілі вялікую цікавасць. Народная артыстка Саюза ССР Ларыса Пампееўна Александроўская, даведаўшыся аб tym, што я маю грампласцінкі з запісам арыі Надзеікі з оперы “Кветка шчасця” незабыўнага Аляксея Еўлампавіча Туранкова ў ейным і Забэйдавым выкананні, прасіла мяне даставіць ёй тыя пласцінкі дзеля перапісання арыі на магнітафон і дзеля параўнання гучання арыі ў ёйным і Забэйдавым выкананні. Я з прыемнасцю выканала просьбу славнай беларускай спявачкі – даставіў ёй тыя грампласцінкі. Спачатку яна ня верыла, што Забэйда зможа жаночую аррю ды добра выконваць, лічачы хіба сябе бесканкурэнтнай. Аднак жа, калі праслухала гучанне арыі ў выкананні Забэйды, яна была вельмі ўзрушана і захоплена дасканальным, высокаартыстычным Забэйдавым выкананнем арыі.

Мне асабіста вельмі падабаецца прыгожае выкананне арыі Ларысай Пампееўнай дзеля субтэльнасці, жаночай лірыйнасці і цеплыні танацыі арыі, але ж, здаецца мене, Забэйда ёй не ўступае, нават перавышае яе выразам і сілай драматычнага гучання...

(Працяг будзе)

КАСТУСЬ ХАРАШЭВІЧ

УСПАМНЫ

(Працяг. Пачатак у № 2)

Яшчэ памятаю, як у новую хату часам заходзілі людзі, радня, суседзі, знаёмыя бацькі па працы. Размовы вяліся не толькі гаспадарчага характеру. Менавіта ў той час я ўпершыню пачуў прозвішча Тарашкевіча, Мятлы, Рак-Міхайлоўскага, над якім ішлі судовыя працэсы. Прыцішаным тонам вялася гаворка і аб палітычнай сітуацыі наогул. Пазней я даведаўся, што заходзілі да нас і грамадзяне, якія мелі пэўнае дачыненне да нелегальнай дзейнасці. Майму бацьку давяралі.

З асаблівым захапленнем я слухаў, як часам бацька браў у руکі гітару, якая была ў нашым доме, дзядзька Аркаш – скрыпку, хтосьці балалайку, пачыналі іграць, хоць і няхітрыя мелодыі, але так запаўшыя ў душу. То вальс які-небудзь, то польку, або яшчэ што-небудзь.

Напэўна, з таго часу і зарадзіліся некаторыя здольнасці ў мяне да музыкі. І хаця прафесійным музыкантам быць я не марыў, але ў далейшым нямала часу прысвяціць авалоданню струннымі музычнымі інструментамі. А будучы студэнтам мастацкай вучэльні ў Менску, зарганізаў там нават невялічкі струнны аркестр, з якім выступалі на студэнцкіх вечарах. А калі выїзджалі ў калгас на бульбу, даводзілася іграць на баянне або акардэоне патанцулькі. Але запаветнай маёй марай, якая так і не здзейнілася, было набыць фартэпіяна і іграць для сябе дома ў час адпачынку.

А жыццё ў родні вёсцы і новай хаце тым часам канчалася. У мяне набліжаўся вучнёўскі перыяд, а ў бацькоў – патрэба аддзяліцца і ладзіцца сваё жыццё. Той кавалачак дзедавай зямлі ўжо не мог забяспечваць дзве сям'і нават з пабочнымі часовымі бацькавымі заробкамі. І ён рашаецца на разыкоўны, як здавалася, крок – адкрыць дзе-небудзь невялікую краму, зарабіць гроши, а затым дакупіць зямлі.

У 1936 г. мы перабраліся ў в. Гарадзілава. Там у жыхара па прозвішчу Аполь, які родам з Марыупаля, застаўся пасля вайны, ажаніўся з мясцовай дзяўчынай, быта хата на два канцы. Вось у адным з іх на правах арандатара і ўсталявалася невялікая наша сям'я. Ліцэнзію на права гандляваць дробным спажывецкім і галантарэйным таварам бацька атрымаў без асаблівых проблем. Прыватны гандаль быў узаконены, і вясковыя крамы былі частыя па вёсках. Праўда, у большасці ў руках яўрэй. А для беларусаў, асабліва праваслаўнага веравызнання, былі і пэўныя абмежаванні. Яны не атрымлівалі права гандляваць гарэлкай, паколькі гэты манапольны тавар меў лепшы прыбыток пры продажы. Але ў Гарадзілаве абарот тавараў быў добры. На той час хаця было і невялікае паселішча, але кліентура больш адметная. Існаваў пансki маёнтак, якім упраўляў пан Лянкоўскі – апалалячаны беларус, бо размаўляў больш па-беларуску, чымсь па-польску. Сам уладальнік, нехта Ахматовіч, стала жыць у Вільні. Бываў у Гарадзілаве толькі наездам. Калісі гэты маёнтак належыў Габрыэлі

Ля карціны А. Марачкіна «Рагнеда і Ізяслав»

помнікаў даўніны. Хадзіў у мясцовую кнігарню. Тут я пачаў складваць сваю бібліятэчку, хоць у мяне ў Дамашах ужо было тады кніг з пайсотні. Я тут ужо новую закладваў. Незадоўга мяне абараклі. Вельмі шкадаваў слоўнікі. Служыць у Ступіне было цяжка, але і цікава, бо вырабоўвалася новая тэхніка. Вопытныя адукаваныя афіцэры, хоць і барахла хапала. Прыгожае наваколле. Рака Ака, мясціны Белапясоцкае, Акра... Спадабаўся мне горад Кашыра сваёй самабытнасцю, нейкай соннасцю. У Ступіне з 1957 года я пачаў друкавацца ў газэце "Советская авиация" і ў акружной газэце, здаецца, "Крылья Родины", ці як. Цяпер стравіліся і тыя выразкі і талоны на мае першыя ганары. У 1957 г. я стаў начальнікам радыёстанцыі. У 1958 годзе, недзе ў сакавіку, мяне паклікалі ў штаб дывізіі разам з маёрам-штурманам (прозвішча забыўся) і загадалі з радыёстанцыяй перадыслакавацца ў аэрапорт "Унукава". Гэта ўжо было ў радасць. Мы былі аўтаномнымі. Наша радыёстанцыя забяспечвала ваенна-паветраны эскорт, якім забяспечваў палёт мой начальнік, маёр. Вопытны лётчык, цудоўны чалавек. Так што я там пабачыў прыбыццё розных дзяржавных дзеячоў. Бачыў там Варашылава, Будзённага, Хрущова ды іншых.

Летам 1958 года я падаў дакументы ў Маскоўскі дзяржавы педагогічны інстытут імя Леніна, бо ў Беларусь не маглі адпусціць, а тут пры ўмове паступлення. Прышоў выклік, і я з Унукава ездзіў на экзамены. Здаў, зачылі і тады мяне звольнілі ў запас. Пасля службы і з зачыненнем прыехаў у родныя Дамашы. Стаяў на ўлік у ваенкамат, зрабіў пашпарт, бо раней у сельскай мясцовасці меў пашпарт забаранялася. Тыдзень

ГЕНАДЗЬ КАХАНОЎСКІ

КРОКІ МАЙГО ЖЫЩЦЯ

(Працяг. Пачатак у №№ 1-2)

Начальнік школы падпалкоўнік Завіруха, жорсткі быў чалавек, службісты. Больш лагодным быў намеснік начальніка па палітчасці палкоўнік Чачоткін. Камандзірамі ўзводаў былі маладыя афіцэры. Маім начальнікам быў татарын Максімаў. Я сам там быў намеснік камандзіра ўзвода. Самым яркім момантам стаў XX з'езд партыі і пісьмо пра культ асобы Сталіна. Чытаў і каменціраваў палкоўнік Чачоткін. І ён, здаецца, быў рады такому павароту падзеі. Ён быў вясёлы, чаго не сказаў бы пра Завіруху і некаторых іншых. Школу мы закончылі ў красавіку месяцы. Здалі экзамены. Я атрымаў пасведчанне радыёмеханіка 2-га класа. Уражанне было добрае ад школы. Я тут падоўгу сядзеў у бібліятэцы. Былі і выхады ў горад. Пазнаёміўся з Вільніем. Да мяне прыязджалі і бацькі. Начавалі ў цёткі Дуні на вуліцы Янкі Купалы ў Звярынцы.

Пасля школы мяне накіравалі ў штаб корпуса ў горда Маршанска Тамбоўскай вобласці. Горад тытунію. Фабрыка і ўвесі час чуваць быў пах гэтага "харчу". Але праз пару дзён нас, пасланцу Вільні, чалавек 15-20 выкарысталі як рабочую сілу для пагрузкі на цыгнік абсталявання, бо сам корпус пераязджаў у Розань. І мы прыехалі ў Розань. Пачаліся новыя наладжванні на новым месцы. Жылі часова. Документы ад нас узялі, але і апошняга слова не сказаў, і ўсе мы жылі чаканнем вырашэння свайго лёсуса. Адзін раз нават вывезлі з гарнізона ў горад. Мніе вельмі спадабалася Розань. Не супраць быў і служыць там. Аднак праз тыдзень нас размеркавалі, каго ў Елец, каго ў Аropol, каго ў Серпухаў, а мяне з трymа накіравалі ў г. Ступіна Маскоўскай вобласці. Ездзім у Москву, а адтуль у Ступіна. Прыйдзілі ў штаб авіяцыінай дывізіі. Мяне накіравалі ў распарараджэнне асобнага батальёна сувязі ў вёску Крутышкі. Нейкі час жыў у Крутышках. Там быў вялікі гарнізон. Ладняя бібліятэка. Незадоўга да мяне падышоў Эдуард Мазуркевіч. Ён служыў у гаспадарчым узводзе. Гэта быў вельмі сімпатычны чалавек, шчыры беларус, пісаў апавяданні на роднай мове. Паказваў і чытаў мне некаторыя. Ён быў сірата, нікога не было. Родам быў з Дзяржыншчыны. Дзетдомавец. Скончыў школу, паехаў у г. Шымбай на нафтапромыслы і адтуль яго прызвалі ў войска. Праз пару месяцаў мяне перакінулі ў іншыя ваенныя гарадок. Я атрымаў аэрадромную радыёстанцыю РСК-125 на аўтамабілі. З грыфам сакрэтна. Як заўсёды людзей не хапала, і дзяжджарства неслі праз дзень – цэлія суткі.

Пасля гэтага я толькі пару разоў яшчэ сустрэў Мазуркевіча. Ён быў старэйшы ад мяне на год, таму і дэмабілізаваўся раней. Куды паехаў, не ведаю. Хоці і я яму гаварыў, і сам ён хацеў на Беларусь. Толькі да каго? Ніхто яго не чакаў. Дзе ты, Эдуард?

Служба была нялёгкая. Аблугойдуваў восьмы паветраны калідор Москва-Сталінград. Увесі час слухаў і гтарыў з лётчыкамі, што ляцелі па гэтай трасе. Мой "Аманал" ведалі ўсе лётчыкі, прасілі права пралёту (для пасажырскіх чатыры знакі і для ваенних трэх знакі – 871 ці 357). У часе ваенных вучэнняў работы было болей. Аэрадром быў выпрабавальным для новай авіятэхнікі. Многае што выраблялі ў самім Ступіне. Горад быў закрыты. Нас пускалі ва ўвальненне. Горад Ступіна – прыгожы, новы, чисты, без

Пузыне, адметнай асобе ў тых краях. На адным – заходнім – узгорку была праваслаўная царква ля могільніка і забудовы святара Аляксея Маеўскага. На другім – усходнім – драўляны касцёл з ксяндзоўскай зямллёй і дварышчам. Існавала Гарадзілаўская школа з калектывам настаўнікаў, якія жылі як у самай школе, так і па кватэрах па суседніх вёсках, пераважна Журэвічах і Белай. А ў нізіне, ля скрыжавання дарог, і была на той час адзіная хата Аполя, на невялікім надзеле зямлі, дзе мы і спыніліся. Памятаю, як у нашу краму часта заходзілі то панская чэлядзь, то настаўнікі, то простыя грамадзяне, якім было намнога зручней купіць якую-небудзь дробязь на месцы (запалкі, соль, газа), чымсь губляць дзень, паехаўшы за некалькі дзесяткаў кіламетраў у горад Маладзечна або Валожын.

У 1936 г. я пайшоў у 1 клас Гарадзілаўской на той час сямігодкі. Хадзьбы было некалькі хвілін. Пайшоў раней, чымсь належыла. Але бацькі нешта ў паперах падправілі, і я стаў вучнем. Школа была драўляная, з рознымі па памерах класамі. Калі я пачаў вучыцца, ужо не было ў ёй беларускай мовы, нават як прадмета. Настаўнікі пераважна прысланы з цэнтральных раёнаў Польшчы. Праўда, даволі інтэлігентныя і добразычлівия асобы. Дырэкторам па прозвішчу быў Пэндзівіт. Жыў з жонкай і трывма дзяцінамі пры школе. Афіцэр запаса войска польскага. Любіў з вучнямі па нядзелях ладзіць манеўры; гэта калі вучні адной вёскі (чырвоныя) наступалі на вучніяў другой (зялёнія). Страйлялі з пугачоў. Даходзіла часам і да патасоўкі, але па дробязях. У класах над дошкамі віселі партрэты маршалка Пілсудскага і прэзідэнта Масціцкага, а пасярод – аднагаловы арол. З першага класа вучылі штосьці такое:

- Кто ты есцесь?
- Поляк малы.
- Які знак твой?
- Ожэл бялы.

А ўвогуле я не адчуваў нейкіх нязручнасцяў у гэтай школе. Адбыўшы ўрокі на польскай мове, дома аказваўся ў звычайным сваім асяроддзі, дзе гаварылі толькі па-беларуску. Дух беларушчыны панаваў паўсюдна, паколькі больш 70% насельніцтва было вясковас. Веданне польскай мове мне пазней пайшло на карысць. Я пазнаёміўся з творамі Міцкевіча, Славацкага, Мар'і Канапніцкай, Элізы Ажэшкі ў арыгінале. Дый першыя свае вершы пачынаў пісаць на польскай мове. На той час мне было так зручней. Маляванне ў школе вялося вельмі амежавана, не прафесійным настаўнікамі. Фарбаў не было. Аловак і пластэлін. Вось і ўвесі матэрываў. Акрамя кніжных ілюстрацый і некалькіх плакатаў больш нічога не існавала. Пра беларускіх мастакоў наогул нічога не гаварылася. Ды з польскіх у памяці хіба што Ян Матэйка і графік Гротгер, які ілюстраваў пайстянне Тадэвуша Касцюшкі. Мо таму я больш увагі аддаваў пазэй, марыў нават пэўны час быць паэтам або пісьменнікам.

Кастусь Харашиэвіч
у час адпачынку.

Ідэйнае і ваенна-патрыятычнае выхаванне ў тагачасных польскіх школах грунтувалася на вывучэнні старонак гісторыі, станаўленні дзяржаўнасці, перыяду росту ў сярэднявечы, затым вызвольны рух пад час трох “разберов” і трывумфальная перамога пілсудчыкаў над бальшавікамі ў 1920 годзе. “Цуд над Віслай” – называлася акцыя па разгрому атрадаў Тухачэўскага, калі яны мелі намер завалодаць Варшавай. З гэтай нагоды імя Юзафа Пілсудскага было ў вялікай пашане. “Наш Дзядэк,” – так пышчотна называлі яго настаўнікі. Урачыста адзначаўся дзень польскай Канстытуцыі – 3 мая.

Я любіў урокі гісторыі. У той час пачуў пра Тадэвуша Касцюшку, Ўзэфа Панятowskага, Канстанціна Каліноўскага. Менавіта гэтыя імёны мне былі бліжэй да душы, чымсь імёны знатных Польскіх Каралёў.

У спалучэнні з патрыятычным выхаваннем на ўроках ідэя вернасці іdealам пальшчыны праводзілася і ў вучнёўскіх арганізацыях, такіх як “Орлента” і “Гарцэзы”. А старэйшыя, нават пазашкольная моладзь, аб'яднóвалася ў значна ваенізаваную арганізацыю “Стшэльцы”. Насілі “рогатувку” – чатырохкутную шапку з бліскучым брылекам і “ожэлкам” над ім. Памятаў ўрокі рэлігіі, калі адзін раз у тыдзень у школу прыйходзіў наш святар Аляксей Маеўскі.

Мы павінны былі ведаць малітву “Ойча наш” – з яе пачынаўся ўрок. Айцец Аляксей, вядома на рускай мове, якую мы таксама разумелі, цікава расказваў нам розныя біблейскія прычты. А вось напярэдадні Каляда і Вялікадня ішоў аповед пра нараджэнне, распящце, а затым уваскрошанне Хрыста. Я любіў хадзіць у царкву, але не з нагоды нейкай адметнай рэлігійнасці. Павінен назначыць, што мае бацькі калі і не былі атэістамі, то і асаблівай рэлігійнасцю не вылучаліся. У царкву хадзілі толькі па вялікіх святах. Дома не маліліся, хаяць абрэзок быў заўсёды на куце. Мяне ў нашай Гарадзілаўскай царкве больш за ўсё вабіў яе інтэр’ер: лікі святых часам на фоне пейзажа, вялікае пано на хорах, дзе намалівана было фарбамі нараджэнне Хрыста ў пячоры і пакланенне яму валхвоў. Песцілі зрок пазалочаныя аклады на іконах, падсвечнікі, сама архітэктура. Відаць, гэта была мая першая акадэмія мастацтваў, як яе называў, бо больш як да 20 год свайго жыцця я не бачыў сапраўдных твораў жывапісу і малюнкаў.

Добра памятаў, як ля царквы і ля касцёла кожнае лета ладзіўся фэст. Уздоўж дарогі ставіліся палаткі і прыезджыя гандляры раскладвалі пад імі свае розныя тавары. Куплялі мы цукеркі, марожанае, гліняныя свістулькі і ўсякую дробязь.

Вось толькі грошай было малавата. У той час у селяніна кожны грош або злоты быў на ўліку. Але можна было разлічвацца яйкамі. Вось гэту валюту мы набывалі сабе заўчасна.

Цікавыя падзеі ў памяці, калі ля царквы ладзіліся рытуальныя шэсці, працэсіі, асабліва на ўсяночную. Запальваліся смаляныя факелы, а мы, падлеткі, майстравалі петарды ды самарабныя пугачы. Страляць у тууоч ноч дазвалялася. Гэта была прыкмета трывумфа і радасці. А ўжо ў Вялікодную нядзелью з падвічорка хадзілі па хатах валачобнікі, спявалі свае песні пад вонкамі, збіralі паборы. Звычайна гэтым займаліся больш дарослыя вясковыя дзеяцюкі, а то і некаторыя бацькі. Аднаго разу давялося і мене пабыць у валачобніках. Я добра співаў, меў адметны музыкальны слых. А ў зімовыя Каляды ўжо хадзілі па хатах са звяздою, што прыносіла ў тагачаснае вясковое жыццё адметную рамантыку. Асаблівых відовішчу мы не ведалі, акрамя школьніх хораў і спектакляў. Ні кіно, ні тэатра, а тым больш тэлевізара, у той час, як вядома, па вёсках не існавала. Радыё – калі і было, то, магчыма, у настаўніцкіх або панскіх хатах. Але я памятаю асобныя перадачы па дэтэктарным прыёмніку, які зладзілі браты маці, што жылі ў Журэвічах, і часам прыносилі і ў нашу хату. Ставілі на стол мядзянную кружку, у

слоў. У брата Міхася і ягонай жонкі Эміліі, якая паходзіла з в. Глінна, было троє сыноў: Антон, Пётра і Франц. Апошні з іх нарадзіўся 4 верасня 1915 г. Вучыўся ў Віленскай беларускай настаўніцкай семінарыі імя Францішка Багушэвіча, адкуль быў выключаны за актыўную камсамольскую работу. У 1934 г. уступіў у камуністычную партыю Заходняй Беларусі. Быў на падпольнай работе, уваходзіў у склад Маладэчанскага падпольнагарайкіма КПЗБ. У сакавіку 1936 г. быў арыштаваны польскай дэфензівай. Зняволенне адбываў у Маладэчанскай, Вілейскай, Віленскай і Гродзенскай турмах. Пасля вызвалення Заходняй Беларусі знаходзіўся на партыйнай работе, быў старшынёй аднаго з першых калгасаў, загадчыкам Вілейскага абласнога аддзела камунальнай гаспадаркі. Быў рэпрэсаваны. Пакаранне адбываў у Казахстане. У 1942 г. прызваны ў Чырвоную Армію і накіраваны на фронт, дзе быў цяжка паражаны. Вярнуўшыся на Беларусь, працаваў старшынёй сельскага Савета, намеснікам старшыні Смаргонскага райвыканкама. Апошні 11 гадоў, аж да выхаду ў 1976 г. на персанальнуу пенсію, працаваў брыгадзірам паляводчай брыгады: саўгаса імя Прытыцкага. Быў узнагароджаны пяццю медалямі СССР, ганаровымі граматамі. Памёр 4 красавіка 1979 г. і пахаваны ў Маладэчне. Усё сваё свядомае жыццё Франц Міхайлавіч Шутовіч шчыры верыў у камуністычную ідею і родную Беларусь. Як яму гэта ўдавалася, не бяруся меркаваць, бо мне здаецца, што гэтыя дзея рэчы не сумяшчальныя. Тым не менш, веру ў чалавека нельга адбіраць, асабліва, калі яна натуральная і праудзівая. А яна ў іх, тых заходнебеларускіх камуністаш не была паказнай і ўяўнай, па прыстасавальніцку фальшывай, а сапраўднай і шчырай. І за гэта іх варта паважаць.

Шульжыцкія. Яшчэ адна каталіцкая сям'я ў Шутавічах. Даволі заможная па тых старых мерках. Прыкладам, Пётра Шульжыцкі яшчэ да рэвалюцыі меў 16 га зямлі і невялікую цагляную майстэрню. Лічыў сябе палякам, і таму патаемна адчыніў польскую школку, дзе вучыліся дзецы мясцовых каталікоў. Для гэтай мэты наняў і прывёў аж з Чэнстахова настаўніцу-польку. Ахвяраваў гроши на будаўніцтва касцёла, дома ў Смаргоні, які пазней аддаў пад пошту. Быў чалавекам не злым, але гарачым і крыўдлівым. У ягонай дачкі Уршулі і зяця Віктара было дзеяцьцё дзяяцей – пяць хлопцаў і чатыры дзяўчыны – Эдвард, Вінцук, Казімір, Уладыслаў, Яўстафій, Людміла, Ўзэфа, Ядзвіга, Ганна. Некаторыя з іх удзельнічалі ў беларускім руху. Напрыклад, Эдвард прадстаўляў памяшканне для пастаноўкі беларускіх спектакляў, выпісваў беларускія перыядычныя выданні, а Яўстафій закончыў Віленскую беларускую настаўніцкую семінарыю ў 1944 г. Затым працаваў настаўнікам у беларускай школцы пры немцах, за што і даявляўся ў будучым папакутаваць. Ну а Уладыслаў Шульжыцкі, які нарадзіўся 5 снежня 1917 г. і вучыўся спачатку ў Смаргоні, а потым у Віленскай беларускай настаўніцкай семінарыі, стаў даволі вядомым дзеячам беларускай эміграцыі. Жыў спачатку ў Нямеччыне, дзе вучыўся на лясным факультэце ўніверсітэта УНРРА, належаў да Беларускага студэнцкага згуртавання. У 1949 г. выехаў у ЗША. Жыў у Саўт-Рыверы. Актыўна ўдзельнічаў у беларускім эмігранцкім жыцці. Памёр 31 сакавіка 1991 г. і пахаваны на могілках Святога Пятра ў Нью-Брансвіку...

Лёсы, беларускія лёсы. Колькі іх паламаных і да канца не зреалізаваных у гісторыі нашай Бацькаўшчыны?! Дзесяткі тысячаў! Лёс людзей, якія больш за ўсё цанілі свабоду Беларусі, якія ўсе сілы аддавалі на тое, каб яна ў рэшце-рэшт “ заняла свой пачэсны пасад між народамі”. І наш маральны і чалавечы абавязак помніць пра іх і ўсяляк ушаноўваць іхнюю памяць. Памятайма пра гэта!

ковы дадатак да гэтага, – “скокі, у першую чаргу нацыянальныя, як “Ляўоніхі”, “Юрачка” і інш. Арганізуюцца таюж сяброўскія ігрышчы і маёўкі, дзе наступаець абмен думак паміж прысутных сяброў, а пад гукі беларускіх цымбалаў – грыміць беларуская песьня і адбываюцца скокі жывай “Ляўоніхі” і інш”. Ставіліся спектаклі “Модны шляхчюк” К.Каганца, “На вёсцы” Ф.Аляхновіча, “Суд” У.Галубка, ладзіліся святкаванні Купалля і Калядаў. Бывалі выпадкі і сапраўднай нацыянальнай салідарнасці. Прыкладам, калі даведаліся, што ў вёсцы Свірыдавічы згарэла хата гаспадара, то ўесь збор з прадстаўлення пайшоў на карысць пагарэльца. Польская ўлады коса глядзелі на ўсю гэту беларускую дзейнасць. Неаднойчы забаранялі спектаклі, накладалі штрафы, чапляліся да кожнага слова, сказанага са сцэны, і нават судзілі. Так Войцэх Шутовіч у 1929 г. быў асуджаны на два месяцы арышту за сваю патрыятычную дзейнасць. Бывалі і іншыя судовыя спагнанні. Урэшце, у пачатку 30-х гадоў дзейнасць гэтай тэатральнай групі і ўвогуле была забароненая. Давялося Войцэху Шутовічу адыйсці ад актыўнай дзейнасці на беларускай ніве і заняцца гаспадаркай. Праўда, як быццам, у 30-я гады яму ўдалося закончыць польскую Вышэйшую гандлёвую школу, але ці так яно – да-кладна не вядома. Свой зямны шлях гэты руплівец беларушчыны завяршыў пад час вайны ў 1941 годзе, калі мясцовая паліцыя, якая складалася з прапольскіх элементаў, застрэліла яго ў Астраўцы, аўбінаваціўшы яго ў камунастычнай дзейнасці, і з тыдзенем не дазваляла хаваць. Такі незайдзросны лёс быў у гэтых Апосталаў беларускай ідэі. Іншыя дзеяці Язэпа і Ядвігі Шутовічай нічым сябе не прайвілі. Сын Вінцук жыў у Шутавічах, працаўшы на гаспадарцы, там памёр і пахаваны, а яго сёстры Маргарыта і Лёня жылі ў Вільні, але пра іх далейшы лёс нічога пэўнага сказаць нельга.

Другая сястра а. Віктара Шутовіча Эмілія выйшла замуж за мясцовага жыхара Антона Шутовіча, які, дарэчы, памёр ад голаду ў 1918 г. Мела таксама вялікую сям'ю. Трох хлопцаў і столькі ж дзячат паслаў Бог ёй. Сярод іх: Юзэфу, Броню, Вінцуку, Язэпу, Юлю і Альфонса. Пра апошняга з іх мне і хочацца расказаць. Нарадзіўся ў 1909 г., вучыўся ў Віленскай беларускай гімназіі, але не скончыў, бо сям'я жыла даволі бедна, дапамогі нікай не было. Нейкі час жыў на гаспадарцы, а ў 1927 г. паступіў на працу ў Беларускую друкарню імя Францішка Скарыны ў Вільні. Быў актыўістам Беларускай хрысціянскай дэмакратіі, неаднойчы абраўся ў яе кіруючыя органы. З 1929 г. уваходзіў у склад рэдакцыі часопіса “Шлях моладзі”, аднаго з найбольш папулярных у Заходній Беларусі перыядычных выданняў. У 30-я гады некалькі месяцаў быў рэдактарам хадэцкай газеты “Беларуская крыніца”. Прыблізна ў 1938 годзе пабраўся шлюбам з Ізабэлай Тумаш, якая паходзіла з вёскі Свінкі, што на Смаргоншчыне, актыўісткай беларускага нацыянальна-вызваленчага руху, сябрам рэдакцыі “Шляху моладзі”, працаўніцай беларускай кнігарні “Пагоня”. Даводзілася яна далёкай раднёй Вітаўту Тумашу, які нарадзіўся ў Спягліцы за 1 км ад роднай вёскі Ізабэлі. Жылі Альфонс і Ізабэля дружна, стараючыся наўсцяж падтрымліваць адно другога. У час вайны Альфонс Шутовіч жыў у Смаргоні, дзе займаў розныя адміністрацыйныя пасады. У 1944 г., пасля смерці Францішка Аляхновіча, стаў рэдактарам беларускай тыднёвай газеты “Беларускі голас”, якая выдавалася ў Вільні. Адразу пасля вызвалення Беларусі ад нямецка-фашисткіх захопнікаў быў арыштаваны і прывезены ў Вілейку. Знаходзіўся ў старой Вілейскай турме, дзе і памёр ці то ўканцы 1944, ці то ў пачатку 1945 года пад час страшэннай эпідэміі тыфу. Яго жонка Ізабэля пасля вайны жыла ў Вільні на вуліцы Жырмуну. З іншых яго братоў і сяцёў у беларускім руху ніхто не ўдзельнічаў, хіба толькі, і то ўмоўна, можна назваць брата Язэпа, які выпісваў беларускую прэсу, іншы раз удзельнічаў у нацыянальных імпрэзах.

Яшчэ пра аднаго пляменніка кс. Віктара Шутовіча варта сказаць колькі добрых

яе невялікую слухаўку, адкуль хоць і не гучна, але даносіліся пэўныя гукі. Закрываліся дзвёры на кручок, занавешваліся вокны і ўсе прысутныя схіляліся над столом. Лавілі Мінск. Бо больш за ўсё цікавіла як там жыццё ва Усходній Беларусі. Але амаль заўжды чуўся звонкі раскацісты голас Александроўскай і песня:

“У нашым калгасе
шырокое поле,
няхай жа на щасце нясе
ваша доля.
Бывайце здаровы, жывіце багата,
А мы ўжо паедзем да дому, да хаты!”

Спявалася на беларускай мове, і ў наших матаў, расчуленых гэтай песні, слёзы часам блішчалі на вачах. Калі ж нарэшце збудзеца тое, аб чым патаемна марылі многія заходнебеларускія грамадзяне! Нікому не прыходзіла на разум, што на Заходнью Беларусь бальшавікамі вялася татальная прапагандысцкая кампанія. А калі польскія ўлады і падавалі што-небудзь пра падзеі ў Савецкай Беларусі – лічылася ганебнай хлуснёй. Неяк будучы ўжо ў 4 класе, памятаю, як у школе з’явіліся каляровыя ўлеткі, на адной з якіх было намалювана, як юнакі ў будзёнаўках з агромністай чырвонай зоркою на ілбе, закінушы вяроўку пятлёю, сцягваюць крыж з царквы. Магчыма, гэта агітка была ўзята са старонак выдання “Бязбожнік”, якое пэўны час існавала ў СССР, і мне пазней давялося бачыць некалькі яго экзампляраў. Там былі падобныя малюнкі.

А tym часам у жыцці нашай сям'і адбываліся пэўныя змены. Даведаўшыся, што распрадаецца панская зямля гарадзілаўскага маёнтка, мой бацька вырашыў прыдабаць некалькі гектараў тут, у самім паселішчы. Былі цяжкасці і не толькі з грашымі. Зямля была дарагая. Дзесьці 1200 злотых за гектар. А калі лічыць, што пуд хлеба каштаваў прыкладна 2 злоты, то атрымлівалася 600 пудоў за адзін гектар. А яшчэ існавалі і пэўныя абмежаванні для грамадзян беларускай нацыянальнасці, тым больш праваслаўнага веравызнання, пры куплі панской зямлі. У першую чаргу перавага аддавалася асаднікам і тым, хто вызначаў каталіцкую веру. Былі прэтэндэнты і на той кавалак зямлі, які хацеў купіць бацьку тут, у Гарадзілаве, ля скрыжавання дарог, дзе калісьці стаяла карчма Пузыны. На гэтым месцы ён планаваў пабудаваць сваю краму. Напэўна, дзякуючы тому, што карыстаўся пашанай у людзей, у тым ліку і пана Лянкоўскага, які быў упраўляючым Гарадзілаўскага маёнтка і часта заходзіў у нашу краму, любіў нават паразмайляць за келішак гарэлкі, бацьку ўдалося набыць 2 гектары і 70 сотак ворнай зямлі і 0,5 – сенажаці там, дзе хацеў. Праўда, давялося з’ездзіць у Вільню, атрыманы купчую ад Ахматовіча, уладальніка зямлі па пратэкцыі самаго упраўляючага. Не абышлося і без магарыча. Здзейснілася запаветная мара. Па суседству дакуплі землі і яшчэ некалькі грамадзян з суседніх вёсак. Але ў іх быў свае хаты, і проблема з будоўляй не стала. Менавіта проблема. Справа ў тым, што будавацца на купленай панской зямлі беларусам не дазвалялася. Гэта, напэўна, з мэтай непашырэння карэннага насельніцтва на Крэсах Усходніх. І мы, набыўшы зямлю, па-ранейшаму жылі кутам у суседа. Але бацька выкарыстаў палажэнне, у якім забаранялася і зносіць забудовы, існууючыя на гэтай зямлі. Заўчасна нарыхтаваўшы невялікі зрубок на гумнішчы ў Журэвічах, ён талакою за адну ноч перавёз яго на месца былой карчмы Пузыны, дзе яшчэ заставаліся каменні ад зруба, паставіўшы такім чынам улады перад фактам, што гэта будзе крама, а не жытло. Тыя толькі пакруцілі галавой і зносіць не сталі. А мы тым часам зладзілі да зруба невялікую дабудову, накрылі яе і паціху перайшлі туды жыць. Было цеснавата, але затое нарэшце ў свой кут. Гэта было ў 1936–37 гадах. Цяпер Янка Харашэвіч стаў і крамнікам, і уладальнікам сваёй зямлі. Працаўваць даводзілася многа, але з’явілася

пэўнай перспектыва. Палепшылася і матэрыяльнае становішча. А сітуацыя ў краіне была складаная. Даводзілася часам чуць ад людзей, якія заходзілі ў нашу краму, пра пэўныя падзеі ў свеце, пра вайну ў Іспаніі, Кітая з Японіяй, пра Германію. Менавіта ў той час я пачаў прозвішча Гітлера. Згушчаліся хмары і ў самой Еўропе. У Заходняй Беларусі таксама існавала пэўная напружанасць. Адчувалася актывізацыя дзейнасці нелегальнай кампартыі і эмісараў з Усходу.

Памятаю, як летам 1938 года польскі паліцыянт застрэліў непадалёку ад нашай вёскі лазутчыка, які ішоў да кагосьці на сувязь. Потым вяскоўцы казалі, што ён быў з усходу і хтосьці, відаць, выдаў яго. Пахавалі нашы вяскоўцы яго на ўскраіне могільніка, бо на самім могільніку не было дазволена. Пэўны час там з'яўляліся кветкі.

Бацька мой не займаўся палітычнай дзейнасцю прафесійна. Але ў краму пад выглядам пакупніка заходзілі і людзі, якія мелі сувязь з падполлем. Памятаю, як у хаце з'явілася газета "Звязда" і я пачаў па ёй вывучаць беларускія літары. Яе прынёс дзядзька Андрэй з вёскі Быкі, што ля Яхімоўшчыны. Амаль непісьменны чалавек, але вельмі заўзяты прыхільнік Саветаў, быў ён кур'ерам у нелегалаў. Аднаго разу яго паліцыянты ўсё ж падпільнавалі ноччу на дарозе. Адабралі ўсе ўлёткі і газеты і добра адлупцавалі. Арыштуюваць не сталі. А ён усё роўна працягваў сваю справу.

Пэўную напружанасць у жыццёвым лад унеслі і даволі шырокія манеўры войска польскага, якія адбываліся раннім вясною 1938 года на ўсходзе Беларусі.

Панаехала і ў Гарадзілава многа жаўнерай, пешых і конных. Давялося ўпершыню убачыць чорны лімузін, у якім ехала вышэйшае афіцэрства, і нават адночы бачыў французскага генерала ў круглай вайсковай шапцы. Нашы людзі думалі, што можа пачнецца вайна. Менавіта ў той час на слых папалася прозвішча Тухачэўскі. Але што гэта, значыла я не разумеў. Пряцягваў хадзіць у школу, дапамагаў па гаспадарцы, бавіўся ў вольны час з сябрукамі. Асаблівае ўражанне заставалася ад паездкі ў Маладзечна або Валожын на кірмаш. Менавіта даваенны кірмаш і стаў фонам для маёй карціны "Выступленне Браніслава Тарашкевіча перад сялянамі Заходняй Беларусі".

Бацька браў мяне з сабою пільнаваць воз, калі ён хадзіў і закупляў патрэбныя тавары для сваіх крамы. Гэта здаралася не менш 2-х разоў у месяц. Менавіта ў тыя часы ў душу запалі і прыгожыя краявіды, якія сустракаліся па дарозе.

Значайнай падзеяй у раннім юнацтве стала падарожжа ў Вільню. Гэты горад у той час лічыўся заходняйбеларускай сталіцай, і мы належылі да Віленскага ваяводства.

Бацька адзін раз у год ездзіў у Вільню на кірмаш у дзень "Казюка". Прывозіў заўсёды што-небудзі і мне. То сыштак асаблівы, то каляровыя аловак, то цікавую забаўку. Асобныя грамадзянэ хадзілі пехатою ў Вільню і да Кальварый ў дні набажэнства. А я трапіў летам 1939 года ў гэты горад разам з некалькімі хлопцамі з нашай школы, калі маладзечанскае раённае школьнай кіраўніцтва ладзіла экспкурсію. Сабралася нас каля трох дзесяткаў юнакоў і дзяўчынак і пaeхалі з Маладзечна цягніком.

Жылі ў Схроніску, у падноўжы гары трох крыжоў. Тады яна яничэ стаялі наступаць гары Гедыміна. Наведвалі касцёл Пятра і Паўла, катэдральную плошчу, Антокаль, могілкі "Роса", лялечны тэатр. Але больш за ўсё ў памяці засталося Зарачча з вузень-кім вулочкамі і старажытнымі забудовамі, а таксама Востая Брама. Я вельмі ўдзячны сваім бацькам, што яны не пашкадавалі 5 злоты на гэтую экспкурсію. Менавіта з тых часоў я назаўсёды палюбіў гэты цудоўны старажытны горад і духоўна ўзбагаціўся, калі пазней давялося нават праўшыць у ім амаль 5 год.

Вярнуўшыся дадому, дапамагаў бацьку па будоўлі новай большай хаты побач з крамай, якая ў Гарадзілаве стаіць і па сённяшні дзень. У ёй зараз жыве чалавек з вёскі Канюхі, купіўшы яе пасля смерці бацькі.

па-рознаму. Прыкладам, Янка Шутовіч скончыў Беларускую гімназію і Віленскі ўніверсітэт, быў рэдактарам вельмі папулярнага ў Заходняй Беларусі часопіса "Калосьце", адным з кіраўнікоў Беларускай хрысціянскай дэмакратыі, дырэктарам Беларускага музея імя І.Луцкевіча ў Вільні. Спазнаў жаҳі сталінскіх лагероў, але вярнуўся ў Вільню, дзе і памёр у 1973 годзе. Дачка Ганна, якая нарадзілася ў 1908 годзе скончыла ў 1931 годзе Віленскую беларускую гімназію, працавала настаўніцай, пісала ў беларускі перыядычны

друк, перакладала на беларускую мову. У прыватнасці, ў часопісе "Самапомач" за 1933 г., можна прачытаць п'есу ўкраінскага пісьменніка Я.Косаўскага "Для бліжніх" у перакладзе Ганны Шутовіч. У апошнія гады жыцця працавала настаўніцай беларускай школы ў Барадзеніцкай парафіі, якую заснаваў яе дзядзька кс. Віктар Шутовіч. У 1930 г. выйшла замуж за Адольфа Клімовіча – выпускніка Вышэйшай школы інжынераў сельскай і лясной гаспадаркі ў Празе, рэдактара заходнебеларускага часопіса "Самапомач", аўтара цікавых кніг па сельскай гаспадарцы. Мела трох сыноў, адзін з якіх трагічна загінуў ў 1955 г. Памерла і пахавана ў Вільні. Эмілія Шутовіч, альбо Эмця, працавала настаўніцай, была актыўністкай беларускага нацыянальна-вызваленчага руху.

Цікавым чалавекам, сапраўднай асобай у сям'і Шутовічаў быў Войцэх. Нарадзіўся праクладна ў 1906 г. Скончыў Віленскую беларускую гімназію. Далей вучыцца не было матэрыяльнай магчымасці. Вярнуўся ў вёску. Жыў на гаспадарцы. У другой палове 20-х гадоў ствараў гурткі Беларускага інстытуту гаспадаркі і культуры ў родных ваколіцах, а ў 1928 г. заснаваў тэатральную вандроўную трупу, афіцыйная назва якой была "Тэатральная трупа пры Цэнтральным урадзе Беларускага інстытуту гаспадаркі і культуры". Сіламі гэтай тэатральнай суполкі вялася вялікая асветніцкая работа сярод насельніцтва Ашмянскага, Маладэчанскага, Вілейскага і Віленска-Троцкага паветаў былой Віленшчыны. Калектыв той складаўся з наступных асоб: Аляксандра Шчаснай, Ганна Шчасная, Юля, Зося, Марыя Янчуковічы і іх брат, Антось Жабінскі, Міхась Федаровіч, Юлюк Куліцкі, Міхась Асіпouski, Віктар Янчуковіч, С. і П. Сасноўскія, але душой яго і настомнім кіраўніком быў Войцэх Шутовіч. Працаўцаў было цяжка. Даводзілася пераадольваць розныя паліцэйскія забароны ды матэрыяльныя перашкоды. Часопіс "Шлях моладзі" у № 4 за 1929 год пісаў: "Трэба зазначыць, што гэтая трупа ў вельмі цяжкіх матэр'яльных абставінах працуе. Прыходзіцца з аднаго да другога мястэчка, або ад вёскі да вёскі пехатай пераходзіць дзеля ладжаньня прадстаўленніяў. Гэтую карысную працу робіць успомненае моладзь у сваім часе, міма таго, што мусіць працаўца на гаспадарцы. Аднак гэтая цяжкая праца артысты-аматарап не зражае. Бадай што кожны тыдзень ладзяць па тры прадстаўленні". Праца вялася ў кірунку "ладжаньня тэатральных прадстаўленніяў, часта з песнямі і дэкламацыямі", а таксама, як абавяз-

Ізабэля і Альфонс Шутовічы.

Першая сусветная вайна, прымусовае бежанства, грамадзянская вайна і, нарэшце, доўгачаканае, але такое цяжкое вяртанне на Радзіму. Вярнуўшыся ў Шутавічы, сям'і давялося нанова адбудоўвацца. Жылося вельмі цяжка. Не хапала самага неабходнага, але асабліва да��уаў голад. У 1919 г. у Вільні адчынілася Беларуская гімназія, а пры ёй дзіцячыя прытулак. Загадчыцай прытулку прызначылі Марылю Шутовіч, старэйшую дачку Язэпа і Ядзвігі. І прызначылі яе, пэўна, па падказцы а. Віктара, бо арганізатарам прытулку быў святар Адам Станкевіч, адзін з лепшых сяброў ксяндза Шутовіча. Праз нейкі час вучнямі гімназіі сталі і Янка, Войцэх, Эмілія, Ганна.

Марыля Шутовіч була самая старэйшая ў сям'і. Нарацілася яна недзе ў канцы XIX стагоддзя, можа, 1899 альбо ў 1900 годзе. Якую мела адукацыю, на жаль невядома. Да самага закрыцца прытулку працавала загадчыцай, а потым жыла ў Вільні на Палацкай вуліцы і была пакаёўкай у кс. Адама Станкевіча. Менавіта ёй і сястры Ганне, прадчуваючы свой арышт, а можа і немінуючую смерць, 7 ліпеня 1944 года а. Адам напісаў свой тастамент, які называў "Мая апошняя воля":

"На выпадак прымусовага майго выязду із Вільні, альбо на выпадак съмерці маёй, усю маю рухомую маёмысьць (бібліятэку, адзежу, хусьцё, радыё, пішучую машынку і ўсё іншае) перадаю Марыянне і Ганне Шутовічанкам (Вільння, Палацкая вул., 9-4) на іх поўную ўласнасць. Гэта мая ім скромная падзяка (асабліва Марыянне Ш.) за их даўгалетнюю безінтэрэсоўную для мяне працу і апеку. Адносіны нашы заўсёды былі самыя чыстыя і шчыра прыязныя. У маёй доўгатрэвітнай працы на ніве Божай і беларускай народнай мае сълёзы і мая радысьць былі такожа іх съязьмі і радысьцю. Сэрца маё да іх поўнае ўдзячнасці і прыязні. Паручаю іх Божай Апецы і сам паручаюся іх малітвам і іх мілай памяці. Паручаю такожа іх памяці сваю дарагую старушку Матку і дачушку маёй нябожчыцы сястры Ганны маладзетню Вальцю.

Святар Адам Станкевіч.

Вільня, 7.VII.1944, у дзень Апосталаў Славян съвятых братоў Кірыла і Мяфодія”.

*Артысты Беларускага вандроўнага тэатра з
Шутавічаў. Сядзяць злева направа ў першым радзе:* Памерла Марыля
А. Шчасная, А. Жабінскі, ?, ?, Г. Шчасная. У другім Шутовіч 14 лістапада 1975
радзе: М. Федаровіч, В. Шутовіч, М. Асіп'оўскі, Ю. года і пахавана ў Вільні.
Куліцкі, Ю. Янчуковіч. Што датычыць іншых
дзяцей Язэпа і Ядвігі Шу-
тавічаў, то лёс іх склаўся

І трэба сказаць,
што слова, дадзенae айцу
Адаму, Марыля Шутовіч
стрымала. Да канца сваіх
дзён рупліва ашчаджала і
зберагала бібліятэку і аса-
бістыя рэчы кс. Станкеві-
ча, а прадчуваючы сваю
блізку смерць, перадала
іх на захаванне ў музее і
архіве Беларусі. Апека-
валася і маткай а. Адама,
а калі яе не стала, то на
магіле паставіла велічны і
прыгожы помнік па ёй і яе
сыне. Памерла Марыля
Шутовіч 14 лістапада 1975

што датычыць іншых дзяцей Язэпа і Ядзвігі Шутовічая, то лёс іх склайся

Польськія їлады, відаць, прадчувалі перамены і не звярталі ўжо на нашу будоўлю ніякай уварі.

Пан па прозвішчу Гайкін, які валодаў лесам на Валожыншчыне, пачаў яго актыўна прадаваць. Гэтым і пакарысталіся некаторыя людзі, у тым ліку і мой бацька. Пан ужо асабліва за цаной не стаяў. Калісьці ён падарожнічаў па Японіі. Нават выдаў кніжку "Краіна Узыходзячага Сонца". Але ў апошняй гады пачаў співацца. Менавіта яму прыпісваюць такія радкі: "І мой лес, і твой лес у бутэлочку залез".

Бацька часта ўспамінаў і гэтую прымаўку, і самога Гайкіна, і тое, як ён аднойчы на падлітку ў валожынскай рэстарацыі падсеў да бацькі і нешта прагаварыў у сэнсе, што скора ўсё скончыцца. Напэўна, паны больш ведалі пра сітуацыю ў Еўропе, чым простыя нашы грамадзяне. Але ўсё часцей і часцей прозвішча Гітлера і Германію нагадвалі і вяскоўцы, асабліва ў сувязі з Чэхаславакіяй і Аўстрыяй, якую фюрэр далучыў да Рэйха.

Адчувалася пэўная нервознасць і ў гарадзілайскага пана Лянкоўскага. А восенню 1938 г. да яго на працу ўладкаваўся даволі яшчэ малады чалавек, быццам бы беспрацоўны. Заходзіў ён і ў нашу краму. Мая маці цікавілася людзьмі наогул. Магла паразмаўляць і з больш інтэлігентнымі асобамі. Потым успамінала, што ў таго чалавека ў размове адчувалася нейкая таямніца. Знік ён з мэйнтка так нечакана, як і з'явіўся. Як аказалася пазней, гэта быў нямецкі лазутчык. Паліцыянты нават дапытваліся ў маці, аб чым ён больш за ўсё спрабаваў гаварыць.

ВАЙНА

Напад гітлераўскай Германіі на Польшчу быў нечаканасцю для ўсіх нас. Пачатак школьніх уроку супаў з пачаткам другой сусветнай вайны. Памятаю гэты дзень. Дырэктар школы сабраў вучняў і сказаў, што перамога будзе за войскам польскім і што мы і надалей павінны вучыцца і быць паслухманнымі вучнямі. На трэці дзень вайны ён, як афіцэр запаса, пайшоў у Маладзечна на зборы, а цераз некалькі дзён, ужо ў афіцэрскім убранні, заліцеўся ў школу да сям'і развітаца. Па дарозе на заход у бок станцыі Валожын прыйшла тады калона пешых вайскоўцаў з аркестрам, а наперадзе некалькі коннікаў з дуюгімі пікамі ў форме ўланаў. Гэта была своеасаблівая дэманстрацыя для падняцця пэўнага настрою. Варта адзначыць, што першыя часы польскае кіраўніцтва даволі фанабэрystыста сябе паводзіла ў тагачаснай ситуацыі. Памятаю, з'явіліся малаярнічыя плакаты, дзе польскі жаўнер рашуча трymае зброю, а ўнізе прыкладна такія слова:

“Ні едніго гузіка не аддомы ад мундура, а карытаж тылько для вымалёвання”.

Меўся на ўвазе “гданьскі калідор”, які быццам бы і спрэвакаваў вайну з Польшчай, і тое, што Гітлер у свой час збіраўся нават быць мастаком, займаўся акварэллю. Настаўнікі на ўроках распавядалі нам пра герайчную абарону “Вэстэрплятэ” – прыморскага ўмацавання, што сапраўды адпавядала рэчаіснасці. Але сілы былі няроўныя, і гітлераўская полчышчы імкліва набліжаліся да Варшавы. Пазвалі і нашых землякоў прызыўнога ўзроста на мабілізацыю. Але не ўсе ўжо трапілі на польска-нямецкі фронт. А вось тым, хто ўжо ў той час служкіў у польскім войску, давялося ўдзельнічаць у баях. Некаторыя вярнуліся жывыя. Былі і загінуўшыя. А былі і такія, што пры адступленні на ўсход трапілі ў палон да бальшавікоў, якія рухаліся з усходу насустреч немцам, і былі сасланы ў лагеры. Нямала польскіх афіцэраў, сярод якіх былі і беларусы, палягло і ў Катыні.

І хадзя ў нашай школе пэўны час заняткі ў пачатку верасня яшчэ праводзіліся, адчувалася, што хутка штосьці здарыцца вельмі значнае. Асобныя польскія настаўнікі пачалі кудысьці ад'яджаць. Не стала і пана Лянкоўскага. Хто заходзіў у нашу краму, каб праста пагаварыць, нагадвалі, што хутка прыйдуць да нас Саветы. Відаць, пэўная інфармацыя існавала.

ВЕРАСЕНЬ 1939 г.

І ўсё ж з'яўленне чырвонаармейцаў у суседніх вёсках і ў самім Гарадзілаве было нечаканасцю.

Адной вераснёвой раніцай ў другой палове месяца 1939 г. мы ўбачылі на ўсходнім вёскі вартавых у доўгіх шынялях, будзёнаўках з зоркаю і багнэтамі на вінтоўках. Твары суворыя, позіркі напружаныя. Ні з кім не размаўлялі і блізка да сябе не дазвалялі падыходзіць. Гэта былі вартавыя.

Так пачыналася далучэнне Заходніяй Беларусі да Усходніяй. У далейшым кожны год 17 верасня ў нашай краіне будзе адзначацца як дзень вызвалення ад польскіх акупантатаў. У той час па-сапраўднаму сэрцы многіх наших суайчыннікаў, палічыўшых, што нарэшце здзейсняцца міры аб шчаслівым жыцці ў Краіне Саветаў, поўніліся радасцю.

Калі пачалі рухацца злучэнні Чырвонай Арміі, нашы вяскоўцы выходзілі на дарогу, выносілі малако, хлеб, яйкі і спрабавалі частваць імі вайскоўцаў. Але ім, відаць, было загадана, дзеля перасцярогі, нічога да часу не браць з рук. Гэта былі перадавыя ўзброеныя атрады, суворыя і маўклівія. Толькі праз некалькі дзён хлынулі коннікі, пехацінцы, аўтамашыны, цягачы з гарматамі. У час прыпынку выходзілі, па ўсім відаць, палітрукі і заводзілі размовы з людзьмі, раздавалі газеты і ўёткі, распытваліся, як мы тут жылі пад панскім гнётам. Жанчыны часам плакалі, расчуленыя, пачу́шы мову, блізкую да сваёй, беларускай. Браточкамі, сыночкамі звалі і абдыналі салдатаў і камандзіраў. Але аднаго разу давялося мне ўнатоўпе пачуць ад жанчын такое: "Ты глянь, што гэта ён сказаў?! Плакали вы одни, сейчас поплачаем вместе. Асядлаў каня і хуценька пaeхай". Толькі намнога пазней, ужо пасля другой сусветнай вайны, калі савецкая ўлада пачала праяўляць сваю антынароднасць, не раз успаміналася і асэнсоўвалася сказанае не-вядомым чырвонаармейцам у тыхі вераснёўскіх дні.

А войска ўсё рухалася і рухалася на захад. Здаралася, што прыпыняліся на адпачынак калі ўсё вёскі. Нам, падлеткам, было ўсё вельмі цікава. І абмундзіраванне, і зброя, і нават салдацкая пярловая каша. Пэўныя вайскоўцы затрымліваліся ў вёсцы Журэвічы, што побач з Гарадзілавым, на некалькі дзён. Гэта, відаць, былі асабісты. Распытвалі і ўсё запісвалі пра паноў, падпанкаў, упраўляючых, святароў, чыгуначнікаў, асаднікаў. Нашы людзі ахвотна дзяліліся звесткамі, бо лічылі гэта за-канамерным. Павінна была ўсталявацца народная ўлада. Хопіць панам, пайлодарылі! Аб тым, як пільна сачылі асабісты за кожным падазроным і ненадзейным, на іх думку, грамадзянінам Заходніяй Беларусі, напэўна, сведчыць і такі факт. Неяк не вярнуўся дадому малодшы брат маёй маці Янка Саўлавец. Яму было 19 год. Ён, як многія дзеци юкі, хадзіў у тыхі дні ў святочным убранстве. Чистая кашуля, гарнітур, бліскучыя шчыблеты. Амаль усе вяскоўцы мелі святочнае адзенне, і некаторыя палічылі прыход Чырвонай арміі за вялікае свята. Вось і ўшаноўвалі яго такім чынам. Але савецкія асабісты падумалі, што гэта нейкі панскі сынок або яшчэ хто-небудзь, узялі і затрымалі яго. Праўда, цераз дзень выпусцілі, калі давераныя асобы засведчылі, што гэта звычайны

Ганна Шутовіч.

Эмілія Шутовіч.

Вераніка Шутовіч.

спрадвеку. Даражы і гонарам. Чаго, напрыклад, была вартая хоць бы такая традыцыя: жаніца альбо з аднавяскочамі, альбо з выхадцамі са Смаргоні, але толькі не з жыхарамі навакольных вёсак. Былі, праўда, і выняткі, але вельмі рэдкія.

У сярэдзіне XIX стагоддзя ў Шутавічах жыў чалавек, які меў сугучнае з называй вёскі прозвішча, вялікую сям'ю і мянушку "Самавар". Так яго па вясковай традыцыі "ахрысцілі" за тое, што, як памыеща ў лазні, то абавязкова патрабаваў ставіць самавар, каб папіць смачнай і духмянай гарбаты. Сям'я ягоная складалася з 14 душ. Акрамя яго з жонкай, якая паходзіла з суседніх вёсак Свір'ядавічы, было яшчэ дванаццаць дзеци. А гэта: Віктар, Марыя, Эмілія, Міхаліна, Вікторыя, Ядзвіга, Вераніка, Юзэфа, Валяр'ян, Язэп, Міхась, Браніслаў (загінуў у I сусветнай вайне). Жылі як і ўсе аднавяскочы. Працавалі, адзанчалі святы, радаваліся і смутковалі. Імкліва праляталі гады. Раслі дзеци. У 1909 г. адбылося ў сям'і незвычайнае здарэнне. Адзін з сямейнікаў, сын Віктара, паступіў у Віленскую Духоўную каталіцкую семінарыю і стаў клерыкам. Вельмі рэлігійны, ён яшчэ з дзецинства вырашыў стаць слугой Божым. І свайго дамогся. У той час адбывалася вялікае абуджэнне беларускага народа. Выходзіла газета "Наша Ніва", ствараліся першыя беларускія гурткі, закладваліся падмуркі беларускай нацыянальнай самасвядомасці. Не засталіся ў баку ад святой справы Адраджэння і клерыкі Віленской семінарыі. Не застаўся і Віктар Шутовіч. Ён назаўсёды звязаў свой лёс з беларускім нацыянальна-вызваленчым рухам. Спазнаў з ім хвіліны ўздыму і заняпаду, смутку і радасці, безнадзеянасць і шчырую веру ў лепшую будучыню свайго народа і Беларусі. І як сапраўдны пастар, ніколі не выракся сваёй, Богам дадзенай Мовы і Веры. Маючы высокі маральны і святарскі аўтарытэт, годна ўздрэйнічаў на акружаючых яго людзей, у тым ліку, і на сваю радню. І таму не дзіўна, што амаль усе яго пляменнікі шчыры і аддана служылі беларускай справе, беларускаму Адраджэнню.

І працягнем мы свой далейшы рассказ пра сям'ю сястры айца Віктара Ядзвігі, якая ў канцы XIX ст. выйшла замуж за мясцовага хлопца Язэпа і мела дзесяць дзеци, сярод якіх было 6 дзеци і 3 хлопцы. Першая нарадзілася Марыя, затым Эмілія, Вінцук, Янка, Войцех, Ганна, Вераніка, Лёня і Маргарыта. Як і ўсе вясковыя, мела сям'я і сваю ганаровую мянушку – "Генералавы". Жылі бацькі небагата, але вывесці дзеци ў людзі і зрабіць іх патрэбнымі грамадству, лічылі сваім абавязкам. Станаўленне меншых Шутовічаў як асоб супала з бурнымі і трагічнымі падзеямі ў жыцці нашай Бацькаўшчыны.

МІХАСЬ ВАЛЬКОЎСКІ**ШЛЯХАМІ РАТАЯЎ І
СЕЙБІТАЎ**

*Цудоўнай жанчыне, светлай души чалавеку,
пані Ядзі Брылеўскай прысвячаеца.*

На паўночным заходзе Беларусі за 6 км ад Смаргоні знаходзіцца вёска Шутавічы. Некалькі соцен хуткаглывных вёснаў праляцела над яе сялянскімі сядзібамі. Пры гэтым, праўда, мала мяняючы яе аднастайны быт і манатоннае жыццё. Сама вёсачка невялікая – хат шэсцьдзесят, пэўна, налічвае яна. Сваю гісторыю адлічвае ад таго моманту, калі сюды прыехаў на сталае месца жыхарства нехта Шутовіч,магчыма, і шляхціц па паходжанні, бо, мусіць, нездarma ў будучыні жыхары суседніх вёсак называлі, ды і цяпер называюць, насељнікаў Шутавіч – “шутавіцкая шляхта”. Але даўно тое было, і памяць людская не данесла да нас, на вялікі жаль, імя таго першага жыхара, затое, той Шутовіч стаў заснавальнікам слáунага беларускага роду, які асабліва праславіў сябе ў нашым XX стагоддзі. Пра яго і наш аповяд.

У “Географічным слоўніку Польскага каралеўства і іншых славянскіх краін” (Варшава, 1892) гаворыцца, што ў Шутавічах у 1865 годзе праражвала 101 праваслаўны і 149 католікаў. Такая прапорцыя захоўвалася і ў далейшым. Сярод праваслаўных сем'яў значыліся прозвішчы Жабінскіх, Путырскіх, Шатраўскіх, а сярод католікаў – Шутовічы, Шулькыцкія, Сямашкі. Апошняя належалі да смаргонскай каталіцкай парафіі. Праўда, быў перыяд, а эта – з 1866 па 1921 гады – калі шутавіцкія католікі вымушаны былі хадзіць у Данюшаўскі касцёл, бо Смаргонскі быў перароблены на праваслаўную царкву.

Род Шутовічаў не быў багатым, але, затое, працавітасцю і сумленнасцю славіўся

Ізабэлія Шутовіч.

Альфонс Шутовіч.

Янка Шутовіч.

вясковы хлопец. А Янка потым расказваў: “Прызнавайся, што ты з банды “Корэнь”, усё дамагаліся следчыя”. А Янка і чуць не чуў пра гэтую банду “Корэнь”, як і наогул пра яку-небудзь антысавецкую арганізацыю, якая магла якімсьці чынам з'яўіцца ў той час у нашай мясцовасці. Шантаж энкавэдистаў нам быў яшчэ невядомы. А хлопцу забаранілі бацькі некалькі дзён з'яўляцца на вуліцы.

А ў майго бацькі атрымаўся пэўны канфуз з крамай. Лічачы, што ў СССР прыватны гандаль дазволены, ён часам адкрываў краму і пачынаў гандляваць. Плацілі вайскоўцы за 1 злоты 1 рубель. Бацька ўсё дзівіўся, нашто яны бяруць па некалькі насовак, па некалькі флаконаў адэкалону, нават гузікі куплялі дзесяткамі. Яму было няўсям, што вайскоўцы карысталіся момантам. Калі добра і многа купляюць, гэта для прыватнага гандляра звычайна прыбытак. Так бы ён усё і распрадаў. Але адзін вайскоўца, відаць, з паліторганаў, сказаў прыкладна: “Прикройце, папаша, свою лавочку. У нас частников нет. И вы уже не наполните свои полки новым товаром”. Сёё-то засталося, як і цэлая бляшанка польскіх злотых і грошу, з якімі я потым гуляў. А за рублі куплялі ўжо потым самі газу, соль ды іншыя рэчы, якія пачалі завозіць для насельніцтва.

А tym часам надыходзіў час усталявання савецкай улады. Жыхар з вёскі Парэчча Сіняўскі неяк зайдоў да нас і прапанаваў майму бацьку стаць сакратаром Гарадзілаўскага сельсавета. Сам ён, будучы партыйным, ужо быў назначаны ў Маладзечанскім раёне старшынёй гэтага сельсавета. Бацька згадзіўся. Вырашылі часова, пакуль адрамантуюцца пансі будынак у маёнтку, гэтую ўстанову размисціць у нашай хаце. Хата была больш прасторная, хаця яшчэ цалкам не дабудаваная, але ў зручным для насельніцтва месцы. Пачалі заходзіць розныя людзі. Прыйеджали і ўпаўнаважаныя з Маладзечна. А адзін нават часова стаў жыць у нас.

На сцяне з'явіўся партрэт Сталіна. Побач Беряя і Молатаў. На ганку чырвоны сцяжок. Было вырашана, між іншым, распачаць заняткі ў Гарадзілаўскай школе. Разаспялі абвесткі. Хто мае сярэднюю адукацыю, беларускамоўныя кнілкі і падручнікі, звяртася ў саму школу, дзе жыла стала тэхнічка з сынам Яўгенам, і зносіць ёй усялякія матэрыялы. Паколькі з польскіх настаўнікаў нікога не засталося, а савецкіх з ходу яшчэ не прыслалі, усе ўрокі, дзесяць з 15 каstryчніка, пачалі праводзіць нашы мясцовыя грамадзяне. З вёскі Дубіна Валожынскага раёна настаўніцаў стаў Георгій Вяршыцкі, які пэўны час вучыўся ў Віленскай настаўніцкай гімназіі. З вёскі Белая, суседняй з Гарадзілавым, прыйшлі ў школу Янка Ступінскі і Вячаслаў Бубен. Першы крху займаўся ў Варшаўскім палітэхнікуме, другі вивучаў медыцыну. З вёскі Журэвічы беларускую граматыку пачаў выкладаць Рыгор Кісліцкі, які да 1-й сусветнай вайны вучыўся ў беларускай школе. Настаўнікі вялі па некалькі прадметаў адначасова, часам без падручнікаў, мы запісвалі, хто на чым мог.

У школу хлынула моладзь з суседніх вёсак. Прыйшлі нават ужо і пераросткі, якія пры Польшчы пакідалі школу пасля 4-х аваўязковых класаў. Быў нават пэўны ўздым і пра гэта да ведаў, тым больш, што ўсе прадметы вяліся на зразумелай роднай мове. Пад Новы год прыехала настаўніца з Усходняй Беларусі Клаудзія, прозвішча не памятаю. Яна пачала выкладаць рускую мову і заалогію.

Асабліва ў памяці мне застаўся падручнік па геаграфіі Беларусі Смоліча віленскага выдання. Але калі некаторыя толькі вучылі беларускія літары, а заадно чытаць і пісаць па-беларуску, я ў той час чытаў ужо нядрэнна, хутка і пісьмо пайшло. Літары беларускія я вывучыў па газете “Звязда”, якая захоўвалася ў хаце, і па надпісах на нашым гарадзілаўскім могільніку. Чытаць па-руску таксама для мяне не было асаблівой проблемай. Таму, калі ў школу завезлі рускія падручнікі і бібліятэчныя кнігі, я з прагнасцю на іх накінуўся. Знаёміўся з творамі Лермантава, Пушкіна, Гогаля. З

беларускай літаратуры памятаю “Палескія рабінзоны” Янкі Маўра, “Міколка-паравоз” Міхася Лынькова. З паэтай-класікаў нас знаёмілі з Янкам Купалам – “Хлопчык і лётчык”, “Над ракой Арэсай”, “Курган”. Памятаю з таго часу “Новую зямлю” і “Сымона-музыку” Якуба Коласа. Паспрабаваў нават пісаць вершы на рускай мове, але заўважыў, што лепш атрымліваецца па-беларуску. У кожным нумары насценнай газеты, якая стала з’яўляцца, быўлі заўсёды мае радкі пра прыроду і пэўныя малюнкі. Але маляваннем я мала займаўся, хаця любіў урокі малявання. Не было адпаведных матэрыялаў і фарбай для гэтай справы, як і прафесійных настаўнікаў.

У класах над дошкай таксама з’явіліся партрэты Сталіна, Берыі, Молатава. Вельмі часта настаўніца рускай мовы нам чытала вершы нейкага Сулеймана Стальскага (акына), які ў кожным сваім творы, а іх у зборніку было безліч, успамінаў імя Сталіна і апавядзяў яго на ўсе лады.

А вось пра Леніна я не памятаю, каб вялася ў той час у нашай школе якая-небудзь гаворка. Дзецеці, напэўна, згадваліся пра яго, але часцей Сталін, Сталін, Сталін.

Памятаю першае Каstryчніцкае свята. Бацька ўсю ноч напярэдадні маляваў на падлозе лозунгі і плакаты на чырвоным палатні, якое прывёз упайдаваны з Маладзечна.

7 лістапада з навакольных вёсак пацягнуўся шарэнгі вяскоўцаў, таксама з плакатамі, да нашай школы. Там, на даволі прасторным панадворку перад будынкам, заладзіўся мітынг. Адкрываў яго старшыня сельсавета Сіняўскі. Ён быў даволі эмачыйны чалавек і засцяты прыхільнік бальшавікоў. За што пазней і паплаціўся жыццём. Даклад рабілі ўрадоўцы з раёна, ужо на рускай мове. Але ўсе разумелі, абы чым ішла гаворка. Затым вучні чыталаі вершы, дзяячыты спявалі песні. Цікавыя былі часам выступленні вяскоўцаў, непасрэдныя, бясхірасныя, усе хадзелі сказаць як лепш. У нас тады абылося. А вось у іншых месцах, як пазней здаралялася, за неасцярожныя слова, сказаныя незнарок, можна было і з краты, а затым і ў лагер патрапіць. Менавіта ў тое Каstryчніцкае свята я ўпершыню ўбачыў кінематограф. На белым палотнішчы на сцяне школы як прыцягнела прадэманстравалі перасовачны кінафільм “У озера Хасан”, а назаўтра ўжо ў большым школьнім пакоі – кінафільм “Чацверты перыскол” – гэта пра вайну з падводнымі лодкамі. Я вельмі доўга верыў, што тое, што ўбачыў на экране, – гэта сапраўдныя падзеі. І быў у пэўным сэнсе расчараўаны самім кінематографам, калі пазней даведаўся, што гэта ўсяго толькі ігра артыстаў і штучныя здымкі.

Аднаго разу ў клас зайшлі нейкія людзі ў нападўвайсковай форме і забралі нашага настаўніка Георгія Вяршыцкага. Ён выкладаў у нас нямецкую мову. Напэўна, правяралі. Але праз тыдзень ён вярнуўся і папрасіў, каб ні аб чым яго не пыталі, дзе быў і што бачыў. Таталітарны рэжым паступова пачынаў праяўляцца.

Але ў юнацтве менш надаецца ўвагі пэўным жыццёвым калізіям. Бурнае, вясёлае школьннае жыццё паглынала цалкам маю істоту. Маючы добрыя слых і голос, на той час я ўдзельнічаў у школьнім хоры, драматычным гуртку. Задумалі неяк паставіць п’есу па творы Гогаля “Тарас Бульба”. Праўда, гуртком гэтым кіравала настаўніца з усходу. Магчыма, мела пэўныя ўказанні, каб не забывалі расійскіх пісьменнікаў і драматургаў. Беларушчына квітнела паўсюдна. Пазней я даведаўся, што, каб адараўцаў ад пальшчыны, беларусізацыя народнай адукцыі была ініцыявана партыйнымі органамі рэспублікі. На гэты перыяд была нават прыпынена русіфікацыя школы ва Усходній Беларусі. Адчувалася пэўная эйфарыя і ў грамадскім жыцці. Суцэльная і прымусовая калектывізацыя не праводзілася. Толькі на добраахвотнай аснове. Малаземельныя атрымалі надзелы з ліку панскіх угоддзяў. Вясной і летам мы свабодна гулялі ў панскім гарадзілайскім парку. А парк быў вялікі. Дрэвы? усялякія, нават нам

літаратурнага фронту. Даставаў ад іх Ваш адрас і вось сяння дазваляю выслаць Вам гэтае пісьмо.

Будзьце здаровен'кія.

З сяброўскім прывітаннем і сардэчным поціскам рукі астаюся –
Я. Шутовіч.

Назаўтра я паслаў Шутовічу ў «горад майго юнацтва» хвалюючы адказ і падзякаваў за прапанаваны адзіны экземпляр майго зборнічка, бо вярнуўшыся з партызанаў, я выпадкова знайшоў сваю кніжачку. Я пісаў старэйшаму сябру, што «перажыў вялікую катастрофу, якая лягла цяжкім адбіткам на ўсё жыццё».*

І вось у красавіку 1960 года атрымліваю другое пісьмо ад Шутовіча. Ён запрашае прыехаць у трауні ў Вільню.

Вельмі хацелася паехаць у гэты цудоўны горад, пахадзіць па яго вуліцах, хоць раз пабачыцца з жывым рэдактарам «Калосісся», падпісаць на памяць свой зборнічак, які яны з Адамам Станкевічам так ласкова падрыхтавалі. Аднак не суджана было мне сустэрэцца з Янкам Шутовічам...

* *У баях з нямецка-фашисткімі захопнікамі загінуў у партызанах малоды брат Іверса. У лагеры смерці Калдычэва гітлерауцы знічили бацьку і жонку паэта (заув. рэд.).*

ПАКІНУЎ АНАТОЛЬ ІВЕРС

Старэйшы беларускі паэт Анатоль Іверс (Іван Дарафеевіч Міско) ўсё сваё жыццё пражыў на роднай сваёй Слонімшчыне. Спачатку ў вёсцы Чамяры, дзе ён нарадзіўся ў 1912 годзе, пасля ў Слоніме – аж да апошніх сваіх дзён (памёр ён у 1999 годзе).

Я быў добра знаёмы з гэтым цікавым і таленавітым чалавекам. Ён пражыў тры акупацыі, зведаў бяду, гора і паслявяенныя праследаванні з боку ўладаў за тое, што размаўляў па-беларуску.

Нягледзячы на ўсё, Анатоль Іверс у вольны час пісаў вершы, друкаваў іх паціху ў быўлым заходнебеларускім друку, у мясцовай і абласной прэсе. Сяды-тады яго творы траплялі ў рэспубліканскі друк, у калектывіўныя зборнікі. За сваё жыццё яму удалося выдаць шасць кніг пээзіі. А першы зборнік “Песні на загонах” пабачыў свет аж у 1939 годзе ў Вільні. Гэтamu парупіліся ў першую чаргу Адам Станкевіч і Янка Шутовіч.

За некалькі месяцаў да сваёй смерці Анатоль Іверс перадаў мне на памяць некаторыя віленскія выданні, а таксама дзесяткі ўспамінаў пра тых людзей, якіх паэт ведаў, з якімі перапісваўся і сябраваў. “Можа калі надрукуюеш, цi выдасі асобным выданнем. Няхай гэтыя ўспаміны будуць у цябе, Сяргей”, – сказаў Анатоль Іверс.

Успаміны майго земляка аказаліся вельмі цікавымі і каштоўнымі. А напісаў ён пра Ігната Дварчаніна, Максіма Танка, Адама Станкевіча, Гальяша Леўчыка, Сяргея Хмару, Сяргея Новіка-Пеюна, Антона Валынчыка, а таксама пра Янку Шутовіча. Успаміны пра апошняга прапанаву часопісу “Куфэрак Віленшчыны”.

*Сяргей Чыгрын
г. Слонім*

грашыма туга, выпісваю гэтыя два безганаарныя, як і ўся наша прэса, беларускія часопісы.

І раптам на хмурным майм небасхіле бліснула сонца. Рэдактар часопіса «Калосьсе» Янка Шутовіч прыслалі ліст з прапановай, каб я падабраў некалькі вершаў для невялікага зборніка, які можа выдаць «Калосьсе», і прасіў таксама даслаць фотаздымак. Што я і зрабіў.

Гэта было ў 1938 годзе.

І вось прыйшоў 1939 год. Для мяне ён не прадвяшчаў нічога добрага, калі не лічыць таго, што я чакаў выхаду ў свет паэтычнага зборніка. Перад кожнай рэвалюцыйнай датай, як і ў мінулых гады, паліцыя арыштавала, часам таўкla ў дэфензіве. Кожны тыдзень хадзіў на паліцэйскі пастарунак рэгістрацацыя, што нікуды не ўцёк.

А tym часам наспявала ваенная бура. Як вядома, 1 верасня 1939 года гітлераўцы напалі на Польшчу. Пра зборнік я перастаў думачы, бо было не да гэтага. І нечакана атрымліваю паведамленне, каб з'явіцца ў Слонім на пошту дзеля атрымання пасылкі. У горад пайшлі мы з жонкай Верай. У адным з акенцаў пошты далі мне распісацца і выдалі пакецик з аўтарскім экземплярам кніжачкі. Ледзь паспела Вера палажыць у свою торбачку пасылку, як за плячамі «вырас» вядомы на Слонімшчыне шпік Шварц:

— Ты цо ту робіш?

— Хачу купіць пару канвертаў, — кажу яму. І ён знік у натоўпе.

А 18 верасня 1939 года ў Слонім увайшла Чырвоная Армія. Для мяне пачалося новая жыццё, бо паклікалі на работу ў рэдакцыю першай беларускай раённай газеты «Вольная праца».

Сувязь з Вільніем спынілася з пачаткам вайны на заходзе Польшчы. І я не мог ведаць, што здарылася з рэдактарам маёй кніжачкі Янкам Шутовічам. А на той час здарылася вельмі простая реч — пілсудчыкі ўпакавалі яго ў славуты канцэнтрацыйны лагер Бярозу Карцузскую, адкуль вызываліла Чырвоная Армія. Аб усім гэтым я даведаўся значна пазней. І выходзіць, што вызвалілі дзеля таго, каб савецкія карнія органы закінулі яшчэ далей — аж у Караганду.

Калі вярнуўся з высылкі Янка Шутовіч, не ведаю. Толькі ў сакавіку 1960 года я з хваліваннем раскрыў канверт ад майго завочна знаёмага рэдактара Янкі Шутовіча. Значыць — жывы! Амаль цалкам прыводжу тэкст ліста:

«Вельмі паважаны таварыш Іверс!

У звароце сваім да Вас, як бачыце, карыстаюся Вашым літаратурным імем. У першую чаргу хачу выразіць радасць, што Вы падчас трагічнай нячуванай у гісторыі баталіі, акрывавіўшай нашу Краіну, Вы ацалелі і сяння пражываеце ў драгой нашаму сэргу роднай Беларусі.

У мяне захавалася шчасліва Вашая паштовая картка з 1939 г. Прачытаўши яе, я ўспрыняў вельмі чула змест яе і палічыў за патрэбнае Вам напісаць. Гутарка ў картцы аб зборнічку Вашае паэзіі, які меўся выйсці з друку ў выданні «Калосьсе». Ня ведаю, ці Вы ведаце, што зборнічак такі выйшаў у свет пад назовам «Песні на загонах» з Вашай падабізной на першай старонцы вокладкі. Я вельмі сумніваюся, ці Вы яго маеце, бо хутка пасля выхаду з друку зайнавала катастрофа з Польшчай, а я сам — рэдактар зборнічка — апынуўся ў праклятый Бярозе Карцузской, нашая сувязь тады была спынена і ня ведаю, ці ў сувязі зайнавашымі палітычнымі зменамі ў нашым краі Вам хтоколькі з Вільні мог зборнічак даслаць. Калі б Вы ня мелі ўспомненага зборнічка, то я ахвотна мог бы яго Вам выслаць. У мяне маеца здаецца адзіны экземпляр яго. Прашу аб Вашым становішчы ў гэтай справе мяне павядоміць.

Надовячы быў я ў Мінску. Бачыўся з таварышам Танкам і іншымі работнікамі

малазнаёмыя. Лазілі спакойна ў сад па яблыкі. Пляжылі рыбу ў пансікіх ставах. І не ўяўлялі, што прычыняемся да ганебнай справы разбурэння нацыянальных каштоўнасцяў. У Яхімоўшчыне ў пана Свентарэцкага быў таксама цудоўны парк і некалькі сажалак з люстраннымі карпамі.

Да вайны школай хадзілі ў Яхімоўшчыну на экспкурсію. Аглядадлі бровар, заморскія дрэвы ў парку, кармілі хлебам карпаў, якія падплывалі да самага берага і ледзь не з рук бралі ежу. А калі прыйшлі Саветы, першым чынам быў абрааваны бровар, затым сажалкі. Пансікі парабкі і вяскоўцы спусцілі з іх воду і мяшкамі наслі рыбу. Спрацаўваў інстынкт пралетарыяў. Дзядзька Андрэй з вёскі Быкі, што ля Яхімоўшчыны, прыносіў калісці нелегальную камуністычную літаратуру, на гэтым разам нам прынес некалькі вялікіх рыбін і, заікаючыся (ён быў заікам), распавядаў, як уцякалі паны і як зараз пачнечца новае жыццё.

А tym часам надыходзіла зіма 1940. Суровая была тая зіма. Памерзлі сады. Нават птушкі гінулі. Дайшлі чуткі пра фінскую кампанію. Настанкі распавядалі, як герайчна змагаліся з белафінамі чырвонаармейцы. У газетах ухвалялася мудрасць Іосіфа Вісарыёнаўчы Сталіна з гэтай нагоды. Ніхто не ведаў тады, колькі ахвяр панесла Чырвоная армія ад лютай зімы і бяздарнага камандавання ў той фінскай кампаніі. Аб антыгуманнай дзеянасці тагачаснага савецкага рэжыму ў сувязі з гэтымі падзеямі ніхто і не заікаўся. Але менавіта зімою 1940 г. давялося людзям, у tym ліку і майм бацькам і сваякам, ужо адчуць ледзяны подых таталітарнай рэпресійнай сістэмы. У лютым месяцы мы даведаліся, што забралі ўсю сям'ю дзядзькі Банадысі з Лужан, які працаўваў у пана Гайкіна лесніком. Яны жылі ў леснічоўцы на ўскрайне вёскі. Некаторыя лужанцы, пачуўшы гул матара аўтамашыны, пайставалі і прыліпілі да вокан. «Чорны воран» не даехаў да самой хаты лесніка. Бачылі, як вайскоўцы вялі па глыбокім снезе двох дарослых і трох дзяцей. І трэба ж было так здарыцца, што самае маленъкае дзіцячэ, якое несла маці, неяк высілзінула з клункаў і голенікае ўпала на марозны снег. Відаць, у мітусні было дрэнна захутана ў рыzmanы. Людзі зжахнуліся ад такога відовішча. А я па сённяшні дзень уяўляю, як гэта было, і, напэўна, не супакоюся, пакуль не зраблю кампазіцыю на тэму «У Сібір».

Гэта была сям'я малодшага брата Мікалая Харашэвіча, нашага дзядулі з в.Літва. Малазямельны часам ішлі служыць да паноў, каб неяк выжыць. Пайшоў у леснікі і ён, прыняўшы каталіцкае веравызнанне дзеля гэтага і атрымаўшы касцёльнае імя Бенядыкт. А нашы звалі яго Банадысі. Пасля вайны яны вярнуліся з Сібіры і выехалі ў Польшчу. Мой бацька стаў мой нейкі пануры, больш задуменны пасля гэтага здарэння. А тут яшчэ пад вясну старшыня сельсавета паведаміў яму, што ў раёне загадалі пашукаць на пасаду сакратара другога чалавека, зазначыўшы пры гэтым, што не можа ўвесць час працаўца на такой пасадзе “бывшій торгаш”. І гэта тады, калі была наладжана ўся канцылярская справа, заведзены адпаведныя гаспадарчыя кнігі, запоўнены патрэбныя фармуляры. Майго бацьку паважалі людзі на гэтай пасадзе. Не ў прыклад старшыні, які вельмі ужо выслужваўся. Але ж на тое і бальшавікі, каб выкарыстаць чалавека, а потым выкінуць яго за непатрэбай.

Пры Гарадзілаўскім сельсавете ў гэты час ужо існавала камсамольская ячэйка, у якой быў і малодшы брат маці Лявон Саўлавец. Вось камсамольца Антона Анопа з вёскі Журэвічы, даволі лапухаватага юнака, і прызначылі, на здзіўленне многім, сакратаром. Бацька запанурыўся яшчэ больш, стаў маўклівым і нейкім пакрыўджаным, не разумеючы ад какога і за што. Усё жыццё ён быў старавінным у любой справе, за якую браўся. Толькі маці пра сябе ўсцешылася: гроши пасада нікіх не давала, гаспадарку запусціў, дыкі хату трэба было дабудоўваць. Затое ў мяне ў школе справы ішлі добра.

Лічыўся таленавітым хлопцам, прарочылі кар'еру ці то паэта, ці пісьменніка. Надыходзіла свята 1 Мая. Зноў дэманстрацыя, мітынг ля школы, выступленне самадзеянасці. Але людзі былі ўжо больш стрыманыя, не так бурна праяўлялі эмоцыі.

Ужо вялася гаворка пра арганізацыю калгаса, што трэба будзе ўсё здаваць. Многія гэтага сабе не ўяўлялі, хаця прапагандысты вялі зацяптую агітацыю пра савецкі лад жыцця. У сельсавецце безупынна працавала радыёкропка, разносіліся газеты, з'явіліся часопісы. Памятаю тагачасны "Огонёк" з каляровымі фотарэпрадукцыямі. Вось толькі было незразумела, чаму пачыналі вывозіць і называць кулакамі больш заможных грамадзян, млынароў, якія малолі муку для людзей, некоторых святароў. Праўда, у Гарадзілаве, бацюшку Аляксея Маеўскага не чапалі. Толькі забаранілі званіць па нядзелях і ў святочныя дні ладзіць працэсіі ля царквы. Параілі ў казаннях добрым словам нагадваць пра савецкую уладу і яе правадыроў. Святар Маеўскі быў разумны чалавек. Ён вельмі тактойна абыходзіў палітычныя калізіі, з ім лічыліся і ў канфесіі. Пазней стаў благачынным і дажыў свой век на адным месцы. А каталіцкі святар некуды знік, і касцёл не працаўаў. Ноччу неўзабаве перад Вялікаднём знік і крыж, які стаяў на скрыжаванні дарог у Гарадзілаве. Потым стала вядома, што гэта была справа рук наших камсамольцаў.

Лета 1940 г. прайшло без асаблівых падзеяў.

У пачатку навучальнага года прыехала яшчэ адна настаўніца з усходу, Лідзія Карсак. Я стаў вучнем 6 класа савецкай школы. І хаця ўжо меў 5 класаў польскай школы, нас адзін год пратрымалі, каб прайшлі пэўную падрыхтоўку, пераважна ў мовазнаўстве. Чытанне кніжак у вольную хвіліну было любімым маім заняткам. Гэта нават дрэнна сказвалася на поспехах у матэматыцы і арыфметыцы. Я любіў гісторыю, геаграфію і літаратуру. Штосьці неспакойнае варушылася ў душы, калі на вочы мне падпадаліся малюнкі ў кніжках або часопісах. Тады браўся за аловак і нават акварэльныя фарбы, якія аднойчы прывезлі ў школу і нам раздадлі. Маленькая такія, па шэсць колераў у камплекце. Але маліванием займаўся бессістэмна. Настаўніка па-ранейшаму не было. Не было і адпаведных падручнікаў, каб набыць элементарныя навыкі ў выяўленчым мастацтве. Дый мастаком быць не зброяўся. А вось вучыцца пасля сямігодкі далей мне рабілі многія. Вабіла мяне і музыка. Я ўжо нешта мог сыграць і на гітары, і на балалайцы. Хадзіў часценьку ў Журовічы да бацькоў сваёй маці. Там у дзядзькі Андрэя быў невялікі трохрадны баян. Калі яго не было дома, я браў гэты інструмент і падбіраў на слых мелодью. У мяне гэта добра атрымлівалася. Але спецыяльна вучыцца мастацтву музыкі мне не давялося. Так і застаўся дылетантам у гэтай справе.

Аднаасобны ўклад тагачаснага сялянскага жыцця, калі зямля была ўласнасцю, патрабаваў не толькі працавітасці, але і пэўнай адказнасці і самадысцiplіны. Я не памятаю, каб у будні дзень узімала якое-небудзь застолле ў нашых хатах. У вялікія святы, калядныя, вялікодныя або народныя традыцыйныя, калі зяяўляліся гості, здаралася бачыць гасціванне з гарэлкай. Але пілі мала. П'яніц з ліку вяскоўцаў або блізкай радні я наогул не памятаю, тым больш жанчын. Стрыманасці ў гэтай справе садзеянича, напэўна, і абмежаванасьць сродкаў, многія жылі небагата. Дый занятасць гаспадарчымі справамі не дазваляла расслабляцца, асабліва ў гарачую пару. Многа і часта піць лічылася не толькі непрыстойна, але і бязбожна. А веруючымі ў Заходніяй Беларусі была пераважная большасць насельніцтва.

Перспектыва пайсці па свеце з жабрацкай торбай, прапішы як нажытое, так і спадчыну, нікога асабліва не задавальняла. А вось у мястэчках п'яніцы сустракаліся, хай не столкі, як цяпер, але былі. З прыходам савецкай улады на тэрыторыі былога Заходніяй Беларусі звычка выпіваць часцей, чымсь патрэбна, пачала праяўляцца ўжо

ПАМЯЦЬ

АНАТОЛЬ ІВЕРС

УСПАМІНЫ

ЗАВОЧНАЕ ЗНАЁМСТВА З ЯНАМ ШУТОВІЧАМ

Пасля выгнання мяне з трох беларускіх гімназій (Віленскай, Клецкай і Навагрудской) нічога не заставалася, як вярнуцца ў родную вёску Чамяры, што на Слонімшчыне, і дапамагаць бацьку гаспадарыцу на зямлі, араць і засягадзі вузкую і доўгую палоску – ад дарогі да самага лесу. Гэта не страшна, так рабілі ўсе вясковыя людзі, абы быў добры ўраджай. А скуль яму быць добраму на пустым, не ўгноенным полі? Як успомніш, цяпер становіца страшна, – авёс сярпом не захапіць.

Ды вось бядя (а можа не бядя), я "пакаштаваў" беларускай навукі – цягне да пяра, газеты і кніжкі. Кніжак на вёсцы мала, усе прачытаны, а газеты і часопісы часта забірае паліцыя з Касцянёўскага паштовага агенцтва, што пры гміне. І ўсё ж «Беларускі летапіс» і «Калосьсе» трапляюць на мой стол. Радуе завочнае знаёмства на старонках гэтых часопісаў з такімі выдатнымі беларускімі пээтамі, як Міхась Васілёнек, Максім Танк, Наталляя Арсеньева, Міхась Машара, Хвадар Ільяшэвіч. І іншыя, якіх таксама нельга забыць.

І за газавай лямпай не-ўпрыкмет рука сама цягнецца да сышткі. Пішу пакрысе, але нікуды не дасылаю, бо можа забракаўць і будзе сорамна. Нарэшце сам сябе перамог. І ў 1934 годзе ў часопісе «Літаратурная старонка» паявіўся мой першы друкаваны верш «Вёска». Толькі зноў бядя – польскія ўлады закрылі часопіс на першым нумары. Але мы да гэтага прывыкли. Паліцыя закрывае школы – мы вучымся самадзеяна, закрывае часопісы – мы дасылаєм вершы і допісы ў тыя выданні, якія трymаюцца на нагах. Больш таго, збіраем грошавыя складкі на гэтыя выданні.

Так, пасля закрыцця «Літаратурнай старонкі» я пераключыўся на «Беларускі летапіс» і «Калосьсе». Трымаюся маладёжнай традыцыі – гарэлкі нават не нюхаю. І хоць з

дунайской праадзімы, прынясьлі з сабой у новыя сялібы нажытых ў гандлі з Рымам гроши (Д. Самоквасовъ. Сѣверянская земля и Сѣверяне по городищамъ и могиламъ. Москва, 1908 г.і бач. 88–91). Думка гэта ёсьць, аднак, мала праудападобная. Славяне маглі прынясьці ў новыя сялібы рымскія скарбы, што съведчыла-б, што яны зналі гроши і іх цанілі. Але чым вытлумачыць тады заходкі іншых, апрача рымскіх, гроши, як на гандлях з адпаведнымі краямі? Праадзіма-ж Славянаў была адна. Ды і Самаквасаў, замыкаючы час высялення Славянаў з дунайской праадзімы між панаўнаным рымскім імпэраторатаў Траяна і Сэптымія Сэвэра нічога не гаворыць, як выясняніць заходкі ў спавянскіх землях рымскіх грошаў ад Сэптымія Сэвэра да ўпадку Рымскага Імпераў (V ст. па Н. Х.). Тут адзіна магчымым тлумачэннем будзе дапушчэнне існавання гандлёвых зносинаў, усё роўна безпасярэдных ці пасярэдных.

³⁰ Гл. Шафарикъ. Славянская древности, переводъ Бодянскаго, 1 т. кн. II, бач. 10–24. L.Niederle. Staroveki, б. 112, Карски, о.с.б. 37–38.

³¹ Браун. Разысканія въ области готославянскихъ отношеній. Спб. 1899 г., бач. 82–84.

³² Карски, о. с. бач. 39–40.

³³ Д. Лаппо-Данилевскій. Скифскія древности. Замѣтки Отд. русск. и слав. арх. И.Р.А. Общ. т. IV, бач. 354, Карски, о. с. бач. 37.

³⁴ Гэтак Сапуноў, спыняючыся над гэтым апавяданнем, цалком правільна гатоў бачыць і ў Беларусі «край Кіммэрыйна», апісваны чорныні хварбамі ў Адысей Гоміра і шчасльві «край Гіпэрборэйцаў», што жылі ў поўным дастатку колькі ім хацелася, а калі жыцьцё надаядала, кідаліся з высокіх скалістых гораў і ўмірапі (Сапуноў. Рѣка Западная Двина, бач. 1–40).

³⁵ Глядзі: Tomaszek. Kritik der ältesten Nachrichten über den Skythischen Norden, Sitzungsberichte d. K. Akademie d. W. Phil.-Hist. K. B. 117. 3–5, Браунъ, о. с. бач. 84.

³⁶ Голубовскій. Исторія Смоленской землі, 6. 22–25. В. Данилевичъ, Очеркъ исторіи Полоцкой землі, б. 40–42, цалком падтрымлівае аргументацыю Галубоўскага.

³⁷ Европеусъ. Об Угорскомъ народѣ. Тут аўтар паказвае на Вуграў, як насельнікаў Беларусі побач з фінамі. Блізка стаіць да гэтай тэорыі і Н.Надеждінъ. Опітъ исторической географіі русскаго міра, б. 50–54. Крытыкуе пагляд Европеуса што да Вуграў В.Даннілевічъ, о. с. б. 45.

³⁸ K.Buga. Die Vorgeschichte der aestischen (baltischen) Stämme im Lichte der Ortsnamenforschung, Leipzig, 1924, b. 22 - 35.

³⁹ Карски, о. с. б. 40–44. Калі на тэрыторыі Беларусі спатыкаецца шмат назоваў балтыцкага паходжання, дык гэта ня можа азначаць, што там, дзе гэтыя назовы ёсьць, жылі балты. Магло здарыцца, што беларускія плямёны, эжыўшыся з чужкімі назовамі і выходзячы ў новыя мясціны, давалі там балтыцкія назовы рэкам і вазёрам, прынесеныя з сабой. Магчыма, гэтым тлумачыцца факт, што шмат рэк і вазёраў у Беларусі ў розных куткох яе маюць аднолькавыя назовы.

⁴⁰ Карски, о. с. бач. 32–34, Нідерле. Человѣчество, бач. 597.

⁴¹ Ibidem, бач. 34.

⁴² К а р с к і, о. с. бач. 35–38.

⁴³ Ibidem, бач. 47.

⁴⁴ М. Шакацкін. Нарысы з гісторыі беларускага мастацтва, т. I, Менск, 1928 г.

ў даваенны перыяд.

У крамах сельго з'явілася чырвонае таннае віно, якога мы пры Польшчы не бачылі, хіба толькі ў царкве пасля споведзі пры прычасці. Дый з курывам сітуацыя пачала мяніцца. Польскія ўлады строга каралі як за самагонку, так і за самасад. А гарэлка, або, як яе яшчэ называлі, манаполька і тытун абі папяросы (цыгарэт не было) каштавалі дорага. Не кожнаму вяскоўцу было гэта па кішэні. Тым больш моладзі, якая не мела кішэнных грошай, пакуль жыла пры бацьках. А вось калі ў крамах з'явілася савецкая маҳорка і так званыя славутыя «карашкі», дыміць імі нашы вяскоўцы началі часцей. Каштавала гэта «задавальненне» капейкі.

Без прывычкі рэзаў слых і расейскі «троклавяровы» мат. Многіх мацюгальных слоў і выразаў мы наогул ніколі не чулі. Асабліва цяжка ўспрымалі ўсё гэта нашых жанчын. Але паступова началі неяк прызычайвацца.

Летам 1940 г. жыхары Заходняй Беларусі былі сведкамі акупацыі Літвы, Латвіі, Эстоніі Савецкім Саюзам. Памятаю, як пагодным сонечным днём у небе начуўся магутны гул авіяцычных матораў. Упершыню давялося ўбачыць вялікую колькасць двухматорных самалётаў, якія групойкамі ляцелі на Захад. І так не адзін дзень. На той час ніхто дакладна не ведаў, што б гэта значыла. Толькі дзіўліся нашы людзі магутнай узброенай сіле камуністычнага рэжыму і ўсё больш пачыналі верыць у перамогу Саветаў ва ўсім свеце. Неузабаве з друку і па радыё стала вядома, што Прыйбалтыка з радасцю сустрэла Чырвоную Армію і далучылася да СССР. Гэта падбадзёрыла партыіцаў і тых, хто быў прыхільнікам савецкай улады. А такіх да нападу немецкай на Савецкі Саюз і ў Заходняй Беларусі было нямала.

Да суцэльнай калектывізацыі, калі малазямельныя атрымалі надзелы, сялянскае жыцьцё было памяркоўнае. Перспектывы атрыманыя сярэднюю, а то і вышэйшую адукцыю падбадзёrvала грамадзян. Нават рэпрэсіі не паўплывалі на агульны пазітыўны настрой.

Пра падзеі 1937–38 гадоў і наогул пра неверагодныя злачынствы таталітарнай сістэмы ў Расіі, у тым ліку і ва Усходняй Беларусі, мы нічога не чулі. Не ведалі, што ўжо няма ў жывых Браніслава Тарашкевіча, закатаванага ў Мінскай турме разам са сваімі паплечнікамі. Не ведалі, што многія ўцекачы з панскай Польшчы ў Саюз загінулі дзесяцьці ў Курапатах, а то на Кальме. Не ведалі, што калгаснае сялянства, перажыўшы небывалы гвалт у час суцэльнай калектывізацыі, стала рабамі дзяржаўнай савецкай бюракратіі, тыранія якой над земляробамі на многа перавышала панскі гнёт. Цікавыя ўлеткі даводзіліся бачыць у той час пра жыцьцё заходнебеларускага селяніна пры панскай Польшчы, на якіх адлюстрраваны малюнак: сагнутыя ў тры пагібелі мужчына і жанчына на полі, а над імі з паднітым бізуном пузаты пан.

Нашы бацькі скептычна паглядалі на гэтыя ўёткі, пажымалі плячыма, бо такога не здаралася ў апошнія гады. Бывала часам наадварт. Упраўляючыя прыходзілі ў вёску і ўпрошвалі людзей дапамагчы ўбраць ураджай да тэрміну, бо часам дваравыя (параўкі) не спраўляліся. Абяцалі добра заплаціць. І плацілі то падзённа, то пасезонна, па дамове. Пазней, ужо пасля вайны, калі тыя ж паррабкі, беззямельныя, ахвотна ўступішы ў калгас, адчулу ўсю трагедыю свайго беспрасветнага існавання, часам прызнаваліся, што «на каленях б папаўзлі да таго пана сёння, каб толькі вырвацца з гэтага пекла». Але гэта не значыла, што насталыя па мінулым была ўсеагульнай.

А ў даваенны перыяд з дапамогай татальнаі камуністычнай прапаганды, якая лавінай абрываўлася на нас, заходнікай, заходнебеларуское грамадзянства паверыла, што толькі пры савецкай уладзе на чале з Камуністычнай партыяй і яе правадырамі можна спадзявацца на светлую будучыню. Паширалася, хоць і не так імкліва, як

разлічвалі, камсамольская арганізацыя ў Гарадзілаўскім сельсавеце. Некаторыя грамадзяне ўступалі ў кампартыю. Усё часцей і часцей вялася гаворка аб арганізацыі калгасаў. Дзе-нідзе яны з'яўляліся, але на добраахвотнай аснове.

Матэрыяльна вяскоўцы жылі нядрэнна. Выкарыстоўваліся былыя панскія ўгоддзі. хапала паши для статку. Валоданне хатній жывёлай ў тыя гады было неабмежавана. Вось толькі не зусім было зразумела, чаму ўсё больш і больш адбываўся наплыў нейкіх людзей з усходу. Усе кіруючыя пасады як у раёне, так і па паселішчах займалі менавіта яны.

У Гарадзілаве да вайны была пабудавана мураваная Млячарня (малочнае прадпрыемства). Былі і свае нядрэнныя спецыялісты ў гэтай справе. Але чамусьці і загадчыка, і галоўнага майстра на Млячарню прыслалі з Ракеі. Адзін быў партаграм, другі таксама партыйны, удзельнік грамадзянскай вайны. Майстар па прозвішчу Калік з двума сынамі, дачкой і жонкай уладаваўся па дамове жыцьцю у будынку, дзе была наша крама. Але ніколі ён не заходзіў у хату, дзе мы жылі. Глядзеў недружжалюбна на нас. Быў маўклівы. І так многія ўсходнікі, лічыўлі нас, заходнікаў, нейкім непаўнавартоўнымі, яшчэ несавецкімі людзьмі. Наша заходніцтва доўга яшчэ потым адчuvалася ў савецкай сістэме. Нават у мастацкай вучэльні ў Мінску, у якой я вучыўся з 1954 па 1958 г., нас часам называлі чамусьці "пшэкамі". Хлопцы і дзяўчатацы заходнікі ў першую чаргу адрозніваліся пэўнай ступеняй выхавання, не так вульгарызованай, як усходнікі. Напэўна, таму і называлі нас ледзь не "палякамі".

Яшчэ ў раннім юнацтве мне давялося быць сведкам людскіх трагедый на глебе кахання ў нашай мясцовасці. Напярэдадні нападу гітлерайскай Германіі на Польшчу юнак з вёскі Дзямяшы, што па суседстве з Гарадзілавым, забіў сваю каханую, маладую дзяўчыну з гэтай вёскі. Яна была прыгожая, яе памятаў. Будучы прызваным вясной 1939 г. у польскую войску, з мястэчка Валожын, дзе часова стаяла іх злучэнне, юнак ноччу пакіну варту са зброяй і прыйшоў у сваю вёску. Зайшоў да каханай дзяўчыны і папрасіў яе на развітанне прагуляцца за ваколіцу. Адышоўшы на некалькі метраў, калі яна, развітаўшыся, павярнулася і пайшла дадому, зняў з пляча стрэльбу і выстралам у спіну забіў дзяўчыну. Спрабаваў застрэліцца і сам. Але няўдала. Куля з падбародка выйшла цераз шчаку, і ён застаўся жыць. Пабыў у шпіталі. Справа да суда і пакарання не дайшла, бо змянілася ўлада. Тлумачыў свой учынок тым, што не мог змірыцца з думкамі, што каханая можа дастацца другому чалавеку, пакуль сам будзе служыць у войску.

А неўзабаве пасля другой сусветнай вайны адбылася трагедыя ўжо ў вёсцы Журэвічы. У млынара Сенкі была прыгожая адзіная дачка. Дзяцюк з вёскі Замосце Гарадзілаўскага сельсавета, вярнуўшыся з партызан, закахаўся ў яе. Стаяў заходніць у хату. Бацькі прымалі яго, спадзяючыся, што ён, магчыма, абароніць іх якімсь чынам ад вывазу ў Сібір. Да вайны вывезці іх не паспелі. А калі ён зразумеў, што замуж аддаць дачку за яго не збіраюцца, застрэліў яе і самога сябе. Дзяцшчына пэўны час працавала настаўніцай у Гарадзілаўскай школе, таму на пахаванні сабралася кіраўніцтва раённай асветы і вельмі многа моладзі, у тым ліку і вучні школы.

А праз некалькі год усю акругу ўскalыхнула трагедыя, якая адбылася ў сям'і завуча Гарадзілаўскай школы па прозвішчу Меляўскі, яўрэя па нацыянальнасці. У свой час ён партызаніў на Беларусі. Неяк, зайшоўшы ў вёску, дзе напярэдадні немцы праводзілі карную акцыю, у адной хаце знайшоў дзяўчыну, бацькоў якой карнікі забілі ў яе на вачах. Яны проста не заўважылі яе, схаваную на куце пад лаўкамі. Дзяўчыну забралі ў лагер. А калі яна вырасла, стала жонкай Меляўскага, які пэўны час працаваў інспектарам Маладзечанскага раённага аддзела адукацыі. Затым быў пераведзены

Географ. Обвешчанія», пры якім была створана сэкцыя археолёгіі, якая магла-б заняцца систэматизацынем археолігічных досьледаў і их вывучэннем. Аднак да 1910 г. увесь аддзел разам з сэкцыяй існаваў толькі на паперы. У 1910 г. ён быў узноўлены. Аддзел зъмясьціў некалькі практ археолёгаў-аматарап, пераважна з курганнай пары, у сваіх "Записках": плянаваў систэматычнае вывучэнне згледзішча аго археолёгії, аднак гэтаму перашкодзіла вайна (глядзі "Запискі СТВ.-зап. отд. Бл. Имп. Рус. Общ. за 1911–1913 г., выдадзены ў Вільні). З глядзішча археолігічнага мелі свае значэнне ладжаны ў розных гарадах Імпер. Археол. Об-ствам у Маскве штогодні археолігічныя звезды, на якіх прыгатавляліся даклады аб археолігічных здабытках у розных краінах б. Ракеі і між іншым у Беларусі.

²² На стаянкі на берагах вазёр натрапілі В. Шукевіч у Лідчыне, вазёры Дуба, Мачулы і інш., Е. Раманаў у б. Себескім пав. (Глыбоцканская ваз.). К. Палікарповіч у б. Клінціўскім пав. (Кажаноўскіе ваз.). К. Палікарповіч у 1926 г. знойшоў нэолітычную стаянку каля балота Печанеж, Касцюковіцкага раёну ў вадазборы р. Бесядз (прыток Сажа). Гэты факт пярэчыў-быў ўспомненым выснавам, але Палікарповіч тлумачыў, што балота Печанеж у нэолітычную пару было возерам, а з часам занянілася на балота. Апошняя знаходка Палікарповіча (каля балота Печанеж) мае вялікую вагу. Як вядома, у археолёгіі пануе адносная хронолёгія. Няма магчымасці ўстановіць абсалютныя даты трывання нэоліту ў Беларусі. Знаходкі каля Печанежа паводле Палікарповіча могуць спрычыніцца да ўстанаўлення абсалютнае хронолёгіі, гэта шляхам даследвання часу пайстайні тарфяністага балота на месцы возера на аснове арганічных астачаў у тарфянішчах (глядзі К. Палікарповіч – Нэолітычная стаянка каля балота Печанеж на Калінішчыне, Гіст.-арх. зборнік I.Б.К. № 1, Менск 1927 г., бач. 235–240). Тады магчына было-б азначыць час, калі панаў ўзялітычныя перыяды ў культуры насеўнікаў Беларусі. Дагатуль нэолітычную пару ў Беларусі прыблізна азначаюць не пазней, як на 1000 гадоў да Нар. Хр. (Аб гэтым глядзі Л. Нідэрле. Человечество въ доисторические времена, перевод Волкова, Спб. 1898 г., бач. 174, П. Спицінъ. Обозрѣніе нѣкоторых губерній и областей Россіи въ археологическомъ отношеніи, у розныхъ месцахъ, Карскі, Бѣлоруссы кн. I. бач. 30–32, які пautарае прыпушчэнне першыхъ двухъ). Ёсьць эта аднак пакуль што толькі гіпотэза.

²³ Аб шалаши, як жыўлі чалавека ў пару нэоліту, глядзі працу Д. Ляўданскага. Нэолітычныя стаянкі ў Смаленскай губ. (Гіст.-археол. Зборнік I.Б.К. № 1, 1927, Менск). Выснавы свае аўтар апірае на аснове знаходак стаянкі ў в. Ніжні-Нямыкары ў Смаленшчыне. З гэтага глядзішча знаходкі ў Ніжніх-Нямыкарах надта вартасныя.

²⁴ Уваровъ о. с. бач. 39–41, Сементковскій, о. с. бач. 80, Лерхъ, о. с. бач. 168 і наст. Татуръ, о. с. бач. 58.

²⁵ Сементковскій о.с. бач. 80, Уваровъ, о. с. бач. 39. Гэтай-жа думкі трymаецца і В. Данилевічъ. Очеркъ истории Полоцкой земли до конца XIV столѣтія, Кіевъ, 1896 г., бач. 40–41.

²⁶ Сементковскій о. с. б. 81–82. Думку гэтую можа пацьверціць іншая спасыяцлага, пайменна, што напр. у Полаччыне знойдзены месцы з мноствам няскончаных каменных прыладаў, што, паводле некаторых даследчыкаў, дае асновы дапушчаць выраб гэтых прыладаў у мэтах гандлю (Глядзі Уваровъ, о. с. бач. 41, Лерхъ, о. с. бач. 168 і наст., Татуръ о. с. бач. 58). Думку гэтую пautарае і В.Данілевіч, о. с. бач. 41.

²⁷ Знаходкі, з якіх можна было-б рабіць выснавы аб хаўтуровых звычаях нэолітычнага чалавека трапляючыца вельмі рэдка. Заслугоўвае на ўвагу знаходка ў в. Зыкаве, б. Менскага пав. Тут знойшлі пайменна магілку, складзеную з каменных пліт у форме невялікага скрынкі, а пры нябoшчыку аказаўся крамнёвы клін і чатыры гліняныя начыньні. Каменныя могілкі знойдзены і ў іншых мясцовасцях (глядзі В.Данілевіч о. с. б. 41–12).

²⁸ М. Шчакаціхін. Нарысы з гісторыі беларускага мастацтва. Т. I. Выд. Інст. Белар. Культуры Менск, 1928 г. і глядзі так-же часапіс «Нёман» 1932 г., № 3, Вільня. На аснове падобнасці орнамэнтыкі нэолітычнага пары ў Беларусі з орнамэнтыкай Скандинавіі і Фінляндіі праф. Шчакаціхін рабіць вывад, што ўжо ў гэту пару існавалі сузыя між Скандинавіі і Беларусью.

²⁹ Карскі, о. с. б. 35. Знаходкі чужых гроши гісторыкі тлумачаць гандлёвым зносінамі з адпаведнымі краінамі. Адменнай думкі трymаецца, між іншым, ведамы даследчык беларускага Севершчыны Д.Самаквасаў. Ён, апіраючыся на съвядоцтвах Юлія Цэзара і Тацыта, пярэчыць магчымасці гандлю з Рымам у разгляданую пару. Скарбы рымскіх гроши, што знаходзяць у славянскіх землях, а ў тым ліку і Беларусі, тлумачыць тым, што Славяне, выйшаўшы із сваёй

Заўвагі

¹⁴ Каменны пэрыяд у жыцьці чалавецтва характарызуецца ўжываньнем прыладаў з камня, рагоў, касцей і дрэва. Каменнага пэрыяду, як універсальнай на зямлі эпохі з азначаным пачаткам і агульным канцом, не існавала. Розныя плямёны і народы перажывалі ў розную пару гэтую культуру, а яшчэ і сінія ёсьць народы на гэтай ступені развязвіцца. Каменны пэрыяд дзеліцца на больш старыю пару – палеоліту, калі чалавек вырабляў сабе прылады з кремня, яшмы і іншых цвёрдых пародаў, бяз ніякай іх сліхойкі, і пазнейшую – нэоліту, – калі прылады вырабляліся з мякчайшых пародаў і шліхаваліся з помачу вады і пяску. Найбольш ужыванымі прыладамі шліхаванымі былі тапары і малаткі (шмат гэткіх знаходкаў на тэрыторыі Беларусі можна бачыць у Беларускім Музэі ў Вільні). Між гэтымі порамі была пара мэзоліту, калі побач із шліхаванымі ўжываліся нешліхаваныя прылады.

¹⁵ Сементковскій. Беларускія дрэвности в. 1. б. 85.

¹⁶ У існаваныі чалавека ў Беларусі ў пару палеоліту апрача вышэй упоміненых дадзеных, праф. А. Сціпіцына не пераканалі і знаходкі Е. Раманава, які ён зацікіў да палеоліту. Дача Раманава прыслала ў Акадэмію Навук ССР дзяльне пляншты з гэтымі знаходкамі. Знаходкі апісаны Е. Раманавым у працы “Матеріялы по исторической топографии Витебской губ. 1898 г., б. 18–23.”

¹⁷ Даклад К. Палікарпова ў гісторычна-археолёгічнай Камісіі Інстытуту Беларускага Культуры ў Менску (гледзі Гісторычна-археолёгічны зборнік № 1 Інст. Белар. Культуры, Менск, 1927, б. 358–360, апрацаванье З. Даўгялі).

¹⁸ Вывучэннем гэтых стаянок займаліся беларускія археолёgi Г. Мірчынк, В. Громаў, С. Занятнін, К. Палікарповіч, Н. Ляўданскі (гледзі “Запіскі Аддзелу Гуманітарных Навук. кн. II. Працы Археолёгічнай Камісіі, том 11. Бел. Акад. Нав. Менск, 1930, дзе зъмешчаны іхнія працы).

¹⁹ З гэтага відаць, што нэолітчны чалавек гусцей жыў на ўсходзе Беларусі. Пярэчыў-бы гэтому факт, што нэолітчных знаходак адносна мала адкрыта ў Смаленшчыне. Траба аднак узяць пад увагу, што досьледы Смаленшчыны з гэтага гледзішча началіся толькі ў 1924 г. беларускімі археолёгамі. Гэтак Д. Ляўданскі ў 1924 г. знайшоў першую нэоліт. стаянку ў 20 км. ад Смаленска каля с. Катынь, а другую ў 1925 г. 24 км. ад Смаленска недалёка ад вёскі Ніжні Нямыкараў. У гэтым-жэ 1925 г. Н. Савін знайшоў нэоліт. стаянкі ў дараагабужскім павеце, каля Дараагабужу і ўніз па Дняпры ў в. Хатычкі, Бізюкова, Аляксейкава, Бабаедава і на р. Угры пры ўтоку ў яе р. Варонь. Ёсьць съяды нэолітчных стаянок і каля в. в. Ліцьвінава і Стара-Меншыкава, вяземскага пав. Магчына дзеля гэтага, што адносная рэдкасць нэоліт. знаходак у Смаленшчыне аб'ясняецца спэцыяльнымі досьледамі, як дапушчае і Д. Ляўданскі, але ня выключаеца думка, што нэолітчны чалавек жыў тут радзей. Тады траба было-б лічыць, што гэты чалавек найгусцей жыў у сярэдній Беларусі (гледзі Д. Ляўданскі). Нэолітчныя стаянкі ў Смаленскай губ. Гісторычна-археолёгічны зборнік Інстытуту Беларускага Культуры № 1. Выданне І. Б. К. Менск, 1927 г., б. 177–179).

²⁰ Падамо тут найгалаўнейшыя працы гэтых дасьледчыкаў, у якіх можна знайсці дадзеныя аб нэолітчных знаходках у Беларусі. Н. Сементковскій. Беларускія дрэвности в. I. Спб. 1890 г. Н. Уваровъ. Археология России т. 11. Москва 1891 г., б. 39–46, 51–53, 137–138. E. Tyszkiewicz. Badania archeologiczne, Wilno, 1850 г. Ф. Добрянскій. Каталогъ предметовъ Музея Древностей, состоящаго при Виленской Публичной Библиотекѣ, Вильна, 1879 г. Татуръ. Очеркъ археологическихъ памятниковъ на пространствѣ Минской губерніи. К. Tyszkiewicz. O kurhanach na Litwie i Rusi Zahodniej, Berlin, 1868 г. Н. Двенаріусъ. Замѣтка о раскопкахъ въ Минской губерніи въ 1889 и 1890 годахъ (Труды Виленского Оддѣленія Моск. Предвар. Комитета по устройству въ Вильнѣ IX Археологического Съѣзда. Вильна, 1893). М. Кустинскій. Докладъ о раскопкахъ въ области Кривичей (Древности, т. IV. Москва. 1874 г.). Е. Романовъ. О раскопкахъ въ Могилевской губерніи (Древности, т. XII. Москва, 1888 г.). Яго-ж. Раскопки въ Могилевской губ., въ 1888 г. (Древности т. XIII. в. I. Москва, 1889 г.). Яго-ж. Археологическая развѣдка въ Могилевской губ., Вильна, 1912 г. Яго-ж. Матеріялы по исторической топографии Витебской губ., Могилевъ, 1898 г. Яго-ж. Археологический очеркъ Гомельского уѣзда, Вильна, 1910 г. П. Лерхъ. Орудія каменного і бронзовага вѣкаў въ Европѣ (въ Изв. Имп. Арх. Общ. т. IV. Спб. 1863 г.). Глядзі так-жа: Каталогъ Собранія дрэвностей гр. Д. С. Уварова, Москва, 1887 г., б. 21 і Каталогъ предметовъ выставки VIII археологічнага съѣзда, Москва, 1890 г.

²¹ Праўда, у 1869 г. у Вільні паўстаў г. зв. “Сѣверо-Западны Отдѣль Импер. Русскаго

ўжо з сям'ёю завучам Гарадзілаўскай школы. Падрасталі дзве дачкі. Але спадарыня Меляўская, прыгожая, яшчэ маладая кабета, неяк непрыкметна прызывицаілася да алкаголю. Магчыма, спрабавала заглушыць душу ў трауму, якая засталася з вайны. І вось аднаго разу яна забрала малодшую дачку з уракаў, прывяла дадому, задушыла яе, а сама павесілася. Бацьку пакінула запіску прыкладна такога зместу: “Адну дачку забіраю з сабой, другую пакідаю табе”. Я бачыў тыя хаўтуры. Дзве труны на аўтамашыне і дзеўчына пляншты з гэтымі знаходкамі. Знаходкі апісаны Е. Раманавым у працы “Матеріялы по исторической топографии Витебской губ. 1898 г., б. 18–23.”

За два гады даваенага панавання бальшавіцкага рэжыму ў Заходній Беларусі яе насельніцтва не адчула ў поўнай ступені яго таталітарнай сутнасці. Эпрэсіі яшчэ толькі набіралі тэмпы. Аднаасобныя гаспадаркі, хаця і аблкладаліся рознымі пастаўкамі дзяржаве, мелі значную самастойнасць і права ўласнасці. Напэўна, гэтym і тлумачыцца асаблівая пасіхалогія тагачаснага селяніні, які хоць і на невялікім кавалачку сваёй зямлі, але адчуваў сябе гаспадаром. Менавіта ўласнасць фармавала і пэўную адказнасць, жаданне перадаць яе ў спадчыну сваім нашчадкам. З дзяцінства ў нас выхоўвалася ашчаднасць і працаўісць, павага да старэйшых. П'янства і гультайство не сумышчалацца з працай на зямлі, гадоўляй уласнай жывёллы, выхаваннем дзяцей. Вялікай заганай лічылася падхалімства. Яшчэ існавала такое паняцце, як “слова гонару”. Грамадзяне больш-менш свабодна выказвалі свае меркаванні, за што часам мелі праблемы з савецкімі чыноўнікамі, а нават траплялі ў турму. Аб гэтым гаворыцца ў невялікім выданні пад назвай “Помилуйте”. Аўтары гэтай кніжачкі В. Адамушка і Н. Іванова склалі яе на падставе дакументаў па эпрэсіях 1939–1941 гг. па Вілейскай вобласці. Але, нягледзячи на ўсё гэта, прыроджаная добразычлівасць і спачуванне праяўлялася і да савецкіх грамадзян ужо ў час вайны, да тых, хто не паспей эвакуіравацца, і да бежанцаў, якія хлынулі з Усходу, калі нямецкія войскі падступалі да Масквы.

А ў самой Еўропе ўжо разгараўся пажар другой сусветнай вайны. Дывізіі вермахта групаваліся і ўздоўж заходніх граніц з СССР. Але афіцыйная камуністычна пропаганда і кіраўніцтва Саюза паводзіла сабе так, што нам нічога не пагражала. У школе канчаліся заняткі. Надыходзіла жаданая пара летніх канікул. Адсвяткавалі 1 Мая. Як заўсёды, на мітынгу гучалі хвалебныя слова ў гонар Савецкага Саюза, яго правадыроў і асабліва таварыша Сталіна. Падкрэслівалася непераможнасць Савецкай Арміі, у што мы па-сапраўднаму верылі, памятаючы, якая магутная армада рухалася на Захад у вераснёўскую дні 1939 г. Верылі мы ў той час і ў перамогу сацыялізму ва ўсім свеце, і што ўлада непахісная, а жыццё наша будзе заўсёды такім, якое ёсць.

Інфармацыя аб рэальнім становішчы ў СССР была вельмі абмежаваная. Грамадзяне Заходній Беларусі, якія пераходзілі усходнюю граніцу да 1939, чамусьці знікалі бяспследна, і мы не ведалі, што большасць з іх гінула ў лагерах або пападала пад расстрэл. Такім чынам рэжым, напэўна, пазбаўляўся ад сведкаў, якія маглі б якімсь чынам расказаць сваім суродзікам аб tym, што дзеецца за кардонам. У сувязі з гэтым я ўспамінаў размову з Героем Савецкага Саюза Аzonчыкам з вёскі Куранец, калі давялося ўжо пасля вайны малываць яго партрэт для Абласнога краязнаўчага музея ў Маладзечне. Маладым хлопцам ён вырашыў перайсці граніцу. Яму гэта ўдалося. Досвіткам ён апынуўся на tym баку і ўбачыў, як на калгасным бульбянім полі людзі поркаюцца ў зямлі і выбіраюць ужо падмёршую бульбу. Адзін калгаснік, зразумеўшы з кім мае справу, пашчырасці сказаў: "Ідзі, хлопец, назад, пакуль не позна. Не будзе табе тут жыцця". І ён вярнуўся. А партызаніц пачаў з першых дзён акупацыі. Але, будучы заходнікам, усё ж захаваў у сабе любоў да Радзімы, да Беларушчыны, як і непрыміримасць да савецкага беззаконня і самаўпраўства, за што яго недалюблівала пасляваеннае чынавенства.

Лета 1941 было лагоднае. У вольны ад працы час, а гэта было заўсёды ў нядзелю, вясковыя хлопцы, а то і больш дарослыя гурбою сабіраліся і ішлі на рэчку таптухамі лавіць рыбу. Люблі і мы, падлеткі, часам праста кошыкамі пабоўтаца ў рапчулы ля вёсцы, якая далей упадала ў Бярэзіну. Рыбы было многа. Вада чыстая, як слязінка. Сама Бярэзіна плыла павольна ў сваім натуральным рэчышчы. Гэта сёняння яе ператварылі ў сцёкавую брудную канаву. А пойма ракі зарасла непралазным хмызняком. У той час, бывала, пасля вясенняга разводдзя яна выходзіла далёка з берагу, пасля чаго добра расла трава, на якой пасвіціся сялянскі статак.

У цёплыя летнія ночы сабіраліся начлежнікі. Выпасвалі коней пасля працоўнага дня. Давялося і мне з вясковымі дзецюкамі праводзіць ночы ля ракі. Незабыўныя хвіліны. Імглістая цішыня. Толькі начныя птушкі ды фырканне коней часам парушалі яе. Засыналі толькі на досвітку, кутаючыся пад коўдры або кажушкі азд туману.

22-га чэрвеня ў нядзелю зноў сабіраліся на рэчку. Я заўсёды далучаўся да суседскіх хлопцаў, бо акрамя сястры, якая нарадзілася ў 1936 г., не было мне з кім бавіцца. Даень быў пагодны. Ярка свяціла сонца. Вада была лагодная. Залезшы ў яе, мы з таптухамі паволі рухаліся ўздоўж берага, час ад часу вымаючы то плотку, то акунъка. Пападаліся і шчупачкі або язі ці галаўні. Вось толькі гул высокі ў небе адцягваў нашу ўвагу. Мы ўжо прызыўчайліся да самалётаў, якія час ад часу праляталі над нашай вёскай. Але ў той даень гул авіяцыйных матораў быў нейкі своеасаблівы і звінёў назойліва, як авадзень. А вярнуўшыся дадому з неблагім уловам, мы пачулі слова "война". Аказваецца, гэта ўжо нямецкія самалёты абліяталі нашу тэрыторыю ўнакірунку на Маладзечна. Я адчуў небывалае хваляванне. Нарэшце і я, як тыя героі прачытаных кніжак пра войну, буду сведкам незвычайных захапляючых падзеяў!

(Працяг будзе).

вае (прыкладам беларускае племя Северанаў мела неславянскі назоў). Яшчэ менш ёсьць пераконвающим аргумент, што латышы нават у XIII стаг. не займалі цяперашніх сялібаў, у чым К.Буга даглядаеца пацьверджаньня правільнасці азначанага ім зруху балтаў з тэрыторыі Беларусі.

Усе гэтыя засыярогі трэба мець на ўвазе пры разглядзе балтыцкае тэорыі.

Гісторыкі другой групы кажуць, што беларускія плямёны былі аўтохтонамі сваёй тэрыторыі, на якой іх засыпела гісторыя. Гэту тэорыю можна было-б назваць славяна-беларускай. Прадстаўнікам гэтай тэорыі зьяўляеца ведамы праф. Карскі, а сутнасць яе паводле Карскага зъмяшчаеца ў наступным. Даўгагаловыя чарапы, паходзячыя яшчэ з нэолітычнае пары, прамаўляюць за tym, што ў Беларусі жыло племя, каторое было прототыпам славян і балтаў. У сучаснасці даўгагаловасць наглядаеца із славян найбольш у беларусаў. Гэткім парадкам можна дапусціць, што насельнікі Беларусі ў нэолітычную пару належалі да індаэўропейскага племені,магчыма да тэй яго галіны, каторая лягла ў вяснову славян, найбольш чыстымі прадстаўнікамі каторых зъяўляюцца беларусы.⁴⁰ На аснове падобнасці ў сэнсе антрополагічным беларусаў і літоўцаў, зь якіх апошнія здаўна (паводле праф. Бацэнбергера ад 5000 г.) жывуць на цяперашнія сваёй тэрыторыі, Карскі дапушчае, што і ў нэолітычную пару яны жылі па суседству з беларусамі, г. ё. прыблізна ў цяперашніх межах, прычым магчыма, што пасяленыні балтаў спускаліся далей на паўд.-усход, уразаючыся ў тэрыторыю Беларусі.⁴¹ Да зеля адсутнасці прычын да вялікіх ператасовак народаў, Карскі дапушчае, што і ў пару мэталяў у Беларусі жылі тыя-ж насельнікі, толькі значна пасунуўшыя наперад сваю культуру. Дадзеная языка дазваляюць яшчэ больш бачыць у гэтых насельніках славянаў. Ідучы за Шафарыкам і Нідэрле, Карскі рашуча цвердзіць, што Будзіны і Нэўры Геродота былі славянамі, і толькі не рашаеца прызнаць славянамі Ставанаў Пталамэя.⁴² На аснове гэтых дадзеных і аналізуочнай географічнай назовы рэк, вазэр, мясцовасці ў Беларусі, Карскі цвердзіць, што беларускія плямёны былі аўтохтонамі сваёй тэрыторыі і толькі на заходзе і паўн.-захадзе частку яе займалі ў перамежку балты, ды на поўначы дзе-нідзе на правых даплывах Дзьвіны жылі не-каторыя фінскія плямёны.⁴³

Тэорыя славяна-балтыцкай выдаеца найбольш праўдападобнай. Пацьверджаньць яе і досьледы праф. Шчакаціхіна над беларускім мастацтвам. Разглядаючы беларускае мастацтва, Шчакаціхін ужо ад нэолітычнай пары даглядаеца адзінства формай матэрыяльнае культуры жыхароў Беларусі, яе асобнай сінтэтычнае суцэльнасці і кансэквэнтнае эволюцыі.⁴⁴ Гэтыя-ж вывады могуць утрымацца на наш пагляд толькі пры дапушчэнні культурнай эвалюцыі аднаго і таго самага насельніцтва пачынаючы ад нэоліту. Бо калі-б дапусціць магчымасць вялікіх рухаў рознародных племен на тэрыторыі Беларусі, дык цяжка было-б гаварыць аб вывадах, да якіх дайшоў Шчакаціхін. Пры вялікіх ператасоўках насельніцтва наглядаліся-б і пераскокі ў яго культуры, якая-б не тварыла эвалюцыйнай цэласці.

Рэасумуючы нашы разважаньні, напрашваеца выснаў, што толькі на заходзе і поўначы дагістарычнымі насельнікамі Беларусі былі балты і фіны, што беларускія плямёны і іх продкі былі аўтохтонамі вялікай часткі сваёй тэрыторыі, асабліва паўд.-зённа-усходнія. Разумееца, што гэты выснаў зъяўляеца на больш, як гіпотэзай, бо ані лінгвістыка, ані археолёгія, прынамсі ў сучасным сваім стане, не даюць магчымасці замяніць гэту гіпотэзу на наўковую праўду.

наванай навукова. Закідаюць ёй прыпісваньне дужа вялікай ролі фінскаму элемэнту ў дагістарычную пару, якой ён ня згуляў, бо ў сапраўднасці гэта быў элемэнт, слабы не натолькі шматлікі, каб мог займаць гэткія вялізарныя абшары. Архэолёгічныя аргумэнты фіністай слабыя, бо могілкі камяніямі ў Беларусі ня ёсьць ідэнтычнымі з люцынскімі і тым больш ашэрраданскімі, а толькі падобныя. Аб значэньні номэнклятуры, як аргумэнту, скажам крыху ніжэй.

Прадстаўнікі другой – балтыцкай – тэорыі кажуць, што першабытнымі насельнікамі Беларусі былі балты, а фактычна тая іх галіна, з якой паўсталі літоўскія і латыскія плямёны. Паводле гэтай тэорыі балты займалі дарэччы Дняпра і Прыпяці, скуль іх адсунулі на поўнач беларускія плямёны, рушыўшыя із сваей праславянскай радзімы. К.Буга дае малюнак руху балтаў, што распачаўся пад напарам беларускіх славянаў. Паводле Бугі літоўскія плямёны, уступаючы перад беларускімі, паціснулі братніх латышоў, сядзейшых над Балтыцкім морам між Нёманам і Дзвінай (у цяперашній Літве) і занялі іхня сялібы. Ізоў-жа, латышы падаліся на поўнач і паціснулі сядзейшых на балтыцкім узьбярэжжы фінскія плямёны – кураў, ліваў.³⁸

На карысць гэтай тэорыі перш-наперш паклікаюцца на назовы рэк, вазёў, мясцовасцяў у Беларусі. Вядома, што ўва ўсёй Беларусі ёсьць шмат назоваў не-беларускага, а балтыцкага паходжаныня. Як можна начай вытлумачыць гэты факт, як не прафыўнай тут балтыцкіх плямёнаў – кажуць прыхільнікі разгляданай тэорыі. Другім аргумэнтам ёсьць дадзеная архэолёгіі з курганнай пары. Праф. Д.Сыпіцын да-пушчае нават, што балты пакінулі ў Беларусі свой асобны пэрыяд курганнай культуры. Астачай гэтага пэрыяду праф. Сыпіцын лічыць і веданыя курганы каля в.Гнёздова ў Смаленшчыне. Трэцім аргумэнтам ёсьць гістарычныя весткі. З летапісу ведама напр., што каля Смаленску жыло літоўскае племя Голядзы і што яшчэ ў XIII стаг. латышы не займалі цалком цяперашнія сваёй тэрыторыі, што мае пацвярджаць правільнасць вывадаў К.Бугі адносна пададзенага ім руху балтаў пад напарам беларускіх плямёнаў, значыцца і правільнасць балтыцкае тэорыі наагул. Між рэпрэзентантамі гэтай тэорыі ёсьць толькі нязгоднасць адносна часу, калі балты адыйшли з Беларусі, што адназначна з вырашэннем пытання, калі беларускія плямёны занялі тых абшары, на якіх іх засыпей кіеўскі летапісец. Праф. Я.Сыпіцын падае дату гэтага зруху VIII стаг. па Н. Х., а К.Буга дапушчае, што рух балтаў распачаўся ўжо ў IV стаг. па Н. Х.

Балтыцкая тэорыя выдаецца лепш абаснаванай ад фінскае, аднак і проці яе высоўваюць шмат закідаў.

Найважнейшы аргумэнт гэтай тэорыі – балтыцкія назовы – толькі тады быў-бы моцны – кака Карскі, – калі-б існавала пэўнасць, што гэтыя назовы далі самі балты, тут жыўшыя. Магло, аднак, быць і так, што плямёны, асеўшыя на дадзенай тэрыторыі, прынясьлі з сабой чужыя назовы з раней займанага краю, нічога супольнага з яго языком ня маючыя, і назвалі адпаведна рэкі і вазёры ў новым краю. Магло, ізоў-жа, здарыцца так, што прыйшоўшыя плямёны мірна жываліся з аўтахтонамі і перанялі ад іх назовы, каторыя аўтахтоны атрымалі ад ранейшых жыхароў, або прынеслі так-жа з чужыны. Усё гэта стварае няпэўнасць і камплікацыі, здавалася-б, у яснай квэсты, што трэба мець на ўвазе, ня кажучы ўжо аб неабходнасці высьцерагацца надужываньня назоваў, падганяючы іх пад тэорыю, прынятую аўтарам. Кожны назоў трэба лічыць асобным фактам.³⁹ Архэолёгічныя дадзеня яшчэ менш ад назоваў могуць быць аргумэнтам балтыстай, бо тое, што лічыцца балтыцкім, амаль ня розніцца ад славянскага. Напасьледак, аргумэнты гістарычныя так-жа не зъяўлююцца пераконваючымі, бо аб племені Голядзі нічога канкрэтна ня ведама і яно ёсьць дагэтуль загадковым. Трудна нават сказаць, ці яно было па паходжаньні балтыцкім, бо назоў яшчэ гэтага не даказ-

РЭХА ДАУНЯГА ЧАСУ

ТАЦЦЯНА КЛЯШЧОНАК

АДЗІН СТАРАДАЎНІ ПАРТРЭТ НА ФОНЕ СУЧАСНАГА ГОРАДУ (НА СУЧАСНЫМ ФОНЕ)

Кожнаму з нас не шкодзіць больш ведаць пра сябе, пра свае карані. Гэтае веданне прымушае іншы раз паглядзець на сябе па-новаму, інакш асвятляе падзеі жыцця і людскія ўзаемаадносіны.

Гэтаксама і ўсім маладзечанцам нядрэнна было б больш ведаць пра тых, хто з незапамятных часоў тварыў гісторыю горада і навакольных зямель, тым больш што гэтыя людзі былі ва ўсіх адносінах асобамі неардынарнымі і нават пакінулі гістарычныя сведчанні ў выглядзе ўспамінаў і мемуараў. Гаворка ў дадзеным выпадку – аб мемуарах князя Тадэвуша Агінскага (1712 – 1783), старасты ашмянскага, а затым кашталянія і ваяводы трокскага, які ў першай палове XVIII стагоддзя валодаў Маладзечнам, а таксама бліжнім Тадулінам, Ізабелінам, Аборкам, Лучаем, Залесsem, Ганутай, Веляшковічамі і Сідараўшчынай. Пад свае рэздэнцыі Тадэвуш Агінскі ў розныя часы прыстасоўваў Тадулін, Маладзечна і Гануту, будуючы тут величныя палацы (як у Гануцце) або перабудоўваючы (як у Маладзечне палац князёў Збржскіх) і жывучы ў кожным з іх некаторы час.

Мемуары Тадэвуша Агінскага ацалелі дзякуючы яго праўраўніку Феліксу Агінскому, унуку славутага Міхала Клеафаса Агінскага, які, захаваўшы дзённік працладзеда ў сваім сямейным архіве, у 1852 годзе аддаў яго для прагляду і публікацыі аднаму з польскіх гісторыкаў. Дённік быў апублікаваны ў 1914 годзе ў варшаўскім часопісе "Przegląd historyczny", а цяпер дайшоў і да нас.

У гэтых мемуарах Тадэвуш Агінскі апавядае пра сваё жыццё, пачынаючы з са-мага ранняга дзяцінства, і ўжо з першых старонак можна пераканацца, што іх аўтар, таленавіты як літаратар, прышоў няпростую школу жыцця.

Бацька Тадэвуша, ваявода віцебскі Марцыян Міхал Агінскі (1672–1750) не мог дать кожнаму са сваіх дзяцей добрую адукцыю і матэрыяльнае забеспеччэнне, вартыя годнасці роду, бо ад сваіх пяці жонак меў адзінаццаць нашчадкаў, і з іх шэсць дачок. Ён змог дапамагчы Тадэвушу толькі тым, што паспрыяў, каб той трапіў у дэпутаты ад віцебскага ваяводства на экстраардынарны варшаўскі сейм 1732 г., і адступіў яму ў 1733 годзе староства пшавальскага, а хросны бацька Тадэвуша – Саковіч – запісаў на яго імя маёнтак Вымна ў віцебскім ваяводстве. З самага пачатку свайго самастойнага жыцця Тадэвуш Агінскі паказаў сябе вельмі актыўным і цвёрдым палітыкам, які не вагаўся нават у адзіночку пратэставаць на сеймах супраць няправільных, на яго погляд, рашэнняў. Так, сейм 1732 года быў сарваны менавіта віцебскімі дэпутатамі Тадэвушам Агінскім і Казімірам Гурко.

У 1737 годзе па патрабаванню бацькі і мачахі Тадэвуш ажаніўся з крыху старэйшай за яго Ізабелай Катахынай Радзівіл (1711–1761), дачкой літоўскага краічага Міхала Антонія Радзівіла і Марыянны з Сасіцкіх. Яна прынесла Агінскаму ў пасаг абышырныя вількамірскія воласці, якія былі для яго жаданым прыбыткам. Ды і радзівілаўскі герб – “Трубы” – цудоўна ўпрыгожыў “Браму” – герб Агінскіх.

Шлюб адбыўся 22 верасня 1737 года ў Карэлічах, у палацы Міхала Казіміра Радзівіла “Рыбанькі”, апекуна Ізабелы, якая была сіратой па абодвух бацьках.

Тадэвуш Агінскі занатаваў у сваіх мемуарах нават святочныя панегірыкі, якія былі выдадзены з нагоды шлюбу нясвіжскім і віцебскім манахамі ў Вільні. Адзін з панегірыкаў меў прыгожую назову “Першы візіт у цудоўнай Агінскіх “Браме” новага госця, князёў Радзівілаў “Арла”, пры вясёлым у дзень Гіменея ў дом Агінскіх пераедзе...” і звернуты да княжны Ізабелы, апісваў пераважна яе прыгажосць.

Складанне падобнага роду паэтычных твораў на розныя ўрачыстасці было традыцыяй таго часу. Нямала панегірыкаў пазней было створана і ў гонар уезду Тадэвуша Агінскага на ашмянскае староства і на кашталянства і ваяводства пугокскага.

Ашмянскае староства Тадэвуш Агінскі атрымаў у 1739 г. указам караля Аўгуста III Сакса. Да гэтага часу ён быў актыўным палітычным дзеячам Вялікага Княства Літоўскага (без яго не абыходзілася абл меркаванне ў сейме ваенных пытанняў), меў званне вялікага літоўскага пісара і пісаўся старастам не толькі ашмянскім, але і бабінавіцкім і вайгоўскім. Хутка да звання пісара далучыў тытул палкоўніка, рос у багаці і ўзнагародах.

Пасада старасты, згодна з тагачаснымі законамі, дазваляла не толькі пажыццёвіца кіраваць дадзенымі адміністратыўнымі тэрыторыямі, але і збіраць з іх сабе сродкі для жыцця.

Урачысты ўезд Агінскага ў суправаджэнні жонкі на староства ашмянскае адбыўся 2 мая 1740 г.

Герб Агінскіх.

“Інвентар Ашмян і ашмянскага павету” падае 4 апісанні двара ашмянскага

ма сказаць аб іх штось канкрэтнае, Карскі лічыць лішне рашучай і неабсаванай.³³ Апроча Гэродота, крыху съвятла на першае насельніцтва Беларусі кінуў Пталамэй у сваёй Географіі. Ён успамінае аб Ставанах, жывых у вярхох Бярэзіны (Bogystenes'a), каторыя мелі свае гарады, што дае асновы дапушчаць аселасць гэтага племені.

Вось і ўсе весткі клясычных пісьменнікаў, што з большай ці меншай праўдападобнасцю можна аднесці да жыхароў Беларусі. Наагул, трэба зацеміць, што да Гэродота тэрыторыя Беларусі была няведамай грэцкім і рымскім пісьменнікам, як і ўсе абшары пайночныя (ад Чорнага мора); аб гэтых абшарах існавалі толькі фантастычныя апавяданні, ня маючыя нікага навуковага значэння.³⁴ Толькі Гэродот і Пталамэй пралілі крыху съвятла на беларускую краіну.

Кім быў гэтыя першабытныя насельнікі Беларусі да зьяўленья сюды беларускіх плямёнаў і ці магчымай навукова была-б гіпотэза, што беларускія плямёны – гэта аўтохтоны свайго краю? Гісторыкі, каторыя разважалі гэта пытанье, даюць розныя супярэчныя адказы. Іх можна падзяліць на дзіве группы. Большасць гісторыкаў выказвае думку, што беларускія плямёны ня быў аўтохтонамі тэй тэрыторыі, на якой заспейхі кіеўскія летапісец, што яны прыйшлі ў Беларусь із агульнай славянскай прарадзімы і знайшлі тут чужыя сабе народы. Ізноў-жа частка гісторыкаў скланяеца да думкі, што тэрыторыю Беларусі і сучаснай Літвы ад пачатку займалі нейкія супольныя продкі Славянаў і Балтіаў, з якіх пасля выдзяліліся Славяне – продкі беларускіх плямёнаў – і Балты – продкі цяперашніх літоўцаў, латышоў, прусаў. Разгледзім гэтыя пагляды.

Гісторыкі першасе группы, адказваючы на пытанье, кім быў насељнікі Беларусі да прыходу сюды беларускіх плямёнаў, не пагаджаюцца з сабой. Погляды іх дзеляцца на дзіве аснаўныя тэорыі (маючыя ў некаторых гісторыкаў свае нязначныя адхілы): фінскую і балтыцкую.

Прадстаўнікі фінскага тэорыі кажуць, што да прыходу беларускіх плямёнаў тэрыторыю Беларусі займалі фінскія народы мангольскага паходжання. Гэтыя фіны жылі не толькі ў Беларусі (даходзячы да балтыцкага ўзьбярэжжа), але займалі вілазарныя абшары Эўрапейскай і Азіяцкай Рэсеi. Будучы значна нішшымі культурна і слабышымі палітычна ад Славянаў, фінскія плямёны пад напорам апошніх адступалі на поўнач, або лёгка асыміляваліся. Прадстаўнікі гэтай тэорыі лічаць фінамі і Будзінаў Гэродота.³⁵

Тэорыя фінізму апіраецца на дадзеных археолёгіі і на дайшоўшай да нас номэнклатуры рэк, вазёр, мясцовасцяў. Праф. Галубоўскі, адзін з выдатных прадстаўнікоў гэтай тэорыі, абасноўвае яе наступным спосабам. Дадзеныя археолёгіі паказваюць, што ўсходнія Славяне, а ў іх ліку і беларускія плямёны, пры насыпцы курганоў-могілак над сваімі нябошыкамі апрача зямлі не карысталіся з нікага іншага матарыялу. На аснове гэтага проф. Галубоўскі кажа, што ўсе могілкі з камянімі, што трапляюцца ў Беларусі, павінны быць аднесены да якога іншага чужога племені, бо яны неславянскія, а значыцца і не беларускія. Адказваючы, чые гэта могілкі, Галубоўскі парайноўвае каменные могілкі ў Беларусі і знойдзеныя ў іх чарапы з ведамымі люцынскімі могілкамі, а апошнія з ашэраданскімі, што знаходзяцца ў зямлі Ліваў – народу фінскага паходжання. На аснове знойдзенай між могілкамі і чарапамі падобнасці проф. Галубоўскі і дапушчае, што першымі насељнікамі Беларусі былі фінскія плямёны. Назовы некаторых рэк і вазёр, асабліва што канчаюцца на ва, га, за, ла, ма, ра, са, ша, энга, анга ёсьць фінскага паходжання і маюць пацьвярдждаць правільнасць вывадаў гэтай тэорыі.³⁶

У некаторых гісторыкаў тэорыя фінізму мае адхілы. Яны выказываюць пагляд, што тэрыторыя Беларусі была заселена ня толькі фінамі, але часткова вугорскімі плямёнамі.³⁷

Тэорыя фінізму ці вугра-фінізму лічыцца ўжо перастарэлай і наагул слаба абас-

аселае насељніцтва.²⁵ Сементкоўскі дапушчае нават, што ўжо ў гэтую пару насељнікі Беларусі вялі гандаль з суседзямі, бо часам трапляюцца прылады з гэткіх пародаў камяння, каторыя не спатыкаюцца ў дадзенай мясцовасці.²⁶ Нешматлікія знаходкі паказваюць, што каменны чалавек сваіх нябошчыкаў хаваў розна, часам іх палі, часам закапываў у зямлю, пры гэтым разам з рэчамі нябошчыка.²⁷

Праф. М. Шчакаціхін кажа, што ўжо ў гэтую пару назіраецца хоць і прымітыўнае, але ўсё-ж імкненыне да мастацкага апрацавання каменных сякераў і вырабаў керамікі. Орнамэнтыка сякераў азначаеца вельмі простымі лінейнымі ўзорамі і ёсьць больш рознастайней у кераміцы. Тут найпрасьцейшым рысункам ёсьць дзве раўналежныя лініі па берагу пасудзіны. У далейшым разьвіццю гэтая лінія ламаюцца на кавалкі ды зварочваюцца да сябе наўскос або стоць, творачы вуглы, крыжыкі і г. п. Надта характэрна, што ўжо ў гэтым часе спатыкаеца рысунак «капыцікаў», якія захаваліся яшчэ і цяпер на сучасных вясковых беларускіх паясах. З часам орнамэнтыка робіцца ўсё больш складанай; зьяўляюцца просталінейныя геометрычныя фігуры (трыкунікі, ромбы, прастакутнікі) і рысункі крывалінейныя (хвалівыя лініі, колцы, сярпы, паўмесцы і г. д.).²⁸

Нэолітычную пару зычніла пара мэталяў, калі жыхар Беларусі навучыўся ўжываць прылады з мэталяў. Населенасць Беларусі і ў гэтую пару выплывае на толькі, як выснай з папя рэдняга, але пацьвярджаема і іншымі дадзенымі. Карскі гаворыць, што ў гэтую пару ішоу ажыўлены гандаль па Нёмну і Дняпру янтаром («жывой смалой»), прычым, паводле съядоцтва Плінія, гандаль адбываўся гэткім способам, што плямёны, жыўшыя на берагах Балтыцкага мора, перадавалі тавар суседзям, а тыя далей аж да паўдзённых мароў. Народы, што займаліся гэтым гандлем, ужо знапі мэталы. Пацьвярджаема гэта шматлікімі знаходкамі па Дзьвіне даўнарымскіх, сыракускіх, афінскіх, македонскіх, фазоскіх і др. грошаў. Прадметаў бронзавага веку знойдзена, аднак, у Беларусі мала (медныя сярпы, кліны, тапары знойдзены, прыкладам, у Меншчыне).²⁹

Першыя пісменныя съядоціў, каторыя гісторыкі адносяць да жыхароў Беларусі, паходзяць ад бацькі гісторыі – Гэродата, жывшага ў V стаг. да нашай эры. Гэродот, апісваючы насељнікі Скіфіі, на якой падарожнічнай, кажа, што на поўнач у лясох, дзе ляжыць вялікае возера, жыве вандроúчае племя Будзінаў. Ведамыя часкія гісторыкі Шафарык і Нідерле лічаць, што Будзіны Гэродота жылі па Прыпяці і верхнім Дняпрам. Думку гэтую падтрымліваў і праф. Карскі, які бачыць у Будзінах аўтахтонаў мясцовасці па Прыпяці, верхнім Дняпры і Бярэзіне.³⁰ Гэткае зълекалізаванье Будзінаў выдаецца правільным, бо возера, калі якога зъмяшчае іх Гэродот, гэта, бязумоўна, цяперашнія палескія балота, быўшае возерам у часы Гэродота.

Гаворачы аб Будзінах, Гэродот кажа, што за адно пакаленьне перад наступам Дарыя Нэўры, народ, жывшы на паўн.-захад ад вытокаў Бугу і Днестру за скіфскай мяжой, з прычыны размнажэння зъмеяў у іхнія зямлі, пакінуў свае сялібы і перайшлі ў зямлю Будзінаў. Браун уважае, што гэтая нэўры пасяліліся над Прыпяцю і Нёманам.³¹ Карскі думае, што Нэўры спачатку жылі на заход ад цяперашніх тэрыторый Беларусі, скуль іх выцінупі праудападобна германскія плямёны (іхнім сымболам была зъмяя). Нэўры падаліся на ўсход і занялі заходнія аблішары па верхнему Нёману і часткава па Прыпяці.³²

Трэба зацеміць, што Будзінаў Гэродота ведаюць і іншыя клясычныя пісменнікі, як Юры Ганоры, Марцэлін, Этык, Пліні, Мэлія. Карскі гавора, што і гэтая пісменнікі зъмяшчаюць Буйзінаў над Прыпяцю і Дняпром (верхнім). Думку Лаппо-Данілэўскага, што з прычыны супяречных дадзеных клясычных пісменнікаў аб Будзінах немагчы-

стараствы: за 1668, 1680, 1739 і 1789 гг. Тры першыя апісанні мала чым адрозніваюцца ад другога, а капі ўлічыць, што Тадэвуш Агінскі ўехаў на старасты ўсяго праз год пасля трэцяга апісання, то, відавочна, яго сядзіба ў Ашмянах выглядала менавіта так: двор, агароджаны галлём, “са двара вароты вялікія... у іх веснічкі... вароты тыя дразніцамі пабіты”. “Уехаўшы ў двор, па левым баку святліца старая...” Па гэтым жа баку двара – “дом новазбудаваны”. У ім – вялікая святліца на 4 акны, сені і камора. Яшчэ адзін “домік” стаяў насупраць варот. Апрача яго, у двары быў і крыты саломай каменны пограб, і старая кухня, крытая дранкай, а за дваром – “лазня з сенямі над ракой Ашмянай”. У XVIII стагоддзі сядзіба ашмянскага старасты, згодна са сведчаннем археолагаў, знаходзілася на месцы былога княжацкага замка вялікіх князёў літоўскіх, на Замкавай вуліцы, на левым беразе ракі. У ашмянскіх інвентарах упамінаюцца і працайнікі двара старасты: каваль, мельнік, “служкі”, а таксама гарадскі войт, падначалены старасце. Пасля 1668 года ў двары старасты знаходзілася таксама пякарня, турма і гумно.

Відаць, Тадэвуш Агінскі і яго сын Анджэй, якому бацька ў 1757 годзе перадаў пасаду старасты ашмянскага, заняліся добраўпаратданнем сядзібы старасты, бо праз 50 гадоў, у 1789 годзе, яна, згодна з апошнім інвентаром, мела выгляд куды лепшы:

“...Ідучы з рынка ў замак вароты падвойныя... з дзвюмі брамкамі, правая на-глуха забіта”. Двор агароджаны плотам з тоўстых дубовых дошак, уверсе з драўлянай рашоткай. З левага боку двара знаходзіўся драўляны “палац”. Справа ад палацу быў “флігель”, а за ім – “судная ізба”. У флігелі побач размяшчалася кухня з пякарней, жыллэ аканома, каморы і склады. І, нарэшце, названа “сеймікавая паветка”, прада, старая, патрабуючая рамонту, у ёй вакол унутраных сцен у 3 рады размяшчаліся “лавы” і пасярэдзіне – велізарны стол. На двары старасты да ранейшых гаспадарчых пабудоў прыбавіліся “бровар”, “валоўня” і “саладоўня”.

Тадэвуш Агінскі ў час свайго ўезду на староству ашмянскае рэзідаваў у Тадуліне (сёння дзе 13 красавіка 1740 г. прыйшоў на свет яго першародны сын Анджэй Ёахім Ёзафат).

У гэты час Тадэвуш стаў кавалерам ордэна Белага Арла. Адміністраванне дзяржавайных справы паглыналі ўесь яго час, а сучаснікі адорвалі яго ўсё большым даверам: у 1744 г. ён упершыню быў выбраны маршалкам гродзенскага сейму. Пазней гэта адбывалася досыць часта, і яго прамовы ў сейме сталі надзвычай памяркоўнымі і заклікалі да згоды.

Сейм 1744 г. быў апошнім, на якім Т.Агінскі прысутнічаў у якасці выбарнага дэпутата, бо ў канцы гэтага года ён зрабіўся сенатаром, якія, як ведама, адрозніваліся ад звычайных дэпутатаў тым, што іх пасада была пажыццёвай. Такі зрух у кар'еры Агінскага адбываўся таму, што ў гэты час памёр вялікі літоўскі гетман Вішнявецкі, у выніку чаго старэйшыя сенатары прасунуліся на больш высокія крэслы, а месца, вызваленое кашталянам трокскім Міхалам Масальскім, заняў Агінскі.

Міхал Клеафас Агінскі.
Літаграфія Ф. Грэмера.

Доўгі час аб новым трокскім кашталяне было мала што чуваць, апрача яго на божных спраў. Разам з жонкай спачатку пабудаваў у Тадуліне царкву і базыльянскі кляштар, асабіста запрасіўшы і асадзіўшы тут базыльянаў. Гэта азначае, што ён з прыхільнасцю ставіўся да уніяцтва, бо базыльяне былі уніятамі (хаця сам быў рыма-католікам). У хуткім часе пасля ўрачыстасці асвячэння тадулінскай царквы па ініцыятыве князя Тадэвуша адбылася другая ўрачыстасць – уніясненне ў яе цудатворнага абраза Найсвяцейшай Дзевы Марыі (8 верасня 1743 г.). Абраз унёс у храм сам Тадэвуш Агінскі разам са сваім братам Станіславам, ваяводам віцебскім.

Як сведчыць духоўнік Агінскага, ксёндз Букаты, у пахавальнай прамове, выдадзенай пазней у Вільні, Агінскі за сваё жыццё збудаваў амаль столькі цэрквай, колькі мяў уладанняў.

У 1757 г. Тадэвуш Агінскі з жонкай перанеслі сваю рэзідэнцыю ў Маладзечна і распачалі там будаўніцтва драўлянага парафіяльнага касцёла. У хуткім часе пасля гэтага за іх кошт вырас таксама кляштар ордэна трынітарыяў (у 1762 г.). Гэты манаскі ордэн першапачатковая ўзнік як апякун ваеннопалонных, а ў часы Агінскага займаўся толькі каталіцкім місіянерствам.

Жонка пана кашталяня аднак не дачакалася прыбыцця манахаў, бо памерла ў Маладзечне 7 лістапада 1761 г. Цела яе адразу ж было ўрачыста пастаўлена ў новым касцёле, але толькі 15 лютага адбылося пахаванне, апісанне якога падалі на двух аркушах дадаткі да варшаўскіх газет. На пахаванні развітваўся з маці старэйшы сын Анджэй, стараста ашмянскі. Акрамя яго, Тадэвуш і Ізабела мелі яшчэ другога сына – Францішка Ксаверыя, будучага вялікага літоўскага кухмістра. Гэты малодшы сын, які ўайшоў у гісторыю пад называй “маладзечанскага графа” і быў вядомы тым, што ў яго маёнтку Залессе знайшоў прытулак былы касцюшкайскі паўстанец Міхал Клеафас Агінскі у 1772 г. быў прычынай вялікага засмучэння свайго бацькі, бо той быў вымушаны хадайнічаць перад каралём аб памілаванні для Фр. Ксаверыя, удзельніка антыкарапалейскай Барскай канфедэрацыі. Барская канфедэрацыя выступіла супраць вынікаў першага падзелу Рэчы Паспалітай і той унутранай палітыкі правячых колаў, якая да гэтага прывяла. Адным з яе лідэраў быў дадёкі родзіч Тадэвуша – вялікі літоўскі гетман Міхал Казімір Агінскі, і пад яго ўплывам аказаўся малады Францішак Ксаверый. Але эмігрыраваць пасля паражэння пад Сталовічамі, як гэта зрабіў гетман, ён не змог.

Кароль даволі лёгка дараўваў Францішку Ксаверью яго правіннасць. Трэба сказаць, што ўвесь род Агінскіх, пачынаючы з Тадэвуша, падтрымліваў надзвычай блізкія адносіны з апошнім польскім каралём, і гэтыя адносіны складваліся на ўзаёмнай павазе і супрацоўніцтве. Калі ў 1770 г. памёр ваявода трокскі Аляксандар Пацей, Станіслаў Аўгуст Панятоўскі адразу ж задаволіў жаданне Тадэвуша Агінскага заняць гэтае месца, а сына яго Анджэя перасунуў на месца кашталяня троцкага.

У гэтых час Тадэвуш Агінскі ўжо пайторна жанаты. Яго другой жонкай стала Ядзвіга Залуская, удава рэтаўскага старасты Кшыштофа Тышкевіча. Шлюб адбыўся ў Сенне ў 1764 г. Залуская прынесла ў пасаг уласныя землі і землі нябожчыка мужа – велізарнае рэтаўскае староства на Жмудзі. Тады ж Тадэвуш Агінскі ў кароткі тэрмін пабудаваў у сваім маёнтку Ганута (сёння Вілейскі раён) надзвычай прыгожы палац і некалькі гадоў жыў там з новай жонкай. Адтуль ён веў свае справы. У каstryчніку 1768 года за кошт мужа і жонкі Агінскіх былі прывезены з Рыму святыя рэліквіі для Маладзечанскага касцёла і было наладжана свята ўрачыстага ўваходжання ў горад брацтва Святой Троіцы і Пана Езуса Назарэцкага (гэта адбыўся 7 каstryчніка 1768 г.). Чатырма гадамі пазней Агінскія прывезлі рэліквіі Святога Фартуната ў касцёл Францішканай у Сенне. Але самай важнай справай было заснаванне Ядзвігай Агінскай у 1766 годзе

лікую навуковую вартасць. У сэнсе тэрыторыяльным (прынамся ў гісторычных межах) беларускім трэба лічыць дэльве раней ад вышменаваных знойдзеных палеолітычных стаянкі, пайменна супонеўскую каля Бранску і мезінскую на Дзясьне; на пайдзён ад г. Ноўгарад-Северскага. Аднак з фактам, што на межах Беларусі былі палеолітычныя стаянкі, яшчэ на можна было рабіць высноваў аб існаваныні ледавіковага чалавека на тэрыторыі Беларусі. Апісаныя заходкі выясняюць гэтае пытаныне і дазваляюць з усёй пэўнасцю адсунуць пачатак каменнай культуры насельнікаў Беларусі дале давіковай пары.

Палеоліт зъмяніла наступная пара – нэолітычная, або шліхаванага камяня. Факт існавання чалавека ў Беларусі ў гэтую пару выплывае з папярэдняга і сцьвярджаеца ўжо шматлікімі заходкамі гэтай пары. Каменных прыладаў нэоліту знойдзена шмат на тэрыторыі ўсіх Беларусі. Параўнальна дагэтуль найбольш іх аказалася ў Віцебшчыне, Віленшчыне, Меншчыне, Магілёўшчыне і Полаччыне, найменш – у Горадзеншчыне, Слонімшчыне, Ваўкавышчыне, Беласточчыне, Смаленшчыне.¹⁹

Апрача маладых беларускіх архэолёгаў, нэолітычныя стаянкі ў Беларусі знайшли, або іх студыявалі, галоўна да вайны, расейскія і польскія архэолёгі, як А. Семешпкоўскі, графы Уваравы, графы Тышкевічы, Ф. Дабранскі, Татур, Н. Авэнарус, М. Нузыцінскі, Е. Раманаў, В. Шукевіч, А. Сыліцын і іншыя.²⁰ Былі гэта пераважна архэолёгі-аматары, каторыя займаліся галоўна раскопкамі курганоў і ў гэтых працах траплялі на астачы нэолітычных стаянак у Беларусі. З боку адпаведных архэолёгічных расейскіх ці польскіх устаноў на было наладжана систэматычных і пляновых досьледаў. Архэолёгі-аматары ашвар досьледаў выбіралі прыпадкова. Дзе гэтых аматараў на было, там агулам і ніякое архэолёгічнае працы не вялося, хіба якімсь адумысловы прыехаўшым з «цэнтру» архэолёгам і з якісцю спэцыяльнай метай.²¹

Нешматлікія заходкі не даюць яшчэ магчымасці пазнання жыцця палеолітычнага чалавека ў Беларусі.

Затое аднонасна нэолітычнае пары вучоныя робяць на аснове ўжо дасколешніх заходкаў выясновы аб жыцці чалавека ў гэтую пару, прычым некаторыя з іх можна лічыць цвёрда ўстаноўленымі навукова. Дасьледчыкі кажуць, што нэолітычны чалавек у Беларусі жыў пераважна на берагах рэк і надта рэдка на берагах вазёў.²² Жыльлем для гэтага чалавека былі зямлянкі, але на выключана, што ён будаваў адумысныя для гэтага шалаши.

Гэта асабліва пачываеца заходкамі беларускіх архэолёгаў за апошнія дзесяцігодзідзе. Сынены гэтакага шалаша рабіліся з гальля, абмазанага глінай, а магчыма і са скуры зьвяроў. Падлога рабілася з бітай гліны, а пасярод яе знаходзілася вогнішча наўперед дзеля прыгатаваньня ежы. Астачы глінянае пасуды паказваюць, што чалавек ёю карыстаўся і ўмёў вырабляць. Пасуда ляпілася з гліны чырвонае, або шэрай, дрэнна апаленай, з дамешка пяску або жарствы. Форма пасуды была розная, орнамент просты і даволі аднастанны.²³ Асядаючы па берагах рэк і вазёў нэолітычны чалавек здабываў у іх для сябе яду – рыбу і асобную ракавіну, г. зв. *Unio pictorum*. Па берагах-жа рэк ён знаходзіў для сябе ў вялікай колькасці крэмень, служыўшы для вырабу каменных прыладаў.²⁴ У лясах чалавек паляваў на зьвярыну. Рыбалоўства і паляванье былі найгалаўнейшымі заняткамі нэолітычнага чалавека ў Беларусі. Хоць насельніцтва каменнага перыяду ў Беларусі групавалася па берагах рэк і вазёў, аднак, паводле некаторых дасьледчыкаў, яно не вяло аднолькавага спосабу жыцця. Гэтыя дасьледчыкі, апіраючыся на тым, што каменные прылады на поўначы Беларусі спатыкаюцца малымі групамі, а на поўдні вялікімі, робяць выснову, што насельнікі паўночнай Беларусі вялі вандроўнае жыццё, тады, як на поўдні (ад Дзівіны) жыло

УСТУП ДА СТУДЫЯЎ НАД ГІСТОРЫЯЙ БЕЛАРУСІ

(Працяг. Пачатак у № 2)

2. ТЭРЫТОРИЯ БЕЛАРУСІ І ЯЕ ДА ГІСТОРЫЧНАЕ НАСЕЛЬНІЦТВА.

Яшчэ нядаўна спорным было пытаньне, калі зьявіўся чалавек на тэрыторыі Беларусі. Лічылася агульна прынятая думка, што съяды чалавека ў Беларусі даходзяць толькі да пазнанайшэ пары каменнага перыяду – нэоліту.¹⁴ І хоць раскопкі на тэрыторыі Беларусі выкryлі шмат месцаў з астачамі жывёлы ледавіковае пары (косыці маманта, паўночнага алена і інш.), што наводзіла на думку існаваньня і чалавека ў гэтую пару, а ўжо Сементкоўскі казаў, што ў зьбіральнікаў і аматараў старыны Віцебшчыны ён бачыў прылады «бяз ніякіх азнак шліхойкі»¹⁵, праф. Д. Сыпцын на першым з’езі здасьледчыкаў беларускае археолёгіі і архэографіі ў Менску (17–18. I. 1926 г.) усё-ж заявіў, што існаванье чалавека на тэрыторыі Беларусі ў пару палеоліту астaeцца загадкай.¹⁶

Але посьле гэтай аўторытатyнае заявы яшчэ ўлетку таго-ж 1926 г. пытаньне гэтае атрымала неспадзёўкі новае асьвятленне. Сябра гісторычна-археолёгічнай камісіі б. Інстытуту Беларускай Культуры ў Менску К. Палікарповіч натрапіў каля вёскі Бердыж, Чачэрскага раёну, Гомельскую акругу, на стаянку палеолітычнага чалавека.

К. Палікарповіч знайшоў у ваколіцы гэтае вёскі сядзібай маманта некалькі зробленых чалавекам адшчэпаку крамня і дэйне ножападобныя прылады, на якіх былі съяды дробнай штучнай адбіўкі (г. зв. «рэтуш»). «Гэтая апрацоўка крамняў, сувязь іх з пэўным гэолёгічным пластом (марэнны суглінак), съяды вагню, прысутнасць костак розных выкапальныхных жывёлаў, непарушанасць усіх пластоў, не выклікае – кажа Палікарповіч – ніякага сумліву, што тут мае астачы палеолітычнае культуры часу вялікага зъледзяньня».¹⁷ Хутка, бо ў 1929 г. была знайдзена другая палеолітычная стаянка ў в. Юравічы на Прыпяці каля Мозыра, а потым нова-бабовіцкая. Трэба лічыць, што і стаянка ў в. Гамкаве, Смаленская акруга, ёсьць палеолітычнай¹⁸.

Гэтыя стаянкі маюць вя-

Мікалай Шкялёнак (1899–1947) – гісторык, юрыст. Нарадзіўся на Дзвіншчыне. Скончыў юрыдычны факультэт Віленскага ўніверсітэта імя Стэфана Баторыя. Актыўны ўдзельнік беларускага нацыянальна-вызваленчага руху. Аўтар шматлікіх прац па гісторыі Беларусі.

ў Вільні дома падкідышаў і сіrot, або ўстановы Дзіцяці Езуса. Агінская паставіла дом на грамадскія складкі, забяспечыла ўласным фондам і аддала пад нагляд Сясцёр Міласэрдзя. Пры дому была капліца, збудаваная Агінскай.

Тадэвуш Агінскі мае заслугі і перад тагачаснай літаратурай. У 1771 годзе ён на свой кошт пераклаў і выдаў твор Е. Марліні “Theatrum politikum”, які выйшаў на польскай мове пад назівай “Пляц палітыкі, або школа маральнасці, у якой што рабіць, чаго асцерагацца павінен пануючы, дакладна прадпісвають навукі...” (Wilno, druk. Akademii Wileńskiej Soecetatis Jezu, 1771).

Пасля першага падзелу Рэчы Паспалітай Т. Агінскі быў надзвычай засмучаны цяжкасцямі, якія на яго землю прынесла расійскае войска. Ён жаліўся на гэта ў лістах да караля, але кароль быў бясіслын дапамагчы.

Да канца сваіх дзён Тадэвуш Агінскі ўдзельнічаў у працы сената і сейма, быў у 1780 годзе выбраны сеймавым суддзёй, у сенате таксама лічыліся з яго голасам і паўсюдна называлі “дэканам сенату”. Да набожных учынкаў апошніх гадоў жыцця Агінскага адносіцца пабудова капліцы Божага Цела ў касцёле Святога Яна ў Вільні. Ён таксама прывёз у гэты касцёл з Рыму рэліквіі Святога Тэафіла і зрабіў запіс у 12 тысяч злотых на ўласную капліцу ў гэтым касцёле. Над яе дзвярамі размішччаўся партрэт ваяводы, намаляваны на медзі. У склепе пад гэтай капліцай спачылі і астанкі ваяводы. Ён памёр 25 лістапада 1783 года ў Гануце.

Тадэвуш Агінскі быў тыпова мясцовым кіраўніком Вялікага Княства Літоўскага, якія нарадзіліся і дзеянічалі тут на працы агента. Уесь род Агінскіх пачынаючы з XIV стагоддзя (калі ён па прычыне войнаў пераехаў у Літву са Смаленскага княства), нязменна жыў і дзеянічай на тэрыторыі Вялікага Княства Літоўскага. Выводзячы свой род ад Рурыкавічаў, Агінскія аднак парадніліся амаль з усімі шляхецкімі беларускімі радамі і вельмі высока неслі гонар дзяржаўных дзеячаў ВКЛ. Пацвярджэннем гэтаму з’яўляеца тое, што на працы XIV–XVIII стагоддзяў Агінскія зайimali мноства найвышэйших пасад краіны: епіскапаў, ваявод, кашталянай, пісараў, нават двух вялікіх літоўскіх гетманаў і г.д.

Род Агінскіх меў, апрача гэтага, славу здольнага да мастацтва. Ён праславіўся ў канцы XVIII – пачатку XIX стагоддзяў дзякуючы творчасці Міхала Клеафаса і Міхала Казіміра Агінскіх. Такім чынам, веды пра Агінскіх – гэта такі ж наш нацыянальны здабытак, як і веды аб іншых падзеях нацыянальнага станаўлення. Хочацца спадзявацца, што гэтыя старадаўнія партрэты дзяржаўных дзеячаў былых часоў з цягам часу будуть становіцца ўсё больш выразнымі.

ВЫКАРЫСТАНАЯ ЛІТАРАТУРА:

1. Bartoszewicz K. Tadeusz Ogiński i jego pamiętnik. // Przegląd historyczny, 1914, z. 1.
2. Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. Hanuta. // W-wa, 1977, tom «Województwo Wileńskie».
3. Баравы Р. Старадаўнія Ашмяны. // Помнікі гісторыі і культуры Беларусі, № 2, 1986.

ТАК ХАЦЕЛАСЯ СКАЗАЦЬ ПРАЎДУ

(З РУКАПІСНАЙ СПАДЧЫНЫ)

15.II.38

Шчыра вам дзякую, Пані Марыя¹, за пісьмо. Я ўжо даўно хацеў да вас напісаць, але апошнім часам быў вельмі заняты. Ды і пяць таксама ня маю шмат часу, бо сяньня толькі прыехаў з Плоцка, дзе меў канцэрты, а заўтра ўжо еду да Слоніма. Там пяю 17, а 18 ў Ваўкавыску, 19 – Свіслоч, 20 – Нясьвіж, 21 – Баранавічы, 22 – Навагрудак, 24 – Шчучын, а 25 зноў буду ў Варшаве. Цяжкі гэта будзе “аб’езд”, тым больш, што ўжо недзя прамёрз і нават кашляю, што вельмі рэдка са мною здарается. Думаю, што вытрымаю... Пасылаю Вам і праграму, мо там знайдзець і што цікавае. Гэта пяяў і ў Плоцку, і ў Gostyninie. Ня ведаю, ці другі раз яшчэ калі будзе гэдакая цікавая праграма, дык хацелася б, каб “мае вельбіцелі” паслухалі. Між іншым праграма надрукавана і на афішах таксама як гэта, што Вам пасылаю.

Што да майго канцэрту ў Вільні, дык, разумеецца, буду вельмі рад, калі ён будзе. Трэба толькі найсьці віленскага impresario. Гэта будзе менші каштаваць. Але аб гэтым яшчэ паговорым. Цяпер вельмі мала часу маю, дык мушу канчаць. Кланяся ўсім. Не забывайце. (Дзякую моцна за мёд, такі ж салодкі ды добры!...)

Michał Zabejda

P.S. Ці пішаце свеа ўражаныні ў радыё? Гэта патрэбна!

16.III. пяю ў радыё (гадз. 10 веч.)

27.III.38

Шчыра дзякую Вам, паважаная пані Марыя, за пісьмо. Вельмі прыемна, што вясну хочаце спаткаць разам, бо гэтага самага хачу і я. Наевт прызнаюся Вам, што ў Вільні найболльш чуюся “удома” і прыяжджаю туды вельмі ахвотна. Думаю, што і надалей гэта застанецца. Запросіны на канцэрт, прысланыя гр. Daszukiewicам², атрымаў і, здаецца, добра зразумеў. Справу ставіце правільна і маю надзею, што гэта будзе лепш. Пара выйсьці “у съвет”, як кажуць. Праграмы пакуль што не даю. Думаю, што на разе яна і не патрэбна. Калі-б было іначай, напішице, прышлю адразу. M(і)ж ін(шым) абяцаў дзьве людовыя песні апрацаваць prof. Rutkowskі³. Што да дня, дык выбірайце самі, які вам найболльш дагаджае. А ў сувязі з гэтым я пастараюся ўсё другое дастасаваць да гэтага тэрміну, толькі, калі ласка, дайце мне значы агэтым па магчымасці хутчэй. Варункі матэрыяльныя думаю што могуць астасцца тыня што і былі. Ці гэта магчыма? – напішэце. Хацеў бы, каб гэта было так арганізавана, каб зарабіў на толькі артысты, але ж і impresario. Мо гэдак і будзе?..

Шмат хацелася-б напісаць, але апошнім часам гатоўлюся адразу да пяци выступленняняў, усё з новымі праграмамі, дык і часу маля і “крыху” змучаны.

«Так хацелася сказаць праўду»

¹⁷ Рэні Найдзюк – дачка Язэпа Найдзюка. ¹⁸ Баляслаў Брэжга (1887–1957) – беларускі археолаг, гісторык, археограф, адзін з пачыналынікаў архіўнай справы на Беларусі. ¹⁹ Пётра Ластаўка (?) – беларускі грамадскі дзеяч у даваенны Польшчы. ²⁰ Максім Танк (Яўген Іванавіч Скурко) (1912–1995) – народны паэт Беларусі. ²¹ Янка Касяк (?) – беларускі педагог. ²² Фелікс Стэцкевіч (1879–1967) – беларускі грамадскі дзеяч, педагог. ²³ “Наша Ніва” – адна з першых беларускіх газет, якая выходзіла ў Вільні ў 1906–15 гг. ²⁴ Любоў Скурко – жонка Максіма Танка. ²⁵ Уладзімір Калеснік (1922–1994) – беларускі літаратуразнаўца, крытык, педагог. ²⁶ Але́сь Адамовіч (1927–1994) – беларускі пісьменнік. ²⁷ Валерый Маракоў (1909–1937) – паэт-мадняковец. ²⁸ Уладзімір Караткевіч (1930–1984) – беларускі пісьменнік. ²⁹ Рыгор Барадулін (нар. 1935) – народны паэт Беларусі. ³⁰ Еўдакія Лось (1929–1977) – беларуская паэтика. ³¹ Анатоль Іверс (1912–1999) – заходнебеларускі паэт. ³² Уладзімір Дубоўка (1900–1976) – паэт, адзін з заснавальнікаў літаратурнага згуртавання “Узвышша” у 20-ыя гады. ³³ Крысціёна Данелайціс (1714–1780) – класік літоўскай літаратуры. ³⁴ Сцяпан Александровіч (1921–1986) – беларускі літаратуразнаўца, педагог, доктар філалагічных навук. ³⁵ Пётра Сергіевіч (1900–1984) – беларускі мастак. ³⁶ Адам Гурыновіч (1869–1894) – адзін з пачыналынікаў новай беларускай літаратуры. ³⁷ Кацусь Тышкевіч (1904–1975) – беларускі педагог, заснавальнік беларускай гімназіі ў Гарадку на Маладэчаншчыне. ³⁸ “Глыток вады” – зборнік Максіма Танка, які выйшаў у Мінску ў 1964 г. ³⁹ В. Каросас (?) – літоўскі грамадскі дзеяч, публіцыст. ⁴⁰ Валянцін Таўлай (1914–1947) – заходнебеларускі паэт, падпольшчык. ⁴¹ Мар’ян Пецюкевіч (1904–1983) – беларускі этнограф, грамадскі дзеяч. ⁴² Станіслаў Ендрыхоўскі (?) – польскі грамадскі дзеяч, пісьменнік. ⁴³ Ежы Путрамент (?) – польскі паэт, грамадскі дзеяч. ⁴⁴ Зоська Верас (Людвіка Антонаўна Войцік) (1892–1991) – беларуская грамадская дзяячка, пісьменніца. ⁴⁵ Ядвігін Ш (Антон Іванавіч Лявіцкі) (1869–1922) – беларускі пісьменнік, грамдскі дзеяч. ⁴⁶ Сяргей Панізік (нар. 1942) – беларускі паэт. ⁴⁷ Янка Саламеўіч (нар. 1938) – беларускі літаратуразнаўца, крытык, энцыклапедыст. ⁴⁸ Марыя Туранак (?) – жонка Браніслава Туранка, вядомага заходнебеларускага грамадскага дзеяча

што яшчэ ніколі сваім спевам я не кранаў так за сэрца, як гэтым разам...

Вось як у жыцці бывае.

Душа плача, а чалавек спявае.

Першы канцэрт, які я прысвяціў сваёй маці, быў у летку ў 1935 годзе ў Ружанах, калі я з Італіі вярнуўся на Радэіму, пасля 15 гадовай разлукі з маткаю. Мая маці шмат у жыцці плакала ад гора. Але гэтым разам плакала ад шчасця...

Калі я сказаў слухачам, што калыханку, якую калісьці спявала мая маці, цяпер заспяваю я і прысвячаю яе сваёй маці, якая першы раз мяне слухае як артыста, і знаходзіцца між вами, усе захацелі яе бачыць.

Маці, ужо старэнская і маленская, мусіла выйсці да мяне на сцэну. Усе ёй аплодіравалі, а яна плакала ад шчасця...

Канцэрты ў Косаве былі ў 1935 годзе і пазней. Спяваў там некалькі разоў. Прайшло амаль 40 гадоў з таго часу, а прыгожыя хейліны ўсё ўспамінаюцца і здаюцца новат лепшымі, чым былі, бо ўсе цяжкасці і перашкоды ўжо забыліся, хоць іх было, як ведаеце, шмат. Ды ці бывае жыццё без перашкод, без цяжкасцей? І пакуль ёсць сілы іх пераадольваць, ўсё добра. Горш, калі гэтых сіл ужо мала, не хапае, а ўсё хочацца быць карысным для грамадства. Тады агортвае чалавека вялікі сум Здаецца, што ў жыцці нічога не ўдалося зрабіць, што пражыў пустацветам. І баліць і сэрца, і душа. Але пра гэта пісаць не варта. Кожны мае даволі і сваіх турбот і свайго суму.

Шлю сардэчныя прывітанні ўсім, хто яшчэ памятае мае – нашы песні, пашырэнню якіх я прысвяціў амаль усе жыццё.

Не забывайце! Ваш М.Забэйда.

P.S. Рэдакцыя часопіса «КУФЭРАК Віленшчыны» выказвае шчырую падзяку Беларускаму дзяржаўнаму архіве літаратуры і мастацтва, Нацыянальны аkadэмічнай бібліятэцы імя Я. Коласа, кандыдату філалагічных наукаў Саламеевічу Яну Уладзіміравічу, кандыдату гістарычных наукаў Зайкоўскаму Эдварду Міхайлавічу і Санько Зміцеру за магчымасць публікацыі гэтай карэспандэнцыі.

ЗАЎВАГІ

¹ Марыя Шутовіч (1899(?)–1975) – беларуская грамадская дзеячка, загадчыца прытулку пры Віленскай беларускай гімназіі. ² Адам Дасюковіч (1911–1943) – беларускі грамадскі дзеяч, кіраўнік Беларускага студэнцкага саюза ў 30-я гады ў Вільні. ³ Руткоўскі – польскі музычны дзеяч, кампазітар. ⁴ Адольф Клімович (1900–1970) – беларускі грамадскі дзеяч, рэдактар заходнебеларускага часопіса “Самапомач”, які выдаваўся ў 1932–39 гг. у Вільні. ⁵ Канстанцін Галкоўскі (1875–1963) – беларускі кампазітар, музычны дзеяч. ⁶ Рыгор Шырма (1892–1978) – беларускі музычны дзеяч, кампазітар, народны артыст СССР. ⁷ “Шлях моладзі” – заходнебеларускі часопіс, які выдаваўся ў Вільні ў 1929–39 гг. ⁸ “Хрысьціянская думка” – заходнебеларускі каталіцкі часопіс, які выдаваўся ў Вільні ў 1928–39 гг. ⁹ “Беларускі летапіс” – заходнебеларускі часопіс, які выдаваўся ў Вільні ў 1933–39 гг. ¹⁰ А.Орса-Чарняўская – спявачка, удзельніца Вечара беларускай паэзіі і культуры ў 1936 г. ¹¹ Адам Станкевіч (1892–1949) – беларускі каталіцкі святар, лідэр БХД. ¹² Янка Ермачэнка (1894–1970) – дзеяч беларускай палітычнай эміграцыі. ¹³ “Беларуская крыніца” – беларуская незалежніцкая газета, якая выходзіла з 1917 па 1940 г. спачатку ў Петраградзе, а затым у Вільні. ¹⁴ Баляслав Грабінскі (1899–1991) – беларускі грамадскі і палітычны дзеяч, дантyst. ¹⁵ “Раніца” – беларуская газета, якая выдавалася ў Берліне ў 1940–45 гг. ¹⁶ Язэп Найдзюк (1909–1984) – беларускі грамадскі і палітычны дзеяч, аўтар кніга “Беларусь учора і сяньня” (Мн., 1943).

Віленскія сустрэчы. Сядзяць злева направа ў другім радзе: ?, С. Грынкевіч, М. Друцька, Р. Шырма, дачка Р. Шырмы, М. Забэйда, Э. Каімідэр, ?, А. Дасюковіч, ?. 1936 г.

Пагаворым пры спатканыні. Сабираўся напісаць і да п. Адольфа⁴, і таксама з гэтага нічога ня вышло. Мусіць ён на мяне моцна сярдзіты нават, бо сярод подлісаў на картцы з прывітаннямі яго не найшоў. А мо таксама як і я ня мае калі, дык яму гэта і ў галаву ня прыйшло. Як бы там ня было шлю ўсім прывітаныне і вельмі рад, што спаткаемся.

У радыё, калі будзе ахвота, слухайце З красавіка з Варш(аўскай) фільгармоніі (гадз. больш-менш 3-5), 6-го – пасыля 19²⁰ з радыя, 12-га – гадз. 20 – (опера (...)) і 14-га з konserwatoryi – гадз. 8¹⁵ – (oratoryum). Найлепш, разумеецца, гадзіны спраўдзіць паводле “Antenу”. Ня ўсё гэта, што будзе, Вам падабаецца, але паслухаць “rugu okazji” можна. Dyk, bywajcie!

Z pašanaj M.Zabejda.

Паважаная Пані Марыся!

Ўжо цэлы тыдзень хаджу з мысльямі як найхутчэй паслаць Вам праграму канцэрту, каторы, як Вы пішаце, мае быць 7 траўня. Але апошнім часам быў вельмі заняты і нават замучаны, а да таго яшчэ хацеў даведацца як будуць называцца песьні, каторыя абяцаў апрацаваць праф. Руткоўскі. Ўчоры прайшла опера “Stara Bašń”, а сяньня даведаўся назвы песьняў у Руткоўскага, адна будзе “Ni haroch ja siejać”, а другая “Da každamu dzierauč ci Boh listoczak dauč”, дык стараюся хутчэй

паслаць Вам праграму. Што праўда спадзяваўся атрымаць ад Вас адказ (на маю паштоўку), колькі больш-менш намяроў даць у праграму, ды Вы таксама мусіць заняты, бо дагэтуль нічога ня атрымаў. Дык на ўсякі выпадак у праграму даю больш твораў, каб потым можна было з чаго выбраць. Наагул, я ня люблю даваць праграму задоўга да канцэрту, бо потым бываеш звязаны тым, што даў, а хацеў бы пяць зусім што другое. Але як трэба, то трэба. Калі організаторы захочуць, то другую частку канцэрту можна зрабіць выключна з песні беларускай. Тады дадайце песні якія хочаць з тых, што я пяяў, або калі Галкоўскі⁵ што апрацаўваў, то пішице, навучуся і съплю. Толькі зрабеце гэта, калі ласка, хутчэй. Бо мне абязцалі прыслать паўгода таму назад, а дагэтуль нічога ня маю. Словам трэба зрабіць так, каб праграма, найболльш адпавядала тым, хто яе прыйдзе слухаць.

Здаецца аб праграме ўсё.

Шчырая падзяка кс. Адаму за артыкул, каторы лепш напісаны, чым таго заслужваю. Але аб гэтым яшчэ паговорым. Канчаю, каб занясці на вакзал пісьмо. Бывайце!

Шлю ўсім святочнае прывітаньне: найлепшыя пажаданьні.

М. Забэйда.

13.IV. 1938.

Warszawa

30.V.38

Паважаная Пані Марыся.

Вельмі прыемна было прачытаць, што мяне яшчэ помніце і цікаўіцеся "майм" канцэртам у Варшаве. Як ён прайшоў з боку артыстычнага, хай вам расскажа адна із рэцензій (другіх я ня маю пад рукою: больш-менш такія самыя), а з боку "другога" дык расказваць ня хочацца. Надта прыпамінае Беласток. Скажу Вам толькі тое, што ад канцэрту я нікога не бачыў яшчэ. Як бы агулам ня было ні канцэрту, ні жаднае ўмовы. Нават нікто не затэлефанаваў... Ну і я разумеецца ня буду іх шукаць. З якім настроем я чакаў канцэрту можаце прадстаўвіць сабе, як даведаецца, што ў галоўных газетах агулам ня было абвестак ад канцэрце. "Устраіцелі" думалі, што занясці абвестку ў рэдакцыю, гэта ўжо зрабіць ўсё патрабунае і ўсё магчымае. Нават афішаў без мяне не пабеспакойліся зрабіць. Ды што і гаварыць. Яны, як кажуць, падыходзілі з боку "грамадзкага", а не "гандлёвага". Словам, я атрымаў... кветкі са стужкаю: М. Забэйдзе-Суміцкаму – Асьв. Т-ва ...

Бот пакуль і ўсё... Другім разам напішу больш, а цяпер мушу прыгатаваць "настрой" адпаведны для Амерыкі: за гадзіну буду весяліць амэрыканцаў.

Buvajcie, usiaho najlepšaha.

Šlu ū sīm prvytańnie i džiakuju za pamiać.

M. Zabejda.

P.S. Нот не атрымаў, бо і ня бачыў яшчэ па прыезьдзе з Вільні пані Орсы-Чарняўскую. На канцэрце была, але па канцэрце ня прыходзіла.

20.VI.1938

Паважаная Пані Марыся.

Вельмі добра зрабілі, што да мяне напісалі, бо я сам ужо хацеў даведаўвацца, што харошага ў Вас там чуваць. Рад, што ўсё йдзе добра. Прыемна было прачытаць, што падабалася Вам "Лёндынскую" аудыцыя. Здаецца, яна ўсім спадабалася,

просьбу пісьменнікаў. У архіве буду здаваць пакуль фотадокументы выключна аса-бістага характару пісьменніцы. Вось чаму іншыя манаграфіі адолькавым тэмпам мне так цяжка і не пад сілу выканчыць сваечасова.

Поўніца душа болем па страце любай спадарожніцы майго жыцця, таленавітай пісьменніцы, маей Дарагой Онічкі. Сяння магла б радавацца з прыходу вясны, з яркага, прамяністага сонца, з блакіту неба, радавацца ад спеву жаваранка і ад усіх прыемнасцяў ажыўленай прыроды... Яе няма, я чуюся асамотненым, адзінокім і толькі знаходжу патомлю ў сваей цяжкай долі ў творчай і фізычнай працы...

Бывай, мой Дарагі Маэстро.

Тулю вас шчыльна да свайго збалелага сэрца.

Янкі Шутовіч.

Паважаны Пане Ян.

Перадусім хачу Вам вельмі пекна і цёпла падзякаўваць за вашы пісьмы. Яны мне столькі даюць радасці.

Што ж, я думала, што толькі ў майм жыцці ёсць многа цярпення, але бачу, што і вашай радні не бракавала цяжкіх хвілін. Але кожнае цярпенне трэба ўмелася выкарыстоўваць, тады яно мае і сэнс, і вартасць.

Но, але досьць філасофіі.

Як Вы прадбачылі, так і сталася. Рэнген нічога не выказаў, а што баліць, то другая справа, якіс час так мусіць пабалець.

Што датычыць даных для анкеты, то зрабіце неяк гэта без мяне.

Знаёмая мая прадавенная, гэта не ёсць такая ужо блізкая мне асоба, я праз вайну не пісала да яе. Адно толькі магу напісаць, што імя майго бацькі – Ян, а я ёсць эмерытка. Эмерытура мая выносіць месячна на польскія гроши 1350 zi. На вайны гроши гэта здаецца вельмі мала. Чы можна на такія гроши ў вас пражыць. Мне вельмі прыкра, што вы маеце столькі клопату з "вызварам". Па прабытых хваробах добра было бы адпачыць, а тут маеш яшчэ дадатковы клопат! Чы Марыся дайно хварэз? Но век яшчэ не ёсць такі, каб заглядацца песьмістычна. Я маю сястру яе веку.

Яшчэ раз дзякую за [...] і да пабачэння.

Будзіце здаровы.

Прывет сёстрам, каторых знаю і каторых не знаю.

Марыя Туронак⁶.

Трыпуці, 10.04.73.

P.S. Маё пісанне па-беларуску трактуйце Паводзэм тарыфы ульговай. Я не ўмейу добра пісаць.

Яшчэ кніжак не атрымала, але напэўна сказала.

Прага, 23.06.74 г.

Паважаная і дарагая Марыя Іосіфаўна!

Атрымаў Ваша пісьмо ад 11-6 г./г. Адчуваю Ваша гора, звязанае з адыходам у вечнасці с. р. Янкі Шутовіча.

Хацелася-б найсьці добрыя, гаючыя слова, каб гора Ваша зменышлася, сцішылася, але, мусіць, такія слова і не існуюць. Памятаю, як я даведаўся аб смёрці свае дарагое матулі, алошняга, мне самага блізкага і надзеінага чалавека. Можаце сабе ўявіць, як мне было цяжка, як балела душа. А ў гэты-ж дзень я меў спляваць у пражскім радыё нашы песні. Хацеў адмовіцца, ды падумаў, што маци напэўна сказала-б, каб не адмаўляўся. І я спляваў, прысвячаючы песні яе светлай памяці. Потым мне сказали,

9. Інж. Адольф Клімовіч (агронам, грамадска-культурны дзеяч, публіцыст) – пс. А. Коўзан.

10. Кс. Ян Семашкевіч – пс. Янка Быліна.

11. Мэр. М.Пецюкевіч – Марвіч.

Многіх супрацоўнікаў “Калосся” псеўдонімы, лічу, яшчэ перадчасна выкryваць. Да іх належыць: А.Бужанскі, Ів. Камель і інш. Калі падбяру час, маючи перад сабою адпаведную літаратуру, апрацују псеўдонімы ў большым ліку, з падачай бiограф. даведак.

Я.Шутовіч.

Тав. Саламееві! Прашу выбачэння за пісьмо, так нязграбна напісаное, пісай “на калене”, проста “на хаду”. – Я. Ш.

Вільня, 3 лютага 1973г.

ДАРАГІ МІХАСЬ ІВАНАВІЧ,

Дзякую за пісьмо ад 13.1. Ня мог адказаць на яго дасюль дзеля кепскага ста-ну здароўя. А сяння сітуацыя яшчэ пагоршылася... Перажываю вялікае гора, па-страце жонкі, якая памерла ад інфаркту 2.II. 5-га лютага адбудуцца пахоеўны Як узмацніся, адкажу на ўсё пытанні, што Вас інтэррасуюць

Дапукаю Нэкралог, з якога даведаеца пра жыццё і дзеінасць дарагой мне жанчыны – жанчыны крыштальнаі душы і сэрца.

Ваш Я. Шутовіч.

Вільня, 16 сакавіка 1973 г.

Дараґі Міхась Іванавіч.

Я пасля душэўнага і нэрвовага закалоту, спрычиненага смерцю любай жонкі, даходжу да нормы. Праўда, чуюся вельмі утомлены рознымі справамі, якія патрабавалі і патрабуюць срочнага выканання. Але-ж, на здзіўленне, спраўляюся і дзіўлюся, адкупу ў мене находзяцца сілы...

Яшчэ раз дзякую за мілее спачувальнае пісьмо, якое атрымаў сваечасова.

Лёс пісаніны пра Вас такі: здай быў манаграфію пра Ваша жыццё і дзеінасць рэдакцыі “Полымя” дзеля надрукавання. Доўгі час рэдакцыя трymала яе урэшце (леть-там) прыслала мене назад і прыслала скараціць да 30 бачын машынапісу (усяго манаграфія напічала 75 бачын). Я не згадзіўся на такую прапанову, нічога рэдакцыі не адпісаў, манаграфію пакінуў у сябе... Манаграфія агулам кончана, але як Вам ведама, хачу дапоўніць яе аддзелам мемуарнага характару, аддзелам, у якім змяшчу розныя прысвячэнні, пажаданні ў вершаванай і іншай формах ад розных пісьменнікаў, дзеячоў навукі, культуры і проста іншых грамадзян, любіцеляў і паклоннікаў Вашага завіднага таленту. Дый напоўні яе іллюстрацыямі-рэпродукцыямі Вашых фотак і магчымы некаторых праграм Вашых канцэртаў. Калі гэта удасаца зрабіць /а надзеюся, што удасаца і то незадоўга/ будзе манаграфія болей поўная і цікавеjшая...

У маёй творчай работе шмат перашкод. Хаджу і чуюся звычайна, як збянтэжаны Сайка: *зашмат маю спраў і гаспадарчых, і фамілійных, і сяброўскіх, якія адрывеаюць мене ад творчай работы. У сувязі са смерцю жонкі, актуальнай і пільнай стаеца справа ўперацавання архіву Нябожчыцы. Розныя архівы, арганізацыі проста не даюць мене дыхнуць і назойліва трэбуюць, каб што ім даў са спадчыны пісьменніцы. Пісьменнікі просяць уперацаваць і падрыхтаваць да друку літаратурную творчасць пісьменніцы. Я вельмі зацікаўлены гэтай справай асабіста і раблю высілкі споўніць*

бо атрымаў нават з Англіі пару лістоў, на каторыя трэба адказаць па-ангельску. А языка ўжо забыўся. Агулам, трэба было б вучыцца і па-німецку, і па-французску... Але шмат чаго трэба, ды, на жаль, усяго не дасі рады зрабіць: бо і жыцьцё наша кароткае, ды і ўмовы гэтаму не спрыяюць. Аднак, што змагу буду стараца зрабіць. Уся бяда ў тым, што я змушаны шмат ляжаць. Пераканаўся, што гэта для мяне (у абставінах, у якіх знаходжуся) найлепшае лякарства. Дык гэтым самым шмат часу трачу, нічога ня робячы. Словам, “прыкаваны” да ложка. Шчасце, што ня вельмі моцна, але здаецца, што на заўсёды.

Канцэрту пакуль што яшчэ ніяк “не ліквідавалі”. Абяцалі разлічыцца са мною ў канцы гэтага месяца. З Горадні атрымаў ліст, што ў гэтым годзе (sezonie) не ўдалося нічога зрабіць і што будуць стараца зрабіць канцэрт восеньню. Магу толькі сказаць, што лепш позна ды добра, чым пасльпяшыць ды людзей “насымяшыць”.

Атрымаў паштоўку ад Рыгора Раманавіча⁶. Перадайце яму, калі ласка, што яшчэ нічога ня мог даведацца (наконт выступу хору), бо выяжджаў з Варшавы Кіраўнік, а цяпер прыехаў, але пакуль што да яго трудна дайсьці, бо вельмі заняты. І яшчэ, калі ласка, даведаіцесь ў Р.Р., які тэрмін яму найбольш дагаджае, бо могуць аудыцыю вызначыць тады, калі, напрыклад, трудна мець поўны хор. Ці, мо яму ўсяроўна? Слушна ён піша аб тым што раскрасдаюць нашае песеннэ багацьце. На гэта ёсьць адна рада: апрацаваныя песьні друкаваць. Трэба, каб усе, хто гэтым цікавіцца моцна аб гэтым падумалі. Друкаваная песьня сама жыве і “бароніца”. Напішыце мне, што хто аб гэтым думае...

Ну, трэба канчаць. Сяньня а шостай пялю, дык трэба прыгатавацца. А 23 г/м плю на амэрыку (між іншым, і “Малады дубочак” і “Чаму мне ня пець”, а можа, і “Лявеніху”).

Пакуль што, бывайце!

Усім найлепшыя пажаданыні.

М.Забейда.

P.S. Калі б пісалі да радыя, запытайцеся, чаму ў Festywalu muzyczny z Krakowa nie brał udział Michał Z. Sumicki (zamiast Ladisa [...]).

Паважаная Пані Марыся.

На днях я атрымаў ліст, каторы перасылаю Вам. Прачытаіце яго, і хай прачытаюць тыя, каго гэта можа зацікаўіць. Аўтара гэтага лісту я пазнаў на канцэрце ў Баранавічах. Доўга гаварыць з ім ня мог, але зрабіў ён на мяне вельмі добрае ўражанье. Хлапец мае лет 19 (мусіцы); для скрыпкі гэта крыху ўжо запозізна, але прафэсар Хадыка, каторы мне яго прадставіў, казаў, што хлапец вельмі здольны і што ён мог бы яшчэ ўсё падрабіць і стаць скрыпачом першое класы. У якіх ён варунках бачыце самыя з пісьма. Як яму памагчы? Наконт “жандое” stipendium няма чаго і думачь. Парадызіцеся, калі ласка, з супольнымі знаёмымі і напішыце мне як найхутчэй, на чым астаниавіліся. З свайго боку, думаў бы, што добра было б знайсці нейкія спосабы памагчы хлапцу. Калі б найшліся людзі, каторыя хацелі б злажыцца на прыватную stipendium, дык да гэтых людзей ахвотна далучуся і я, адзін жа, разумееца, гэтага зрабіць не змагу, бо сам ня маю нічога пўнага. Апошнім часам, як Вы знаеце, шмат пляяў, але гэта было больш для “прыемнасці”, чым для заробку. Пляяў і “дубочка”, і “чаму мне ня пець”, ды яшчэ на bis “Лявеніху”. Прыімалі мяне вельмі ўспела, шмат цяплей, чым можна судзіць, прачытаўшы заметку ў “Шляху Моладзі”⁷ або “Хрысьціянскую Думку”⁸. Але гэта віна, мусіцы, марознае віленскэ пагоды. Для парадызіцеся пасылаю Вам заметку (таксама “віленскую”) з “Siowa”.

Як бачыце, там не шкадавалі “цёплых” слоў. Між іншым, запытайцеся, калі ласка, Рыгора Раманавіча, ці ў “Летапісу”⁹ было штокольвек аб майм апошнім выступленыі ў Вільні, бо я нічога не атрымаў. А часам хочацца сагрэцца хоць цёплымі словамі, бо часамі моцна адчуваю “зіму”. Так было, напрыклад, у Баранавічах, дзе мне “далікатна радзілі” замяніць апошнія нумары праграмы (“Мал. дуб.” і др.), але я таксама “далікатна” на гэта не згадзіўся... Мо яшчэ калі аб гэтым пагутарым. Калі, ня ведаю: будзе залежаць ад Вашае Вільні, дык буду чакаць ад вас адказу. Пішэце. Напішэце свае ўражаныні аб канцэрце Орсы-Чарняўскага¹⁰. Цікавіць мяне, як яна м(і)х і(н)шым) прапяяла песні беларускія, каторыя я памагаў ёй апрацаўцаць. Ды агулам пішэце, як жывеца, што думаеца і г. д. Ад мяне ўсім прывітаныне. Усіх ўспамінаю і буду рады ўгледзець усіх. Бывайце!

З пашанаю М. Забэйда.

Pavažanaja Pani Marysia.

Vielmi dziakuju za charośaje piśmo Vaśaje z 9-VIII. Ludziam majho typu dobryja słowy nikoli nie zaškodziać. Znudna z projektyjnym i Vilni kancertam, trymaju da siomaha listapada čas volnym, ale chaciej by jak najchutčej viedać dakładna dzień kancertu, kab, i vypadku čaho, mahčy vykarystać hetę čas. Bo jakraz na pačatak i siaredzinu listapada mają prapazyci ad ORMUZU, z katorymi mušu ličucca. Dumajū, što najdahadniejšym dla Vas dniom byu' by 5 listapada, subota, abo 1-ha, śviata, bo potym mahčyma tolki hiba 19-ha abo 20-ha. Dyk absudzicie heta, kali łaska, i napišecie mnie kankretna.

Novych bielaruskich pieśniau' pakul što nia maju. Abiacau' pryslać Halkou' ski,

Вечар беларускай паэзii і песні ў Вільні. У цэнтры стаіць М. Забэйда-Суміцкі.

Прыпамінаю, што два апошнія пісьмы ад Вас з віншаваннямі і прысвячэннямі вершаў нашых паэтаў я атрымаў. Цікавы, хвалуючы матэрыял. Будзе скарыстаны ў літаратурным дадатку да манаграфіі. Не хватает толькі вершаў Сіпакова (гэты абяцаў прыслать) і Панізника. Па стараіцеся гэтага апошнчыга верш прыслать мне.

У Вільні навін асаблівых ніякіх. Усе мы пакуль жывём і працуем. Чакаем вясны – цяпла, сонца, кветак, гулу пчолак і іншых радасцяў... Бывайце здаровен'кія. Тулю і абыдымо.

Я. Шутовіч.

Вільня, 18 лютага 1972 г.

ДАРАГI МИХАСЬ IВАНАВІЧ.

Пазаўчора атрымаў Вашае пісьмо. Дзякую. Маю ўжо амаль усё з творчасці, прысвяченай Вам.

Астaeцца атрымаць ад Сіпакова, які, калі я быў у Мінску 25 студня і бачыўся з ім, абяцаў мне даслаць свой верш, прысвячаны Вам. Чакаю.

Я цяпер абрабляю другую тэму. Агулам вельмі заняты Дзіўлюся, што яшчэ вытрымліваю, інтэлектуальна даволі інтэнсіўны і актыўны...

Было б добра, каб сёлета Вы наведалі Вільню. Ладзяцца з Чэхаславакіі да нас экспкурсіі. Па стараіцеся прымкнуць да іх. Не перайдайцеся так ужо сэрцам. Падкрасляйце яго глюкозай, найбольш мёдам. Я знаю людзей, што мелі інфаркт – добра маюцца і забыліся, што мелі яго...

У нас – старое; навінак цікавых няма.

Пастараюся на днях выслаць вам чарговую заказную бандэроль – з выкарыстанымі матэрыяламі.

Бысайце шчаслівым.

Я. Шутовіч.

Вільня, 23.VII.72 г.

Паважаны тав. Саламеевіч¹¹.

Розныя тэрміновыя і важныя для мяне спраўы не дазволілі мне дасюль споўніць Вашу просьбу адносна раскрыцця псеўдонімаў некаторых аўтараў “Калосься”. Абяцаю зрабіць гэта найбольш поўна ў найбліжэйшым часе, пасля звальнення з нагрузкі сваіх спраў. Сяння, з памяці на чарнавіку, падаю наступныя псеўданімы, належачыя да такіх аўтараў:

1. Самойла Уладзімір (публіцыст, літ. крытык, гісторык, філосаф) – псеўдонімы яго: Супіма (найбольш пашыраны і ведамы), Сірыус, Чэмер Ул.

2. Касцёвіч (паэт, журналіст, крытык) – псеўд. Краўцоў Макар.

3. Мітрафан Смаршчок (па прафесіі доктар мэдыцыны, паэт) – псеўд. Анатоль Бярозка.

4. Хв. Ільляшэвіч (гісторык, паэт і празаік, публіцыст) – псеўд. (у прозе) М. Дальны.

5. Кс. Уладыслаў Талочка – псеўд. П. Кантрыба, ён жа, здаецца, Адам Саладух (магчыма гэты апошні псеўд. належыць і кс. А. Станкевічу).

6. Кс. А. Станкевіч – Сакалінскі і многія іншыя.

7. Др. Ст. Станкевіч (літаратуравед, філолог) – меў многія псеўдонімы, сярод якіх: С. Каліна, К. Бруеўіч.

8. Луцкевіч Антон (бел. грамадска-палітычны і культурны дзеяч, даўгаглетні дырэктар бел. музею ў Вільні, літ. крытык, публіцыст) – пс. Антон Навіна.

Вельмі прашу Вас, дараеі *Miħas ħeġavieħ*, выканань маю ўчарашнью просьбу: прысласць мне дэдышкасці да кніг заахвяраваных Вам нашымі пісьменнікамі і іншымі дзеячамі, таксама тэксты віншавальных тэлеграм, атрымліваних Вамі з розных нагод.

Ну дык на сягоння і ўсё. Стараіцеся не ператамляца – не дапускаць, каб сэрца і галава балелі.

Працаваць – паводле правіла: ФЭСТИНА ЛЕНТА ("Ціха едзеш – дальше будзеш", – так можна сказаць пэ-рускую).

Зычу шчасліва спаткаць і Каляды і Новы 1972 год. АД МУЛЬТОС АННОС ПЛЮР IMUSCKBЭ...

Тулю да сэрца і абдымамо.

Ваш Я. Шутовіч.

Вільня, 19 студня 1972 г.

Добры дзень, *Miħas ħeġavieħ*.

Доўгачаканае пісьмо ад 1.1.72 г. атрымаў. Дзякую. Ня ўсе Вы мае просьбы выканалі. Паўторна прашу, дзеля ўдакладнення і правільнага гучання імёнаў Вашых гадунцоў, адчытаць ініцыялы імёнаў тых гадунцоў, якія падаў Вам у май папярэднім пісьме.

Таксама прашу даслаць новую сэрыю дэдышкасцяў да кніжак, нотаў – іх аўтамаў...

Можаце павіншаваць мяне: монографію пра Вашае жыццё і мастацкую дзеянасць закончыў у канцы снегня. Заняла. 75 старонак машынапісу канцылярскага фармату. Здаецца мне, монографія ўдалася. Усім падабаецца. Надзеюся, што і Вам спадабаецца. Астоецца зрабіць літаратурны дадатак, з вершамі і дэдышкыямі. Усе мы здароўі і Вам нізка кланяемся. Тулю і абдымамо.

Ваш Я. Шутовіч.

П.С. Ці атрымалі маё заказное пісьмо са спісам выкарыстаных у манаграфії матэрыялаў і праграм? Чарговую рату матэрыялаў дашлю пазней.

Я.Ш.

Вільня, 11 лютага 1972 г.

ДАРАЖЭНЬКІ *Miħas ħeġavieħ*.

Чакаю ад Вас пісьма і не дачакаюся. Што сталася, чаму ня пішаце? Я вельмі зацікаўлены, ці атрымалі Вы заказную пасылку выкарыстаных мною матэрыялаў пра Вас і Вашую мастацкую дзеянасць? Паслаў яе у другой палаўніне снегня м. г. *Mima* маіх просьбаў павядоміць мяне, ці атрымалі тую пасылку, Вы дагэтуль нічога ў сваіх пісьмах да мяне не гаворыце. Як буду ўпэўнены, што атрымалі, вышилю Вам новую, чарговую, пасылку з астаўшыхся ў мяне матэрыялаў.

Ездзіў 25 студня ў Мінск. Быў у Танка, але яго не застаў дома – быў ён на выезде (Германская дэмокр. рэспубліка, Польшча). Гаварыў толькі з яго жонкай. Успаміналі пра Вас. Далей, наведаў рэдакцыю "Полымя" і злажкі ёй машынапіс сваёй монографіі пра Вас. Рэдактары зацікаўліся монографіяй. Чакаю з "Полымя" паведамлення, што думаюць зрабіць з ёю – надрукуюць ці не?

Вечарам таго ж дня адведаў Шырму і прабыў я ў яго гадзіны са трыв. Я яго шчыра прывітаў з Ягоным юблеем і вусна і на пісьме. Стары добра трывмаеца. Юбілей Ягоны праішоў вельмі урачыста і шырока прадстаўлены ў беларускай і не-беларускай прэсе. А падаркаў атрымаў – хіба цэлую грузавую машыну.

Адразу пасля візіта ў Шырму, а гадзіне 11 вечарам, паехаў на вакзал, а адтуль цягніком у Вільню.

ale u' sio jašče šle, a Rutkou' ski u' sio jašče "piša". A u' Amerycy, jak čytaju', apracou vajuć tolki dla chorū. Nia maju, naturalna, i pieśni litou' skaje, ale achvotna navučusia, kali pryšlecie chutka. Treba tolki, kab jany byli dastoyna pieratłumačany na jazyk bielaruski, abo polski, bo, spivavajući, mušu razumieć každaje słowa. A vyhavar moža mnie pakaža chto kolvieck z varšau' skich litou' cau' (da jakich treba miane skiravać z Vilni, kali tam kaho znajuć). Prau' du kažučy, času u' hetym hodzie budu mieć wielmi mała, bo mušu abnau' lać repertuar, raz nikudy nie vyjaždžaju, značaj, nie zmahu zarabić. Ale jak treba, to treba – naučusia. Ciapier pracuju dla radyja, dzie piaju u' zautra (15-ha) a hadz. 12¹⁰, potym 17-ha a hadz. 24¹⁰ ci 20 na Ameryku (karotkaja chvala) i 21-ha hadz. 19 na Warszawu]. I. U hetaj apošnijau audycyi piaju m[iz] in[SYM] i bielarskija piešni: "Kupalenka" i "Kukavała ziaziula". Potym piaju 7-ha kastyričnika (X), ale prahramy jašče nia viadaju.

U Kramiencu pryniali mianie wielmi dobra, a na kancercie litaralna zasypali kvietkami. Mnie kazali, što takoha "powodzenia" tam jašče nichcota nia mieu'. Piajau' tam šmat raz i mocna zmučyusia, ale dobra adpačyu' u Šajpiakoch (nie kažu u' doma, bo domu nia maju...), adkul vyzvali da radyja depiešaju. Tak što ad 4 h[etaha] m[iesiaca] siadžu u' Warszawie. Adras toj samy, na jaki i pišecie. Čakaju.

Šlu u' sim prvytańnie.

Z pašanaju M.Zabejda.

13-IX-1938.

8.XI.1938.

Darahaja Pani Marysia.

Jak báču z Vašaha apošniahha piśma, Vy blízka da serca biarecie mają artystyczny sprawy, za što Vam ščyra dziakuju, a kali ništo nie pieraškodzić, dyk jašče i asabista za heta padziakuju, kali pryjedu na kancert 3/XII. Padrobnju prahramu hetaha kancerta daļučaju da piśma. Nia u' sio z taho što napisana budu piajać, dyk pierad drukavańiem treba budzie paru NN skreślić. Napisau' boliej, kab možna było potym vybrać u zależności ad stanu zdaroja, katorym nie mahu pachvalicca. Heta z jašče adna z prycyn, čamu dla studentau' chacieu' by , jak kaliści abiacaū' , prapijać toje, što u' žo znaju, a nia u' čycza novych rečau' (utvoraū'), tym bolś relihijsnych, da katorych patrebny specyjalny navyk i padrychtou' ka. Jość i jašče adna reč. Jak Vy viedajecie, da hetul mają pieśni zlúčali ludzie, a tut moža vyjści naadvarot... Padumajcie i, zdajecca, zhodziciesia sa mnoju. Viedaju, što asabista moh by wielmi mnoha skarystać. Ale nia viedaju, ci mahu kiravacc hetymi karyściami. Možacie pahavaryć i z Tym, chto mianie najbolś razumieje i jak paradzicie, tak chaj i budzie (moža, adnak, było by lepś skarystać z mianie viasnoju, kali mahčyma taksama arhanizavać kancert?). Slovam, abdumajcie z usich bakou' , paradziciesia i napišecie. Budu čakać adkazu, kab u svaju čarhu dać adkaz ORMUZu, jaki prapanuje kancerty u' pieršaj pałowie śniežnia.

Jašče raz dziakuju za ščyryja adnosiny, šlu u' sim sardečnaje prvytańnie i čakaju na mahčyma chutki adkaz (i padrobny).

M.Zabejda.

P.S. Jak bačycie, u prahramie ni adnoj staraj rečy.

17.IV.39.

Pavažanaja Pani Marysia.

Daū no nie pisau' Vam, choc časta dumau' ab Vas i našych supolnych znajomych. Ale što y hetych dumak, kali čałaviek ničoha zrabić nia moža?! Navat da radyja ni razu nia moh zapisać taho, što chacieu' by, nie favoračy u' žo ab kancertach. Adno dobra, što, kali ježdziu' u hetym hodzie u' miascoch, dzie byvau' u prošlym hodzie, to u' siudy moładź,

a navat i starejšja kryčali: "Małodoha dubočka!", "Lavonichu!" i t. p. Na žal, nia moh ich zadavolić pa niezaležnych ad mianie prycynach. Pryjemna, adnak, bylo, što pamiatajuć. Bo tam, dzie u prošlym hodzie nia byu^u, jak, naprykład, u Lidzie, tam i vokrykuau nie bylo. Mo kali jašče spatkajemsia, dyk raskažu ščeheľoviej ab hetym usim. Ale ci chutka heta budzie?! U svaim piśmie (ad 5-II) vy pišacie, što majecie dumki, kab arhanizavać što 3-VI. Ci hetyja dumki jašče isnujuć? Ci majucca jakija kolvieck mahčymaści? Ci trymać hety termin dla Vas (dla Vilni)? Adnym słowam, napišecie, jak heta sprava pradstau lajecca u Vas. Z svajho boku mahu tolki skazać, što byu^u by wielmi rad, kab vašyja dumki zrealizavalisia. Z vialikaju pryjemnaściu pabačyu^u by iznou^u usich vas, pahavaryli b, pašpiavali b, ablehčyli b krychu dušu.

Nadta byu^u zadavoleny z Vašaha pišma, u katorym Vy pišycie, jak słuchajecie maich audycyau^u. Na žal, apošním časam piaju^u pozna, dyk nia viedaju ci Vy hetyja audycyi mahli słuchać. Cytajući ab Reni nia moh nie rašmiajacc. Nu i małdzeč! Padziakujcie joj za vierš. A vam i u sim, chto pomniu^u aba mnie ščyraja padziaka za śviatočnyja pažadańi.

Byvajcie zdarovieńkija i prymicie ad mianie (dla u sich) prvytańnie i taksama najlepšja pažadańi.

Z pašanaj M.Yabejda.

21.VI.39.

Pavažanaja Pani Marysia.

Ščyra Vam dzikuju i za pamiatku, i za miłaje pišmo, katoraje taksama zachoū vaju jak pamiatku. Jak prykra i ciažka mnie było, kali daviedau^u sia ab tym, što nie dali dazvołu na kancert! Jak ja da jaho hatoviū sia! Skolki u ťažyu^u pracy u hetuju padrychtou^u ku! Admoviu^u sia navat ad wielmi karysnaj dla mianie prapazycyi pajęchać na kancert u Łomžu z praf. Turčyńskim (jak raz na 3-ha/VI), daw^u praf. Lefeldu apracavać na słovy śpieu^u "Jak hlinaj miakkaj...", i raptam - ničoha! Nie, lep^u ab hetym nie pisać, bo i lahčej ad hetaha nia budzia dy u siaho i nie napišaš. Pa hetaj samaj prycynie i dou^u haha pišma Vam nie paslaū^u. Baju^u sia što i u vosieni lep^u nia budzia... Škada, što nie u dałosia zrabić plitak ciapier. Čas nia peu^u ny, i mianie mohuć mabilizavać i, ahułam, dalej moža być trudniej. Razumieju, što nia u sio možam, što chočam. A ciapier nakont jubileju ks[ia]ndza Adama¹¹. Što wielmi Jaho caniu, jak dziejača hramadzkaha, i nadta šanuju, jak čałavieka, heta vy viedajecia. Cełym sercam daļučajusia da publikacyi. Ale adnaho serca mała, a pisać dobra ci pryoža nia u mieju i u hetym pryznajusia. Što inšażejojość pieśnia - maja saprau^u dnaja stychija! Pieśniaju jaho vitau^u by tak, jak nikoha druhoħa. Ale ani mnie piajać, ani jamu słuchać nie dajuć. Što tut rabić?! Pakul što ničoha nie prydumau^u ...

Učora (20/VI) piaju^u polskija narodnyja pieśni. Nia viedaju^u, ci słuchali i ci padabalaśia. Kali tak, napišecie paru słova^u da Radyja, bo kali słuchačam majo výkanańie bolš spadabajecka čym inšyja, tady будуć čašciej zapraszać mianie na repertuar Ludowy, da katoraha naležać i pieśni z Palešsia. Dyk pišmy ad słuchačou^u u hetym vypadku nadta patrebnja, chacia i naahuļ jany patrebnja. Wielmi rad, što vam spadabalaśia audycyja 9/IV. Za dźwie hadziny budu znou^u piajać. Ale Vy budziecie spać, bo heta na Ameryku, unačy ci ranicoju^u a druhoj hadzinie. Hetyja audycyji nadta mučać, ale dobra, što i heta jość. Para mnie išci. Byvajcie zdarovieńkija. Ślu u sim najščyrejšja prvytańni. Pišecia. Budu tut da 5/VII. A potym jedu u Szejpiaki [...], dzie prabudu miesiaca z 2.

25 h/m a hadz. 15-10 piaju na Warszawie II, ale musić vy W II nia čujacie u Vilni.
Pisecie. Z pašanaj Michaś Zabejda.

Pavažanaja Pani Marysia.

Pišu Vam iz Prahi? Kudy narešcie pryjechau^u. Spatkali tut mianie wielmi sardečna i

жыцця»? Гэта-ж здаецца ясна – па-лацінску гаворыцца: прымум еўэрэ-даіндэ філёзо фарэ, што азначае – перш жыць, а пасля філёзофствааць. Чалавеку ды і ўсякаму жывому арганізму напачатку, перш наперш, трэба есци, адзеца, абуца, мець адпаведнае памяшкайне і т. д. Калі ўсё гэта будзэм мець, тады можам і спяваць, і танцаваць, займаца навукай, літаратурай, мастацтвам і іншымі грамадскімі і не-грамадскімі справамі. Адным слоаам, перш наперш чалавеку патрэбна матэрыяльная база (ці базіс) для яго існавання і духоўнай дзейнасці. А як-жа ў Вас з гэтym базісам? Па-моіму вельмі сціпла – было і ёсць. Не ў палацы ці харомах Вы жылі і жывеце, а ў маленькім пакойчыку, цесным, але магчыма ўтульным... Памятаю, туліліся адным пакойчыку (разам з кс. А.С.) у Вільні, у Варшаве на Маршалкоўскай тэксама. І ўесь час у Празе. Ці ня так? Праўда і тое, што кепскія ўмовы жыцця, пастаяннае змаганне за матэрыяльнае існаванне, за сяю экзыстэнцыю і робяць найчасцей чалавека чалавекам, загартоўваюць яго душу і цела, робяць яго артыстам. Па лаціне гэта так гучыць: эгэстас артіс доцэт. Маркс кажа: матэрыяльны базіс, быт – вызначае свядомасць. І гэта праўда, на сты працэнтаў праўда.

У працы над монографіяй адбыўся перарыў. Ездзіў аж два разы ў Мінск і да братоў на вёсцы. Але міма гэтага, ужо маю напісаных аж 60 страниц машиналісу. Яшчэ будзе дзесяць, калі ня болей (без ілюстрацый). Задытра высылаю Вам асобна матэрыялы скарыстайныя, у тым ліку, артыкул др. Фірле, праграмы. Жадаў бы атрымаць ад Вас тэксты дэдыкацыяў да кніжак, ахвяраваных Вам нашымі пісьменнікамі, тэксама тэксты віншавальных тэлеграм, атрыманых Вамі з рознай нагоды Адны і другія жадаў бы змяніць у сваёй працы. Прасіў бы выкананьцю маю просьбу ў тэрміновым пададку. Тэксты піsem др. Фірле і ад Саюза чэскіх кампазытараў мне трудна скарыстаць, бо напісаны ў чэскай мове, а я па-чэску не ўмею, толькі здагадываюся, пра што ідзе. На жаль, се. п. Адольф, які мне перакладаў з чэскай на беларускую, ужо больш году аддыхае вечным сном у роднай зямлі. Я балюча перажыў і цяпер перажываю нечаканую смерць гэтага добрага беларускага патрыёта і чалавека, ідэальнага грамадзяніна Бацькаўшчыны.

Надзеяўся, што з маёй працы скарыстаюць і тав. Панізік¹⁶, і іншыя грамадзянне, паклоннікі Вашага цудоўнага таленту.

Ад імя сваіго і жончынага, з нагоды Каліяды і Новага 1972 г., перасылаю найлепшыя прывітанні і зычэнні.

Я.Шутовіч.

Вільня, 21 снежня 1971 г.

ДАРАГІ МАЭСТРО.

Спаўнью ўчараашняе абяцанне, – сяння высылаю Вам прошаныя рукапісы і праграмы. Вось іх спісак:

1. Рукапіс артыкула др-а Фірле "Вакальнае майстэрства Міхала Забейды" (пераклад на русскую мову).
 2. Рукапіс пісьма да М.Забейды – машыналіс на чэскай мове, пераклад – на русскую мову, – усяго два экз. Аўтар пісьма – др. Вольф Індржыч.
 3. Машыналісы рэцэнзіяў: кампазытара Ф.Броха (1960 г.), Вл. Марцінэса (1950 г.), Карла Недбала (1961 г.), рэцэнзія "Народн. Строджэда" ад 18 кастрычніка 1940 г. Усё на чэскай мове.
 4. Пяць друкаваных праграмак канцэртаў на чэскай мове. З розных гадоў.
 5. Машыналісы пісьма Забейды да М.Шутовіч ад 13.1.59 – на трох бачынах, з далучанай да яго праграмай юбілейнага кэнцэрта з 1959 г.
- Іншым разам вышлю рэшту праграм, як і іншыя матэрыялы.

канцэрты ў Беласточыне, друкаваныя ў "Ніве", я маю. "Белавежу" з Вашымі успамінамі – таксама маю. Між іншым, у гэтым альманаху, на стр. 307, дапушчана памылка ці агрэх: як магло стацца, што «Народні стршэд» 18.10.1940 г. надрукаваў рэцэнзію на Ваш канцэрт з 12 снежня 1940 г., – значыць на два месяцы перэд канцэртам? Відавочна, рэцэнзія адносілася да іншага канцэрту з 12.12.1940 г. Прашу выясніць. Водгук на Вашы канцэрты др. Рудольфа Фікрле, ў рукапісе (ад Вас) і надрукаваны ў "Ніве", маю, таксама маю і рукапісную рэцэнзію на Ваш канцэрт у Лугачовіцах др. Індржыха Вольфа.

Мая, можна сказаць, манаграфія пра Вас хоць паволі, але пасуваеца ўперад. Ужо адстукаў на машыне 42 старонкі – аж палец забалеў і падмініў яго другім (а я ж толькі пальцам і пішу). Магчыма ў гэтым месяцы альбо на пачатку наступнага працу закончу. Запропаную надрукаваць яе ў "Полымі" ці ў іншым журнале. У Мінску пастараюся знайсці рэдактара, машыністку, добрую паперу. Першым чынам прадстаўляю працу Максіму Танку – няхай прачытае, мо дапоўніць, няхай скажа сваё слова... і парадзіць, што рабіць далей. Вельмі жадаў бы, каб і Вы абзnamіліся з ёю, можа б уніслі якія карэктывы ці дапаўненні. Але як гэта зрабіць, ці пошта дазволіць пераслаіць машынапіс працы Вам?..

22.X.71. Учора на скончыў пісьма. Прышлі родзічы і забралі мяне на «дзень нарадзін» (майго пляменніка). Канчаю пісьмо сяння, а перад гэтым пасльеў пальцамі надрукаваць за дзъве гадзіны з лішнім бачын. Такім чынам, маю ўжо роўненых 45 бачын. А ўсяго, магчыма, будзе з 70. Бывайце здаровен'кі і прыміце ад нас усіх нізенькі паклончыкі.

Я. Шутовіч.

Вільня, 25 лістапада 1971 г.

ДОБРЫ ДЗЕНЬ, МІХАСЬ ІВАНАВІЧ.

Вось бачыце, ганю пісьмо за пісьмом... Жадаючи распрацаўваць больш поўна свой элаборат пра Вас (а цяпер распрацоўваю чэхаславацкі перыяд), мне патрэбны такія дадзеныя: 1. Колькі ўсяго было Вашых персанальных і калектыўных з Вашымі удзеламі канцэртаў – за ўесь час пражывання

ў Чэхаславакіі? 2. Як прадстаўляеца геаграфія канцэртаў (у якіх гарадох і мясцовасцях яны адбываліся)? 3. Ваша праца ў "Народным дзівадле" – паставянная яна была ці часовая? У якім часе

Вы ў гэтым тэатры працаеалі? Я лічу, што гэта оперны тэатр – ці гэта праўда? 4. Ваша праца ў пражскім радыё. У адной з праграмак сказана, што Вы – паставянны соліст радыё, а ў пісьмах гаворыцца, што ў радыё Вы час ад часу выступалі. Дык як жа ў сапраўднасці? 5. Хацеў бы падрабней ведаць пра Вашу педагогагічную дзейнасць, колькі выйшла з Вашых рук спевакоў, і гдзе яны цяпер працујуць? 6. Колькі нагарод і ад какою атрымалі? 7. А як прадстаўляеца бытавая старана Вашага жыцця?

Ну дык пакуль і ўсё. Бывайце здаровен'кі.
Ваш Шутовіч.

Вільня, 20 снежня 1971 г.

ДАРАГІ МІХАСЬ ІВАНАВІЧ.

Сяння атрымаў Вашае пісьмо і не длякуючы адказваю. Першым чынам, шчыра дзякую за яго. Яно багата фактычнай, рабочай інфармацыяй у пытаннях, якія сяння прадстаўляю ў сваёй манаграфічнай працы. Што разумеець пад "бытавой стараной

vidać, što ščyra radujucca z majho pryezdu. Zatrymau sia pakul što u dr. Ermačenki¹², katory u ziau mianie pad svaju lekarskuju apieku. U hetym mament siadžu u špitali, kudy jon mianie pamiašciu na niekalki dzion, kab dakładna prahledzić moj arhanizm mocna padarvany za apošnija miesacy. Dumaju, što u sio u dasca papravić. Pišecie, što dobraga jośc u Vas. "Krynicu"¹³, choć nia u siu, ale pałučaju. Dziakuju. Ślu u sim prvytańie.

З паšanaj M.Zabejda.

15.V.40.

19-I-43

Pavažanaja i daražeńkaja Spadarynia Marysia!

Šmat radaści dastawiła mnie Vašaje piśmo (ad 29/X-42). Vieje ad jaho čymś rodnym, bliskim, darahim. Ščyra Vam za jaho dziakuju. Dziakuju takoż i za pasyłki, katoryja mianie mocna padtrymali, bo karystaŭ z ich až da apošniahā času. Ab svaim nastroi pisau Vam u papiarednim piśmie. Jon nia stau lepšym: dałučylisia da hetaha intryhi, jakija niechta z našych proci mianie paviou, i, urešcie, fizyčnaje niedamahańie. Niahledziačy na heta, pazau tra jedu na kancert u Berlin, a adtul u Bielastoččynu. Da Vas, na žal, nie dajedu, bo pisau da sp. Hrabinskaħa¹⁴, pytau sia, ci chacieľa b Vilnia, kab ja pryjechaū, ale nie atrymau da hetul adkazu. Dyk dajedu u viesnavym turne. Z "Ranicy"¹⁵ daviedau sia, što Riga i inš. miescy rychtujucca da maich kancertau na viesnu. Kab tolki dažyc! Dyk iznou uhledzimis: a moža jašče i papijem...

Što datyčyć Benonicha, dyk piaje jon dobra, ale u sercach našych bielarusau ja zajmaju kryšku bolš miesca, čym jon, i u hetym majo šašcie. I za heta ja takož addaju našaj pieśni u sio serca (a moža i žycio).

Z Miensku atrymau "Škołu" i "Lemantar", ale [...] nie. Nia viedaju, chto heta vyslau, kali sp. Najdziuk¹⁶, padziakujcie jamu ad mianie, kali łaska. Vitajcie jaho takoż z prybytkam: nam bielarusam heta patrebna. Specyjalnaja padziaka Reni Najdziučancy¹⁷ za jaje listok (ideja, naturalna, Vaša – dahadwajusia). Pracytau z prijemnašciu i pypomniu jače čyronieňkija ščočki, kali jana tak, biednieńkaja, zabiehałasia, starajučysia znajsci nam dorožku. Dobrja diazu čynka! Małajcy jaje tata z mamaj! Nia toje, što ja.

Ale treba kančać. Pierad dorohaju maju śmat kłopatu. Žadaju Vam, ks. Adamu i u sim, chto mianie pomnić, usiaho najlepšaha.

Ščuryja prvytańie u sim!

Z vialikaj pašanaj M.Zabejda.

Ліст да праф. Брэжга¹⁸

Вільня, 3.IV.1943

Вельми Паважаны Грамадзянін прафесар.

Ветліва інфармую, што, на жаль, патрэбных Вам кніжак у віленскіх антыкварыятах мы не знайшли. У Бел. Музэю таксама ня ўсё патрэбнае Вам знайдзеца. Так, напр., ня маём Актаў Віленскай Камісіі тому XIV. Том XXV маём і высылаем Вам поштай у бліжэйшы панядзелак. Слоўнік Гарэцкага і Ластоўскага, а таксама кніжку Станкевіча "Беларуская мова ў школах Беларусі XVI і XVII ст." надовечы выслалі. Станкевіча "Повесція і апавяданьня беларускіх летапісцаў" мы ня маємо.

Грошы ў суме DM 20 атрымалі. Пашлі на пакрыццё коштаў кніг і паштовай перасылкі.

Бывайце здаровен'кі.

.....

Дырэктар Беларускага Музэю ў Вільні.

29/VI-1947.

Даражэнкія! Шчыра дзякую за веснавыя прывітаны. Успаміны аб маіх канцэртах і прыгожых хеілінах, звязаных з імі, мяне ня толькі радуюць, але і падтрымоўваюць па духу... Цяпер пяю мала. Ад нямецкае турмы ўжо троху аправіўся, але ўсё ж здароўе такое, што ніколі няма пэўнасці, што абыдуся без тутэйшага доктара Лукаша. Калі нішто не перашкодзіць, дык 30-га ліпня буду пяць у радыі нашы песні (ад 10 г. 45 хв. да 11 гадзіны тутэйшага часу на хвалі 470,2 м). Шкада, што пяю раніцою, калі мала хто можа слухаць. Вельмі рады, што мае пліткі падабаюца. Апошнія, на жаль, съвету ня ўбачылі. Але пакуль жыву, ня тарчу надзея, што яшчэ зробім новыя, лепшыя. А ці хор дзядзькі Рыгора не зрабіў жадных пліткаў?

Найшчырэйшыя прывітаны!

Забэйда.

Ліст да Ластаўкі Пятра¹⁹

Vilnius, 1.9.57 h.

Vielmi Pawažany Siabra.

Шчыраdziaku za pišmo. Atrymai jaho siahonria. Špiašajusia, pierad vyjezdam na viosku, adpisač, choć koratka. Wašu prošbu adnosna mataryjałau da biografii Leučyka pastarajusia vykanač. Spadziajusia, što u vilniuskich bibliotekach i u pryvatnych zborach sioje toje dastanu, a pry spatkahní ludziej, jakija znali poeta, paprašu ich napisać ab im usraminy.

Ciešusia z naviazanaha z Vami kontaktu. Zdavoleny z Vašaha supracou nictva u "Nivie". Vaš uspamin ab hramadau skim ruchu, nadrukavany u "Nivie" mnie wielmi padabajecca. Vinšuju i žadaju dalejšych pośpiechau.

"Nivu" atrymlivaju. U adnym z apoštnich numarou siarod skladcykau na vydawiecki fond figuruje Jazep Hapanovič. Ci heta naš pavažany i darihi dzidžka Jazep H., siabra i apiakun b. t-wa Bielarusau u Varšavie? Kali jon, prašu pieradač ad mianie samuya słovy pryyitańnia i najlepšy dla jaho zyčeńi. A kali majecie jahony adres, prašu pryslač mnie.

Ja 29.6 vyslau na adres "Nivy" zvyčajnaj banderollu bahata mataryjałau (artykul-receñiza p.z. "Brašura ab vialikim čałavieku", knižka-brašura na litou skaj movie "Pranciškus Skorina – vilniaus spaudos pradininkas", reportaż "Zaslaū je ci "Biełoruś", pišmo u redakciju). Aproč taho 7.7. vyslau u "Nivu" artykul ab litou skim proletarskim poecie Jaronasie. I u sio heta jak u vadu kanula. Ad redakcijii nijakich viestak nia maju, a u "Nivie" ničoha z pieraličanych mataryjałau nadrukavanaha nie znachodžu. Kali budziecie u Bielastoku, pastarajcisia vyjaśnić hetu spravu. Ja nia viedaju, što u strymlivaje redakciju "Nivy" adkazyvač mnie na maju korespondencyju? Kančaju. Pieradajcie u sim siabram ad mianie haračyja pryywiety. Pišcicie. Adras: Vilnius, Antokol, 35-8.

Z sibrou skim pryyvetam.

23.X.58. Прага.

Вельмі паважаныя і дарагія!

Шчыра Вам дзякую за паштоўку. Выбачце, калі ласка, што мала пішу, затое часта-часта Вільню ўспамінаю. Мо калі спаткаемся, дык пагаворым. Цяпер хачу толькі напісаць, што 23-га лістапада, у нядзелю рана у 10 гадзін 15 мінут пражскіе радыё высылае беларускія народныя песні (у майвыкананні) на доўгай хвалі 1102,9

сялянскі... Агулам яна здаволена з маёй пісаніны, здзіўляе яе мая праца вітасць, выражае прызнанне і глыбокую падзяку...

Вельмі рады, што паказаўся на гарызонце тав. Шатыблека. калі маеш ягоны адрас, перашлі мне. Разумей, што мне патрэбны яго маскоўскі адрас. У хуткім часе маю наведаць Ленінград і магчыма Москву, дык вось у Москве і затрымаўся б у тав. Шатыблекі.

Надоевчы пісай праф. Гурыновіч пісьмо і ў ім выразіў просьбу прыслаць мне кніжку-каталог "Маларство польске", выд. 1962 г. Варшава. Дастваць кніжку можна ў нацыянальным музеі ў Варшаве. Загадвае музэем праф. Лоранц.

Вось і ўсё, аб чым сяння мог табе напісаць. Аб іншых справах – іншым разам. Будзь здаровенькі. Прывет усёй Тваёй сям'і.

Я.Шутовіч.

П.С. У маёй машыне "Рояль" з лацінскім шрыфтам папсуўся валік /вышчарбі-ўся/. У Вільні нікім чынам не магу адрамантаваць ці замяніць яго. Мо у Вас у Торуні можна дастваць валік да машыны названай фірмы?

Вільня, 5 красавіка 1971 г.

ДАРАГІ МАЭСТРО.

Азнаёміўся з Вашым пісом, пісаным да сястры Марыі дні 25.2.71. Дзякую за памяць. Сястра была цяжка занядужыла, цяпер стан ейнага здароўя значна паправіўся. Я ўзяў на варштат свайго роду монографічны нарыс пра Ваша жыццё і мастацкую дэйнасць. Ужо маю напісаных калі трывіца бачын машынапісу . Магчыма незадоўга скончу і тады дашлю дlya прагляду адзін экзэмпляр.

У мяне шмат творчых задум і прац. Ужо амаль скончыў монографічны нарыс пра віленскі беларускі музэй – у двух варыянтах: пашыраны (абымае больш як 63 бачыны машынапісу), кароткі (на 23 бачыны).

З нагоды Вялікодных Свят перасылаю Вам шчырыя святочныя прывітанні і наилепшыя пажаданні – моцнага здароўя, доўгіх, шчаслівых год жыцця.

Ваш Янка.

Вільня. 14 кастрычніка 1971 г.

ДОБРЫ ДЗЕНЬ, МІХАСЬ ІВАНАВІЧ.

Шчыра дзякую за пісмо і далучнік да яго. Далучнік скарыстаю ў брашуры пра Вас. «Белавежу» маю – там знаходжу многае для ўдакладнення інфармацыі пра жыццё і мастацкую Вашую дзеянасць. Быў бы ўдзячны Вам, каб даслалі весткі пра канцэрты ў Сав. Беларусі ў паваенным перыядзе, колькі іх, дзе адбываліся, якая праграма, хто арганізаваў, водгукі пра іх.

У Вільні, у нас прыватна, жыццё праходзе нормальным, ціхім тэмпам. Усе мы значна пастарэлі і баронімся ад усякіх недамаганняў...

Я асабіста цяжка занямоў быў у летнюю пару, цяпер значна папраеўся і набіраю размаху ў творчай інтэлектуальнай працы.

Шчырае прывітанне ад усіх нас.

Янка.

Вільня, 21 лістапада 1971 г.

ДАРАГІ МІХАСЬ ІВАНАВІЧ.

І я "раб обстоятельств" – не магу дзеля іх быць акуратным у корэспондэнцыі з Вами: на Вашае апошнія пісьмо з вялікім спазненнем адказваю. Вельмі дзякую за яго, за выкладзеную ў ім інфармацыю аб канцэртах у Сав. Беларусі. Водгукі пра Вашыя

Газэта «Беларуская крыніца» у № 9, за 1932 г., у рубрыцы «З беларускага жыцця» піша: «10-тыя ўгодкі смерці Ядвігіна Ш. (Ант. Лявіцкага), якія прыпадаюць на дзень 24 г. м., Віл. Беларуская гімназія адсвяткавала на пярэдадні, г. зн. дня 23 г. м. ўрачыстым паходам на магілу паэта на Россе. Над магілай гімназіяльная аркестра двойчы адыграла жалобны марш, вучні злажылі вянок, а прэфект таеж гімназіі і вядомы бел. дзеяч кс. Адам Станкевіч сказаў адпаведную прамову аб значэнні юбілянта-ніябожчыка ў беларускай літаратуры». Ведаю, што ў 1937 г. у 15-тыя ўгодкі смерці Ядвігіна Ш. на яго магіле устаноўлены гранітны памятнік у ўрачыстых абставінах. У фонд будаўніцтва гэтага помніка сваечасова былі збіраныя гроши ад ахвярнага беларускага грамадзянства. Арганізаваў гэтую спраўу месячны часапіс беларускай моладзі. «Шлях моладзі». Помню, як у рэдакцыі гэтага часопісу на Завальнай вул. № 1 (ципер будынку пад гэтым нумарам ніяма і назоў самай вуліцы зменены на Камсамольскую) – разважаліся (і пры майм удзеле) справы фонду, а таксама праекты напісу на помніку. На напіс на помніку выбраны тэкст з паэмы Ядвігіна Ш. «Дзед Завала». Ня помню, хто праектаваў гэты напіс: рэдактар «Шляху моладзі» Язэп Найдзюк, ці я. Досьць таго, што напіс усім падабаўся і ён сягоння фігуруе на помніку. Ня трэба забывацца, што ўва ўсёй гэтай спраўе праяўляў задушэйную цікавасць Кс. А. Станкевіч.

Зноў жа, каб устанавіць дэталі ўсёй гэтай спраўы, трэба было б пашукаць беларускую прэсу з 1937 г. – у ёй павінна быць адлюстраванне спраўы арганізацыі фонду на будаўніцтва помніка Ядвігіна Ш., адкрыццё помніка і ўсе зрухі ў беларускім грамадзянстве, звязаныя з юбілем незабыўнага пісьменніка. Я, нажаль, сяння не могу заніцаць адшуканнем гэтай бел. прэзы з 1937 г. Раджу Вашаму сыну, і прашу яго: няхай пафатыгуеца адведаць магілку Ядвігіна Ш., сфатаграфуе помнік з напісам... і фота далуча да гэтага майго пісьма. і з сваіго боку, я з мастаком Пятром Сергіевічам, робім ўсё магчымае, каб помнік і магіла пісьменніка былі дагледжаны, не зарасті травой і ня быті знішчаны злой рукой чалавека.

З глыбокай пашанай Янка Шутовіч.

Вільня, 5 кастрычніка 1966 г.

ДАРАГІ МАР'ЯН

Надовечы атрымаў Тваё мілае пісьмо і толькі сяння сабраўся адпісаць. За пісьмо шчыра дзякую. У мяне заўсёды чамусьці уйма спраў і ў галіне гаспадарчай і інтэлектуальнай. З вясны, калі пачаўся пчалярскі сэзон, да сянняшняга дня інтэлектуальная галіна была ў занядбанні. Рашыў у пчалярскім сэзоне добра адыхнуць і гэта дасяг. У сэзоне ўесь час вазіўся з чполамі – быў з імі аж у трох месяцах. А рэзультат? Сабраў мέду калі ста кілаграмаў, павялічыў лік сэм'яў на 200 працэнт. Галоўнае ж выкарыстаў час дзеля ўмацавання здароўя. Чуюся сяння значна акрэпшым і творча успасбленым. Частае купанне, чыстае паветра, адпаведная ежа, усе дабромы і хараство нашай прыроды зрабілі гэта.

Адама Гурыновіча пхаю наперад. Напісаное незадоўга паявіца ў друку. Магчыма яшчэ ў гэтым месяцы прачытаеш у друкаванай форме фрагмент напісанага. У мяне думка такая: спаачтку прапусціць монографію ў перыядычным друку, пазней – выдаць асобнай кніжкай. Каб закончыць манаграфію, яшчэ трэба многа працеваць. Праф. Гурыновіч незадаволена з таго, што я не згодны з ейным поглядам на нацыянальнасць паэта: яна даказвае, што ён паляк, а я – што беларус, апроч таго ей не падабаецца, што я гербаванага шляхціца, якім быў паэт, прадстаўві вельмі

мэтра і на сяр. хв. – 233,3 м (час маскоўскі, час пражскі – 8 гадз. 15 мін.). Спяваша будзе 15 мінут. Можа пачуеце. Наспяваў тут новыя грам. пліткі, якія паслаў у Беласток, але адтуль мне нічога не адпісалі, дык ня ведаю ці атрымалі. Калі даведаўся, што атрымалі, пашлю тако ж і Вам.

Я ўсё спяваю і нават добра, бадай што лепш, чым раней, толькі маю хворае сэрца і тому ня ведаю, як доўга вытрымаю...

Шчырыя прывітанні і найлепшыя пажаданні ўсім, хто яшчэ мяне памятае.
М.Забэйда.

Прага 13.01.1959 г.

Вельмі Паважаная і Дарагая!

Год тому назад пісаў я ў Польшу пісьмо, якое можа і Вас зацікаўіць. Вось яно: «Дзякую Вам за прывітанні. Прыемна было даведацца, што пачулі мяне па радыё, і што сылеў Вам падабаўся. Я ж гэтому съпеву аддаў усё сваё жыццё. Ня шукаў славы. Хацеў песьняю радаваць людзей, хацеў гайць душэўныя раны, а іх было многа. Хацеў закрануць у сэрцы чалавека найлепшыя струны, хацеў, каб людзі зрабіліся лепшымі. Каб і сам быў лепшым. Памятаю на сеаё першае выступленне ў Вільні, якое адбылося 21 год, цяпер ужо 22 тому назад. Тады ў Вільні мяне яшчэ ня зналі, ды і я, зразумела, ня знаю нікога, бо незадоўга да таго я вярнуўся з Італіі. Чулі толькі мяне ў радыі. І былі дужа зацікаўлены, што гэта за Забейда, які будзе паяць беларускія песьні, – песьні, над якімі тады яшчэ шмат хто съмляўся, але якія былі блізкімі майму сэрцу, як была блізкай матка, якая мне іх пела... І тому съпяваша гэтая песьня больш сэрцам, чым голасам і нашоў адозву ў сэрцу слухачоў ад першае песьні... А кончылася гэта тым, што мяне першы раз у жыцці за мой сылеў насілі на руках... Вось што запісаў на другі дзень пасыля канцэрту наш паэт Максім Танк пад уражаннем гэтата спеву:

«Зайсёды народная песьня пакідае глыбокае ўражанье. Яшчэ будучы малым я няраз прыслухоўваўся, як пяялі жнеi: доўга, працяжна, быццам нашы нізінныя рэкі, звончыя нізка звысаючай лазой, алешнікам, чаротам, калышучы срабрыстыя розыгі сонца, пераліваючыся цёплымі перламі летніх зорай, плылі шырокі, разліваючыся вясеннимі разлівамі, парываючы сваёй бязьмернай глыбінёй пачуцця. І ня ведаю, чаму, пачуўшы народную песьню, ня толькі заслушоўваюся, але мне хочацца глянуць вачыма ў яе.

Шмат я чую як пяялі народныя песьні. Але ж зайсёды яны неяк іначай гучэлі як там, калі сваіх крыштальных вытокаў. У выкананні адных яны гублялі сваю прастату; другія пелі іх чужымі вуснамі і здавалася, што за голасам недзе яшчэ б'еца незразумелае, дзіўнае сэрца гэтых песьняў, якое ці і патрапіць хто зразумець.

Зусім іначай пяяў М.Забэйда-Суміцкі. З першых слоў ён нябачанымі пальцамі адчуваўся ўзняў гэта сэрца песьні, палажыў яго на асьцярожныя далоні дзіўнага голасу і, абеяўшы чарам, задумай, панёс яго, здаецца, на разтайныя дарогі, між саламяніх стрэх, між каласоў затопленых у сонцы, раскалыханых ветрамі.

І ці можна было не адчуць і не пайсці за песьняром?! Салі доўга кацілася да эстрады хваляй волескаў, адступала, каб зноў вярнуцца, гатовая змыць сваі вірамі і эстраду і песьняра.

Змоўклі. Пасыля ўсяго, мне здалося, ў кожнага чагось не хапала, без чаго перші людзі стараліся жыць спакойна, быццам не заўважаючы, і нехта ім прыпомніў, што так ня можна жыць далей, як жылі. Часам песьні так патрапяць сказаць...

Прайшло многа гадоў, многа я пеў ад тато часу, многа раз мяне насілі на

руках за нашу песьню, але на маё першае выступленне ў Вільні не забудуся ніколі. Жыцьцё пайшло наперад і над нашай песьняй ужо ніхто не сымлецца. А тут у Празі яе любяща і шанующа, як шанующа і маю працу. Хопіць сказаць, што я два разы быў прэдседацелем (старшынёй) ацэначнае камісіі, якая раздавала дзяржаўныя цэны за найпрыгажэйшы сълпей. Аб сваім жыцці тут напішу іншым разам. Цяпер пару слоў аб высгуплененьнях у радыі. Яны, на жаль, ня бываюць частыя (з розных прычынаў), але Вы можаце звязрнуцца ў пражскае радыё з жаданьнем, каб для Вас выслалі па радыё беларускія песьні. Гэтыя песьні, яны маюць і на паску (ленце), і на плітках. Так што іх гэта рэляцыя нічога ня будзе каштаваць. Вы ж ім за гэта наперад прыгрожа падзякуюце. Напішице, на якой хвалі Вы мянене чулі. Я зажадаю також аб гэтай рэляцыі".

Далей пісаў аб канцэрце беларускай песьні (у майм выкананьні), які хацелі арганізаваць у Варшаве, але з гэтага пакуль што нічога ня выйшла.

Цікавіцеся, якія пліткі тут насыпляваў. Дык вось яны: 1. Калыханка, 2. Ляціць сарока, 3. Свадзьба камара і мухі, 4. Ой, арол, та арол, 5. Свеціць месяц (гэту маглі чуць у беларускім саёцкім фільме "Паўлінка", 6. Ой, ды зарадзілі ягады, 7. Ці ня дудка мая, 8. Ды ўжо сонейка за лес коціцца, 9 Зялённы дубочак (2 апошнія запісаў ад саёе маткі), апрача таго, насыпляваў 10 італьянскіх і 7 іспанскіх песьняў у арыгінальной мове. Калі даведаўся, што ў Белаастоку пасланыя мною пліткі атрымалі, то пашлю іх і Вам, але не дзеля таго, каб з імі ўміраць, а наадварот, – дуўга жыць. Маё здароўе вельмі ня пзунае, і я лячуся, аднак працуя далей і рыхтую вялікі канцэрт у Празе на 20 лютага. 30 год мастацкае працы Буду спяваць у 10 мовах. Трымайце, як кажуць, палец, каб добра ўсё вышла, каб маё сэрца не перастала біцца і..."

Канчаю пажаданьнем усім, хто мянене помніць, многа, многа шчасця. Жывіце доўгага.

Ваш М.Забейда.

Прага, 23.II.1959.

Вельмі паважаны і дарагі сябра Шутовіч.

Шчыра дзяякую за пажаданні ў сувязі з майм юбілеем 30-гадовавае мастацкае дзейнасці. Лепш было б, калі б гэта быў юбілей 10-гадовавае дзейнасці. Меў бы яшчэ 20 год перад сабою. А цяпер?! Маю хворае сэрца, і як дуўга яно яшчэ вытрымае, невядома. Але пакуль што працую і з працы гэтае маю радасць. Канцэрт прайшоў вельмі добра. Постспех быў вялікі. Програма была бацгатая, і я шмат роചаў быў змушаны паўтараць. Але "няма розаў без шыгоў". Аб іх іншым разам. А цяпер хачу сказаць, што я дужа усцешыўся, калі даведаўся, што Вы жывы, здаровы і напэўна працуеце. Дзе і што робіце? Калі можна, напішице. Я тут спяваю і вучу спяваць іншых. Жыццё музычнае тут вельмі развітое і багатое. Сюды прыяджаюць найлепшыя мастакі і цэпля ў ансамблі як з заходу так і з усходу. Толькі з Беларусі пакуль што нікога не было. Жыццём Беларусі і агулам СССР дужа цікаўлюся і слухаю часта Москву і Кіеў па радыё (Мінск, на жаль, у нас не чутно) і радуюся кожнаму дасягненню, кожнаму поспеху. Хацеў нават паехаць туды з экспкурсіяй, якія ў нас арганізуюцца, але ня пэўна здароўе змусіла мянене адмовіцца ад гэтага жадання.

За многа год мастацкае працы я здабыў тут у музычным свеце прызнанне і гэта дае мне маральнае задавальненне. Іншым разам мо напішу больш, а цяпер толькі, што пазаўтра ў нас пачынаецца з'езд кампазітараў Чэхаславакіі, на якія выбраны дэлегатам. Гэта вялікая чэсць. Зразумела, што і ў мянене, як у жыцці агулам

Вільня, 27 студзеня 1966 г.

ВЕЛЬМІ ПАВАЖАНЯ ПАН¹⁴.

Выбачце мne за спознены адказ на Ваша пісьмо і просьбу ў справе напісання ўспаміну пра Ядвігіна Ш. Справа ў тым, што Ваша пісьмо папала ў скрынку, якую я вельмі рэдка адкрываю – яна завешана на фронтавых дзъвярах на трэцім этажы нашага дома. Калі паштальён прыносе корэспонденцыю, то ён кідае яе ў скрынку іншую, якая знаходзіцца ўнізе – і гэтую я кожны дзень адчыняю. Добра сталася, што я прыпадкова адчыніў скрынку і знайшоў у ёй Вашае пісьмо. А магло бы яно праляжаць і даўжэй...

Але дарэчы. Вы просіце мянене напісаць успамін пра Ядвігіна Ш¹⁵. Што я могу сказаць пра гэта? Магу сказаць, што я некалькі разоў адведаў пісьменніка, калі ён знаходзіўся ў Літоўскай паліклініцы на б. Віленскай вуліцы (эдаеца № 28) на лячэнні. Ядвігін Ш. быў цяжка хеоры – хварэў туберкулёзам лёгкіх. Калі я наведываў яго, ён быў у вельмі цяжкім перадсмяротным стане, ня мог гаварыць, моцна кашляў, быў страшнаны схудалы. Адно – я мог толькі бачыць яго і сцвердзіць, што яшчэ жыве. Я быў тады вучнем 6-й клясы беларускай гімназіі ў Вільні і калі наведываў цяжка хворага пісьменніка ў успомненай Паліклініцы, то рабіў гэта з даручэння кс. Адама Станкевіча, чалавека шчодрага сэрцам і душой, добрага, гуманнага, палымянага беларускага патрыёта. Наколькі мне вядома, ён цікавіўся лёсам Ядвігіна Ш., сам наведываў яго ў паліклініцы, паддзержываў яго матэрэяльна, за майм пасдрэдніцтвам пасыпай яму харчи, а часам – выконаваючы просьбу кс. Адама – я хадэў даведацца пра стан здароўя хворага. Памёр Ядвігін Ш. 24 лютага 1922 г. Кс. А. Станкевіч быў галоўнай пружынай у арганізацыі паховін пісьменніка. Ён адправіў жалобнае набажэнства ў касцёле на душу нябожчыка, узгледзяў жалобны паход ад Паліклінікі на магілкі Роса, сказаў над труной, над магілай пісьменніка хвалюючую прамову. У жалобным паходзе масава ўчастнічалі вучни беларускай гімназіі і настаўнікі яе, дзеци з беларускага прытулку і інтарнату, што быўлі пры гімназіі, шмат віленчукоў беларусаў. Міма кепскай дажджлівой пагоды народу на паховіны пісьменніка сабралася шмат. Стан пагоды быў здаецца сымбалічны – сама прырода здаецца аплаківала пісьменніка даволі шчодрым дажджом і ў прамежку прамяністым сонцам... сымбаліям вечнага жыцця... Усе выдаткі, звязаныя з арганізацыяй урачыстых паховін пісьменніка, думаю, пакрыў той-же ахвярны кс. Адам Станкевіч, пры некаторым узделе Камітэта помачы пацярпейшым ад вайны. Мой уздзел у паховінах пісьменніка быў такі: я нёс вянок ці крыж (ня памятаю) у жалобным паходзе на Росу, быў адным з актыўістай памацнікоў кс. Адама у гэтай гуманнай і патрыятычнай жалобнай справе.

Ня маю перад сабой беларускай прэсы з 1922 г. і, дзеля гэтага, не могу пра сачыць, які водгук у ёй знайшла смерць прадчасна памёршага пісьменніка. Тыднёвік «Крыніца» за 1923 г. у № 1 у рубрыцы «Наши страты ў 1922 г.» піша: «24 лютага памёр у Вільні стары беларускі пісьменнік Антон Лявіцкі (Ядвігін Ш.)». Далей тыднёвік вылічавае іншыя страты.

«Крыніца» за 24 верасня 1922 г. (вяртаюся яшчэ да гэтага году) у № 4 у артыкуле Вінцку Нёманскага пра Сыракомлю і Манюшку між іншымі піша: "...у верасні гэтага году стане ў Вільні, на адным з пляцаў яго, помнік Сыракомлі, зроблены долатам Рафала Яхімовіча, здолнага мастака-рэзьбяра... У камітэце, які увёў у жыццё думку гэтага памятніка, быў сябрам беларускай песьніар с. п. Антон Левіцкі (Ядвігін Ш.), а напіс на памятніку меў быць ува ўсіх чатырох мовах нашага краю гэтага значыць: беларускай, польскай, літоўскай і жыдоўскай..."

У машина пісё я маю доўгую стаццю пра мастака. Мастак з яе здаволены. Калі хочаш, дашлю яе Табе.

Мы жывём пастарому і працуем на старым месцы. Здаро'е маєм скрыпучое. Склероз у розных праявах вельмі дакучает і зьбівае з панталыку творчыя пляны і мэркаванні. У летнім сэзоне займаюся пчолкамі. Маю 6 сямяек. Зборы мёду – звыш 100 кіл. за сэзон. Яго хватае нам. Бяды ў мяне з маткамі. Мо ў цябе можна заказаць добрую чпаліную матку. Нашы Віленскія пчаляры выпісваюць каўказкія, грузінскія пчоламаткі. Уся бяды ў тым, што яны дасылаюцца нам спознена.

Час ад часу наведаю Тваіх родзічай: і мілую Янінку з мужам, і Альдонку, якая жыве ў Неманчыне і галубіць дачушку. Мне шкода Янінкі. Яна наракае на стан свайго здароўя. Таксама, як бываю у Янінкі, то наведаю і Янку. Мне дужа падабаюцца Твае родзічы. Яны сымпатычныя, мілыя, добрыя, гасцінныя, цвярозага разуму і палымяна гдобрая сэрца.

У Торуні пражывае і працуе прафесар др. Яніна Гурыновіч. Гэта вельмі сымпатычная, высокай моральнаі і інтэлектуальнай культуры жанчына, выдатны чалавек і навуковец. Я з Ей перапісваюся і пры гэтых па-беларуску Ей пішу /на Ейнае жаданне/. Яна пляменніца паэта-рэвалюцыянера Адама Гурыновіча. Я апрацоўваю монографію пра апошняга. Прафесар сёе-тое прыслала з матэрыялаў /спадчыны/ А.Гурыновіча. абяцала яшчэ прыслать. Асабліва я зайнтэрэсаваўся корэспондэнцыяй, якую атрымліваў паэт /пісъмы ад жанчын, любоўныя і грамадскага зместу/. У апошнія пісульцы /атрымаў перад новым годам/ прафесар мяне павядоміла, што яна цяжка хворая і маніца па новым годзе палажыцца ў шпіталі. Я з жонкай з болем у сэрцы прыняў гэту сумную вестку. Прашу Цябе, дарагі Мар'ян, зрабі мне паслугу: адведай вельмі паважаную і дарагую нам прафесар Гурыновіч, гдзе б яна ня была, у хаце ці ў шпіталі. Перадай ад нас /ад мяне і жонкі/ нашае шчырае і сардэчнае прывітанне, спачуванне у Ейным горы і няшасці, а таксама нашае шчырае, з глыбіні сэрца і души, жаданне хуткага павароту да нармальнага стану здаро'я. Мая гэткая просьба ня толькі просьба, але – просьба-імпэраторыў для цябе. Зазначаю, што Ты мог бы шмат памагчы прафесару ўпрадаванні спадчыны па Адаме Гурыновічу, перапісаць успомненую корэспондэнцыю і даслаць яе мне. Ясная рэч, калі на ўсё гэта дазволіць сама Пані Прафесар Табе зрабіць. Адведваючы Пані Прафесар, будзеш мець аказію пазнаёміцца са старушкай /звыш 90 гадоў/, цёткай Прафесар, сястрой паэта, п. Гэленай Эрдман. Апошняя жыве ў Прафесар. Добра б, каб сфатаграфаўаў абедзьеюх. Дзеля таго, што пані Прафесар хворая, то з ей паступі асцярожнен'ка і тактойна, не займайся лішняй гутаркай, доля яе мо і цікавай, але абцяжаючай. Ну, але ж веру, што Ты не пазбаўлены таварыскай і чалавечай культуры і элеганцыі і будзеш ведаць, як паступіць і трymацца перад гэтыхмі культурных людзьмі.

Пры нагодзе перадай прывет ад мяне высокім і дзелавым людзям, нашым быўшым таварышам і супрацоўнікам др. Ст. Ендрыхоўскаму⁴², Ежаму Путраменту⁴³ і іншым, таксама майм знаёмым і прыяцелям-беларусам, з якімі мо спатыкаешся, ці знаходзішся ў перапісцы.

З вялікім задавальненнем перасылаю нізенькі паклончык Тваей мілай жонцы п. Альдоне з пацалункам Ейных працавітых ручак, таксама шлю шчырае прывітанне Твайм дзеткам і унучкам...

Горача цалуе Цябе і жончына прывітанне для ўсіх Вас засылае Янка.

не ўсё ідзе гладка, але пакуль што труднасці ўдавалася пераконваць.

3.III.1959

Дапісваю гэта пісьмо па з'ездзе кампазітараў ЧСР, абы якім даведаецца напэўна з савецкіх газет, бо былі, між іншым, і кампазітары СССР. Скажу толькі, што мне гэты з'езд даў многа ў тым сэнсе, што пацвердзіў спраўнасць мае мастацкае дзейнасці. З'езд заклікае тварыць і выконваць творы так, каб не толькі даваць радасць слухачам, але і паўзбуджваць іх да далейшай працы і барацьбы за лепшае жыцце. А гэта я сваімі песнямі стараўся рабіць заўсёды (хоць абы гэтам і не гаварыў). Памятаце, што напісаў Максім Танк па майм канцэрце ў Вільні? Паўглядайцеся ў праграму майго юбілейнага канцэрту, і яна Вам многа скажа. Яшчэ дабаўлю, што я першы за граніцама выканаў 10 санетаў Шэкспіра музыкі Кабалеўскага (нідаўна іх выслалі па радыё ў начным канцэрце з слайлым піяністам Гілельсам і самім Кабалеўскім), далей песні Шастаковіча, Шапарына, Хачатурана, Чуркіна і інш. Як бачыце у творчае мастацкае (музычнае) жыццё як Беларусі так і Вялікага Савецкага Саюзу наогул я ўжо даўно ўліўся. Раблю гэта без шуму, каб мець менш перашкод у працы... Памятаце, колькі труднасці было з арганізацыяй маіх канцэртаў ў перадваенны Польшчы? Мо яшчэ калі ўбачыўся, дык абы многім пагаворым. А пакуль што бывайце здаровы і шчаслівы. Пішаце.

Ваш М. Забейда.

Praha XII, Polska, 12.

14 красавіка 1959 г.

ДАРАГІ ЖЭНЬКА²⁰,

Перасылаю дзяля ацэнкі і эвалюцыйнага надрукавання ў «Полымі» матэрыялы, даўна залежаныя ў мяне. Усё адкладываю іх высылку ў надзеі, што мо сам пад'еду ў Мінск і непасрэдна ўручу іх. На жаль, дасюль нікія зможе здзейсніць свайго намеру выезду ў Мінск і ня ведаю, калі гэта настане. А матэрыял «старэе». Дык рашырый пераслаць яго поштой. Рэцэнзію на спектакль «Яснае світанне» передай свайму сакратару, тав. Алесяю Бачылу. Яго найбольш яна датычыча, як аўтара лібрэта. Справа пражывання Якуба Коласа ў Вільні яшчэ вельмі актуальная і ня знятая з парадку дні. Гарвыканком г. Вільні дасюль яшчэ не завесіў мэморыяльную дошкі. Усё чакае лепшай пагоды... Я памазоліўся ўстанавіць месцы і час пражывання ў Вільні і яе ваколіцах нашага любімага народнага паэта. Глядзі выવады з майго артыкула, змешчаныя ў канцы яго. Даволі шырока прадставіў біографічныя дадзенія аб Івану Крылавічу Касякі²¹ і Феліксу іванавічу Стэцкевічу²². Мо і варта іх надрукаваць у адсылачах да артыкулу.

Вільнюскі гарвыканаком мяркуе павесіць мэморыяльную дошку на даме Ка-менскага Івана Дзімітравіча, шевагры Якуба Коласа, у Павільнюсе, па вул. Калейвю № 2. Мне здаецца, лепш было б завесіць яе ў Вільні на даме Тышкевічу – на рагу вул. Завальнай і Троцкай – цяпер Кам'яуніма 26/1, гдзе ў 1907 г. месцілася рэдакцыя «Нашай Нівы»²³. Тут месца найбольш рэпрэзэнтатыўнае, у цэнтры горада Вільні. У гэтай справе можа выказаць сваё пажаданне Саюз беларускіх пісьменнікаў, і з ім Гарвыканком будзе лічыцца. Пастарайся прадставіць гэту справу Праўленню Саюзу нашых пісьменнікаў.

Вельмі жадаў бы пабачыцца з Табою і шмат абы чым пагаварыць. Мо падскочыши на сваёй машыне ў Вільню? Пастарайся. Буду рад.

Тулю Вас усіх да сэрца, а Любэ²⁴ перасылаю гарачы пацалунак ручак.

Вільня, 23 лютага 1960 г.

ДАРАГІ МАКСІМЕ,

Не адмоўся выкананць такую маю просьбу: закупі на мой рахунак кнігу Калесніка²⁵ аб Тваёй творчасці да 1939 г., таксама кніжку Адамовіча²⁶ «Культура творчасці» (прачытаў яго ў «ЛіМе» ад 17 лютага вельмі пахвальнную рэцензію), ну і зборнічак выбраных твораў Маракова²⁷. Мо ѹ што іншое знойдзеши з літаратурных навінак, асабліва цікавлюся зборнічкамі паэзіі Караткевіча²⁸, Барадуліна²⁹. Е.Лось³⁰ і інш. маладых аўтараў, дык і іх не абміні.

Прачытаў учора зборнічак паэзіі «Песні на загонах» Іверса³¹, выдадзены яшчэ ў 1939 г. Магчыма, сам аўтар ня мае яго. Калі маеш адрас Іверса, то перашлі мне яго – хачу яму напісаць пісьмо. Я захапляюся паэзіяй Дубоўкі³². Здаецца і ён паказаўся апошнім часам асобным выданнем. Прашу і аб ім помніць для мяне.

Хоць я і інвалід, але не пакідае мяне цікавасць да мастацкага слова. Апошнім часам маю ўвагу зэярну літоўскі класік Данелайці³³, якога ж 180 угодкі ад дня нарадэй на днях адзначаліся ў Літве. Данелайці атрымаў многа перакладаў на чужыя мовы, з выняткам беларускай. Зраблю я пробку перакладу на беларускую і вышлю табе дзеля ацэнкі.

Не адмоўся павядоміць тэлефонічна Дзядзьку Рыгора, што я Ягоную просьбу частковая выканану: дастаў ад Дзярж. Выд. Літ. ССР цэлы чарод літоўскіх песень. Ён будзе мець багата матэрыялу дзеля папаўнення рэпертуару Капелы літоўскім музычна-вакальнym мастацтвам. На днях прыступаю да перакладу некаторых літоўскіх песень на беларускую мову. Як усё зраблю, пастараюся найхуччэй усё Яму пераслаць.

Хоцаща напісаць вострыя слова ў адрас рэдакцыі «ЛіМа». «ЛіМ» – орган Саюза Пісьменнікаў Беларусі. І як такі ён забавяzuе рэдакцыю да ўважлівых і сур'ёзных адносінай да сябе. Друкуеца газэта на самай недобräякаснай паперы, графічнае і поліграфічнае афармленне яе – ніжэй усякай крытыкі. Гэта не газэта, а нейкай ганучай... Ня трэба дакаёываць, што ўонкавая старана газэты, калі б яна была на мастацкай вышыні, адыгрывае аграмадную роль у эстэтычным выхаванні чытачоў. Ці ж ня можа рэдакцыя і Саюз Пісьменнікаў даручыць якуму беларускаму мастаку аформіць газэту на мастацкай вышыні, выкарыстоўваючы беларускі народны арнамент, узоры беларускага шырэфту, багаце колераў і стылю графічнага. Служа газэта развіццю беларускага літаратурнага, музычнага і выяўленчага мастацтва, зьяўляеца моцным аружжам у пропагандзе высокіх ідэалаў і эстэтычных густаў. Гэткія задачы шмат забавяzuюць рэдакцыю газэты да таго, каб газэта нават сваім вонкавым выглядам рознілася ад іншага перыядычнага друку і мела сваю эстэтычную індывідуальнасць. Дасюleshні стан з газэтай у гэтых адносінах ня толькі ганебны, але і праступны... Ня робіць ён чесці ня толькі самой рэдакцыі, але і Саюзу беларускіх пісьменнікаў, не гаворачы ўжо аб тым, што ня толькі не здавальняе эстэтычныя вымаганні шырокага чытача, але зневажае іх.

Добрай Тваёй Любі – пашалунак ручак, усёй Тваёй сямейцы гарачае прывітанне, цінне горача руку Тваю – Янка.

Вільня, 4 лютага 1961 г.

ПАВАЖАНЫ ТАВАРЫШ АЛЕКСАНДРОВІЧ³⁴.

Дзякую за пісьмо. Атрымаў яго ўчора, а сяння стараюся адпісаць.

Ваш артыкул пра Фр. Багушэвіча змешчаны ў мінулым годзе ў «Полымі», наўеў думку абзнаёміць Вас з іншымі матэрыяламі пра Багушэвіча, аб якіх Вы, здаецца, ня

Вільня, 20.XI.64 г.

Дараагі Максіме.

У першую чаргу прыімі хоць спозненнную падзяку за «Глыток вады»³⁸. Мяркаваў ехаць у Мінск у сваім часе і на месцы Табе падзякаваць за прыгожа выданую кніжку, але заінавалі перашкоды і выезд у Мінск усцяж адкладываю... Сказаць праўду аб кнізе, будзе гневаца – яна даказывае, што Ты выпісаўся і гуляеш нейкім гуляннем у паэзію, практыкуеш новыя стылістычныя і вэрсіфікацыйныя прыёмы, да якіх мы не прывыклі, а самае галоўнае – у змешчаных творах няма таго хвалючага аганька, харектэрнага для Тваёй паэзіі ранняга пэрыяду. Відавочная – анэмія і паводле зместу, і паводле формы. Ці ж ня так?

Ты мусіць зусім забыць пра маю рэцензію на кнігу Каросаса³⁹ «Гавораць віленская камені», таксама пра мае ўспаміны пра Таўлагу⁴⁰. Калі ня будзеш змяшчаць у «Полымі», то захавай для передачы мне...

Усё ж прыпомні Бачыле – няхай адшукае мой артыкул пра З[...].

Я ў летнію пару чуўся вельмі зняможаным, інтэлектуальна ня мог працаўаць, сяння – актыўнаваўся...

Ці было б гэта магчымым, каб я, прыехаўшы ў Мінск, з Мінска на Тваёй машыні і разам з Табою пад'ехалі ў мясціны – месцы народзін і побыту Адама Гурыновіча (Крыстынапаль, Кавалі і інш.) гэтым мясцінам ня так далёка ад Тваёй Пількаўшчыны, тэрэйтарыяльныя суседзі з ёй.

Ну бывай. Прывітанне Любіе Андрэяўне, Твойм дзесяцям. Я.Шутовіч.

Вільня, 12 студня 1965 г.

ДАРАГІ МАР'ЯН⁴¹,

Першым чынам дзяякую Табе за прывітанні і пажаданні, выражаныя ў пісьме да Пётруся С. і агулам за памяць аба мне і жонку. Пісьмо Тваё да Пётруся ўважна прачытаў. Ну ў скрытыкаваў Ты мяне за пісаніну пра нашага мастака, каб пераканаўча і аргументавана – не сказаў бы. Твая крытыка – гэта многаслоўе, не падтрыманае паважнай думкай і професыйным знаўствам прадмета. Хоць Ты у пісьме прадстаўляеш сябе прафесыйным мастацтваведам, то аднак з пісьма не вынікае, што такім Ты зьяўляяся. Я не професыйны мастацтвавед, калі пішу пра мастацтва, то кіруюся вырабленым саматужна пачуццём эстэтыкі. Такі крытэрый тасую на токі пры разглядзе твораў выяўленчага мастацтва, але таксама і да твораў прыгожага пісьменства, музыкі, вокальнага і тэатральнаага мастацтва. І, здаецца, ня так ужо і мыляюся пры ацэнцы зьяў і фактаў з успомненых галін мастацтва. Калі гэта пішу, то не хачу даказаўца сваю правату і здабываць у Цябе прызнанне для маёй пісаніны... Дарэчы, так і хоцаща зацімаеаць слова Дубоўкі, хоць бы такія:

У кожным сэрцы рознае бывае,
бывае дрэннае у ім таксама.

Заўжды шукаем хібы мы ў суседзяў,
а як паглянем на свае ўчынкі,
а як прагледзім зробленае намі,
дык і ня вельмі радаюсьці багата...

Затым мяне і ня трывожаць дужка
твае ўпікі і твае асуды.

/З пазмы «І пурпуровых ветразей узвіві»/.

Але хопіць спору. Мая стацця у «Полымі» – вельмі скарочаная і пераробленая.

сэзоне былі дні з вялікімі, такімі самымі, як цяпер, марозамі, і яны выжылі.

Ну й бывайце. Пішыце.

Ваш I.Шутовіч.

Вільня, 12 студзеня 1963 г.

Дарагі Максіме.

Учора атрымаў чаканы ліст "Мне прыемна сцвердзіць, што "Віленскія камунары" знайшлі ў нашых пісьменнікаў позытыўную ацэнку і Ты маеш намер друкаваць іх у красавіцкім нумары. Згаджаюся з Тваёй прапазыцыяй пачакаць да красавіка, каб атрымаць лепшы гонорар. Але ўсё ж, калі б Ты змог мне прысласць хоць маленкі авансік —быў бы Табе вельмі ўдзячны.

Я ў папярэднім пісьме высунуў прапазыку выпісаць мне камандыроўку у Торунь дзеля адведзін Яніны Гурыновіч, пляменніцы Адама Гурыновіча³⁶. Думаю, што гэтай камандыроўкі ня зможаце Вы міне даць дзеля зусім зразумелых прычын. А вось камандыраваць мяне ў Ленінград дзеля азнямлення з архівам Петрапалаўкі, дык гэта зусім рэальная і вельмі актуальная справа. Ты памятаеш нашу летнюю гутарку і ведаеш пра што ідзе. Было блізкі, каб хто з беларускіх пісьменнікаў, членай Саюза, быў камандыраваны у Ленінград дзеля пошукаў літаратурнай спадчыны па Адаму Гурыновічу, [былому] петрапалаўскаму вязню.

А можа і была ўжо такая камандыроўка?

Ну і хопіць на сяння.

Сардзчнае вітанне Тваей мілай сямейцы і пацалунак ручак Тваей палавінцы — Любові Андрэеўне.

Іван.

Вільня, 28.01.1963 г.

ДАРАЖЭНЬКІ ФЕЛІКС ІВАНАВІЧ,

Нага мне перашкаджае даехаць да Вас, вось чаму і пішу Вам. Прашу мяне тэрмінова павядоміць, ці часамі Вы не забралі фота Гарэцкіх (сямейныя). Здаецца я іх улажыў у палку (канээрт), гдзе ляжалі Вашыя — радашкоўскія. Фото Гарэцкага міне патрэбны для артыкулаў, якія рыхтую ў друк у сувязі з юбілеем пісьменніка. У лютым 6-га паводле старога стылю — прыпадаюць 70-ыя ўгодкі ад дні народзін незабыўнага пісьменніка.

Таксама прашу павядоміць, гдзе дастаць "Гісторыю беларускай літаратуры" Гарэцкага. Ведаю, што ў Вас была. Зварачваўся да Тышкеўчы³⁷, ён шукаў ды не знайшоў. Кажа, што Вы забралі і не вярнулі. Ці гэта праўда?

Як-жа вырашана справа персанальнай пенсіі? Як Вы жывеце, маецеся? Напішице хоць коратка. Мы па старому жывём, — хлеб часамі з маслам жуём, п'ём наев з "Сардечніка", мёдам закусываем і чумеся добра. Што-ж нам болей трэба.

Пчолкі мае кланяюцца Вам, чакаюць нецярпліва вясны і Вашых адведзін.

Буду рад бачыць Вас, дарагі Фэлікс Іванавіч, добры, пачцівы.

Прывіет ад жонкі — Ганны Станіславаўны.

Бывайце.

Ваш Іван Шутовіч.

Вільнюс, 13. Антакальніо 38-8.

ведаеце, а таксама з людзьмі, якія мелі блізкія адносіны да Багушэвіча. З людзей, якія сяння яшчэ жывеуць, прадстаўляеца мнем вельмі цікавай жанчына, аб якой я ня так даўна даведаўся. Яна была блізкім другам Багушэвіча, з ім ездзіла на лодках Вяллёй у Каўнас. Мае яна сяння 93 гады. Амаль зусім глухая. Каб гаварыць з ёю, трэба падрэзіца з лекарамі і ўзброіцца ў адпаведную апаратуру. Фамілія ейная — Банькоўская Ядвіга — па мужу, дзяячая — Букоўская. Пражывае ў в.Поджай, р-н Варэна, станцыя (чыгуначная) Алькенікі. Найлепш даехаць да яе аўтобусам Вільня-Варэна. Аўтобус праяжджае праз вёску Поджай, где і жыве Банькоўская. Я асабіста незнаёмы з ёю. Мяркую пад'ехаць да яе. Ніяк дасюль не сабраўся, бо заўсёды заняты. Урэшце, перашкодай у гэтым і матэрыяльныя нястачы. Можна было б дагаварыцца з Вамі паехаць разам. Згода? Узбройцеся ў фотаапарат.

Адносна матэрыялу пра Багушэвіча, пра Узэмблу і Роўбу пайнфарму Вас іншым разам. Сяння яшчэ дадаю, што вул. Конская Вільні так дасюль і асталася Конскай, па-літоўску — «Арклю». Сведчу глыбокую пашану да Вас, з прыеітннем.

Іван Шутовіч.

ДАРАГІ МАЭСТРО.

Даўна-ж я пісаў Вам, ой як даўна! Праўда, у гэтым мо і Вы завінлі. У прошлым годзе прыслалі мне пару разоў праграмкі Вашых канцэртаў — юбілейных... Хоць бы пару слоў напісалі пра сябе ну і запіталіся б і пра нашае жыццё. А то нічагу сенкі. Я дык і загневаўся. Кажу гэта по шырасці. Але магу пахваліцца, што я ўсё ж шмат зрабіў дзеля таго, каб ушанаваць Вашыя юбілеі. У друку не ўдалося гэта зрабіць, і то не па маёй віне. Зрабіў тое, што ўжо прайяўляеца цікавасць да Вашай асобы і Вашага таленіту. Незадоўга будзеце Вы гръymeць праз мінскае радыё. Кажу аб гэтым яшчэ пад сакрэтам... Я жадаў бы дапоўніць свае артыкулы пра Вас савецкім рэпертуарам, які Вы выконавалі і выконваеце, а таксама — запісамі на пленку ўсіх песень на Вашым цудоўным выкананні ў паваенным часе. Вельмі прашу, не длякаючыся, прысласць мне адносыні інфармацыі...

Мой дарагі Mixась, вялікі, таленавіты, цудоўны мастак! Спадзяюся, як прыедзеце на Бацькаўшчыну на дваццаць і болей год памаладзееце. Цудоўна выглядае наша краіна. Які ж тут размах будаўніцтва, мала што гіганці... Паглядзеце толькі на нашы гарады. Выглядаюць пышна, а яшчэ лепей будуць выглядаць дзякуючыя нястомнай працы нашага герайчнага народу, а таксама паддэзержцы братніх наўараў. Я душой, сэрцам радуюся, з усяго, што бачу. Не пярэчу, ёсьць шмат яшчэ недацяжак і недарэчнасцяў, але — веру — яны паступова знікнуць, як непатрэбшына якая...

Я жыве і працую ў чароўнай Вільні. Працую ў дзяржаркім мастацкім музэі, займаючы ў ім скромную пасаду. Адначасна працую журналістам. Пакрысе друкуюць. Са здароўем — ня зусім пахвальна. Недамаганні ў абегу крыве і ў перамене матэры. Хварэў цяжка на гіпертанію. Цяпер амаль нармальнае цісненне крыве. Маю і іншыя недамаганні. Але сяння чуюся бадзёрым і мая душа поўніца добрымі надзеямі... Жонка таксама недамагае. На літаратурнай ніве працаўаць амаль не можа. Жывём скромна, але ў дастатку.

Як жа ў Вас са здароўем? Надзеяюся, што яшчэ ў Мінску пакажыцеся як найлепш сваім салаўіным голосам. Але як гэта эрабіць; ці Вы самі звернёцеся да ўраду Савецкай Беларусі з просьбай дазволіць паспяваць свайму народу і народам Савецкага Саюза, ці трэба, каб Вас папрасіла якая беларуская арганізацыя, напр. Таварыства дружбы і культурынага абмену з Чэхаславацціяй (афіцыяльна, гэтакая арганізацыя

завецца "Т-ва савецка-чэскаславацкай дружбы").

Пішыце.

Тулю да сэрца.

I. Шутовіч.

Вільня, 7-га сакавіка 1961 г.

Адрес мой: Вільнюс, 13, Антакальні 38-8.

Добры дзень, Любa, твае дзеткі.

Сардэчна, цёпленька вітаю з днём 8-га сакавіка. Зычу добрага здароўя і шчасця. Прывітай ад мяне і сваіх дачурак, а таксама маю зямлячку.

Я манюся прыехаць у Мінск у суботу з тым, каб у нядзелю /12/ быць на дзённым спектаклі "Калючая ружа". Зычыў бы з табою, Любa, пайсці на спектакль. Згодна? Сяння пішучы Бачыле, прасіў яго зарэзэрваваць два месцы ў тэатры.

Здаецца мне ўдасца прывязці літоўскага духмнянага хлеба. Вазьму аж некалькі боханак, каб яго ўсім хапіла – і Табе, і іншым добрым, гасцінным і шчырым жанчынам у Мінску.

Шкада, што гэтым разам не пабачуся з Жэнькам. Відаць паказаўся добрым дыпламатам, калі і цяпер узялі на Генеральную Асамблею. Нататак ягоных "неды-пламатычных" яшчэ не чытаў. Цікаўлюся. Знайдзі для мяне, калі надрукаваныя.

Ну й канец.

З пацалункам ручак

Іван Шутовіч.

Вільня, 8-га сакавіка 1961 г.

Вільня, 23 сакавіка 1961 г.

ДАРАГІ МАЭСТРО.

7-га сакавіка выслаў Вам пісьмо. Чакаю адказу і не магу дачакацца. Што ста-лася, чаму ня пішаце? Мяне гэта з'ве непакоіць.

Як у тым пісьме, так і ў сянняшнім, радасна паведамляю, што Беларускае радыё рыхтуе некалькі канцэртаў песні з запису на плёнку песень у Вашым мастац-кім выкананні. Ой, якая гэта будзе радасць для ўсіх. Даўна пара гэта зрабіць. Мінск вельмі цікаўіца Вашай асобай. Праяўляеца жаданне, каб Вы назаўсёды прыехалі ў Родную Беларусь. Ці зможаце Вы, слайны і дарагі спявак, працаваць на педагогічнай работе у бел. дзярж. кансерваторыі ў Мінску? Вакансы тут ёсць і іх трэба заняць.

Нядайна – тыдзень таму – я быў у Мінску. Між іншым і гэтую справу агаварывалі...

Танк выслаў Вам (перед ад'ездам на Генеральную Асамблею) два татмы сваіх твораў. Баіца, што не дайшлі, бо высланы на памылковы адрес (Польска 11, замест на Польsku 12). Ці атрымалі? Я пацяшаў Танчыху (Максіма ўжо ў Мінску ня было), што кніжкі павінны дайсці, што ў Чэхаславакіі пошта спраўна функцыянуе.

У нас у Вільні – жыццё бяз змен.

Пішыце.

Цалую і тулю да сэрца.

Іван.

П.С. Мне вельмі срочна патрэбна інфармацыя аб савецкім рэпертуары Вашых канцэртаў і ў Вашым таленавітым выкананні. Не адмоўцеся хуценька падаць мне яе.

Іван.

«Так хацелася сказаць праўду»

Вільня, 24 чэрвеня 1962 г.

ДАРАГІ МІХАСЬ ІВАНАВІЧ.

Пісаў Вам з Мінска, здаецца 16 ці 17 г. м. Ці атрымалі маё пісьмо? Сяння зноў пішу, з чароўнай Вільні. Побыт у Мінску мяне ўзрадаваў, і ўзмоцніў, як бальзам, мае ня толькі душэўныя, але і цялесныя сілы. Справы стаяць добра. Зацікаўленасць Вашым мастацкім талентам аграмадная. Усе мы спадзяёмся Вашага хуткага візыту на Бацькаўшчыну з поўнай выдачай для народу песьнага рэпертуару ў Вашым цудоўным выкананні.

Вы ў мінулым годзе пісалі мне, што паводле Станіславскага «искусство не любит спешыць». Гэта праўда, але не зусім. Гатавае да аддачы мастацства заўсёды трэба стварацца выкарыстаць і чым найхуччэй. Я сэрцам і душой хварэў, калі справа длікалася, карыгодна длікалася ў адносінах да Вашай асобы. Той рэпертуар, якім я і іншыя асобы аблужылі Мінск, мог бы быць да адказу скарыстаны адпаведнымі ўстановамі. На жаль, гэта не сталася і толькі сяння справа кранулася з месца...

Калі б Вы, дарагі Маэстро, мелі якія да мяне прэтэнзіі, то гэта мяне балюча крыўдзіла б. Доўгае маўчанне маё – абаснаванае шмат якімі прычынамі, аб якіх даведаеца пры першай лепшай сустрэчы. Адно толькі скажу: мой стан здароўя, быў такі, што я ледзь не разітаўся з гэтым светам, розныя хваробы даводзілі мяне да амаль поўнай мартвоты. З гэтага небяспечнага стану я сяння ачухаўся і упэўнена ўступаю на творчыя пазіцыі.

Бывайце здаровен'кія. Да радасней сустрэчы.

Ваш Іван Шутовіч.

Вільня, 21 снежня 1962 г.

ДАРАГІ МІХАСЬ ІВАНАВІЧ,

Шчыра дзякую за пісьмо, якое перад месяцам атрымаў. Выбачце, што толькі сяння адказываю. Першым чынам віншую з надыходзячымі святкамі Каляд і Новага году. Зачым – ад глыбіні душы – моцнага здароўя, памыснасці і радасці ў жыцці, плённай дзейнасці.

Цешуся, што ўрэшце нападжана справа Вашага прыезду ў Мінск. Шкода, што Ваш прыезд на бацькаўшчыну не адбыўся ў восені, а адкладзены на вясну. Спайняю Вашу просьбу. Перасылаю сяння зборнік песень Ст. Шымкуса, у якім знайдзіце і патрэбныя Вам: "Кур бакужэ саманота" і "Лопшыне". Беларускія тексты гэтых песень перасылаю ў гэтым пісьме. Трымайцесь акцэнтаў і фонэтыкі ў беларускай, напісанай гражданкай транскрыпцыі і будзе зусім добра.

Падарункі для Вас у відзе партрэтаў і піяніна перахоўваюца ў сястры Марысі. Усе гэтыя цэннай экспанаты ў добрым стане.

Не магу, на жаль, пахваліцца станам свайго здароўя. Мяне найболыш у дэлайшым мучы атэросклероз. Ён вельмі развејўся. Часамі адбірае памяць. Дакучае і обліцэрырующы эндаатэрыт у нагах, таксама стэнакардия. Я лячуся і без канца лячуся. Вясной і летам было са здароўем лепш. Але восеньню – дык хоць ты памірай, так пачуцься зняможаным. Маюся па новым годзе паехаць у паўночны Каўказ у курорт Цхалтубу. Але зразліванне гэтага намеру ўзлажнена ад матэрыяльных сродкаў і ад паддзержкі з боку прафсаюза. Усё будзе залежыць ад таго, у якой ступені паддзержка мяне прафсаюз.

Днімі ў Вільні насталі маразы. Пагода стройная, сонечная. Маразы – звыш дванаццаці градусаў. Баюся за пчолкі. Яны зімуюць на двары. Была б вялікая страта для мяне, каб пчолкі не выдзержалі марозаў. Пацяшаю сябе думкаю, што і ў мінулым

Прывітанне ўсім, хто яшчэ мяне памятае. Канчаю лозунгам: "Мастацтвам за мір".

Ваш М.Забейда

25.VI.61

Дараагі сябра Іван.

Цікавіць Вас, што мне напісаў на сваіх творах Максім Танк. Вось жа чытайце: "Глыбокаважанаму Міхалу Забейдзе-Суміцкаму, цудоўнаму мастаку і артысту пасылаю гэтых вершы з нашых родных прастораў Беларусі на добра ўспамін аб нашых незабыўных сустэрэчах. Ад шчырага сэру — Максім Танк. Мінск 27.II.1961 г." Гэта быў найдаражэйшы для мяне падарунак. Творы Танка сталіся маёю настольную кнігаю, ў якую заглядываю кожную вольную хвіліну. Не выкарыстоўвайце, аднак, гэтай дэдыкцыі для сваіх артыкулаў. Гэта было б недалікатна ў стасунку да Танка, якога ня толькі шаную, але і вельмі люблю. А яго вялікі талент адчуў ад першага спаткання 25 год таму назад, калі ён толькі пачынаў пісаць, так як ён адчуў нешта асаблівае ў маім выкананні беларускіх народных песен. Шкада, што вайна нас параскідала, але ён мне астаўся блізкім..."

А вось што мне напісаў у тэлеграме Шырма: "Дорогой Михаил Иванович, горячо поздравляю со славным шестидесятилетием. Спасибо за вдохновенные песни. Желаю доброго здоровья и благополучия. Ширма, народный артист СССР". а Кабалеўскі на нотах напісаў: «Первому исполнителю этого цикла за пределами Сов. Союза — товарищу Михаилу Забейда на добрую память о встрече в Праге. Д.Кабалеўскій. 16.V.57».

Пішу ўсё гэта толькі для Вас, бо гэта ўсё вызначныя людзі, а я ніколі не афішыраваўся знаёмствам з вялікімі людзьмі. Хацеў, каб мяне цанілі не за тое з кім я знаюся, што я ўмее і што раблю. На жаль зрабіць удалося вельмі мала ("Человек — раб обстоятельств"). А сколькі трэба было працы, каб (ад непісменнага сіраты) не толькі не загінуць, але і нездзе дайсі, нечаму наўчыцца. Хопіць сказаць, што, каб паехаць у Італію, я 10 гадоў стараўся як найскрамнейшы жыць і ўсё адкладаць (зберагаць) на дарогу і на вучобу там. І гэта не ўшло гладка. Верыў людзям і грошаў не замыкаў, а потым пераканаўся, што мяне сістэматычна абкрадалі. Тады палажыў грошы ў банк. У Японіі настала землетрасенне і грошы (былі ў японскіх енах) на 50 % страцілі на вартасці. Тады перавёў у амерыканскія долары. Прыышоў крызіс, і я зноў страціў на курсе. І ўсё ж ад свае мэты не адмаўляўся. Пішу гэта дзяля таго, каб Вы бачылі, што церплявасці я ўжо даўно наўчыўся. Скажу больш: я і смерці ў очы не раз паглядзеў. А "lidska slava — polni tráva", кажуць у нас і гэта — праўда. Шкада, што не нарадзіўся гадоў на 40 пазней. Якія магчымасці даюцца цяпер моладзі. Як выбіраюцца таленты, як абы стараюцца, апякуюцца імі! У нас на Пражскім фестывалі I-ую цэнзу ўзяла савецкая віяланчэлістка Наташа Тутман. Ёй 18 год! Сколькі яна можа зрабіць!!! (Я ў 19 год першы раз пачуў оперу!) прыкладаю яе фатаграфію. Вельмі мілага, скромная дзяўчына і пры гэтым надзвычайны талент. Я ад душы ёй віншаваў і веру, што пойдзе далёка!..

Канчаю. Прывітанні супольным знаёмым.

Ваш М.Забейда.

P.S. 12-га гэлага месяца ізноў співаў цэлы цыкл Шастаковіча (у доне культуры ў Празе). 18-га Прага высыпала песню Кабалеўскага ў маім выкананні.

28.3.1961.

Мастацтвам за мір

Дараагі сябра Іван.

Калі б Вы змаглі пазнаёміца з думкамі, якія зрадзіліся ў маёй галаве па атрыманні Вашага пісьма, Вам хапіла б матэрываля для артыкулу на многа гадоў. Но наўват кнігу напісалі б. Але чытаць чужыя думкі яшчэ ня можам (ды ці калі зможам?!), а пісаць, як хацеў бы, я ня ўмее і тады стараўся пісаць як найменш. Ды і людзі на свеце яшчэ ня ўсе добрыя, але абы гэтым гаварыць ня будзем. Памыляецеся, калі думаеце, што я не цікаўлюся Вашым жыццём: быў тут прафесар Шэліговскі, які расказваў і пра Вільню і пра Вас. Разумеецца, што я з Вамі і душой і сэрцам радуюся з усяго таго добра, што расце і развіваецца на Беларусі і наогул у Савецкім Сюзе. І калі б здароўе было лепшае, даўно ўжо там пабываў бы. А так слухаю радыё і чытаю газеты. А сеяю маствацтву працаю стараўся паглыбляць дружбу між народамі Савецкага Саюза і Чэхаславакіі. Дагэтуль співаў у канцэртах і ў радыё творы Шостаковіча: 5 романсаў на слова Далматоўскага (День встречі, День признаний, День обид, День радости, День воспоминаний), Кабалеўскага: 10 санетаў Шэкспіра ў перакладах С. Маршака:

1. Тебе лъ меня придётся хоронить.
2. Трудами изнурён, хочу уснуть.
3. Люблю, но реже говорю об этом.
4. Когда на суд безмолвных, тайных дум.
5. Бог Купидон дремал в тиши лесной.
6. Не изменяйся, будь самим собой.
7. Ты — музыка.
8. Ты погрусти, когда умрёт поэт.
9. Уж если ты разлюбишь...
10. Увы, мой стих не блещет новизной.

Далей песні і рамансы Шапорына, Хачатурана, Макраусава, Салаўёва-Сядова, Туранкова, Чуркіна, Багатырова, Пукста і, натуральна, Глінкі, Рымскага-Корсакава, Барадзіна, Мусаргскага, Гліера, Рахманінава і іншых кампазітараў. Кабалеўскі напісаў мне прыгожую дэдыкацыю на сваіх санетах, як іх першаму выкананцу за граніцай. Пасылаю Вам 4 праграммы (у чэскай мове). Мо прыдадуцца. Пытаўся я, як выпісываюцца з Чэхаславакіі артысты. Мне сказаў, што Мінск сам нікога выпісаць не можа, бо гэта робіцца цераз Госконцерт у Маскве. Вось туды і трэба звязатца. У Мінску гэта напэўна ведаюць дакладна. У кожным выпадку гэта спраца складаная. Лягчэй атрымаць адгэтуль запісаныя на плёнку песні, але такжа не прыватна. Дзяля гэтага трэба, каб нейкай дзяржавай інстытуцыя з Мінска (напр. Мінскія радыё) звязнулася да радыё пражскага з жаданнем абы пазычыцы такіх плёнак. Для пражскага радыё наспіваў на плёнкі Шостаковіча, Кабалеўскага, Хачатурана, Шапорына, італьянскія песні, іспанская, польская і народныя беларускія. Між СССР і ЧСР ёсьць культурная ўмова (дагавор), на падставе якое такая пазычыца робіцца. Адрас пражскага радыё: Praha 2, Vinohrady, Stalinova 12. Мінск можа пазычыць і плёнкі з грамафонных заводаў у Празе з тым, каб у сябе зрабіць пліткі.

Цяпер пару слоў абы сваім здароўем. Вось жа яно значна горшае яшчэ, чым Вашае, бо Вы напэўна год на 20 мяне малодшы. Я і раней не быў сілочам: рос без доктарскага дагляду, ды і агулам часта без жаднага дагляду. Дзіўлюся сам, як яшчэ выжыў. Хопіць сказаць, што з сямярых дзяцей у нашай сям'і адзін я дажыў да старшага

веку. Пазнаў і голад і цяжкую працу. Ужо ў першую вайну у 1915 годзе мусіў пакінуць бацькаўшчыну, а ў 1919-20 ужо быў у Харбіне. Потым прыняла Італія і толькі ў 1935 вярнуўся на бацькаўшчыну, якая тады была, як ведаеце акупаваная Польшчай. Меў перад сабою дзве дарогі: адну шырокую з кар'ерай, якою ішоў Кіпур (мяне называлі яго небяспечным канкурэнтам), а другую вузкую, цярністую, якая мяне прывяла ў Вільню... пайшоў па другой дарозе, не нажыў багацця, але перажыў хвіліны, як першае выступленне ў Вільні, на якія не забудуся ніколі. І цяпер жыву вельмі скромна (не маю нават самастойнае кватэры), але праца вялікую даеваць людзям прыгожыя і нават, як пішуць, шчаслівия хвіліны. Ці ж можна ня мець з гэтага радасці? Папробую перакласці на беларускую мову адно з многіх пісем, якія я дастаю ад сваіх слухачоў (незнаёмых!):

“Паважанаму Маэстру Міхалу Забэйдзе. Дарагі Маэстро. Сапраўды ня ведаю, як змог бы Вам падзякаўца за цудоўны Ваш вечар песні ў першых днях гэтае вясны. Як адзін з Вашых натхнёных слухачоў чуюся нязмерным даўжніком за столькі красы і радасці, каторымі Вы нас усіх так шчодра абдараўалі. За доўгія дзесяцігоддзі Вашага мастацкага дзеяння ў нашай супольнай бацькаўшчыне сталіся нам Вашыя плявецкія вечары незабытнымі святамі, у вазываючым ачараўанні перажываем на іх – заўсёды зноў радасна здзіўляныя Вашай незвычайнай творчай свежасцю – хвіліны шчаслівага ўзварушэння, якім так асабліва, непаўтаральна адрозніваюцца Вашыя выступленні ад канцэртаў іншых спевакоў.

Думаю аб той спецыфічнасці, якая наўрад і мае падабенства ў цэлым свеце: Вашае выкананне народных песняў іншых народаў – перадусім славянскіх – у іх арыгінальнымі гучаннямі.

Характар народу дасканала пазнаем з песеннай лірыкай, якую (народ) стварыў і ўзяў да свае культурнае традыцыі, каб наследаваў яе з пакалення ў пакаленне. Народная песня ёсць праўдзівым лістэркам сапраўднага духовага жыцця народа: паходжанне яго лірыкі слоўнае і песенннае (меладычнае) знаходіцца ў самай сутнасці душы чалавека. А якраз у Вашым недасягальнym, так шчыра перажытым, выкананні сплываюць гэтыя неадлучныя часткі кожнае песні...

Не з'яўляюся спецыялістам ні філалагічным, ні спявакім, перажываю музыку, яе радасці і смуткі, як чалавек самы просты. І таму, перамагающую красу і захапляючae ачараўанне ваших песняў магу высвятліць толькі так: тыя цудоўныя музычныя вершы-паэмы перажывае, адчувае і творыць шляхотным духам і гарачым сэрцам мастак, чала каторага дакрануўся геній.

Ад шчырае душы жадаю Вам, дарагі Маэстро, яшчэ многа-многа прыгожых і шчаслівых вёснаў, абы якіх нам так горача спяваець.

Удзячны захапленнем Вам адданы
(Подпіс).

Перакладаць з чэскай мовы ў беларускую вельмі трудна, бо чэская мова належыць да найбольш распрацаваных, найбольш багатых славянскіх моваў. І таму пасылаю Вам копію пісма ў чэскай мове.

А цяпер зноў да майго здароўя. Лекар сказаў, што я ў кожнага спецыяліста патрабаваў бы нешта лячыць. Але пакуль што лячу толькі сэрца. Маю ангіну пэктарыс і такжа гіпертанію. 2 гады таму назад пераходзіў сардэчны інфаркт і цяпер мушу быць вельмі асцярожны. Але будзе аб гэтым.

Маю вялікую радасць. Атрымаў ад Танка яго цудоўныя творы (з вельмі дарагою мне дэдыкацыяй). Чытаю яго вершы і паэмы і захапляюся. Для мяне гэта найбольшы

адзін раз спяваў у Тэпліцах над Бэрвоў, а другі раз учора ў Францішковых Лазнях. Гэта курортны, на якіх звычайна і сам лячуся. Канцэрты праішлі з вялікім поспехам. Спяваў там, зразумела, і савецкія песні.

11. Савецкіх песняў спяваў больш, чым Вам напісаў (напр. Каца “Дай руку, товариш далёкий”, Шастаковіча “Песня о фонарыке” і інш. т. зв. “масоўкі”). Справа, аднак, ня ў тым, каб як найбольш, а ў тым, каб як найлепш заспяваць. Ды і з боку колькасці я адзін наспяваў тут больш, чым усе іншыя заспявалі разам. Ды яшчэ спяваў у арыгінале (па-расейску) ды напамяць. Калі я заспяваў першы раз 10 санетаў Шэкспіра музыкі Кабалеўскага (також напамяць), адзін тутэйшы кампазітар сказаў, што гэта геройства, бо разумее, колькі трэба ўлажыць працы (ахвярае), каб гэта выкананаць. Але, на мой погляд, альбо рабіць добра, альбо зусім не рабіць. Каб гэта думалі да рабілі і іншыя, жыццё было б і лягчэйшае і прыгажэйшае.

12. Фотаздымкі за вайну пагубляліся, што найду – прышлю.

13. Пытанне трынаццатое гэта ж пытанне 7-ае.

14. Беларускаму народу жадаю тое, што яму пажадаў вялікі беларускі паэм: “Падымайся з нізін сакаліна сям я над крыжамі бацькоў, над нягодамі, занімай, Беларусь маладая мая, свой пачэсны пасад між народамі” (Янка Купала), а Савецкаму Саюзу – дабіцца як найхутчэй перамогі ў барацьбе за мір на цэльм свеце ды небывалага гаспадарчага і культурнага развіцця ўсіх народаў СССР. Адным словам, каб век астронайтаў быў векам міру.

15. Я ўжо Вам пісаў, што здароўе маё, на жаль, кепскае. Ўсё ж тутэйшыя дактары ўжо больш-менш мяне знаюць, дык як могуць памагаць. Не было дня і нават ночы, каб я не палыкаў неіхіх парашкоў. Так і адיאгноўваю аперацию. Але, як доўга так вытрымаю, хто яго ведае. Аднак жа маю шчасце, што ўсё яшчэ добра спяваю. Іначай ня было бы сэнсу і жыць. Але ехаць з таким здароўем было бы неразумна. “Не так жыві, як хочацца, а так жыві, як можацца!” 2-3 гады таму назад мне працавалі пераехаць на працу ў Варшаву ці ў Кракаў, кажучы, што “маю бытую славу” ня трудна было бы абраціць, але, як бачыце, я астаўся ў залатой Празе. Лермантай піша: “И хотъ бесчувственному телу равно повсюду истлевать, но ближе к милому пределу мне все б хотелось почивать”. Гэта праўда, але “по одёжке протягивай ножки”, а мая “адзёжка” – гэта маё здароўе – моцна знаслася. Прыемна, аднак, што маю працу, хоць і вельмі скромную, асаналі і на бацькаўшчыне, і калі “паче чаяния” здароўе пазволіць, дык вельмі рад паспяваць і на бацькаўшчыне. У вайну чую свае плюткі і з Масквы, і з Лондана. Нядайна іх высыпалі з Варшавы... Але трэба канчаць, бо ізноў не адашлю пісьма. Стараўся адказаць на ўсе вайны пытанні. Аднак, гэта толькі касцяк (скелет), самыя факты, а афарбоўка часта бывае важнейшая, чым голы факт. Але для афарбоўкі трэба з чалавекам гаварыць. Прыязджайце ў Прагу. Пагаворым, калі Вас цікавіць мая праца і маё жыццё. А цяпер перадайце шчырыя прывітанні мастаку Сергіевічу. Радуюся яго поспехам (атрымаў каталог выстаўкі – вельмі прыгожы – дзякую шчыра) і жадаю яшчэ большых. Не пісаў яму, бо трэба было адказаць на вашы пятнаццаць (!!!) пытанні. Тоё самае перадайце і сваёй сястры пані Марысі. Часамі чытаю яе простыя радкі, як вершы Коласа, якога вельмі моцна люблю. Калі здароўе паправіцца (“Дай Бог нашаму цяляці ды войка з'есці”), то прыеду ў Вільню і заспяваю ўсім Вам “Ты прыдзі” Чуркіна і інш. рэчы. На канец яшчэ хачу дадаць, што хача ў крытыках, якія прыкладаю, мяне вельмі хваляць, сам я ніколі не быў задаволены сабою, заўсёды хачаецца заспяваць лепши, ведаў, што гэта магчыма і праца вялікую, і яшчэ працу ў гэтым напрамку. Але навучыўся радавацца з радасці іншых, якім мой спей гэтым радасць даваў...

8. Мае выступленні мелі заўсёды добрую крытыку. Вось адна з 1940 года. Мой першы канцэрт у Празе.

"Národní (Народні) střed (стржет)", 18.X.1940.

"Сапраўдным мастакім здарэннем было канцэртнае выступленне беларускага спевака Міхала Забэйды-Суміцкага, каторы ізноў, як нядаўна ў ролі Ленскага ў оперы Чайкоўскага "Евгений Онегин", паказаў сябе спеваком сусветнага фармату. Валодае сваім сачыстым і гібкім тэнарам з віртуознай дасканаласцю. Захопіць буйной сілай і надзвычайнімі pianissimi (цихімі нотамі) і заўсёды дасканала разумееш кожнае яго слова, ці спявае ў сваей роднай мове, ці з прыкладна ўважлівасцю па-чэску. Стылёвая інтэрпрэтацыя італьянскіх майстраў, так як і Моцарт і Шуберта находзіць (у яго) заўсёды арыгінальнае паняцце. Чайкоўскага спявае проста непераможна (непараўнальная), таксама як і Рымскага-Корсакава. З чэскіх песняў яму разам з Дворжакам і Ноvakам найболыш надарылася Сметанава "Хто на златых струнах" (зайграць умее). Найбурлівейшага поспеху натуральна дасягнуў непараўнальная дасканала інтэрпрэтацыя украінскіх і беларускіх народных песняў, незвычайнай, цудоўнай красою каторых (Забэйда) патрапіць захапіць уважлівага слухача і становіцца так сапраўды будзіцелем, прапагандуючым вечныя вартацы народнае творчасці з поўным поспехам".

Траба сказаць, што Сметанава песня, аб якой тут ідзе реч, канчаецца словамі: "той народ яшчэ не загніў, пакуль яму вяшчун (прапрок) спявае, бо песня ў небе зроджана, а ў смерць жыццё ўлівае". Потым мяне клікалі ў гэстапо, што раблю славянскую прапаганду. Меў непрыемнасці... Но, як ведаецце, немцы тады стараліся натраўляць адзін народ на другі, раздзяляць і панаваць, а я сваімі канцэртамі людзей з'ядночваў... А вось яшчэ кусок крытыкі на 18 год пазнейшае. Орган чэхаславацкіх кампазітараў "Нудэбны розгледы" № 5, 1958 г., піша аб адным з маіх пражскіх канцэртаў: "Міхась Забэйда ўмее спяваць песні лепш, чым аграмадная большасць тых, хто ў нас на працягу года за гэтую бярэзницу. Забэйдазва інтэрпрэтацыя мае выражэнне і меру, ачараннне і смак, і ўсё гэта ў згодзе, якая між нашымі канцэртнымі спевакамі бывае даволі рэдкая. Забэйда, апрача таго, умеет многа з спявацкага рамяства. Я зусім не дзіўіся (піша крытык), што яго (Забэйду) прыйшло паслухаваць столыкі спевакоў, хутчай дзіўлюся таму, што Забэйда не вучыць канцэртнаму спеву на кансерваторыі. Забэйда ёсць сапраўдным майстрам у галіне песні ў народным тоне, асабліва рускіх і славянскіх наогул..."

9. Што найграна на грампласцінкі перад вайной напэўна ведаецце. Калі не, запытайцеся ў сястры пані Марысі. Гэта былі наогул першыя пліткі з беларускімі народнымі песнямі ў Заходній Беларусі (якая тыдны была акупавана Польшчай). Міх іншым, тады ж наспяваў на плітку дзве польскія народныя песні: "Куюся" і "Одэйдзь Ясю од окенка", якія былі выбраны японскаю этнографічнаю камісіяй, як найлепши рэпрэзэнтуючыя польскі фальклор. У Празе наспяваў, як ужо Вам пісаў, 10 італьянскіх старых арый (Arie antiche) з т. зв. Belcanta – прыгожага спеву. Адна з гэтых плітак (Mozart – "Ridente la calma" і Glück – "O del mio dolce ardore") была прагалошана дырэкторам грамфабрыкаў за найлепшую ў гэтым галіне плітку за апошніх 5 год. Далей наспяваў 9 беларускіх нар. песняў, 7 іспанскіх і перад тыднем наспяваў адну індыйскую і адну неапальскую песню. Калі б Я Вам пачаў пералічваць усё падрабязна, то гэтае пісьмо не было б гатова і за некалькі месяцаў. Такія інтэрв'ю даюцца вусна, а не пішуцца, бо гэта ўжо выходзіць "усташыны", а да гэтых пакуль што ня маю ахвоты. Лепш заспяваць людзям адну песню, чым напісаць дзесяць старонак (бачын) усташыны. І за гэты час, пакуль пішу Вам гэта пісьмо, ужо два разы выступіў:

падарунак, які я ў сваім жыцці атрымаў. Танка я палюбіў ад першага нашага спаткання (25 год тату назад!). ня ведаю, як маю яму падзякаваць. І Шырма прыслалі вельмі прыгожую прывітальнную тэлеграму на мой юбілей. Віталі мяне і з Вільні і з Варшавы і з іншых месцаў. Было прыемна пераканацца, што не спяваў надарма, што яшчэ звінць тыя струны, якія закрануў сваімі песнямі...

Шлю Вам, Вашай жонцы (ці я я знаю?) і ўсім, хто мяне яшчэ памятае найшчырэйшыя прывітні і найлепшыя пажаданні. Калі здароўе ня згоршыцца, мо яшчэ ўбачымся. Пішэце.

Бывайце шчасліві,

Жывеце багата...

Ваш Міхась Забэйда.

P.S.: Перад адсылкай пісьма атрымаў ад Вас другое Вашае пісьмо. Дужа дзякую.

Як ужо ведаецце напэўна з Мінска, выйшла тут доўгаграючая плітка са мною. З аднаго боку 6 іспанскіх народных песняў у апрацоўцы слыннага іспанскага кампазітара Мануэля дэ Фалы і з другога боку 6 народных песняў беларускіх: 1) Свадзьба камара і мухі, 2) Калыханка, 3) Зялёны дубочак, 4) Ці ня дудка мая, 5) Свеціц месяц і 6) Ляціць сарока. Глітка карыстаеца вялікім поспехам і ўжо трудна яе знайсці, бо ідзе ў заграніцу. Калі знайду, прышлю Вам.

Міх іншым і матрыцы гэтае пліткі Мінск мог бы пазычыць у Празе.

Яшчэ раз, бывайце!

У цікавы час жывеем! Цяпер добра было б толькі пачынаць жыць, а не канчатць.

MZ.

Дараіг Маэстро.

Надовечы атрымаў ад Вас пісьмо. Змястоўнае, багатае, цікавае. Дужа, дужа дзякую за яго. Маю матарыял дзеля пападнення артыкулаў пра Вас. Пра Вас, Маэстро дараіг, вялікага, маленавітага, незраўнанага. Магчыма ў будучыні пра Вас напішу манаграфію хоць бы такую, якую напісаў пра мастака выяўленчага мастацтва Пётру Сергіевічу³⁵. Магчыма незадоўга выйдзе з друку. Абяцалі надрукаваць. Дык і пра Вас мне хочацца пісаць. Дзеля гэтага не паскупіцеся напісаць падрабней пра сваё жыццё – схарактарызаўаць свае сцежкі-дарожкі жыцця, а таксама свой творчыя знамянітыя шляхі, прадстаўляючы ў хранагаічным парадку выконываны рэпертуар. Мо маецце фотаздымкі із сваіх артыстычных выступленняў. Дашиліце. Усё напісане дашиліце. Маё жаданне – як найбольш поўна прадставіць і Вашае жыццё і Вашу маленавітую дзейнасць. Будзе гэта з маёй стараны скромным падарункам як для Вашай Дастанай Асобы, так і для нашага народу, якога Вы добрым сынам яўляецесь.

Сяння на рэдкасць у нас стройная пагода. Цёпла, сонечна, і ў мяне сонечна на душы. Пішу Вам гэтых сяння пару слоў і дзялюся віленскім прамяністым і ѿплененькім сонцам.

У Вільні адбываецца мастацкая выстаўка Сергіевіча. Выдадзены стройны каталог. Атрымаеце яго ад мастака на памятку.

Шчырае прывітанне з Вільні ад мяне, ад маёй жонкі, ад сясцёр.

Тулю да сэрца. Іван Шутовіч.

Вільня, 5 красавіка 1961 г.

Вільнюс, Літ.ССР, Антакальнио, 38-8.

ВІЛЬНЯ, 19 красавіка 1961 г.

ДАРАГІ МАЭСТРО.

Як бачыце, я нецярплівы. Не дачакаўшыся ад Вас пісьма-адказу на маё пісьмо ад 5-га красавіка, ізноў пішу. Паведамляю, што справа вашых канцэртаў з плітак у Мінску, хоць марудна, наладжаваецца. Магчыма, ужо хутка наладзяцца. Як атрымаю праграму, павядомлю. Сяння прашу Вас, Дарагі Маэстро, даслаць мне фотокарткі, якімі я пастараюся ўкрашаць свае пра Вас артыкулы. Мяне просяць напісаць радыёнарысы. Патрэбны дзеля гэтага біографічныя даныя. Прашу адкзаць на мае такія пытанні: 1. Які састаў Вашай сям'і, імёны бацькоў, калі бацькі памёрлі. Эканамічнае становішча сям'і. 2. Што выклікала, што Вы накіраваліся ў Маладзечанскую настаўніцкую семінарыю, на якія сродкі там Вы вучыліся? 3. Далейшы шлях вучобы і Вашага жыцця. 4. Калі, гдзе, у каго і ў якіх абставінах началі вучыцца спявача? Вашая першыя настаўнікі спеву? 5. Першыя артыстычныя выступленні. Рэпертуар? 6. Калі началі спявача па-беларуску і што спявалі? 7. Любімы рэпертуар класічны, рускі, заходненеўрапейскі? 8. Які мaeце стаж спявачкі? 9. Якія былі рэцэнзii і водзівы на Вашыя артыстычныя выступленні? 10. Што найграна на грампласцінкі з песняў у Вашым выкананні? 11. Ці з савецкага рэпертуару, што прыслалі для мяне гэта і ўсё? 12. Вашыя любімые кампазітары. 13. Вашая жаданні на будучынню? У адносінах да свайго народу, народаў Савецкага Саюза? 14. Ці мaeце жаданне прыехаць на работу ў Мінск?

Вось Вам чарод пытанні, адказ на якія можа і даць даволі цікавае інтэрв'ю (паштовае). На дніях еду ў Мінск. Трэба штурхаць, штурхаць справу. Я ужо загразіў нашаму беларускаму вішчанню, калі будзе долякацца, то звернуся ў Москву. Пазаўчора атрымаў адказ, што справа наладжаваецца... Жыццё ў нас праходзіце старой калгінай. Насталі сонечныя, цёплыя, прыгожыя дні.

Прывітанне ...

Іван Шутовіч.

Praha-Прага 27.4.1961

“Іскусство не любит спешить”.

(Станіславскі)

Дарагі сябра Іван.

Гэта праўда, што Вы нецярплівы. Мусіць усе рэпартэры такія. У мяне ўсё іначай. Каб нешта заспявача я так доўга над гэтым працу, так доўга з гэтым хаджу, так доўга гэтым жыву, што потым трудна распазнаць, дзе спявак, а дзе кампазітар, бо кампазітар, калі спявача, ажые (ды і жыве) ува мене. Тоэ самае і з народнаю песняю. Ёсць лепшыя галасы, чым у мяне, ёсць большыя таленты, але мала хто працуе столькі, сколькі працуе я. Я хаджу па вуліцы, ці цяпер вясной гуляю ў парку, але не проста хаджу, не проста гуляю, як гэта робяць іншыя, але ходзячы працу, выношаю песню, якую маю спявача. Чакаю, пакуль яна ўва мене ажые. Раблю гэта і тады, калі гэту песню ўжо спявай, калі яна для мяне старая, бо інчай яна не скалыхнє, не захопіць слухачоў. Але цi Вы можаце ўяўіць сабе, колькі для гэтага трэба часу? Вось цяпер на восень я падрыхтоўваю мала знаныя тут песні і рамансы Чайкоўскага. Я іх ужо даўно навучыўся спявача напамяць (а для гэтага ж тако ж трэба многа і часу, і працы і таго большасць спевакоў тут спявача з нотай), але ж гэта яшчэ ня ўсё. Трэба, каб гэныя песні ўва мене нарадзіліся, каб жылі

ўва мене, як частка мяне і тады ўва мене будзе жывы Чайкоўскі, будзе сам спявача. Але гэта працу, я змушаны забываць аб іншых рэчах, нават аб рэчах мне патрэбных і часта для мяне вельмі важных. Нічога не зробіш, гэта мая натура. А цяпер паспрабую адказаць на Вашае пытанне, хоць вельмі не люблю ні гаварыць, ні, тым больш пісаць аб сабе, бо ёсць столькі на свеце цікавейшага і важнейшага, і патрэбнейшага. *Imak*.

1. Сям'я ня маю. Жыву адзін. Бацька называўся *Jan* (Іван). Памёр гадоў 60 таму назад. Матка называлася *Aleся* (Аляксандра), дзяячка прозвішча – *Суміцкая*. Памёрла ў 1948 годзе. Абое паходзілі з бедных сялян. Бацька, як беззямельны, працаў як і дзе мог: дзе парабкам, дзе рабочым, нават, казалі, быў млынарам. Брэты і сёстры памёрлі малымі. Найстарэйшы дажыў да 22 год і памёр на сухоты. Па смерці бацькі ў маткі не было нічога апрача двух дзяцей – мяне і таго брата, які потым памёр на сухоты. Каб нас пракарміць пайшла працаў як на маёнтак *Шэйпякі* (каля вёскі *Шэйпякі*). Жылі ў чвараку. Цяжка было. І я 8-9 год пачаў хадзіць на заробкі...

2. Матка, хоць неграматная, старалася нас вучыць. Была адна дарога: настаўніцкая семінарыя, бо там была надзея атрымаць прыватную ці нават казённую стыпендыю. Спачатку ў Маладзечанскую семінарыю дастаўся брат *Валодзя*. Потым за ім пайшоў туды і я, дзе пасля экзамена атрымаў прыватную стыпендыю (45 рублёў у год!), а потым і казённую. Трэба было памагаць сабе заробкамі.

3. У 1915 годзе семінарыя была эвакуявана ў г. *Смаленск*, дзе я і кончыў яе ў 1918 г. Адтоль паехаў у Сібір, куды эвакуявалі нашу вёску і мою матку. У 1918-19 годзе працаў як настаўнік у сяле *Калманское Барнаульская ўезд*. У канцы 1919 года ў сувязі з грамадзянскай вайной апынуўся ў Харбіне. Там ізноў пачаў працаў як настаўнік у розных школах кітайскай усходняй жалезнай дарогі.

4. Спявача пачаў змалку. Матка мела вельмі прыгожы голас. І вось мы з ёю, калі не плакалі, дык разам спявалі. Потым спявача ў школьніх хорах, а ў 1922 годзе у Харбіне пачаў вучыцца сістэматычна ў старое артыстыкі Юліі *Плотніцкай*, якая калісці спявала з вялікімі артыстамі і нават з маладым *Шалапіным*. У канцэртах пачаў выступаць ужо ў 18-19 годзе, спявачою популярныя песні рускія і ўкраінскія.

5. У оперы першы раз выступіў у 1929 годзе, нечакана. Спявача *Ленскага* (з “Евгения Онегіна” Чайковскага). Крытыка вельмі пахваліла (дакладнейшую справу знойдзіце ў брашуре, выдадзенай у Вільні, “Забейда-Суміцкі і беларуская песня”). За першы рок заспіваў 8-10 першых тэнаровых роляў. Гэты поспех дадаў мене адвагі паехаць у *Італію* здасканальвацца. Аб гэтым прыкладаю справу ў Чэскай мове. Думаю, што зразумееце (*Divadlo* – гэта тэатр). Як бачыце, чэхі знайшли замест “тэатр” сваё (славянскае) слова).

Па-беларуску “па-сапраўднаму” пачаў спявача ў польскім радыё, калі вярнуўся на бацькаўшыну ў 1935-36 годзе. Гэта быўлі народныя песні заходняй Беларусі, якія запісаў ад маткі або іншых, напр.: Малады дубочак, Чаму мене ня пеци і г. д. на гэтыя песні адклікнуўся *Шырма*, а далей ужо ведаце, як было.

7. Мне трудна назваць свой любімы рэпертуар: я люблю тужлівага Чайкоўскага і радаснага, сонечнага Моцарта. Кожны дараўіты кампазітар мне становіцца блізкім, як толькі я пачну яго спявача. Можа найцяжэй мене было звыкаць на іспанскія песні. Але, калі я навучыўшыся, іх заспіваў, то дзе хто пачаў думаць, што я іспанец! Тут мне ўспомніўся адзін анекдот. Калі я 21 год таму назад прыехаў у Прагу і на пытанне, хто я, адказваў, што я беларус, мне казалі “мы ўжо маем аднаго белагвардзейца”. Трэба было выясняць, што гэта зусім нешта іншае. Цяпер гэтае мылкі ўжо ня можа быць.